

**SÜLEYMAN RÜŞDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE
TASAVVUF ANLAYIŞI**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Nuray SUSOY

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hamdi KIZILER**

SÜLEYMAN RÜŞDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Nuray SUSOY

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hamdi KIZILER**

**KARABÜK
Ağustos 2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
GİRİŞ	15
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
1.1. SÜLEYMAN RÜŞDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	16
1.1.1. HAYATI	16
1.1.1.1. Ailesi ve Doğumu	16
1.1.1.2. İsim ve Mahlası	16
1.1.1.3. Eğitimi	17
1.1.1.4. Efelîği.....	18
1.1.1.5. Tasavvuf Hayatı.....	18
1.1.1.5.1. Halvetîlik.....	18
1.1.1.5.2. Uşşâkîlik.....	22
1.1.1.6. Tasavvufa İntisabı	25
1.1.1.7. Şeyhleri	26
1.1.1.7.1. Şeyh Muhammed Zühdi’den Önceki Şeyhleri	26
1.1.1.7.2. Şeyh Muhammed Zühdi Efendi.....	26
1.1.1.8. Şeyh Muhammed Zühdi Efendi’ye İntisabı	28
1.1.1.9. Karacasu’ya Dönüşü	30

1.1.1.10.	Sürgün Hayatı.....	32
1.1.1.11.	Sürgünden Karacasu'ya Dönüşü	35
1.1.1.12.	Vefatı	37
1.1.1.13.	Çocukları.....	37
1.1.1.14.	Silsilesi	38
1.1.1.15.	Şahsiyeti	39
1.1.2.	ESERLERİ	42
1.1.2.1.	Dîvân	42
1.1.2.2.	Silsilenâme-i Tarîk-i Uşşâkî.....	44
1.1.2.3.	Terceme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr	45
1.1.2.4.	Menâfiu'n-Nâs'ın İstinsâhı	45
1.1.2.5.	Tefsîr-i Rüşdî:	46
1.1.2.6.	Süleyman Rüşdî'nin Risalelerinden Oluşan Mecmua.....	47
1.1.2.6.1.	Tercüme-i Risâle-i Emru'l Muhkem.....	47
1.1.2.6.2.	Risâle-i Beyânu'l-Vâridât	49
1.1.2.6.3.	Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme	50
1.1.2.6.4.	Şerhu'n-Nukâti'l-Mergûbe	51
1.1.2.6.5.	el-Muammâyı el-Arabîyyetî Kemal Paşa-zâde	51
1.1.2.6.6.	Kasîde-i Mezâyaka-i Huddâmiyân.....	51
1.1.2.6.7.	Tâbirnâme-i Habîde	52
1.1.2.6.8.	Gayret-nümâ-i Sâlikîn	52
1.1.2.6.9.	Manzûme-i Ferâiz-i İsnâ ve Selâsin	53
1.1.2.6.10.	Manzûme-i Ferâiz-i Erba'a ve Hamsîn	54
1.1.2.6.11.	Kelimât-ı Pîr Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakşbend Tercümesi	54
1.1.2.6.12.	Niyâz-nâme ve Cevâbı	54
1.1.2.6.13.	Kasâid.....	55
1.1.2.7.	Süleyman Rüşdî'nin Eserlerini İhtiva Eden Defterler ve Başkasına Ait Eser ya da Mecmualar	55
2.	İKİNCİ BÖLÜM	57
2.1.	SÜLEYMAN RÜŞDÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI	57
2.1.1.	Allah	57
2.1.2.	Tevhîd	59
2.1.3.	Vahdet-i Vücûd	63

2.1.4.	Nur-ı Muhammedî	66
2.1.5.	Ruh	71
2.1.6.	Âdem	73
2.1.7.	Mürşîd.....	75
2.1.8.	Mürîd	80
2.1.9.	Seyr ü Sülûk	82
2.1.10.	Nefs	84
2.1.11.	Vâridat	90
2.1.12.	Nutuk.....	97
2.1.13.	İlim.....	101
2.1.14.	Âlim	103
2.1.15.	Ârif.....	107
2.1.16.	Aşk ve Muhabbet.....	110
2.1.17.	Tevbe	113
2.1.18.	Fakr	120
2.1.19.	Fenâ ve Bekâ	123
2.1.20.	Cem ve Fark.....	127
2.1.21.	Nefes	129
2.1.22.	Vuslat.....	132
2.1.23.	Tahâret	135
2.1.24.	Edeb.....	137
SONUÇ		141
KAYNAKÇA.....		143
EK-1 Fihrist.....		153
EK-2 RİSALE-İ BEYANÜ'L-VARİDAT		154
EK-3 KİTABÜ'T-TEVBE VE'N-NEDAME.....		173
EK-4 HÂZÂ RİSALE-İ GAYRET NÜMÂY-I SÂLİKİNE'L-MÜTEHAYYİRİN Lİ ŞEYH SÜLEYMAN RÜŞDÎ		182
EK-5 MEKTUPLAR		188
EK-6		193
EK-7		194
EK-8		195
EK-9		196

EK-10	197
ÖZGEÇMİŞ	198

TEZ ONAY SAYFASI

Nuray SUSOY tarafından hazırlanan “SÜLEYMAN RÜŞDİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI” başlıklı bu tezin Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Hamdi KIZILER

Temel İslam Bilimleri ABD

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr.Hamdi KIZILER(KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr.Halim GÜL(KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TÜRKOĞLU(ZBEÜ)

.....

26/08/2020

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Nuray SUSOY

İmza :

ÖNSÖZ

İslâm tarihi boyunca birçok ilim ve irfân kurumları teşekkül etmiştir. Bu kurumlarda yetişen pek çok mümtâz şahsiyetler İslâm âlemine hizmetlerde bulunmuş, dinî ve dünyevî açıdan insanlara yol göstermişlerdir. Yaptığı çalışmalar ve kurduğu dergâh ile İslam toplumuna hizmet eden ve yazdığı eserlerle onlara yol gösteren Şeyh Süleyman Rüşdî de bu kimselerden biri olmuştur.

Süleyman Rüşdî'nin hayatı, eserleri ve görüşleri hakkında pek fazla çalışma yapılmamıştır. Onun hayatı hakkında Salih Albaz ve Hüseyin Kuruüzüm tarafından iki kitap yazılmıştır. Bunlardan başka, Süleyman Rüşdî'nin Divan'ı hakkında edebiyat alanında yapılmış tez çalışması ile Rüşdî'nin hayatı ve eserlerini tanıtan birkaç makale yazılmıştır. Fakat onun tasavvufî görüşlerini ele alan kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştır.

Süleyman Rüşdî hakkındaki bu tez çalışmasında, onun hakkında daha önce yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Ayrıca İBB Atatürk Kitaplığında mevcut olan mecmuada yer alan Rüşdî'nin risaleleri incelenerek onun tasavvuf anlayışı ve fikir dünyasının ortaya çıkartılması hedeflenmiştir. Kütüphane katalogları taranarak Süleyman Rüşdî'nin eserlerinin nüshalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca onun hayatı hakkında da arşiv kaynaklarından faydalanılmıştır.

Bu çalışmada Rüşdî'nin hayatı ve tasavvufî anlayışı iki ana bölümde anlatılmıştır. Birinci bölümde Şeyh Süleyman Rüşdî'nin hayatı, ikinci bölümde onun tasavvuf düşüncesinin esasını oluşturan kavramlardan en çok üzerinde durduğu, hatta müstakil risaleler ve mektuplar yazarak açıklamaya çalıştığı kavramların değerlendirilmesi yapılmıştır. Süleyman Rüşdî'nin en çok yararlandığımız risalelerinin transkripti ise ekler bölümünde sunulmuştur.

Yapılan bu çalışma ile Süleyman Rüşdî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışılmış ve yeni bilgilere ulaşılmak amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmada bilgi birikimini, zamanını ve tecrübesini esirgemeyerek yardımcı olan danışmanım Sayın Doç. Dr. Hamdi Kızıler'e ve çalışmalarımnda bana desteğini, sevgi ve sabrını esirgemeyen eşim Şenol Susoy ile sevgili çocuklarım Emsalinur Nesibe ve Muhammed Bahadır'a en içten duygularıyla teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Şeyh Yemezzâde Süleyman Rüşdî (ö. 1250/1835) XVIII. yüzyılda yaşamıştır. O, Halvetî/Uşşâkî tarikatına mensup mutasavvıf bir şairdir.

Bu çalışmada ilk olarak Yemezzâde Süleyman Rüşdî'nin hayatı ele alınmıştır. Süleyman Rüşdî, H.1184 (M.1770-1771) yılında ekonomik durumu iyi olan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. O, iyi bir eğitim görmüştür. Gençliğinde devlet yöneticilerini eleştiren Süleyman Rüşdîsilahlı adamlarıyla bir süre eşkiyalık yapmıştır. Nazilli'de Şeyh Muhammed Zühdi'nin tekkesine gitmeye karar verdikten sonra hayatı tamamen değişmiştir. Muhammed Zühdi, Rüşdî'yi halife olarak Karacasu'ya halkı irşat etmek için göndermiştir. Rüşdî, Karacasu'da bir tekke yaparak halkı irşad etmeye başlamıştır. Ayrıca o, Karacasu kasabasındaki halkın sağlığı ve diğer ihtiyaçlarıyla da ilgilenmiştir. Onun bu ilgisi ve yanlış dini uygulamalara karşı gelmesi bazı kişiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Ona karşı olanlar Süleyman Rüşdî'ye çeşitli zorluklar çıkarmışlardır. Süleyman Rüşdî öldükten sonra onun tekkesi faaliyetlerine devam etmiştir.

Bu çalışmada, genellikle Rüşdî'nin "Divan"ı ve risaleleri incelenerek onun tasavvufî anlayışı ve görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca onun hakkında yazılmış çalışmalardan da yararlanılmıştır. Rüşdî'nin eserleri incelendiğinde onun İbnü'l-Arabî başta olmak üzere klasik islam mutasavvıfları ile Hüsameddin Uşşâkî gibi Uşşâkî mutasavvıflarından etkilendiği anlaşılmıştır.

Edebiyatçı olarak Süleyman Rüşdî'nin şairlik yönü ağır basmaktadır. O, üzerinde durduğu tasavvufî konuları ayet ve hadislerle destekleyerek daha çok nazımla anlatmıştır. O, tasavvufî görüşlerini anlatırken divan edebiyatının mazmunlarını çok iyi kullanmıştır.

Süleyman Rüşdî kişiliği veyazdığı eserlerde ortaya koyduğu fikirlerle hem kendi dönemindeki hem de kendinden sonraki dönemlerdeki insanlara yol gösteren bir mutasavvıf olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Süleyman Rüşdî; Halvetî; Uşşâkî; Vâridât; Divân; Seyr u Sülûk.

ABSTRACT

Sheikh Yemezzâde Süleyman Rüşdî (d. 1250/1835) lived in the 18th century. He is a sûfî poet who is a member of Halvetî / Uşşâkî sect.

In this study, the life of Yemezzade Süleyman Rüşdî was first described. Süleyman Rüşdî was born in H.1184 (M.1770-1771) to a family which a good economic status. He was well educated. Süleyman Rüşdî, who criticized state administrators in his youth, was a bandit with his armed men for a while. After Rüşdî decided to go to Sheikh Muhammed Zühdî's Lodge in Nazilli, his life changed completely. Sheikh Muhammed Zühdî made Rüşdî a caliph and sent him to Karacasu to inform the people. Rüşdî started to inform the public by setting up a dervish lodge in Karacasu. He also interested with the health and other needs of the people in the town of Karacasu. His interest in public issues and his opposition to false religious practices were not welcomed by some people. Those who opposed Süleyman Rüşdî brought him various difficulties. After Süleyman Rüşdî died, his dervish lodge continued its activities.

In this study, the Sûfî understanding and opinions of Rüşdî are revealed by examining the poems and articles of Rüşdî. In addition, studies written about him were also used. When Rüşdî's works were examined, he was understood that he was influenced by Uşşâkîsûfîs like Hüsameddin Uşşâkî and especially classical Islamic sûfîs such as Ibnü'l-Arabî.

As a literary artist, the poetist aspect of Süleyman Rüşdî predominates. He supported his mystical views with verses and hadîths and usually explained them with poems. He used the symbols of divan literature very well in his poems.

With the personality of Süleyman Rüşdî and his ideas in his books, he was understood that he was a Sûfî who guided people both in his own time and in the future.

Keywords: Sheikh Süleyman Rüşdî; Halveti; Uşşâkî; Revenues; Divân; Seyr u Sülûk

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Süleyman Rüşdî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvuf Anlayışı
Tezin Yazarı	Nuray SUSOY
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Hamdi KIZILER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	198
Anahtar Kelimeler	Şeyh Süleyman Rüşdî; Halvetî; Uşşâkî; Divân; Seyr u Sülûk.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Süleyman Rüşdî, His Life, His Books, And His Sufism Approachs
Author of the Thesis	Nuray SUSOY
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Hamdi KIZILER
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	2020
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	195
Keywords	Sheikh Süleyman Rüşdî; Halveti; Uşşâkî; Divân; Seyr u Sülûk

KISALTMALAR

B.O.A.	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h. no	: Hadis Numarası
H.	: Hicri
haz:	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
k.s.	: Kaddesellahu sırrahu
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MŞH	: Meşihat Arşivi
OE. Yz	: Osman Ergin Yazmaları
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme
vr.	: Varak
yay.	: Yayınlayan

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tezimizin konusu, Şeyh “Süleyman Rüşdî”nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı”dır. 18. yy. sonları ve 19. yy. başlarında yaşamış olan Uşşâkî Tarikatı şeyhi Süleyman Rüşdî’nin hayatı ve eserlerinde ortaya koyduğu tasavvufî düşünceleri özellikle “Mecmua”sında toplanmış olan bazı risaleleri incelenerek ele alınacaktır.

Süleyman Rüşdî’nin hayatı hakkında yapılan çalışmalar incelenerek onun, hayatı ve içinde bulunduğu çevre araştırılmıştır. Bununla beraber Süleyman Rüşdî’nin iç dünyasını ve içinde bulunduğu çevreyi daha güzel hale getirmek için vermiş olduğu mücadele ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu tezde Süleyman Rüşdî’nin “Mecmua”sında yer alan Beyânu’l-Varidât adlı risalesinde ele aldığı nefis, nefsin mertebeleri ve bu mertebeleri teker teker kat ederken kendisine gelen vâridâtları ve Kitâbü’t-Tevbe’de yer alan tevbe kavramıyla birlikte ele aldığı tevhit, ilim, âlim ve benzeri konular incelenmiştir. Ayrıca onun diğer eserleri de incelenerek ortaya koyduğu diğer görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tez çalışmasında Osmanlı sûfilerinden Şeyh Süleyman Rüşdî gibi efelikten şeyhliğe uzanan bir hayatı olan ve aynı zamanda eserler veren bir şeyhi konu edinerek onun hayatı ve tasavvufî düşüncelerini ortaya koymaya çalışılmıştır.

Devrimci bir kişiliğe sahip olan Süleyman Rüşdî, hiçbir zaman durağan bir hayata sahip olmamıştır. O etrafında gördüğü yanlışlıklara başkaldıran, tasavvufa girdikten sonra da etrafındaki olumsuzlukları nasıl düzeltebilirim düşüncesiyle hareket eden, gerektiğinde bu uğurda servetini harcayan biri olmuştur. Bu çalışmada “Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.”¹ hadîs-i şerifinin gereğince hareket eden bir kişinin nasıl olması gerektiği gösterilmiştir.

---

¹ İmam Nevevî, Riyazu’s-Sâlihîn (Muhtasar), ed. Ali Budak-Ömer Çetinkaya, Işık yay., İstanbul, 2011, s. 82 (hadis no: 106).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışması olarak ele alınan Süleyman Rüşdî'nin hayatı ve eserleri hakkında kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak hayatı hakkında yazılmış olan eserler araştırılmıştır. Daha sonra Süleyman Rüşdî ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar dijital ortamda araştırılmış ve bu çalışmalara erişilmeye çalışılmıştır. Erişilen bu çalışmalar incelenerek Süleyman Rüşdî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca arşivlerdeki Süleyman Rüşdî ile ilgili belgeler taranmış, az da olsa bazı belgelere ulaşılmıştır. Tüm bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Rüşdî'nin hayatı ve tasavvufî görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Süleyman Rüşdî'nin çalışılmamış eserlerinin varlığı da araştırılmıştır. Onun şiir ve mektuplarının bazıları “Mecmua-i Eş'ar” gibi bazı mecmualarda da yer aldığı görülmüştür. Tasavvufî görüşleri için bu mecmualardaki şiirlerden de yararlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalarda ona ait transkripsiyonu yapılmamış risaleleri İBB Kitaplığında bir mecmuada toplanmış olarak bulunmuş ve üzerinde çalışmaya başlanmıştır. Daha sonra, her ne kadar Süleyman Rüşdî'nin eserlerinin transkripsiyonu tez konusunun sınırları dâhilinde değilse de onun risalelerinden Beyanu'l-Vâridât, Kitabü't-Tevbe, Gayret-nümâ-i Sâlikîn ve Emru'l-Muhkem Tercümesine yazmış olduğu mesnevisi transkripsiyon yapılarak tezimizin ekler kısmında sunulmuştur.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Döneminin eğitimli ve önemli mutasavvıf şairlerinden biri olan Süleyman Rüşdî'nin yazmış olduğu şiirlerini birçok kişi eser ve mecmualarına almıştır. Bu sebeple en çok zorlanılan mesele, tasavvufî görüşlerini de içeren şiirlerini ihtiva eden eser ve mecmualara ulaşmak olmuştur. Ona ait şiirlerin bulunduğu birçok mecmua mevcuttur ve üzerlerinde genel bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışmada kesin olarak onun olduğunu bildiğimiz şiirleri ihtiva eden eser ve mecmualardan yararlanılmıştır. Ancak ulaşılabilen ve tek nüshası olan Süleyman Rüşdî'nin risalelerini içeren mecmuanın çok fazla yıpranmış olması sebebiyle okunup incelenmesi oldukça zor olmuştur.

GİRİŞ

Hayatını, eserlerini ve görüşlerini incelediğimiz Süleyman Rüşdî, varlıklı bir aileye mensuptur. İlmî yönden kendisini yetiştiren Rüşdî, söz sanatına da hâkim biri olmuştur. Onun daha ilk eğitim aldığı zamanlarda bile halkın ileri gelenleri ondaki şiir kabiliyetini görmüş ve inşa ettirdikleri eserlerin kitabelerine nakşolunmak üzere ondan şiir yazmasını istemişlerdir.

Yaşadığı dönemde içinde bulunduğu toplumun ve bazı yöneticilerin kötü hal ve davranışları karşısında eleştirilerde bulunmuş ve başkaldırmış olan Rüşdî, bir süre efelikiyapmıştır. Ancak efe olması onun Mesnevî, Yunus Emre okumasına engel olmamış hatta manevî arayışlarına da devam etmiştir. Bu arayış, onun Şeyh Muhammed Zühdfî Efendi'ye gitmesi ve ona intisap ederek olgunluğa ermesi ile son bulmuştur. Daha sonra Şeyh Muhammed Zühdfî'nin emri üzere Karacasu'ya gelerek irşad faaliyetlerine burada devam edecek olan Rüşdî ilk olarak bir tekke inşa etmiştir.

Bu faaliyetlerinin dışında kasabanın sorunlarına da eğilmiştir. Rüşdî kendi benliğini eğitmeye çalışırken bir taraftan da Karacasu halkının eksikliklerini “nasıl düzeltebilirim” düşüncesiyle hareket etmiştir. Karacasu'nun hem su hem de sağlık sorunlarına çözümler üretmiştir.

Süleyman Rüşdî Karacasu'daki görevine devam ederken, Mürîdlerinin ve diğer insanların faydalanacağı telif eserler de vermiştir. İbn'ül-Arabî'nin Emru'l-Muhkem'i ve Ferîdüddîn Attar'ın Pend-i Attar'ı gibi eserleri tercüme etmiş ve Mürîdlerinin faydalanacağı risaleler yazmıştır. Eserlerinde İbnü'l-Arabî'nin çok fazla etkisi görülen Rüşdî, Divan'ında ve Emru'l-Muhkem'in tercümesine yazdığı mesnevisinde tevhîd, Muhammedî nur, ilim, âlim, nefis gibi konulara da değinmiştir.

Süleyman Rüşdî nefis mertebelerini geçilmesi gereken kalelere benzetmiş ve bu kaleleri geçmenin ne kadar zor ve çetin bir iş olduğundan bahsetmiştir. Bu yola çıkmak isteyen sâlikin tek başına bu kaleleri aşamayacağını ifade ederek bir mürşîd-i kâmile gerek olduğunu hatta rehber edinmezse nefsinin yok olacağını ve kalbinin bozulacağını ifade etmiştir. O şiir ve risalelerinde kişinin büyük cihat olan nefisle yapacağı mücadelede bir mürşîde ihtiyacı olduğunun üzerinde durmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. SÜLEYMAN RÜŞDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.1. HAYATI

1.1.1.1. Ailesi ve Doğumu

Yemezzâde Süleyman Rüşdî, H.1184 (M.1770-1771) yılında² Nazilli'ye altı buçuk saat mesâfede olan Karacasu'da³ Tekkeiçi Sokağı'nda Karasüleymanoğulları lakabıyla tanınan zengin bir ailede dünyaya gelmiştir.⁴ Babası İsmail Ağa'dır. İsmail Ağa, Süleyman Rüşdî'nin eğitim için ayrıldığı Karacasu'ya geri dönmesinden bir hafta sonra H. 1214 (1799-1800) yılında vefat etmiştir. Böylece tüm serveti tek oğlu olan Süleyman Rüşdî'ye kalmıştır.⁵

1.1.1.2. İsim ve Mahlası

Süleyman Rüşdî doğduktan sonra isim koymak için eve gelen imam, ela gözlü, koyu kumral saçlı yavrunun yüzüne bakarak; “Bu çocukta garip bir hal var. Gözleriyle konuşuyormuş gibi bir his duymaktayım. Münasip görürseniz bunun adı Süleyman olsun” demiştir. Babası İsmail Ağa da Kur'an-ı Kerim'deki “İnehü min Süleymane ve innehü bismillahirrahmanirrahim”⁶ ayeti kerimesini düşünerek bu teklifi kabul etmiştir.⁷

Süleyman Rüşdî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynakların bazısında lakabı Semizzâde⁸ olarak geçmesine rağmen kaynakların çoğunda ve arşiv belgelerinde lakabı Yemezzade olarak geçmektedir. Ayrıca Süleyman Rüşdî, pek çok eserinin

² Süleyman Rüşdî, *Risâle-iBeyânü'l-Vâridât*, İBB Atatürk Kitaplığı, OE. Yz., No: 942/2, vr. 44^b; Salih Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, Aydın, 1989, s. 4; Süleyman Rüşî'nin doğum tarihi bazı kaynaklarda 1762 ya da 1768 yılı olarak verilmiştir. Bkz. Hüseyin Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdü*, Aydın, 2007, s. 6.

³ Karacasu, 1908 yılında Aydın'a bağlı bir kaza haline gelmiştir. Feridun Emecen, “Aydın”, *DİA*, c. IV, s. 237.

⁴ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdü*, s. 6; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, İstanbul, 2005, s. 328; Kenan Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdü Efendi ve Divanı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2010, s. 9.

⁵ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 6.

⁶ Naml, 27/30

⁷ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 4.

⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, Meral yay., İstanbul, 1972, s. 430; Abdullah Salaheddin b. Abdülaziz, *Mir'at el-Esma*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, OE. Yz. 1885, vr. 6^a; Semizzâde Süleyman Rüşdî, *Divan*, 06 Mil. Yz. FB 332.

ketebe kaydında kendisini Yemezzâde olarak tanımlamıştır.⁹ Süleyman Rüşdî'nin lakabı önceleri Semizzâde iken sonraları Yemezzâde olmasının¹⁰ nedeni, onun otuzlu yaşlarında intisâb ettiği ve hayatını yeniden şekillendirdiği Uşşâkîliğin bir sonucu olmalıdır. Zira nefisini öteleyen ve terbiye eden yeni bir yaşam biçimine semizlikten ziyade yemezlik daha çok uygun düşmektedir.

Şiirlerinde “Rüşdî” mahlasını kullanan Süleyman Rüşdî Denizli, İzmir ve Çanakkale çevresinde “Koca Rüşdî” olarak anılmıştır.¹¹ Ona Rüşdî mahlasını şeyhi Mehmed Zühdi Efendi vermiştir. Şeyhi, Yemezzâde Süleyman Rüşdî Efendi'den çok memnun kalmış ve kendisine Rüşdî mahlasını vererek: “Oğlum, bundan sonra adın Süleyman Rüşdî olsun.” demiştir. Artık Süleyman, tekkede Süleyman Rüşdî olarak çağrılmaya başlanmıştır.¹²

1.1.1.3. Eğitimi

İyi bir ekonomik duruma sahip ailenin çocuğu olan Süleyman Rüşdî, önce mahallesindeki hocalardan okuma-yazma ve Kur'an-ı Kerim öğrenmiş, sonra da kasabadaki medreselerde eğitim görerek on sekiz yaşında icazet almıştır. Arapça ve Farsça eğitimi alan Rüşdî, ayrıca tasavvuf ve Dîvan şairlerinin eserlerini okumuş, aruz kalıplarını öğrenmiştir. Bu sırada yazdığı şiirler beğeni görmüş ve hayırsever eşrafın inşa ettirdiği eserlerin kitabesine onun şiirle tarih düşürmesi istenmiştir.

Mahallenin cami imamı müftüyle birlikte bir gün İsmail Ağa'yı ziyarete gelmişler ve ona Süleyman'ın Karacasu'daki hocalardan öğreneceği bir şey kalmadığını, mümkün ise daha büyük medreselere gönderilmesini istemişlerdir. İsmail Ağa ise çok sevdiği tek oğlundan ayrılmayı istemediği için “Süleyman'a bu tahsil yeter” diyerek önce bu isteği reddetmiş fakat uzun çalışmalardan ve yalvarmalardan sonra Süleyman'ın tahsiline devam etmesini kabul etmiştir. Bunun üzerine Süleyman

---

⁹ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 43b; Necdet Şengün, “Aydın Karacasulu Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî'nin Otuz İki Ve Elli Dört Farz Manzûmeleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: XLVIII, İzmir, 2018, s. 11; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, t.y., s. 1512; Mihrican Odabaşı, *Tuhfe-i Naili Metin Ve Muhteva*, c. I, s. 234-467, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2009, s. 218; Pınar Çalık, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 23; B.O.A., AE. SMHD II. 00097/08216.

¹⁰ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269.

¹¹ Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 8-9.

¹² Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 9.

Rüşdî tahsil için H. 1204 (1790)'de Karacasu'dan ayrılmıştır. On yıl sonra eğitimini bitiren Rüşdî 1214 (1799-1800) yılında Karacasu'ya geri dönmüştür.¹³

1.1.1.4. Efeliği

Karacasu'ya döndüğü yıllarda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı yönetime karşı eleştirileri olan Süleyman Rüşdî, devlet tarafından muhalif olarak görülmeye başlanmıştır. Etrafında silahlı adamları da olan Süleyman Rüşdî, artık halkın da kendisinden çekindiği ve Nazilli havâlsini tirtir titreten bir efe¹⁴ olmuştur. Süleyman Rüşdî bu dönemde Mirzazâde olarak da anılmıştır.¹⁵

1.1.1.5. Tasavvuf Hayatı

Şeyh Süleyman Rüşdî Halvetiyye tarikatının bir kolu olan Uşşâkîyye tarikatının şeyhlerindedir. Bu sebepten dolayı burada konunun bütünlüğü açısından kısaca Halvetiyye ve Uşşâkîyye tarikatlarından bahsetmek faydalı olacaktır.

1.1.1.5.1. Halvetîlik

Halvetiyye tarikatı, kurucusunun ve ileri gelen büyüklerinin halvete çok önem verdikleri için Halvetiyye olarak isimlendirilmiştir.¹⁶ Halvet kelimesi sözlükte tenhaya

---

¹³ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 4-6.

¹⁴ İlk olarak Selçuklular döneminde ortaya çıkan Efeler sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak amacıyla kurulan askeri birlik olarak görülmüştür. (Şeref Üsküp, *Millî Mücadele'de Efeler*, Hür Efe Gazete ve Matbaası, İzmir, 1992, s. 71.) Sosyal düzenin ve adalet mekanizmasının bozulması, (devlete göre) sosyal eşkıyaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı Anadolu'nun sosyal düzenindeki eksikliklerin kendi içinde giderildiği bir ortamda efelerle karşılaşmıştır. Kendinin ve toplumun hakkını ve hukukunu arayan ve bu uğurda cesaret gösteren örnek bir kişilik olarak Efe, haksızlıklara karşı koyan ortak bir tipin adı olmuştur. Halk bu kişilere saygı duymuş ve onları sahiplenmiş, diğerlerini eşkıya olarak görmüş ve onları “çalıkakıcı” olarak isimlendirmiştir. (Mehmet Naci Önal, “Türk Halk Kültüründe Efe”, *Acta Turcica*, editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Temmuz 2014, sy. 2, s. 25; Şule Sevinç Kişi, “Ege'nin Namı Eşkıyası Çakırcalı Mehmet Efe”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 2017, sy. 6, s. 79-82; Barış Çağırkan, “Sosyal Hareket Olarak ‘Efe’ ve ‘Efelik’: Sosyolojik Bir Analiz”, *Yörük Ali Efe Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, Aydın, 2019, s. 92-99.) Batı Anadolu'da eşkıyalık hareketleri için bkz. Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996; M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.

¹⁵ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 8-10; Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1512.

¹⁶ Sâdık Vicdâni, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, haz: İrfan Güdüz, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 174-175; H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*, İstanbul, 2013, s. 262; Cennet Ceren Çavuş, Kastamonu'lu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014*, 2014, s. 566.

çekilmek ve yalnız kalmakanlamalarına gelmektedir. Terim olarak ise, ibadet, riyazet, zikir ve murakabe ile meşgul olmak üzere bir hücreye kapanmak anlamlarındadır.¹⁷

Kâşânî'ye göre tasavvufta halvetin manası ve hakikati, başkasının göremeyeceği şekilde sırrın Hakk ile konuşmasıdır. Halvetin görüntüsü ise kendini bütünüyle Allah Teâlâ'ya vermek ve gayrdan uzaklaşmak gibi halvetin manasına ulaştıracak her şeydir.¹⁸ Bu tanımı kabul eden Ömer Fuâdî'ye¹⁹ göre halvetin hakikatine ancak seyrü sülûkunu tamamlamış kişiler ulaşabilmektedir. Yine ona göre halvet, halvet-i kalbiyye, halvet-i rûhiyye ve halvet-i sıriyye olarak üçe ayrılmakta olup bunlar ancak ehline mâlûmdur.²⁰

İslâm dünyasında çok yaygın olan Halvetiyye Tarikatı'nın kurucusu, kaynakların çoğunda Ömer el-Halvetî (ö. 800/1397-98) olarak kabul edilmekte ve ona nispet edilmektedir. Fakat onun Halvetîliğin kurucusu olduğu kesin değildir. Bazı kaynaklarda Halvetîliğin gerçek kurucusu ve yayıcısı, ikinci pir kabul edilen Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'dir.²¹ Saruhanoğulları beyi İshak Çelebi'nin Manisa'da Revak Sultan isimli zâta 1371 yılında bazı arazileri temlik etmesiyle kurulan vakfın vakfiyesinde, tekkenin başına geçecek olan şeyhin Halvetiyye tarikatından olması gerektiği şartının koşulması, Halvetiyye Tarikatı'nın Ömer Halvetî'den önce teşekkül ettiği düşüncesini güçlendirmektedir. 1371 Yılında Ahi Muhammed hâlâ hayattadır.²² Bundan dolayı Halvetîliğin Âhi Muhammed zamanında oluştuğu kabul edilebilir. Zira Halvetî lakabını ilk kullanan, Ömer el-Halvetî'nin mürşîdi Âhi Muhammed'dir.²³

---

¹⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 587; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 249.

¹⁸ Abdülrezzak Kâşânî, *İstulâhâtu's-Sûfiyye (Sûfilerin Kavramları)*, trc: Abdurrezzak Tek, Bursa Akademi yay., Bursa, 2014, s. 96.

¹⁹ Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636-37) Halvetiyye tarikatı Şa'baniyye kolu şeyhlerindedir. Şeyh Muhyiddin'in halifesidir. Pek çok eseri bulunmaktadır. Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 9-10; Vicdani, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, s. 211-212.

²⁰ Çavuş, "Kastamonu'lu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet", s. 565.

²¹ Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1999, cilt: XXXIX, s. 542; Birol Yıldırım - İsa Çelik, "Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 86, İstanbul, 2018, s. 23.

²² Fatih Sarıkaya, "Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. VI, sy. 3, 2017, s. 2086.

²³ Mehmet Rıhtım, "Halvetiyye Sufiliğinin Şîrvan'da Teşekkül Devri Şaban-ı Veliye Uzanan Yolun Kurucu Şahsiyetleri", I. *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu -Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi Anma ve Anlama-*, 4-6 Mayıs 2012 Kastamonu, c. I, Kastamonu, 2012, s. 13.

Halvetîliğin kurucusunun kim olduğu hakkındaki karışıklığın sebebi Halvetîlik ile ilgili tüm kaynakların yeterince incelenmemesi ve bu eserlerin hepsinin de tarikatın kuruluşundan birkaç asır sonra kaleme alınmış olmalarıdır. Mesela Halvetîlik hakkında bilgi veren en temel kaynak olarak kullanılan eser olan Lemezât, birçok kişi tarafından tarikatın kurucusu olarak kabul edilen Ömer Halvetî'den iki buçuk asır sonra yazılmıştır.²⁴

Âhi Muhammed b. Nûr Halvetî olarak şöhret bulan Şeyh Kerîmüddin Muhammed el-Harezmî'nin (ö. 780/1378-79) seyr ü sülûkta halveti çok sevdiği ve ömrünün çoğunu halvette geçirdiği rivayet edilmiştir.²⁵ İbrâhim Zâhid-i Geylânî'nin halifesi olan Âhi Muhammed bir müddet şeyhi ile birlikte Gilan'da kalmıştır. Mürşîdi tarafından irşad faaliyeti için Harezm'e gönderilen Âhi Muhammed, bir süre burada kaldıktan sonra Gilan'a geri dönerek Heri kasabasına yerleşmiş ve vefatına kadar burada faaliyetine devam etmiştir. 717/1317-18 ya da 780/1378-79 yılında vefat eden Âhi Muhammed'in kabri Heri kasabasındaki Halvetîler mezarlığındadır.²⁶

Ömer el-Halvetî, amcası Âhi Muhammed Halvetî'ye intisap etmiş, onun ölümünden sonra da irşad makamına geçmiştir. Ömer el-Halvetî'den sonra tarikatın silsilesi Âhi Mîrem (Emre, ö. 812/1409), Hacı İzzeddin (ö. 828/1425), Sadreddîn-i Hiyâvî (ö. 860/1455) şeklinde devam etmiş ve tarikatın ikinci pîri, bir bakıma gerçek kurucusu olan Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşmıştır. Yahyâ-yı Şîrvânî ise Şamahî'da doğup 868'de (1463-64) Bakü'de vefat ettiği için Halvetiyye tarikatı Azerbaycan'da gelişmiş ve buradan Anadolu'ya, Anadolu'dan da Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya yayılmıştır.²⁷ Sadreddin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas, Halvetiyyeyi Anadolu'ya getirmiştir. Dede Ömer Rûşenî, Rûşenî'nin ağabeyi Alâeddin Ali, Pîr Şükrullah Ensârî, Habîb Karamânî, Muhammed Bahâeddin Erzincânî ve Ziyâeddin Yûsuf Şîrvânî Yahyâ-yı Şîrvânî'nin en önemli halifelerindendir. Habîb Karamânî vasıtasıyla Halvetiyyede bir kol daha

---

²⁴ Fatih Sarıkaya, "Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan", s. 2084.

²⁵ Vicdâni, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, İstanbul, s. 174-175.

²⁶ Fatih Sarıkaya, "Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan", s. 2080-2081.

²⁷ Muharrem Çakmak, *Cemal-i Halvetî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşüncesi ve Cemâliyye Kolu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2000, s. 1; Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler*, Petek yay., İstanbul, 1984, s.72; Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA.*, c. XV, İstanbul 1997, s. 393-394.

meydana gelmiş, en önemli halifesi Cemâl Halife diye bilinen Cemâleddin İshak Karamânî (ö. 933/1527) vasıtasıyla İstanbul'a da yayılmıştır.²⁸

Halvetiyyede seyr u sülûk lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kakhâr isimleriyle yapılır. Halvetiyye şubelerinin kurucuları olan şeyhler kendi icihadlarına göre esmâ sayısını azaltıp çoğaltarak değişiklik yapmışlardır. Meselâ Nûreddin Cerrâhî ilk yedi isme usul, sonraki Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed isimlerine alîm ve azîm isimlerini de ekleyerek “fûrû” adını vermiş, ayrıca tebdîlât ve tebeddülât adıyla on dört isim daha eklemiştir.²⁹

Yedi isme karşılık nefsin yedi sıfatı vardır. Nefsin sıfatlarıyla sülûkün türleri, âlemler, haller, mahaller, vâridler, şühûdlar, isimler ve nurlar arasında bir ilişki vardır. Meselâ birinci makamda nefsin sıfatı “emmâre”, sülûkün türü “seyr ilellah”, âlemi “şehâdet”, hali “zevk”, mahalli “sadr”, vâridi “şeriat”, şühûdü “tevhîd-i ef'âl”, ismi “lâ ilâhe illallah”, nuru “mavi” şeklindedir. Diğer makamların da kendine has sıfatı, seyri, âlemi, hali, mahalli, vâridi, şühûdü, ismi, rengi ve nuru vardır. Sûfilere göre Allah ile kulu arasında bazısı zulmetten, bazısı nurdan yetmiş bin perde olup mürîdin bir üst makama geçebilmesi için on bin perdeyi aşması gerekmektedir.³⁰

Halvetiyyede nefsin arındırılması dille, kalple, ruhla ve sırla yapılan zikirlerdir. Az yeme, az konuşma, az uyuma, inzivâ, zikir, fikir, şeyhe gönülden bağlı olma ilkelerine Halvetîlikte de hassasiyetle uyulur.³¹

Halvetiyye tarikatında mürîdin her gün tek başına okuduğu ve haftanın günlerine göre değişen zikirler, dualar ve virdler vardır. Yahyâ-yı Şirvânî'nin Virdü's-settâr'ının okunması önemlidir. Ayrıca haftanın belli günlerinde tekkelerde cehrî olarak topluca zikir icra edilir. Buna “darb-ı esmâ, devran, hadrâ” gibi isimler verilir.

---

²⁸ Çakmak, *Cemal-i Halvetî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşüncesi ve Cemâliyye Kolu*, s. 2-4; Uludağ, “Halvetiyye”, s. 394; Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 11-12.

²⁹ Uludağ, “Halvetiyye”, s. 394; Ömer Halvetî'nin yedi esma-i hüsnâ üzere tesis ettiği usulu Ömer Rüşenî, beş esma daha ekleyerek on iki esmaya çıkarmıştır. Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler*, s. 72-74; Abdülkerim Abdulkâdiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği yay., Ankara, 1991, s. 19.

³⁰ Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye-i Halvetiyye*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1338-1341, s. 35; Ramazan Muslu, “Seyr ü Sülûk Metotları”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Ankara, 2014, s. 345-361; Uludağ, “Halvetiyye”, s. 394.

³¹ Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye*, s. 178. Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 15-16; Uludağ, “Halvetiyye”, s. 395.

Mürîdler oturarak bir halka oluşturur, daha sonra zikre ayakta devam eder, daha sonra da devrana başlarlar. Zikir yapılırken ilahi okunur ve mûsikiye önem verilir. Başta ney, kudüm ve def olmak üzere çeşitli mûsiki aletleri kullanılır.³²

Halvetiyye tarikatı, Rûşeniyye (kurucusu Dede Ömer Rûşenî, ö. 892/1487), Cemâliyye (kurucusu Cemâl-i Halvetî, ö. 899/1494), Şemsiyye (kurucusu Şemseddin Sivâsî, ö. 1006/1597) ve Ahmeddiyye (kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin, ö. 910/1504) olarak dört ana kola ayrılmıştır. Bu kollardan da çeşitli şubeler meydana gelmiştir.³³

1.1.1.5.2. Uşşâkîlik

Süleyman Rüşdî'nin mensub olduğu Uşşâkîlik, Ahmeddiyye'nin bir koludur. Kurucusu Hüsâmeddin Uşşâkî'dir.³⁴ Hüsâmeddin Uşşâkî'nin (ö. 1001/1593) doksan dokuz halifesi olmasına rağmen tarikat, halifelerinden Saruhanlı Memican Efendi (ö. 1008/1599-1600) kanalıyla devam etmiştir.³⁵

Uşşakiyye, ikinci pîr Cemâleddin Uşşâkî ve üçüncü pîr Abdullah Salâhî Uşşâkî tarafından sistemleştirilmiştir. Bu kişilere nispet edilen Cemâliyye ve Salâhiyye şubeleri ile Şeyh Ahmed Câhidî'ye (ö. 1070/1659-60) nisbet edilen Câhidiyye şubesi Uşşâkiyye'nin şubeleri olarak kabul edilmektedir.³⁶

Bu tarikat, üçüncü pîr Abdullah Selâhaddin Uşşâkî'den sonra özellikle Rumeli'de ve Batı Anadolu'da yayılmıştır. Yer yer Mevlevî, Bektaşî, Gülşenî

---

³² Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 16; Uludağ, "Halvetiyye", s. 394; Hamdi Kızıl, *Câhidî Ahmet Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku yay., Ankara, 2006, s. 108-109.

³³Uludağ, "Halvetiyye", s. 393-395; Abdulkâdiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 22; Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, s. 6, 9-11; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema : (XVII. Yüzyıl)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001, s. 53-54; Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler*, s. 85; Tahsin Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. II, İstanbul, 1956, 87-113.

³⁴ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. IV, s. 183; Vicdani, *Tarikatler ve Silsileleri*, s. 241; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, s. 191; Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler*, s. 10; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s. 555.

³⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. IV, s. 199.

³⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 400; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İletişim Yay, İstanbul, 1992, s. 71; Kızıl, *Cahidi Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku yay., Ankara, 2006, s. 60; Mahmud Erol Kılıç, "Uşşakiyye", *D İA*, c. XLII, İstanbul, 2012, s. 232.

tarikatlari ve Bayramî-Melâmîleriyle yakın ilişkiler kurulmuş, daha geç dönemlerde ise tarikatta zâhidlikten rindmeşrepliğe doğru gelişen bir tasavvuf anlayışı öne çıkmıştır.³⁷

Abdullâh Selâhaddîn'in bilinen halifeleri, oğlu Muhammed Ziyâeddîn Efendi (ö. 1234/1818), Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1242/1826) ve Nazillili Muhammed Zühdi Efendi (ö.1221/1806)'dir. Tarikat, Muhammed Zühdi Efendi ile devam etmiştir. Muhammed Zühdi Efendi'nin iki halifesinden biri, kendi gibi uzun yıllar Nazilli'de müftülük ve şeyhlik yapan oğlu Ali Gâlib Vassaf Efendi (ö. 1266/1849), ikincisi ise Süleyman Rüşdi'dir.³⁸

Uşşâkîler ilk dönemlerinde sadece kuûdî zikir yapmış olsalar da daha sonra Halvetiyyenin diğer kollarında olduğu gibi devranî zikir yapmışlardır. İstanbul Uşşâkî tekkelerinde durak, cumhur ilâhisi, usul ilâhisi, devran ilâhisi gibi tekke mûsikisi icra edilirken Anadolu'da mahallî formlar icra edilmiştir. Bazı Uşşâkîlerde ise devran yoktur. Uşşâkî sâlikleri günlük dualarını Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî'ye nisbet edilen Evrâdü'l-kebîr, Şerhu Virdi's-settâr isimli vird kitaplarına göre yaparlar. Salâhî Uşşâkî'nin Tuhfetü'l-Uşşâkiyye adlı risâlesi Uşşâkî âdâb ve erkânını anlatmaktadır.³⁹

Uşşâkiyye Tarikatı'nda seyr ü sülûk on iki esmâ üzerinedir. Bunların yedisine atvâr-ı seb'a, beşine de furûât-ı hamse denmiştir.⁴⁰ Yedi tavra ait esmâ-i şerîfe şunlardır:

1. Kelime-i Tevhîd (Lâ ilâhe illallâh): Kelime-i tevhîd için “doksan dokuz esmânın a'zâmıdır” demişlerdir. İlk mertebe nefis-i emmâre makâmıdır.

2. İsm-i Celâl: Bir kimse “Yâ Allâh” dese, Hak teâlâ hazretlerini sıfatlarının tümü ile yâd ve ef'âlinin tümü ile zikir etmiş olur. İkinci mertebe, nefis-i levvâme makâmıdır.

³⁷ Mahmud Erol Kılıç, “Uşşakiyye”, s. 233.

³⁸ Necdet Şengün, “Tasavvufî-Edebî Bir Muhit Olarak Aydın: Aydınli Uşşâkî Şâirler ve Şiirleri”, *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadalı ve Civarında Tasavvufî Hayat*, ed. Himmet Konur, Tıbyan Yayınları, İzmir, İzmir 2016, s. 183-185.

³⁹ Şeyh Abdullah Salahaddin-i Uşşâki, *TuHFetü'l-Uşşakiyye (Uşşâki Saliklerinin Adabı)* terc. ve şerh: Şeyh Abdurrahman Sami-yi Uşşâki, haz. Mahmud Erol Kılıç, Sufî Kitap, İstanbul, 2016, s. 19-29; Kılıç, “Uşşakiyye”, s. 233.

⁴⁰ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 243-245; Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye-i Halvetiyye*, s. 180; Osman Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat (Halvetilik Örneği)*, İnan yay., İstanbul, 2011, s. 85.

3. Yâ Hû: Allah'ın isimlerinden ism-i zâttır. Manâsı sırr-ı gaybtan ibârettir. Şühûdu mümkün olmayıp mevcûdâtın tümü onunla zuhûra gelmiş olmalıdır. Üçüncü merteye olan nefs-i mülhime'nin makâmıdır.

4. Yâ Hakk: Zevâl, adem ve tağayyur kabûl etmez. Mevcûd, ezeli, ebedî, ulûhiyyet ve vahdâniyyetinde sâbittir anlamındadır. Ayrıca Hakk-ı mutlak, şöyle muhakkaktır ki, zâtı vâcibü'l-vücûd u sıfât, lutf u kerem ü cûddur. Vücûdu yok olmaktan münezzeh ve fiillerine butlân âriz olmakdan mukaddestir. Yalan söylemez, iftirâ etmez, zulm ve haksızlık yapmaz, adalet ve doğruluk onun için esâstır. Dördüncü merteye, nefs-i mutmainne makâmıdır.

5. Yâ Hayy: Cenâb-ı Hak ilim ve kudret yönünden ebediyyen Hayy olup, zâtına asla yok olma, ölüm, acz, kusûr, zayıflık, zaaf, eksiklik ve uyku âriz olmaz demektir. Beşinci merteye, nefs-i râziye makâmıdır.

6. Yâ Kayyûm: Kullarını yaratıp, rızıklandırmak tedbîri emriyle kâim demektir. Bu yüce isimden kulun haz alması, mâsivâyı içinden uzaklaştırıp, fikri, sevdâsı, murâdı ve maksûdu Cenâb-ı Hak olmak gerektir. Altıncı merteye olan nefs-i marziyyenin makâmıdır.

7. Yâ Kakhâr: Her emrin zâhiri ve bâtını üzerine tam bir galebesi olan zât-ı ecell ü a'lâdır. Kakhâr, mübâlağa ile gâlib" demektir. Rubûbiyyetin saltanatına taarruz edenlere gâlib olup, helâk edicidir. Yedinci merteye olan nefs-i sâfiye'nin makâmıdır.⁴¹

Diğer Halvetî tarikatlarında bu makâmda hilâfet verilmektedir. Fakat Uşşâkî Tarikatı'nda "furûât-ı hamse" denilen isimlere ait tavırlar da ikmâl edildikten sonra hilâfet verilmektedir. Salahaddîn Uşşâkî'ye göre furu' olan esmâ sâlikin sülûkünde devam etmesi gereken zikirlerle beraber mürşîdlerin sülûkünü kolaylaştırmak için ihdas edilmiş ilave esmâlardır. O, bu ilavenin sebebini zamane sâliklerin sülûkün güçlüklerine katlanamayarak sülûkten vazgeçmemelerini sağlamak olarak açıklamıştır.⁴²"Furûât-ı hamse" şu esmâ-i şerîfelerdir:

⁴¹ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c. IV, s. 243-245; Mehmed Kemaleddin Harîrîzâde, *Fethu'l-Esrâr Şerh-i Virdü's-Settâr*, Matbaa-i Âmire, 1287, s. 121-122; *Abdulkarim Abdulkadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s.20.

⁴²Yıldırım-Çelik, "Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri", s. 30.

1. Yâ Fettâh: Allah'ın kulları üzerine muğlak ve müşkil olan şeylerin hepsi, özellikle evliyanın kalplerinden hicâbı kaldırmakla, onlar için melekût-ı semâ ve celâl-i kibriyâsına kapı açıcı demektir. Başka manâları da vardır. Mürşîd burada sâlikin esrâr perdesini yırtar, ona ihtiyâr-ı cüz'iyenin sırrını bildirir.

2. Yâ Vâhid: Allah Zât, sıfât ve ef'âlinde tektir. Bir olan zâtı için bölünme, parçalanma söz konusu olmaz. Sıfâtında ve ef'âlinde vâhiddir. Hiç bir şey ona benzemez. Eşi ve ortağı yoktur. Bu esmâ, cem' makâmıdır.

3. Yâ Ehad: Zât-ı ulûhiyyetinde aslâ çokluk, ortaklık ve benzerlik kabûl etmez demektir. Makâmı, cem'u'l-cem'dir.

4. Yâ Samed: Allah zevalî olmayan Bâkî'dir. Öyle bir sığınacak ve dayanılacak varlıktır ki her fakîr ve zengin O'na ilticâ ve isnâd edip, her ihtiyacının O'nun tarafından karşılanacağını bilir ve isteğini O'na arz eder.

5. Allâh: Bu makâmda Yâ'sız zikir olunur. Uşşâkî Tarikatı'nda onbirinci ism-i şerîf de dâhil olduğu hâlde Yâ ile zikir edilir. Onikinci ism-i münîfde nidâsız zikir edilmektedir. Abdullah Salâhî'ye göre "Sâlik, bu menzilde insân-ı kâmil mertebesine erişip, halkı Hakk'a davet etmeye; Hakk tarafından me'mûr olup, halîfetullâh olur".⁴³

1.1.1.6. Tasavvufa İntisabı

Efelik yaptığı sıralarda hayatı sorgulayan ve okuduğu Mevlânâ'nın ve Yunus Emre'nin şiirlerinden etkilenen⁴⁴ Süleyman Rüşdî, kendi ifadesiyle sergerde gezerken 33 yaşında iken bir gün kalbine bir "gönül püskülü" peyda olup cami yönüne meyletmiştir. Camide yazan "oraya giren kimse emin olur"⁴⁵ ayeti, güneşin doğması gibi onda ilahi duyguların kalbine doğmasına sebep olmuştur. Rüşdî'nin ulemâ-i zâhireden dediği, camide vaaz eden kişinin anlattıkları onu tefekküre sevk etmiştir.

Bu dönemde Süleyman Rüşdî'nin ilimle ilgilenmeye devam ettiği ve ilim meclislerine katıldığı anlaşılmaktadır. Yine bir ulemâ meclisinde anlatılanlardan dolayı içinde tasavvufa girme düşüncesi doğmuştur. Bu sohbette "Şeriat sözlerimdir, tarikat

⁴³ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 243-245; Harîrîzâde, *Fethu'l-Esrâr Şerh-i Virdü's-Settâr*, s.121-122.

⁴⁴ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 11.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/97.

fiillerimdir, hakikat hâlimdir, ma'rifet sermâyemdir”⁴⁶ hadîs-i şerifinden bahsedilmiştir. Anlatılanları can kulağı ile dinleyen Rüşdî, ilmin dört kısma ayrıldığını, bunlardan bâtinî ilimlerin de öğrenilmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Ayrıca bu sohbette “şeyhi olmayan kimsenin dini yoktur ve öğretmeni olmayan kimsenin öğretmeni şeytandır” sözünden bahsedilmesi onda bir şeyhe bağlanma duygusunun hâsıl olmasına sebep olmuştur.⁴⁷

1.1.1.7. Şeyhleri

1.1.1.7.1. Şeyh Muhammed Zühdfî'den Önceki Şeyhleri

Tasavvufa meyleden Süleyman Rüşdî, adını duyduğu yakınlardaki Tavas kazasında bulunan bir şeyhe intisap etmiştir.⁴⁸ Ama onu ehil görmeyip birkaç ay sonra bir Mevlevî şeyhine intisap etmiştir. Fakat ruhânî lezzet alamayıp çok geçmeden ondan da ayrılmıştır.⁴⁹ Bir zaman sonra da Hacı İbrahim Efendi adında bir Nakşîbendî şeyhine intisap etmiştir. Az bir müddet sonra onun sahtekâr biri olduğunu anlayınca ondan da ayrılmıştır.⁵⁰ Daha sonra Şeyh Muhammed Zühdfî Efendi'ye intisap etmeye karar vermiştir.

1.1.1.7.2. Şeyh Muhammed Zühdfî Efendi

Süleyman Rüşdî'nin hilafet aldığı Muhammed Zühdfî Efendi Uşşakî yolunun büyüklerindedir ve Selahaddîn-i Uşşakî Hazretlerinin halifesidir. Hocası tarafından insanları irşat için İstanbul'dan Nazilli'ye gönderilmiştir. 1806 yılında Nazilli'de vefat etmiştir.⁵¹ Muhammed Zühdfî Efendi Nazilli müftüsü idi. Babası da Nazilli müftüsü idi. Babası, Muhammed Zühdfî Efendi'ye, “Oğlum! İlm-i zâhiri okudun. Bir de ilm-i bâtin vardır. Onu da tahsîl etmelisin.” diyerek Abdullâh Salâhî Efendi'ye gitmesini söylemiştir. Muhammed Zühdfî Efendi yedi sene ikmâl-i sülûktan sonra Abdullâh Salâhî'den hilafet almıştır.⁵² Süleyman Rüşdî, şeyhi Muhammed Zühdfî Efendi'yi,

⁴⁶ Aclûnî, *İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-hafâ ve Müzîllü'l-ilbas Amme'stehera Mine'l-ehadis Alâ Elsineti'n-nâs*, c. II, Thk. Ahmet Halebî el-Attâr, Mektebetü'l-Kudsî neşri, Kahire, 1351, s. 4 (hadis no: 1532).

⁴⁷ Rüşdî, *Beyânü'l-Varidât*, vr. 45^a-47^a

⁴⁸ Rüşdî, *Beyânü'l-Varidât*, vr. 46^b.

⁴⁹ Rüşdî, *Beyânü'l-Varidât*, vr. 47^a.

⁵⁰ Rüşdî, *Beyânü'l-Varidât*, vr. 47^b.

⁵¹ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003, s. 819.

⁵² Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 267.

“Halvetî-Uşşakî tarikatından hilâfet almış, şeyhlerin şeyhi, mükemmellerin mükemmeli, âriflerin baş tacı, en takvalıların önderi, kalplerin tabibi, Şeyh Muhammed Zühdi olarak meşhur, zâhiri ilimlerde yedi nüsha ile mezun ve 60 yaşları civarında münzevi, en kâmil hakîkatin mücâhidi ve âriflerin özü”⁵³ diyerek vasıflandırmış ve onun için şu şiiri yazmıştır:

“Sana virmişdim ikrârı Muhammed Zühdi yâ şeyhî

Seninle buldum esrârı Muhammed Zühdi yâ şeyhî

Beni dür itme bâbından cemâl-i mihr-i tâbından

Okut hüsn-i kitâbından Muhammed Zühdi yâ şeyhî

İderim senden istimdâd yol oldukça kim nâ şân

Sen eyle müşkilim irşâd Muhammed Zühdi yâ şeyhî

Senin vechinde Hak gördüm lebinden câvidân buldum

Seni ikrâr idüp durdum Muhammed Zühdi yâ şeyhî

Yed-i beyzâsı Mûsâ'nın dem-i ihyâsı İsâ'nın

Ki sensin kutbu devrânın Muhammed Zühdi yâ şeyhî

Muhammed'den durur mâyen tükenmez haşre dek sâyen

Misâl-i arş u kürsî âyen Muhammed Zühdi yâ şeyhî.

Bize eltâf-ı Rahmân'sın ten içre gizli sultânsın

Aceb sırrımda pinhânsın Muhammed Zühdi yâ şeyhî

---

⁵³ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 47^b.

Bu devrânın senin şevkîn gönülde yer tutan zevkîn
Meded isterler uşşâkîn Muhammed Zühdfî yâ şeyhî

Beni hasret ile yakma firâkîn nârına atma
Celâlin birle yan bakma Muhammed Zühdfî yâ şeyhî

Yolunda aşkına cân içre cânâ erişmişdi⁵⁴

Senden himmet diler Rüşdü Muhammed Zühdfî yâ şeyhî⁵⁵

Süleyman Rüşdfî, hocası için yazdığı bu şiirinde Şeyh Muhammed Zühdfî'nin vasıflarını övmüş ve ona olan sevgisini ve şükranını dile getirmiştir. Ayrıca Rüşdfî, onun âşıkların medet istediği, sırları öğreten ve zamanın kutbu olan bir şeyh olduğunu da ifade etmiştir.

1.1.1.8. Şeyh Muhammed Zühdfî Efendi'ye İntisabı

İntisab ettiği şeyhlerden ayrılan Süleyman Rüşdfî, içinde bulunduğu durum hakkında görüşlerini almak için kasabanın müftüsüne gitmiştir. Müftünün nasihatlerini ve düşüncelerini dikkate alarak Nazilli'de Şeyh Muhammed Zühdfî'nin tekkesine gitmeye karar vermiştir.

Efeleriyle tekkeye varan Süleyman Rüşdfî, Muhammed Zühdfî'nin huzuruna çıkmıştır. Onu sevgiyle karşılayan Muhammed Zühdfî ona, “Hoş geldin evlat. Senin görevin buraya kadar gelmekti. Bundan sonrasını ben anlatacağım. Efelik bitti artık. Abdest al, heybeni, halını, altınlarını dışarıda bırak da gel.” diyerek, gülümsemiştir.⁵⁶

Süleyman Rüşdfî'nin Muhammed Zühdfî Efendi'ye intisabı Salih Alpbaz'a göre Receb 1217 (Kasım 1802)'de⁵⁷ olmuştur. Hüseyin Karaüzüm de Süleyman Rüşdfî'nin Selahattin Aksoy'daki istinsah “Dîvan”ına dayanarak, onun intisab tarihini H. 1217

---

⁵⁴ Hüseyin Vassaf'a göre bu mısra eksiktir. Bu mısra başka bir kayıta “Rehinde aşkını düşdü cân içre cânâ irişdi” şeklindedir. *Mecmû'a-i Eş'ar*, Koç Üniversitesi Kütüphanesi, PL 232. M 43683, MS 236 No: 139, vr. 23^a-23^b.

⁵⁵ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 268.

⁵⁶ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 11-12.

⁵⁷ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 8.

olarak vermekte ve Rüşdî'nin otuz üç yaşında olduğunu yazmaktadır.⁵⁸ Bu bilgi ise Süleyman Rüşdî'nin kendi ifadesiyle “bin iki yüz on yedi târihini vâsıl olunub ve sinnimiz dahi otuz üç derecesini bâliğ...” demesine de uygundur.⁵⁹

Muhammed Zühdi Efendi'nin tekkesinde kalmaya başlayan Süleyman Rüşdî'ye tekkenin adabını öğreten bir rehber verilmiştir. Süleyman Rüşdî kısa bir süre sonra da törenle tarikata girmiştir.⁶⁰

Süleyman Rüşdî halis niyetle başladığı seyr u sülûkünde mertebeleri teker teker geçmiştir. Bu yolculukta geçmesi gereken aşamaları kalelere, mürşîdinin himmetini kılıca benzeten Rüşdî'nin ilk geçmesi gereken mertebe nefs-i emmâre mertebesi olmuştur. O, mürşîdinden aldığı ilahi koruma kılıcını “lâ ilâhe illallah” ipi ile can ve gönül arasını da gayret bağı ile bağlayıp nefs-i emmâre kalesinin fethini gerçekleştirmiştir. Bu mücâhede yedi ay sürmüş, Allah'ın lütuf ve inâyetiyle yakîn hâsıl olmuştur. Mürşîdinin izniyle eline aldığı ikinci kılıçla, ikinci kale yani nefs-i levvâmenin fethine mürşîdinin yardımıyla müyesser olmuştur. Üçüncü kale olan nefs-i mülheme kalesinin fethedilmesi mürşîdi tarafından emredilip fethi için üçüncü kılıç verilmiştir. Rüşdî bu kalenin fethinin gerçekleşmesi için mürşîdinin duasıyla kılıcı beline bağlayıp aşk atına binip tevekkül kapısına yüz tutup, kanaat hazinesi alıp, sabrı ve hilmiyeti rehber, kalp rabitasını, ilmi ve mürşîdin himmetini önder yapıp, Rabb'in yardımını baş tacı edinip, zikir tuğlalarını ele alıp, “yâ hû” ve “yâ men hüve” sadâsıyla üçüncü kaleye hücum etmiş ve başarıya ulaşmıştır. Dördüncü kaleyi de dinlenme bilmeyip sabırla beş on gün kadar büyük bir mücâdele sonunda fethedip nefs-i mutmainne mertebesini geçmiştir. Bundan sonra beşinci kalenin fethini mürşîdinin ihsânı olan beşinci kılıçla “Ya Hayyü” ve “Ya Kayyûm” diyerek ve de iki rekât nafîle namaz kılarak, şeriat ilmini âhiret için kullandığı aklının eline verip, Peygambere ve Hz. Ali'ye kadar giden silsileye yaptığı duasıyla beşinci kalenin fethine başlamıştır. Rüşdî çok zorlanarak bu mertebeyi geçmiştir. Altıncı mertebeye de iki rekât namaz kılarak başlamıştır. Şafak vaktinden bir saat önce ya Kayyûm diyerek, mürşîdine râbitası, Allah'a tevekkülü ve O'nun zâtî kuvvelerinin muhabbetini ruhi gıda edinerek bu mertebeyi de geçmiştir. Seher vaktinden sabah namazına kadar ya Kakhâr zikrine

⁵⁸ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 18.

⁵⁹ Rüşdi, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 45^a.

⁶⁰ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 15-18.

devam etmiş ve sabah namazını kılarak yedinci mertebeye başlamıştır. Bu mertebedeki mücadelesi üç ay sürmüştür ve mürşîd izniyle seyr u sülûkün ilk aşaması olan usul menzilleri sona ermiştir. Bundan sonra furuât menzillerine başlamış ve bu mertebeleri kısa zamanda bitirmiştir.⁶¹

Süleyman Rüşdî'nin intisabından uzun bir zaman geçmiş iken, mu'tad zikrin akabinde Mehmet Zühdi Efendi diğer müridlerinden sonra Süleyman Rüşdî'ye en büyük makam olan sevginin izhâr yeriyle kelime-i tevhîdin anlamlarını sormuştur. O da bir şiirle cevap vermiştir. Şiiri dinleyen şeyh Mehmet Zühdi Efendi memnun bir tavırla: "Aferin Rüşdü, bunu anladık. Bir de kelime-i tevhîdin manasını manzûm olarak bildirirsen memnun olurum" demiştir. Süleyman Rüşdî'nin bir beyitle verdiği cevaptan da memnun olan Zühdi Efendi Allah'ın varlığının sözle ifade edilmesini de Süleyman Rüşdî'den istemiştir. Süleyman Rüşdî'nin bu soruya verdiği cevabı da beğenen Mehmet Zühdi Efendi; "Rüşdü, senin öğrenim zamanın bitmiş, öğretme devrin gelmiştir. Git Karacasu'ya, tekkeni aç. Ne kadar çileye maruz kalsan da insanları sevmekten fariğ olma. Aynı zamanda gündüz saim, gece kaim ol." diyerek hilafetle Rüşdî'yi memleketi Karacasu'ya göndermiştir.

1.1.1.9. Karacasu'ya Dönüşü

Şeyhinin emriyle Karacasu'ya giden Süleyman Rüşdî evinde dört ay süren halvete girmiş ve evinden hiç dışarı çıkmamıştır.⁶² Halvetten çıktıktan sonra Karacasu'ya aşevi ve misafirhanesi olan bir tekke inşa çalışmalarına başlamıştır.⁶³ Süleyman Rüşdî işçi pazarında işçiye ihtiyacı olan işverenlerin seçtikleri işçilerden sonra geriye kalan işçilere önce çalışmak isteyip istemediklerini sormuş, işçiler çalışma arzusu gösterince de onları çalıştırmıştır. İşçilerden bir kısmı bahçede temel kazmaya, bir kısmı Tekye Deresi Sünbüllü Kaya denilen mevkiden su kanalı kazmaya, bir kısmı da tekke inşaatında çalışmaya başlamıştır.⁶⁴ Tekkenin inşaatı, kitabesinden anlaşıldığına göre H. 1222 (1807) yılında tamamlanmıştır.⁶⁵

---

⁶¹ Süleyman Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 48^a-54^b.

⁶² Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 11-14.

⁶³ Şengün, "Aydın Karacasulu Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî'nin Otuz İki Ve Elli Dört Farz Manzûmeleri", s. 11.

⁶⁴ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 15.

⁶⁵ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 31.

Tekkenin ilk öğrencileri Rüşdî'nin eski silah arkadaşları olmuştur. Rüşdî, bunlardan gönülsüz olanları ve tembellik gösterenleri ise korkutma yoluna gitmiştir.⁶⁶ Ayrıca işçi olarak yanına aldığı kişilere dersler vermiştir.⁶⁷

Süleyman Rüşdî, tekkenin faaliyete geçmesinden sonraki ilk Kurban bayramı eski işçileri ve kasabanın fakirlerini bayram yemeğine davet etmiş fakat kurban kesme kudreti olan hiçbir kimseyi davet etmemiştir. Yemek sonrasında ise her aile reisine birer gümüş lira hediye etmiştir. Bu durum onun, kasabada daha etkili hale gelmesine sebep olmuş, tekkesi insanlarla dolup taşmaya başlamıştır.

Böyle davetlerde başköşeyi işgal eden hatırlı zevat, mahallin büyük hükümet adamları ve hocaları ise bu duruma ve yemeğe davet edilmemeye çok alınmışlardır. Üç gün devam eden bu ziyafet birçok dedikodulara ve Rüşdî'ye haksız olarak bazı kişilerin kin bağlamasına sebep olmuştur. Halkın tekkeye rağbetine engel olmak isteyen bu kişiler, “Nakşîbendi tekkesi veya Mevlevîlik olsaydı biz de gitmek isterdik. Fakat bu Uşşâkîlik bir nevi bid'attir, gitmeyiniz.” diyerek halkı tekkeye gitmekten alıkoymaya çalışmışlardır. Süleyman Rüşdî ise yazdığı bir şiirle tarikatlar arasında bir fark olmadığını bildirmiştir.⁶⁸ Ayrıca Uşşâkîliği bidat olarak sayan kaba sofuları, ip cambazı ve ağızlarından ateş saçan İngiliz tüfeklerine benzetmiştir.⁶⁹

Süleyman Rüşdî, kasabanın sulama, temizlik, fakirlik vb. sorunlarına da eğilmiştir. Bir Cuma günü Çarşı Camii'nde (Hacı Ali Ağa Camii) “ibadetlerimizin yüce Allah'ın kabul etmesi için evvel emirde temizlik şarttır” demiş ve kasabanın su sorununun giderilmesi ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Ayrıca bunun için servetinin yarısını verebileceğini söylemiştir. Bu konuşma kasabada lehte ve aleyhte tartışmalara sebep olmuştur.⁷⁰ İki sene süren çalışmadan sonra toprak borularla kasabaya çeşitli kaynaklardan su getirilmiştir. Cuma ve pazartesi günleri hamama gelen halktan para alınmamıştır.⁷¹ Süleyman Rüşdî eşraftan bazı kişileri çeşme yaptırmaya ikna etmiş, yapılan bazı çeşmelere kitabeler yazmıştır.

---

⁶⁶ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269.

⁶⁷ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 32-33.

⁶⁸ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 14, 16-17.

⁶⁹ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 43.

⁷⁰ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 7.

⁷¹ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 15.

Süleyman Rüşdî kasaba için bu faaliyetleri sürdürürken halk da tekkeye yardım etmiştir. Tekkeye mallarını vakfedenler de olmuştur. Bunlardan Azgunzade Ahmed Ağa tekkenin açılışından bir yıl sonra bir kahve, bir nalbant ve dört demirci dükkânı olmak üzere altı dükkânı vakfetmiştir.

Halkın hem maddi hem de manevi rahatsızlıklarını tedavi etmeye çalışan Rüşdî, insanların maddi rahatsızlıklarını tedavi etmek amacıyla da Nidâî Ankaravî'nin tıp kitabını kopya ederek yazmış ve öğrendiği ilaçlarla halkın dertlerine derman olmaya çalışmıştır.

Süleyman Rüşdî, kasaba için bu tür faaliyetlerle uğraşırken ona karşı olanlar da boş durmamışlardır. Bunlardan biri olan Çakmakoğlu Mustafa Ağa, tekkeye ve çeşmelere gelen su kanallarını bozmuştur. Bu durum şikâyete konu olmuş, 25 Kasım 1824 tarihinde gelen fermanla su mecralarına mani olunmaması ve taarruzda bulunulmaması emredilmiştir.⁷²

1.1.1.10. Sürgün Hayatı

Süleyman Rüşdî'ye ve tekkesine karşı olanlar, onun yazdığı şiirleri yanlış yorumlayıp kendilerini serserilik ve hayvanlıkla itham ettiğini söylemişlerdir. Ayrıca onun, önceleri iyi biri iken bu yola girdikten sonra din ile imanını kaybedip dîvâne bir derviş olduğunu, tarikatın erkânlarını da ihlal ederek mescidi terkeylediğini iddia etmişlerdir.⁷³Bu iddialara birçok kez cevap veren Rüşdî, bir şiirinde şöyle demiştir:

“Mescide gelmez deyu taş atma olma bî-edep
Secdegâhım her seher bir çeşm-i hûnum var benim

Sen gibi taklîd-i bî-manayı anlamaz

Şah Muhammed Zühdi derler rehnümânım var benim.”⁷⁴

Süleyman Rüşdî aleyhtarları onun hakkında yerel yöneticilere ve meşihata şikâyetlerde bulunmuşlardır. Bilhassa İzmir Muhassılı Lütfî Efendi, Süleyman Rüşdî ile çok uğraşmıştır. Süleyman Rüşdî çeşitli ithamlar sebebiyle birkaç defa başka

⁷² Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 40-43.

⁷³ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 17, 20.

⁷⁴ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 140.

yerlere sürgün edilmiştir. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını ve Bektâşî tekkelerini kapattığı ve bu sebepten doğan isyanlarla uğraştığı bir dönemde bunu fırsat bilen Süleyman Rüşdî aleyhtarları, onun II. Mahmud'un yapmış olduğu yeniliklerin karşısında yer aldığını ifade ederek tekrar şikâyet etmişlerdir.⁷⁵

Yeniçeriliğin kaldırıldığı bu dönemde Osmanlı Devleti yönetimi, bütün tarikatlara şamil menfi bir tavrı olmasa da, başta Yeniçerilikle ilgili görülen Bektaşilere ve yönetimle ters düşen dervişlere karşı hangi tarikata mensup olursa olsunlar kesin tavır almıştır. Alınan sert tedbirler sonucunda diğer tarikat mensupları da etkilenmişlerdir. Bu sebeple “kurunun yanında yaş da yanmış”, birçok ârif ve âlim kişi “Bektâşîdir”, “Rafizîdir” gerekçesiyle ihbar edilmiş, yersiz ve haksız takibatlar birbirini izlemiştir.⁷⁶

Bu haksızlığa uğrayanlardan biri olan Süleyman Rüşdî, hurafelere boğulmuş din adamlarına, fakir halkı karın tokluğuna çalıştırarak istismar eden menfaatçi zenginlere ve haksız fiillerde bulunan yerel yöneticilere eleştirilerde bulunmuş ve karşı çıkmıştır. Ayrıca Rüşdî'nin bir zamanlar efelik yapması ve mensub olduğu Uşşâkîliğin bazı kişiler tarafından bid'at olarak görülmesi,⁷⁷ onun râfizî ve devlet düşmanı olarak itham edilmesine sebep olmuş ve bundan dolayı o, Kayseri'ye sürülmüştür.

Süleyman Rüşdî'nin Kayseri'ye sürülmesine dair II. Mahmud'un Aydın Valiliği'ne gönderilmiş olan fermanı Karacasu kadılığına bildirilmiştir. Ferman şer'i mahkemede Süleyman Rüşdî'ye tebliğ edilerek derhal tatbiki konulmuştur. Rüşdî, evine ve dervişânına veda etmeye bile fırsat verilmeden Kayseri'ye sürülmek üzere jandarma muhafazasında yola çıkarılmıştır. Karacasu Müftülüğü ise bir mektup yazarak bir süvari ile Kayseri müftülüğüne göndermiştir. Süleyman Rüşdî, Kayseri'ye varmadan önce Kayseri müftüsüne verilen bu mektupta, Süleyman Rüşdî'nün çevreyi ifsâd eden meczup ve tehlikeli bir derviş olduğundan dolayı sürüldüğü, Kayseri halkını da ifsâd etmek tehlikesi olduğunu ve halkla temasına imkân verilmemesi tavsiye edilmiştir.

---

⁷⁵ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269-270.

⁷⁶ Mustafa Kara, “Dervişlerin Zaviyesinden II. Mahmud Han”, *II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed: Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 285-286.

⁷⁷ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 6-7, 16.

Yolda bir hayvana bile binmesine fırsat verilmeden karakoldan karakola teslim edilerek yaya olarak akşam vakti Kayseri'ye getirilmiş olan Süleyman Rüşdî orada serbest bırakılmıştır.⁷⁸Bu uzun ve zahmetli sürgün esnasındaki bütün zorluk ve aşağılanmalar karşısında hocası Muhammed Zühdfî'nin "Ne kadar çile çekersen çek, insanları sevmekten vazgeçme." sözü Rüşdî'ye büyük bir güç kaynağı olmuştur.⁷⁹

Süleyman Rüşdî, Kayseri'ye getirildikten sonra Çarşı Camî Medresesi misafirhânesine yerleştirilmiştir. Yatsı namazından çıkan müftü; kadıyı, Mevlevî şeyhini ve ileri gelen din adamlarını yanına alarak Süleyman Rüşdî'nin kaldığı yere gelmişlerdir. Yolda gördüğü muamele ve yol meşakkati sebebiyle saç sakalı birbirine karışmış olan Rüşdî hoş karşılanmamıştır. Ancak onunla yapılan bir iki görüşmeden sonra onun ne kadar bilgili ve derin bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılınca Müftü ve Mevlevî şeyhi Süleyman Rüşdî'den özür dilemişler, hakkında yanlış haberler verildiğini söylemişlerdir.

Süleyman Rüşdî, Kayseri'de iken şehrin ileri gelen ilim ve din adamları ile birçok ilim meclisinde bulunmuştur.⁸⁰ Bu meclislerin birinde Rüşdî, sürgün edilmesinin sebeplerini ve kendine atılan iftiraları söylediği şiirle anlatmıştır.⁸¹ Yine Mevlevî, Rıfâî ve Kâdirî şeyhlerinin de bulunduğu bir mecliste söz, tarikatların en mütakâmilinin hangisi olduğuna gelince, Rüşdî'nin tüm tarikatların maksudunun aynı olduğunu anlatan bir şiirle cevaplandırması münazaraya çok güzel bir açıklık getirerek münazarayı sona erdirmiştir. Bu durum onun hakkındaki tüm kuşkuları sona erdirmiştir.

Hakikatin anlaşılması üzerine Kayseri'nin ileri gelenleri Süleyman Rüşdî'nin affı için padişah İkinci Mahmud'a bir heyet göndermek istemişlerdir. Fakat Kayseri'deki Mevlevî şeyhi buna lüzum olmadığını, padişaha kılıç kuşandıran İstanbul'daki Mevlevî şeyhinin bu meseleyi çözebileceğini söylemiştir. Bu sebeple O, İstanbul'daki Mevlevî şeyhine durumu bildiren bir mektup yazmıştır.⁸² Ayrıca

---

⁷⁸Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 18.

⁷⁹Kuruüzüm, *Yemzade Süleyman Rüşdi*, s. 44.

⁸⁰ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 19-20.

⁸¹ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269; Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 20-22.

⁸² Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 17, 22-23.

Kayseri'nin ileri gelenleri Süleyman Rüşdî'ye de Padişah'a bir mektup yazmasını tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine Rüşdî Padişah'a bir mektup yazmıştır.⁸³

II. Mahmud ile araları iyi olan Mevlevîlerin de etkisiyle Süleyman Rüşdî, Server Paşa'nın kayın pederi Halil Paşa vâsıtasıyla İstanbul'a davet edilmiştir. İstanbul'a gelip Fındıklı'da kalan Rüşdî, Eyüp'te Rami Kışlası civârında⁸⁴ padişahla görüşmüştür. Bu görüşme sonunda Rüşdî'nin iftiraya uğradığını anlayan padişah onu affetmiştir.⁸⁵ Rüşdî'nin tavır ve sözlerinden hoşlanan II. Mahmud, ona atıyye vermek istemiş fakat Rüşdî bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine padişah Rüşdî'ye istediği yeri tekke vakfi olarak kullanabileceğini söylemiştir.⁸⁶

1.1.1.11. Sürgünden Karacasu'ya Dönüşü

Padişah fermanı ile sürgünden Karacasu'ya dönen Süleyman Rüşdî burada büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. O, zillet içinde ayrıldığı memleketine izzet içinde geri dönmüştür. Süleyman Rüşdî ilk önce Kadı'nın huzuruna çıkarılmış ve ferman Kadı'ya verilmiştir. Kadı, müftüyü, kasabanın ileri gelen zenginlerinden ve Süleyman Rüşdî'nin karşıtlarından olan Çakmak Mustafa Ağa'yı çağırarak padişahın fermanını onlara okumuş ve onları uyarmıştır.

Süleyman Rüşdî on beş günlük istirahatten sonra tekkeyi tekrar açarak faaliyetlere başlamıştır. Süleyman Rüşdî yaptığı konuşmalarda en büyük ibadetin insan sevgisi olduğunu, bütün dargınlıkların kaldırılmasını, insanların yararına yapılacak en küçük bir hizmetin birçok ibadetten efdal olacağını, bunlardan sonra bedeni ve ruhi temizliğin esas olduğunu sıkça tekrarlamıştır.⁸⁷

Süleyman Rüşdî sürgünden Karacasu'ya döndükten sonra kendisine karşı kötülük yapanlara karşı hiçbir zaman kin gütmemiş ve hatta padişahla yaptığı son görüşmede onlar için af istemiştir. O bir gönül eri olduğunu hayatının en zorlu günlerinde de en mesrur günlerinde de hal ve hareketleriyle ortaya koymuştur. Mesela Çakmak Mustafa Ağa ile olan ilişkisi buna güzel bir örnektir. (kaynak)

---

⁸³ Bu mektubun özeti için bkz. Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 55-58.

⁸⁴ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 270.

⁸⁵ Süleyman Rüşdî'nin padişah II. Mahmud ile yaptığı görüşme için bkz. Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 270; Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 24-26.

⁸⁶ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 270; Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 62.

⁸⁷ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 26.

Çakmak Mustafa Ağa Süleyman Rüşdî Karacasu'ya döndükten sonra onun kendisine kızmadığını, hatta padişahın kendisi gibi olanlar için af dilediğini duymuştur. Bu sebeple Süleyman Rüşdî ile görüşüp özür dilemek istemiştir. Süleyman Rüşdî onu hoşça karşılayarak ona kırılmadığını ve affettiğini söylemiş, Allah'ın da affetmesi için dua etmiştir.

Süleyman Rüşdî Karacasu'ya döndükten sonra tekrar faaliyetlerine devam etmek ve bu faaliyetlere din adamlarının ve geniş halk kitlelerinin de katılmasını istemiştir. Bu sebeple Çarşı Camisi'nde her Cuma günü halka hitap etmek istemiş fakat onun bu isteği kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Rüşdî, kasabanın ileri gelenleriyle bütün memurları ve hocaları tertip ettiği ziyafete davet etmiştir. Çakmak Mustafa Ağa dâhil olmak üzere birçok davetliler gelmiş, fakat hiçbir hoca davete icabet etmemiştir. Hocalar daha sonraki davetlere de icabet etmemişler, Süleyman Rüşdî de onlardan tamamen ümidi kesmiştir.⁸⁸

Süleyman Rüşdî memleketinde halk yararına olan pek çok faaliyette bulunmuştur. Bunların bazıları sağlıkla ilgili olan faaliyetler olmuştur. Mesela çoktan beri faal olmayan hamam faaliyete geçirilmiş, Cuma ve Pazartesi herkese ayırım yapmaksızın parasız yıkanma adet haline getirilmiştir. Halkın sağlığını korumak maksadıyla ise hastalıklara yakalanmamak için yapılması gerekenleri ve hastalıkların tedavi şekillerini gösteren bir tıp kitabını el yazısıyla çoğaltarak dağıtmıştır. Yaptığı her konuşmada da temizlik ve sağlık konusuna değinmiştir. (kaynak)

Ayrıca Süleyman Rüşdî; işçilerin toplandığı yere her sabah gidip boşa kalan işçileri toplayarak işçilere bozuk olan kasaba sokaklarını ve kanalizasyonlarını inşa veya tamir ettirmiştir. İşçilere verilecek ücretler hayırsever zâtlardan ya da Rüşdî'nin kendi kesesinden karşılanmıştır. (kaynak)

Süleyman Rüşdî'nin tekkesinde dini faaliyetlerin dışında başka faaliyetler de yapılmıştır. Kasabaya gelen misafirler önce hamama götürülüp temizlenmiş, sonra tekkede yedirilip içirilmiş hatta yerli dokuma iç çamaşırlarıyla giydirilmiş, hayvanı varsa tekke ahırında hayvanına bakılmıştır. Tekkede toplum arasındaki ihtilaflar ve çekişmeler de halledilmiştir.⁸⁹

---

⁸⁸Kuruüzüm, *Yemzade Süleyman Rüşdi*, s. ?; Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 27-28.

⁸⁹ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 27-30.

1.1.1.12. Vefatı

Sürgünden sonra artık Süleyman Rüşdî için huzurlu günler başlamıştır. Sürgün hayatından önce kendisine cefa çektirenler artık onun safında yer almışlar ve onun yapmak istediği yardım faaliyetlerinde onun yardımcısı olmuşlardır. Zikir meclisleri haftanın her Perşembe'sini Cuma'ya bağlayan gece ve her Pazar'ını Pazartesi'ye bağlayan gecede ney, kudüm ve tambur eşliğinde zikirler yapılmaya devam etmiştir.

Bir Pazar gecesini zikirden sonra Süleyman Rüşdî, vasiyetini yazdırmış ve tüm varlığını tekkeye vakfetmiştir. İmzaladığı bu vesikayı da baş halifelerinden birine vermiştir. O gece mezar taşına yazılması için okuduğu şiirinden sonra orada hazır bulunan Mürîdleri artık mürşîdlerinin bu dünyadan ayrılık hazırlıkları yaptığını anlayarak ağlamaya başlamışlardır. Bir gün sonra da Süleyman Rüşdî'nin işaret ettiği o vuslat günü gelip çatmış ve ruhunu Hakk'ına teslim etmiştir.

Cenazesine katılan hocası Muhammet Zühdi'nin halifelerinden Selami Baba, “Niye sefere yalnız çıktın Koca Rüşdî?” diyerek ağlamış ve sonrasında da “Erenler haftaya bizim yapacağımız terk-i dünya seferine hepinizi beklerim.” diyerek oradan ayrılmıştır. Dediği gibi bir hafta sonra Selami Baba da Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.⁹⁰

Süleyman Rüşdî'nin hakkında yazılan bazı kitap, makale ve tezlerde onun Miladi 1834 yılında⁹¹, bazılarında da H. 1272 (1855) yılında⁹² öldüğü belirtilmiştir. Fakat onun ölümü üzerine, oğlu Mustafa Nuri Efendi'nin 27 Şevval 1250 (26 Şubat 1835) tarihinde şeyh olarak atanmış olmasından, onun 1835 yılı başlarında vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁹³

1.1.1.13. Çocukları

Süleyman Rüşdî'nin Mustafâ Nûrî ve Ali Fâizî adlarında ikiz oğlu vardır. Bunların mezarı Karacasu'daki Rüşdî'nin türbesinde bulunmaktadır. Bu iki zâtın vefatına düşürülen tarihlere ve mezar taşı kitabelerine göre Mustafa Nûrî Efendi

⁹⁰ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 70-72; Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 31-32.

⁹¹ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 71; Çalık, *Yemezzade Süleyman Rüşdi ve Pend-i Attâr Tercümesi*, s. 17; Necdet Şengün, “Aydın Karacasu'da Bir Uşşâkî Şeyhi: Şâir Yemez-Zâde Süleyman Rüşdi ve Bilinmeyen Eserleri”, *İslâmî İlimler Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 2, 2019, s. 146.

⁹² Necdet Şengün, “Tasavvufî-Edebî Bir Muhit Olarak Aydın: Aydınli Uşşâkî Şairler Ve Şiirleri”, s. 186; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1512; Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 17.

⁹³ BOA, AE. SMHD II. 00097/08217.

babasından iki yıl sonra, Ali Fâizî ise yirmi iki yıl sonra vefat etmiştir.⁹⁴ Şeyh Süleyman Rüşdî tekkesi ve vakfına yapılan atama ile ilgili “Meclis-i Meşâiyih”e ait bir belgede Süleyman Rüşdî’nin üç torunu gözükmektedir. Bunlar Mustafa Nuri, (Küçük) Süleyman Rüşdî ve Mehmed Hakî’dir. Mustafa Nuri’nin oğlu Ahmed Tevfik, (Küçük) Süleyman Rüşdî’nin büyük oğlu Emin, Süleyman ve Cemâl, Mehmed Hakî’nin büyük oğlu Kâmil ve küçük oğlu Ahmed’dir.⁹⁵

Şeyh Süleyman Rüşdî’nin tekkesine onun vefatıyla oğlu Mustafa Nuri Efendi 27 Şevval 1250 (26 Şubat 1835) tarihinde şeyh olarak atanmıştır.⁹⁶ 2 Muharrem 1278 (10 Temmuz 1861) tarihinde evlâd-ı vâkıfdan eş-Şeyh (Küçük) Süleyman Rüşdî ve eş-Şeyh Mehmed ve eş-Şeyh Mustafa Nuri Efendiler müştereken şeyh atanmışlardır. 29 Safer 1313 (21 Ağustos 1895) tarihli bir belgeye göre Şeyh Süleyman Rüşdî Tekkesi’nin şeyhi Şeyh Süleyman olduğu anlaşılmıştır. 20 Muharrem 1328 (1 Şubat 1910) tarihinde ise Şeyh Mustafa Nuri Efendi’nin oğlu Ahmed Tevfik Efendi şeyh olarak atanmıştır.⁹⁷

1.1.1.14. Silsilesi

Şeyh Süleyman Rüşdî’nin mensub olduğu Halvetî/Uşşâkî tarikatındaki silsilesi şu şekildedir:

Hüsameddin Uşşâkî (1475-1593)
Seyyid Memican (ö. 1599)
Karîbî Şeyh Ömer (ö. 1605)
Âlim Sinan (ö. 1640)
Keşânî Şeyh Muhammed (?)
Gümülcinevî Şeyh Halil (ö: 1670)
Abdülkerim eş-Şeyh Keşânî (?)
Debbağhânevî Osman Sıdkî (ö. 1702)

⁹⁴Şengün, “Aydın Karacasulu Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî’nin Otuz İki Ve Elli Dört Farz Manzûmeleri”, s. 12.

⁹⁵MŞH. DFT02_01735_0001_0144.

⁹⁶BOA, AE. SMHD II. 00097/08217.

⁹⁷MŞH. DFT02_01735_0001_0144.

Şeyh Muhammed Hamdî (ö. 1733)

Edirnevî Cemâleddîn (ö. 1750)

Selahaddîn Şeyh Abdullah (ö. 1782)

Şeyh Muhammed Zühdi (ö. 1806)

Süleyman Rüşdi (ö. 1835)⁹⁸

(Süleyman Rüşdi'den sonra tekkesinin faaliyetleri aşağıda isimleri yazılı olan çocukları ve torunları ile devam etmiştir.)

Mustafa Nurî (ö. 1837)

Ali Fâizî (ö. 1856)

(Küçük) Şeyh Süleyman (1895'de hayatta)

Mustafa Nurî (ö. 1910)

Ahmet Tevfik (Babası Mustafa Nuri'nin 1910 yılında vefatından sonra şeyh olarak atanmıştır.⁹⁹)

1.1.1.15. Şahsiyeti

Zengin bir ailenin tek çocuğu olan Süleyman Rüşdi'ye, babası öldükten sonra tüm serveti ona kalmıştır. O, zamanındaki zenginler gibi fakir halkı karın tokluğuna çalıştırmak, halkı sömürmek ve halk yararına bir kuruş bile sarf etmeyerek para biriktirmek sevdasına düşmemiştir. Bilakis o, bütün zenginliğini insanların faydasına harcamaktan geri durmamıştır. O, servetiyle çeşmeler, hamam, tekke ve müstemilatı, yol, su kanalları gibi pek çok imar faaliyetinde bulunmuştur. Davasını anlatabilmek için ziyafetler tertip etmiş, işçi tutup onları çalıştırmak yerine onlara irşadda bulunmuş ve bunun gibi pek çok alanda maddi harcamalarda bulunmuştur.¹⁰⁰

Süleyman Rüşdi sadece maddi olarak değil, aynı zamanda manevi olarak da fedakârlıklarda bulunmuştur. O, doğru bildiği inançları uğruna bazı insanlar tarafından

---

⁹⁸ Süleyman Rüşdi'nin kendisine kadar olan silsilesi onun yazmış olduğu Silsile-i Uşşakiye'den alınmıştır. Ali Fâizî'den sonraki sıralamada eksikler vardır. Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 63-65.

⁹⁹MŞH. DFT02_01735_0001_0144.

¹⁰⁰Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 6, 7, 15; Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 32-33.

aşağılanmış; ona meczup, dîvane, sapkın, ehl-i bid'at, eşkıya, devlet düşmanı gibi haksız ithamlarda bulunulmuştur.¹⁰¹ Bu sebeple birçok zulme uğramış, hatta memleketinden yalın ayak yaya olarak sürgün edilmiştir.¹⁰²

Bunlara rağmen Süleyman Rüşdî kimseye kin gütmemiş, onları affetmiş hatta onlar için dua etmiştir. Mesela kendisiyle görüşen II. Mahmud onun iftiraya uğradığını anlamış, ona bu meşakkatleri çektirenleri cezalandırmak istemiş ama Rüşdî buna razı olmamıştır. Kendisine en çok düşmanlık edenlerden Çakmak Mustafa Ağa bu durumdan haberdar olunca pişman olmuş ve hayır işlerinde ona yardım etmeye başlamıştır.¹⁰³

Süleyman Rüşdî, hayatı ve içinde bulunduğu koşulları, hatta içinde yaşadığı toplumun ve devletin durumunu iyi tetkik eden ve eleştiren, gerektiğinde iyi yönde değiştirmek için eyleme geçen devrimci bir karaktere sahiptir. Bundan dolayı O, yaşadığı dönemde devletin ve idarecilerin yanlışlıklarını eleştirmiş, onlara karşı çıkmış, bozuk düzeni değiştirme uğrunda silaha sarılmaktan kaçınmamış ve etrafına adam toplayarak efelik yapmıştır.¹⁰⁴

İçinde yaşadığı toplumun hayatındaki ve Karacasu'nun çevre şartlarındaki bozuklukları gidermek için tüm gayretini ve servetini ortaya koyarak fiilen icraatta bulunmuştur. Halkın manevi bozukluklarını gidermek için tekkesini açarak halkın manevi hayatının gelişmesine katkıda bulunmuş, halka doğruları anlatabilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. O, camilerde öğretilen, insanların sadece taklidî bir şekilde yaşadıkları dini yaşantılarını eleştiren biridir. Bu konuyu birçok konuşma ve şiirlerinde dile getirmiştir.¹⁰⁵

---

¹⁰¹Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 6-7, 16, 18.

¹⁰²Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 18; Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 44; Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269-270.

¹⁰³Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 270; Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 24-28; Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. ?

¹⁰⁴Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 8-10; Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 269; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1512.

¹⁰⁵Süleyman Rüşdî bazı şiirlerinde câhil ve yobaz din adamlarını eleştirmiştir. Mesela bkz. Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 72, 78, 130, 132, 158, 174-175, 179, 226, 239, 241, 257, 443, 479.

Süleyman Rüşdî halkın yalnız batıl ve yanlış inançlarıyla mücadele etmekle kalmamış, “temizlik imânın yarısıdır”¹⁰⁶ hadîsi çerçevesinde onları bilinçlendirmeye çalışmıştır. Maddî temizliğin ilk şartı olan suyun kasabaya gelmesi için gerekli alt yapının hazırlanması konusunda da şehrin ileri gelenleri ve zenginleriyle istişarelerde bulunmuştur. Hatta kendisi bu faaliyetler için malının yarısını tasadduk edeceğini ifade etmiş ve zenginlerden de yardım istemiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde toprak su borularıyla kasabaya su getirmiş, hamam yaptırmış ve kasabanın temizliği ile ilgilenmiştir. Ayrıca halkın maddî rahatsızlıklarıyla da ilgilenmek amacıyla yollar aramıştır. Onları tedavi etmek için tıp bilgilerine vâkîf olması gerekmiş, bunun için de bir tıp kitabını istinsah ederek¹⁰⁷ ve önemli gördüğü ecza terkiplerini not ederek¹⁰⁸ ilaç yapımı için gerekli bilgiyi elde etmiştir. Rüşdî’nin bütün bunları yaparken makam ve mevkide gözü olmadan, sadece Allah’ın rızası ve insanların kurtuluşu için çaba sarf ettiği, yazmış olduğu şiirlerden anlaşılmaktadır.¹⁰⁹

Süleyman Rüşdî sosyal çevresini sorgulayıp büyük değişiklikler gerçekleştirirken kendi hayatında da devrim niteliğinde değişiklikler yapmıştır. Efelik yaptığı sıralarda sergerde gezerken, okuduğu Mevlâna ve Yunus Emre gibi âlim ve âriflerin eserlerinin de etkisiyle hayatı sorgulamıştır. Aldığı eğitim ve aydın kişiliği sebebiyle ilim meclislerine katılmıştır. Burada tartışılan konuları tefekkür etmesi sonucunda hayatını tamamen değiştirerek tasavvufa yönelmiştir. Muhammed Zühdi gibi büyük bir zâhid sayesinde de olgunlaşarak bu yolda gitmesi perçinlenmiştir.

Çok iyi bir eğitim alan Süleyman Rüşdî Arapça ve Farsçayı iyi bir şekilde öğrenmiştir. Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’ye ait Emrû’l-Muhkem adlı eseri Arapçadan, Ferîdüddin Attâr’a nispet edilen Pendnâme’yi Farsçadan çevirmiştir. Süleyman Rüşdî, bu tercümelemleri yapmadaki amacının hüner göstermek için değil, himmet bulmak, eserin kendisi için kurtuluş vesîlesi olmasını temennî etmek olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

Süleyman Rüşdî vâiz, hatip, irşâd ehli, ârif ve kâmil bir insan olmanın yanında edebî yönü olan bir şahsiyettir. Süleyman Rüşdî, şâir mutasavvıflardandır. Âşık ve

---

¹⁰⁶ İmam Nebevî, Riyazu’s-Salihîn (Muhtasar), s. 22 (hadis no: 17).

¹⁰⁷ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 75.

¹⁰⁸ Süleyman Rüşdî, Pend-i Attâr Tercümesi’nde de böyle bir kayıta bulunmuştur. Çalık, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi*, s. 25.

¹⁰⁹ Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 18.

¹¹⁰ Çalık, *Yemezzâde Süleyman Rüşdi ve Pend-i Attâr Tercümesi*, s. 41.

halk edebiyatına uygun şiirleri bulunmaktadır.¹¹¹ Onun eserlerinde şairlik yönü açıkça gözükmektedir. O, pek çok şiirini Dîvân'ında topladığı gibi yazdığı eserlerde birçok tasavvufî konuyu açıklarken şiirden yararlanmış, başka eserlerden yaptığı istinsah ve tercümelerde de ekleme ve haşiyelerini şiir yoluyla yapmıştır.

Süleyman Rüşdî'nin şiirleri birçok kişi tarafından not edilmiştir. Bazı kütüphanelerde kayıtlı şiir mecmualarında, cönklerde ve Rüşdî'ye ait şiirler yer almaktadır. Bunlardan başka mezar taşlarında, bina kitabelerinde, çeşmelerde ve benzeri yerlerde de Rüşdî'ye ait şiirler bulunmaktadır.

Süleyman Rüşdî'nin edebî şahsiyetinin oluşmasında Bâkî, Fuzûlî, Nef'î, Cevrî, Ulvî, Emrî ve Vasfî, Yahyâ, Nâbi gibi pek çok şâirin etkisi olduğu söylenebilir. Tasavvufun alışılmış telmih ve mecazlarına şiirlerinde yer vermiş; istiâre, istifham, tenâsüp ve teşbîh gibi edebî sanatları çok iyi kullanmıştır.¹¹²

Süleyman Rüşdî, ilmî, tasavvufî ve edebî bilgisini yazılı eserlerine yansıttığı gibi etrafındaki kişilere de aktarmıştır. Mesela şair Bozdoğanlı Fethi, Rüşdî'nin rahlesinde yetişenlerden biridir.¹¹³

1.1.2. ESERLERİ

1.1.2.1. Dîvân

Süleyman Rüşdî'nin şairliğini ve edebî gücünü en güzel gösteren eseri Dîvân'ıdır.¹¹⁴ Oldukça hacimli bir eser olan Dîvân'ında dini ve tasavvufî öğeler çoğunluktadır. Dîvân'da kaside, gazel, musammat (murabba, muhammes, tahmis, müseddes, tesdis, muaşşer, terkeb-i bend), kısa mesnevî, kıtalar ve müfretler bulunmaktadır.¹¹⁵

Her şair gibi içinde yaşadığı toplum ile ilgili şiirler de yazan Süleyman Rüşdî, çevresindeki insanların doğumu, düğünü, ölümü, çeşme, han, hamam gibi yapıların yapılışı gibi pek çok olaya tarih düşürmüş ve bu şiirleri divanına almıştır. Dîvân'da bazı yöneticilerin atanma ve azilleri, fetihler, işgaller gibi olaylar için çeşitli türde

¹¹¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 824.

¹¹² Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 19-20.

¹¹³ Kemal Özkaynak, *Aydın Şairleri ve Müellifleri*, C.H.P. Basımevi, Aydın, 1944, s. 70.

¹¹⁴ Süleyman Rüşdî'nin Divan'ı hakkında Kenan Semiz'in edebiyat alanında yapmış olduğu bir çalışma vardır.

¹¹⁵ Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 25.

şiiirleri ile Hz. Peygamberimiz, II Mahmut ve zamanının bazı yöneticileri için kaside türündeki methiyeleri de bulunmaktadır.

Ayrıca Rüşdî Dîvânı'nda Rüşenî, Nâbî, Şeyh Abdullah Selahaddin, Bâkî, Yahya, Âlî, Câmî, İzzet, Cevrî, Fevrî, Vahdî, Abîdî, Nef'î, Yusuf Ziya Paşa, Ümîdî, Vasfî, Emrî, Ulvî gibi şairlerin şiiirlerine yaptığı tahmisler bulunmaktadır.

Rüşdî Dîvânı'ndaki şiiirlerde aşk ve aşk etrafında oluşan mazmunlar klasik divan şiiiri geleneğine uygun olarak kullanılmıştır. Şiiirlerin çoğunda beşerî aşk ya da ilâhi aşk öğelerine rastlamaktadır. Dîvânı'nda maddi aşk öğeleri, ilahi aşkı ifade etmek için birer vasıta olarak kullanılmıştır.¹¹⁶

Süleyman Rüşdî, Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin 'Bir eser ko cihanda nâsını hoş andıra / Şol amelden geç ki ukbada seni utandıra'¹¹⁷ sözünden esinlenerek Dîvân'ı yazmıştır. Rüşdî, Dîvân'ında bir miktar söz söylemişse, maksadının ustalık göstermek ve kendini ispat etmek olmadığını, olsa olsa bunun çaresizlikten olduğunu belirtmiştir. Sevgili Peygamberimizin yakınlarının bereketi ile onun şefaathlerine nail olarak cenneti gören Allah'ın sevgili dostları arasına girmek dilekleriyle Dîvân'ı derlemiştir. Ayrıca bu Dîvân sayesinde Âşık ve Sâdık'lardan kendini hayır ile anmalarını ve güzel gayretlerini esirgememelerini istemiştir.¹¹⁸

Süleyman Rüşdî'nin Dîvân'ının birden fazla nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar şunlardır:

1. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz FB 332:¹¹⁹ Kütüphane kayıtlarında eserin müellifi Semizzâde Süleymân Rüşdî olarak kaydedilmiştir. Bu nüsha esas alınarak Kenan Semiz tarafından 2010 yılında yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.

2. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7296/2:¹²⁰ Kütüphane kayıtlarında eserin müellifi Şeyh Süleymân Rüşdî olarak kaydedilmiştir. İstinsah Tarihi 1315 (1896), müstensihi Mes'ud Efendi'dir. 3^a-6^a arası varaklarda manzum silsilenâme-i tarîk-i Uşşâkî bulunmaktadır.

---

¹¹⁶ Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 39, 44.

¹¹⁷ Bedriye Gülay Açar, *Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Türkçe Divanı ve İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 83.

¹¹⁸ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 79-80.

¹¹⁹ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/1398> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹²⁰ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/1357> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

3. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. T. 2802:¹²¹Kütüphane kayıtlarında eserin müellifi Süleymân Rüşdî olarak kaydedilmiştir.

4. Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Ms.or.oct.2793.¹²²

5. Princeton Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, New Series Ottoman Turkish Texts248:¹²³ Kütüphane kayıtlarında eserin müellifi Süleymân Rüşdü, eserin adı ise Dîvançe olarak kaydedilmiştir.

6. Hüseyin Kuruüzüm'ün, Yemezzade Süleyman Rüşdî adlı kitabını yazarken yararlandığı fakat bu nüshanın bulunduğu yerden bahsetmediği bir nüsha bulunmaktadır. Bu nüsha H. 1227-1230 yılları arasında Kıtmir el Hüsnü Efendi Muhammed Tefvik Çanakkaleli (Tabur imamı) tarafından istinsah edilmiştir.¹²⁴

7. Süleymân Rüşdî'nin Dîvân'ının yukarıdaki nüshalarından başka Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi'nde yazma no: 236, envanter no: 139 olarak kayıtlı olan ve birçok şairin şiirinin olduğu cönk özelliği gösteren mecmuada Süleymân Rüşdî'nin şiirlerinin sayısı bir divançe olacak kadar fazladır. Bu mecmuada Rüşdî'nin, şeyhi Muhammed Zühdfî için yazdığı şiiri (yk. 22^{a-b}), “Yirmi Vech İle Kıraat Olunur Musanna” adlı naati (1^b-2^b), “İbret-nâme”si (67^b-69^a) ve “Durûb-ı Emsâl Kasidesi” (70^b-72^a) de bulunmaktadır.¹²⁵

1.1.2.2. Silsilenâme-i Tarîk-i Uşşâkî

Silsile-nâme-i Tarîk-i Uşşâkî: Hüseyin Vassaf¹²⁶ ve Hüseyin Kuruüzüm¹²⁷ ayrı bir eser olarak yazmışlardır. Süleyman Rüşdî'nin şimdiye kadar bulunan eserlerinden sadece Divan'ın içinde kaside tarzında bir şiir olarak geçmektedir. Milli Kütüphane'deki Yz FB 332 numaralı nüshada “Berây-ı Güfte-i Rüşdî Der-Beyân-ı Silsile-i Silk-i Mesâlike-i Hüsâmeddîn Uşşâkî Kuddise Sırrahu'l-Azîz” başlığıyla ve 64 beyit olarak yer almaktadır.¹²⁸ Rüşdî bu kasidesinde Uşşâkî Tarîkatı şeyhlerinin

¹²¹<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/118341> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹²²<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/105828> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹²³<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divance/112405> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹²⁴ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 79.

¹²⁵<https://cdm21054.contentdm.oclc.org/digital/collection/MC/id/151503/rec/2> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹²⁶ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. IV, s. 268.

¹²⁷ H. Kuruüzüm 69 Beyit olduğunu yazmaktadır. Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdi*, s. 81.

¹²⁸ Semiz, *Semiz-zade Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, s. 22.

silsilesini baştan sona sunmuş; mensub olduğu Uşşâkîyye Tarîkati ile ilgili bilgi, his ve duygularını aktarmıştır.¹²⁹

1.1.2.3. Terceme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr

Bu eser İstanbul Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi, Nadir Kitaplar Koleksiyon’unda 109 yazma numarası ve 180 envanter numarası ile kayıtlı bulunmaktadır. Süleyman Rüşdî, Ferîdüddîn-i Attâr’ın Farsça olarak kaleme aldığı Pendnâme’sini Türkçeye manzum şekilde aktarmıştır. Bu eser üzerine Pınar Çalık tarafından yüksek lisans çalışması yapılmış ve yakın bir tarihte tamamlanmıştır.¹³⁰

Süleyman Rüşdî Pend-i Attâr tercümesinin başında, “Bu abdu’l-âsî ve’l-kalbu kâsî el-hakîru’l-müznib Şeyh Süleyman Rüşdî kalîlü’l-bedâatü ve kesîrü’l-nuksân an aslin diyâr-ı Aydın’da kaza-i Yenişehir Aydın dahilinde Ebâ Eyyûb el-Ensârî .... hazretlerinin evkâf-ı şerîflerinden kasaba-i Karacasu dimek ile müselleme kasaba-i mezburdan olub” diyerek kendinden bahsetmiştir. Daha sonra O, Pend-i Attâr adlı Farsça manzum kitabın mensur ve mufassal şerhleri mevcut ise de haddi olmayarak yine kitabın aynı vezin ve bahr-i remel denilen aruz kalıbıyla mesnevi olarak tercüme etmeyi murad ettiğini ve ihvanın himmetiyle eserin tercümesini bitirmeye nail olduğunu ifade etmiştir. Süleyman Rüşdî bu işe girişmekteki maksadının ise hüner göstermek değil, gidecek başka niyaz kapısı olmayan Allah’ın himmetini gözlemek, hayır ile anılmak ve bu eserin kendisine manevi kurtuluş sebebi olması için olduğunu beyan etmiştir. Süleyman Rüşdî eserin telif tarihini Cemâziyelevvel 1235/Şubat-Mart 1820 olarak yazmıştır.¹³¹

1.1.2.4. Menâfiu’n-Nâs’ın İstinsâhı

Menâfiu’n-Nas, 1509’da doğduğu tahmin edilen Nidâî Ankaravî tarafından 1566’da 60 bab üzere tertip edilmiş, manzum ve mensur olarak yazılmış bir tıp kitabıdır. II. Selim zamanında yaşayan Nidâî, Kırım’a gitmiş ve Kırım Hanı Sahip Giray’ın hocası olmuştur. Daha sonra Konya’ya giderek şehzade II. Selim’in himayesine girmiştir. Konya’da iken Mevlevî tarikatına giren Nidâî II. Selim padişah

¹²⁹ Necdet Şengün, “Tasavvufî-Edebi Bir Muhit Olarak Aydın: Aydın’lı Uşşâkî Şairler Ve Şiirleri”, s. 189.

¹³⁰ Çalık, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi*, s. III.

¹³¹ Yemez-zâde Şeyh Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr*, İstanbul Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi, MS 181, vr. 1^b-2^a.

olunca onunla beraber İstanbul'a gidip hekimbaşılığına tayin edilmiştir. Menâfiu'n-Nâs'ın Türkiye kütüphanelerinde 97 tane nüshası bulunmaktadır.¹³²

Süleyman Rüşdî, halka faydalı olabilmek için Menâfiu'n-Nâs'ın istinsahını yapmış ve halkın sağlığı için gerekli bilgileri elle çoğaltıp halka dağıtmıştır.¹³³ Hüseyin Kuruüzüm, Süleyman Rüşdî'nin yaptığı istinsah nüshasının Karacasu Vakfı'nın koruması altında olduğunu yazmıştır.¹³⁴ Bu nüshayı 14 Receb 1243 (31 Ocak 1828) tarihinde bitirdiğini ve kendini “Hâmidü'l-hakîr Şeyh Süleyman Rüşdî, Karacasulu” olarak yazan Rüşdî, rahmet ile yâd edilip unutulmamasını rica etmiştir. Rüşdî, bazı eklemeler yaptığı bu istinsahın başında tıp ile ilgili dokuz beyitlik bir şiir yazmıştır. Kitabın sonunda ise Hacı Yusuf Efendî'nin Rüşdî'ye yazdığı bir mektup ile Rüşdî'nin de Hacı Yusuf Efendî'ye yazdığı mektup da bulunmaktadır.¹³⁵ Bu mektuplar aynı zamanda İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nda 942 numaralı Süleyman Rüşdî'ye ait mecmuada 83^b ile 85^a varakları arasında da yer almaktadır.

Süleyman Rüşdî hakkında yapılan bazı çalışmalarda Menâfiu'n-Nâs'ın Rüşdî tarafından yapılan istinsah nüshası onun eseri olarak kabul edilmemektedir.¹³⁶ Süleyman Rüşdî'nin yaptığı istinsah ile ilgili mukayeseli bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu sebeple Süleyman Rüşdî'nin, kendinden yaklaşık üç asır önce yazılan bu eseri istinsah ederken, aynen mi yoksa eserin dil ve üslûbunda değişiklik yaparak mı istinsah ettiği bilinmemektedir. Bununla beraber yukarıda yazılan eklemeler göz önüne alındığında bu istinsah nüsha Rüşdî'nin bir eseri olarak değerlendirilebilir.

1.1.2.5. Tefsîr-i Rüşdî:

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8649 numarada yer alıp müellifi Şeyh Süleymân Rüşdî (öl. 1233/1817) olarak kaydedilmiştir. Harekeli Nesih yazıyla yazılmıştır. 15 satırdan oluşan 165+III yapraklı olup, 200x145-60x90 mm. ebadındadır. Cilt kapakları ebru kaplı mukavva ciltlidir. Çeşitli konulardaki ayetlerin

¹³² Sadettin Özçelik, “Nidâî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c: 33, İstanbul, 2007, s. 77-78; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c: III, Meral yay., İstanbul, 1975, s. 226.

¹³³ Alpbaz, *Karacasulu Koca Rüşdü*, s. 26.

¹³⁴ Kuruüzüm, *Yemzade Süleyman Rüşdi*, s. 41.

¹³⁵ Kuruüzüm, *Yemzade Süleyman Rüşdi*, s. 81-82.

¹³⁶ Şengün, “Tasavvufi-Edebi Bir Muhit Olarak Aydın: Aydın Uşşâki Şairler Ve Şiirleri”, s. 189; Şengün, “Aydın Karacasu'da Bir Uşşâki Şeyhi: Şair Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî'nin Ve Bilinmeyen Eserleri”, s. 143; Çalık, *Yemzade Süleyman Rüşdi ve Pend-i Attâr Tercümesi*, s. 22;

tefsiri yapılmıştır. Söz başları kırmızı çizgi ile belirlenmiştir. Son 3 yaprakta dua ve şiirler mevcuttur.¹³⁷

1.1.2.6. Süleyman Rüşdî'nin Risalelerinden Oluşan Mecmua

Şeyh Süleyman Rüşdî'ye ait olan risaleler, mektup ve alıntılardan oluşan mecmua İ.B.B. Atatürk kitaplığı Osman Ergin yazmaları 942 numarada kaydedilmiştir. Başka bir nüshasına rastlanılmayan bu mecmua toplam 89 varaktır. Herhangi bir ismi olmayan “Mecmua”da her bir risâle ayrı ayrı kaydedilmiştir. Mecmua'nın başında “Bu kitap derûnunda vâkı' olan terceme-i Hakîr Muhyiddînü'l-Arabî kaddese sırrahûnun Emru'l-Muhkem nâm risâle-i şerîfleridir. İkinci kendi telifleridir. Beyânu'l-Varidât nâmı ile cilve-yâb olan risâledir. Üçüncü yine kendi telifleri olan Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme nâmı ile yâd olunan risâleleridir. Dördüncü, yine kendi telifleri olan Kasîde-i Mezâyika-i Huddâmiyye nâmı ile manzûme-i latîfe-nâmeleridir. Beşinci, şîve-i ârifan üzere cilve-i ma'rifet ve tahâret-i ma'nevî cilvesinin şerh-i te'vîlâtıdır. Altıncı, yine kendi telifleri İbret-nümâ-i şîve-i perestüyân bir risâle-i cilve-nümâdır. Yedinci, elli dört farz ve otuz iki farzı manzûme-i silk-i meâni üzere nakş-i âveri berâşim kilk-i hüner-i perverîde resm eyledikleridir. Yine ulemâ-i zâhirden Hacı Yusuf Efendi nâm bir şahıs kendi karîhasıyla müddet-i vâfir kayd-ı sülûkde behre-yâb olamayub kendi ef'âlinden bahs ve teselli için bu fakîri tahrîr ve yine mefhûmları ve yine anların mefhûmlarının sûretleri tahrîr üzere kayd ve ibtidâr kılındığı beyân olunmuştur.” şeklinde mecmuanın içerdiği risalelerle ilgili bir açıklama yapılmıştır. Mecmuadaki eserler şunlardır:

1.1.2.6.1. Tercüme-i Risâle-i Emru'l Muhkem

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan bir kişidir.¹³⁸ 550 Civarında olan eserlerinin yalnız 245 tanesi günümüze kadar ulaşmıştır.¹³⁹ Bu eserlerden biri de Emrû'l-Muhkem adı ile tanınan risâledir.

¹³⁷ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tefs%C3%A9r-i-rusd%C3%A9/126199> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹³⁸ Tam adı Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî olan Muhyiddîn İbnü'l-Arabî tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan bir kişidir. 17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1165) tarihinde Endülüs'ün Mürsiye'de (Murcia) şehrinde doğmuştur. İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini takdir edenler onun tasavvufta otorite oluşunu ona “Şeyhü'l-Ekber”, dinî ilimlerde müceddid oluşunu da “Muhyiddîn” lakaplarını vererek ifade etmek istemişlerdir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den (ö. 543/1148) ayırt edilebilmesi için bazı kaynaklarda adı İbnü'l-Arabî şeklinde de yazılmıştır. Kendi adını birçok yerde Muhammed İbnü'l-Arabî olarak da kaydeden İbnü'l-Arabî, 10 Kasım 1240 tarihinde Dimâşk'ta vefat etmiştir. M. Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, *DİA*, c. 20, s. 493-495.

Eserin tam ismi “Ahvaâli’l-mürîd ve’l-mürşîd fi’t-tasavvuf”tur”. Bu isim eserin¹⁴⁰ 90^b yaprağında metne geçmeden önce başlık halinde ifade edilmiştir. Ancak İbnü’l-Arabî kitabını girişte “el-Emru’l-Muhkem el-Merbut fi Ma Yelzemu li-Ehli Tarîki’llâhi Mine’s-Şurût” (Yüce Allah’ın yolundan gidenlere gerekli olan şartlar hakkındaki belirli sağlam emir) olarak isimlendirmiştir. Risâle, “hamd, bize doğru yolu gösteren Allah’a mahsustur...” cümlesiyle başlamış olup¹⁴¹ tarikat adabına, şeyh ve mürîdin gözetmesi gereken ahlak ve irşada dair kurallara ve ehlullâhın ahlaki vasıflarına yer verilmiştir. Eser üç başlıktan oluşmuştur.

1. Fasil: Şeyhlik Makamı (adabı): Şeyhin yapması gerekenler.
2. Fasil: İrşad olunan mürîdin (Mürîdliğin) şartları.
3. Fasil: Tarik ehlinin halleri, vasıfları ve yapması gerekenler.

Emru’l-Muhkem adlı eseri Şeyh Mustafa Şerif Efendi¹⁴² tercüme edip bastırmıştır.¹⁴³ Günümüzde ise Muhammed Bedirhan tarafından Hakikat Yolcusuna Kılavuz adlı kitabı içinde yayınlanmıştır.¹⁴⁴

Süleyman Rüşdî’nin en çok etkilendiği kişilerden birinin Muhyiddîn İbnü’l-Arabî olduğu Rüşdî’nin hemen hemen bütün eserlerinde belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. O düşüncelerinden bu denli etkilendiği İbnü’l-Arabî’nin Emru’l-Muhkem adlı eserini çevirmiştir. Bu eser mecmuanın 1^b ile 40^a varakları arasında yer almaktadır.

Tercümenin başında Süleyman Rüşdî “Bu risâle-i şerif li-hazreti Muhyiddîn kaddesu sırrahu’l-azîz ve es-sâhibi’t-tercemeti Şeyh Süleyman er-Rüşdî bi-tarîki’l-Uşşâkî fi’l-Halvetî el-mukalleb bî Yemez-zâde min kasabâtî Karacasu tâbi-i Yenişehir-i

¹³⁹ Dilaver Gürer, “Fusus’ül Hikem”, *Tasavvuf Klasikleri*, ed: Ethem Cebecioğlu, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 2010, s. 254.

¹⁴⁰ Muhyiddîn İbnü’l-Arabî, *Ahvali’l-Mürîd ve’l-Mürşîd fi’t-Tasavvuf*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esat Efendi Koleksiyonu, 01448-010, vr. 90^b-110^a.

¹⁴¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünnun*, c. 1, terc: Rüştü Balcı, İstanbul, 2007, s. 180.

¹⁴² Şeyh Mustafa Şerif Efendi tahminen 1847 yılında İstanbul’da doğmuştur. Önce Kadiri şeyhlerinden Hüseyin Ruhi Efendi’ye, onun irtihalinden sonra da Tokatlı İsmail Efendi’ye intisab etmiştir. 1948 yılında vefat etmiş olup 101 yaşına kadar Allah yoluna hizmet etmiştir. Şeyh Mustafa Şerif Efendi çeşitli devlet dairelerinde çalışmıştır. Dersaadet Tahrir-i Vergi Dairesi Muhasib Mümeyyizliği’nden emekli olmuştur. (Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c. 1, haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, 2005, s. 172; Abdülhalim Durma, *Evlialar Şehri Erzurum*, Samsun, 2013, s. 284.)

¹⁴³ Muhyiddin İbn’ül-Arabî, *Emr-i Muhkem Tercümesi*, ter: Mustafa Şerif, Malumat ve Tahir Bey Matbaası, Dersaadet, 1315.

¹⁴⁴ Muhyiddin İbn’ül-Arabî, *Hakikat Yolcusuna Kılavuz*, çev. Muhammed Bedirhan, Hayy Kitap, İstanbul, 2012.

Aydın¹⁴⁵ ifadeleriyle eserin İbnü'l-Arabî'ye ait olduğunu belirtmiştir. Süleyman Rüşdî Emru'l-Muhkem'in sonuna 40^a ile 43^a varakları arasına bir mesnevi yazmıştır. Süleyman Rüşdî bu mesnevîde tevhid, nur-ı Muhammed, vahdet-i vücût, mürşîdin gerekliliği vb. konuları işlemiştir.

Risâlenin girişinde Süleyman Rüşdî, okuyucular için Emru'l-Muhkem'in nasıl bir faydası olacağı ve bu risaleyi tercüme etmesinin sebepleri hakkında şunları yazmıştır:

“... Bu nüsah-nâme-yi görenler ez-dîl ü cân nazar eyledikte gayretine bâ'is ve bu tarîk-i ehlullâh'a duhûl etmesini sebep ve hidmed-i Hüdâ da istikâmet ve temkîne vesîle olacağı fehm olunup risâle-i şerif dahi lisân-ı Arab üzre te'lif olunmağla diyârımızda vâki tasavvuf ehilleri ekseri lîsân-ı Arabîyyeden vâkîf olmağla nef'-i âlem ve fâidesi cümle ihvâna şâmil olur mülâhazasıyla bu bahr-i bî-pâyân olan nüsah-nâme kenz-i esrâr misüllü medfûn diyârımızda vâkî tasavvuf ehilleri bu risâle-i şerif mezâyâsını vasıl olamayıp bî-behre kalırlar mülâhazasıyla Türkçe tercüme olmasına cesâret olunmuş... Gerekdir ki diyârımız da olan tâlibân ve zâhidân ve âşıkân bu risâlede vâki' nükât-ı dakîka ve remz ve işârâtın lisânları üzre mütâlaa ve idrâk eyleyüb ba'de'l-fehm ve't-tefekkür tarik-i hidâyete duhûl ve bu merâtib-i aliyyeleri mezâk-dâr olub murâdu'llah ve murâd-ı Resûlullah üzre hareket iderler inşallâhu teâlâ bu fakîrin risâle-i şerîfeyi tercüme itmeden murâd-ı rızâ-yı bâri olmağla mütâla'a eden âşıkân ve sâdikândan niyâz ideriz ki hayr ile yâd buyuralar. Dahî Hak azze ve celle hazretleri anların duâları hasebiyle taksîrât-ı celî ve hafimizi afv buyurub rızâsına mazhar olavuz inşallâhu Teâlâ ve bihî nesta'în.”¹⁴⁶

Süleyman Rüşdî bu risâleyi Şevval 1219 (Ocak 1805)'de yazmaya başlamış¹⁴⁷ ve 1220 (1 Nisan 1805-20 Mart 1806) yılında bitirmiştir.¹⁴⁸

1.1.2.6.2. Risâle-i Beyânu'l-Vâridât

Süleyman Rüşdî'nin bu risalesi mecmuanın 43^b ile 55^a varakları arasında yer almaktadır. Bu eserde Süleyman Rüşdî risâlenin adını ve kendisini şu şekilde yazmıştır: “Hâzâ Risâle-i Beyânü'l-Vâridât ellefe Şeyh Süleyman Rüşdî el-mukalleb

¹⁴⁵ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/1, vr. 1^b.

¹⁴⁶ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 1^b-2^a.

¹⁴⁷ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 1^b.

¹⁴⁸ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 43^a.

Yemezzâde ve mevlûdehü Kasaba-i Karacasu bi Tabi'-i Aydın ve mulhakatehu bi kazâ-i Yenişehir ve Tarîkuhu bî tarîki'l-Uşşâkıyyetü'l- Halvetiyye el-me'zûn ekmel'ül-mükemmil sertâc-ı urefâ ve pişvâ-yı etkiyâ Mevlânâ Şeyhi'ş-Şuyûh Muhammed ez-Zühdfî en-Nazillî Rahmetullâhi Teâlâ aleyhî ve Kaddese sırrahu'l-azîzi'l-mükerrem¹⁴⁹

Rüşdfî bu risâlesinde, ruhi bunalımlarını, kendi ifadesiyle “beldemiz içinde şaşkın ayak tabanı vurup gezerken” ezan sesi duyarak irkildiğini, gönlünde “bir gönül püskülü peydâ” olup artık içinde bulunduğu halden kurtulması gerektiğini anladığını, bu arayışlarının sonunda tarikat yolculuğuna nasıl başladığını ve sonunda altmış yaşları civarında olan Muhammed Zühdfî'ye intisabını anlatmıştır. Bu yolculuğu esnasında nefsi ile yapmış olduğu mücadeleyi, geçmesi gereken mertebeleri anlatmış ve kendisine gelen vâridatların neler olduğunu dile getirmiştir. O, risâlesinin sonunda okuyanlardan, bu eserde zikri hoş gelmeyen kısımlar için okuyan, sevenler, sevilenler, âşıklar ve sadıklardan kendisine afv ile muamele buyurmalarını istemiş, “tahsil olunan ilim kadar sözü kaleme aldık.” demiştir. Ayrıca okuyanlarla hasbihal etmeyi ve onlardan çalışmalarını ve gayret göstermelerini, kendisine de hüsn-ü himmet ve duâdan eksik etmemelerini istemiştir.

Risalenin tamamlanma tarihi şu şekilde kayda alınmıştır: “1250 senesinin Muharrem-i Şerif ayında (Mayıs 1834) bu risale Allah'ın yardımı ve Muhammed (sav)'e, ailesine, ashabına olan hürmetiyle tamamlandı.”

1.1.2.6.3. Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme

Bu risâle mecmuanın 55^b ile 62^a varakları arasında bulunmaktadır. Rebiü'l-Âhir 1243 (Kasım 1827) tarihinde tamamlanmıştır.¹⁵⁰ Süleyman Rüşdfî “Bu risâle-i nedâmet ve hulle-i tevvâbin deyüb ehl-i tarikat perverde-i şerî'at karındaşlarına bir yâdigâr olsun için ibtidâr kılmıştır.” diyerek risalenin yazılış amacını açıklamıştır. Rüşdfî bu risalenin yazılmasının sebebinin şu şekilde açıklamıştır: “1243 tarihi dâhilindeki dervişlerimizden ma'dud derviş Mehmed nâm” bir mürîdinin hezeyan söyleyip, tarikat adabının dışında davranması ve tevbe etmesine rağmen tevbesini bozması, hatta bir

¹⁴⁹ Rüşdfî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 43^b.

¹⁵⁰ Yemez-zâde Süleyman Rüşdfî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/3, vr. 61^b.

gün hapse düşmesi üzerine içten bir şekilde tevbe etmesi üzerine “risale-i bâdî u vesile olmuşlardır”.¹⁵¹

1.1.2.6.4. Şerhu'n-Nukâti'l-Mergûbe

Süleyman Rüşdî'nin, mecmuanın 62^a varağında “hâzâ şerhu'n-nukâti'l-mergûbe” olarak adını verdiği risale, mecmuanın 62^a ile 65^b varakları arasında yer almıştır. Süleyman Rüşdî, bazı âlimlerce Cüneydî Bağdadî'ye de nisbet edilen, İbnü'l-Arabî'nin şu anlama gelen beyitlerini şerh etmiştir:¹⁵²

“Eğer sır sahibi isen, gayb suyu ile abdest al;

Yoksa temiz toprak veya kaya ile teyemmüm al.

Daha önce imamı olduğun bir imamı önüne geçir;

Asrın evvelinde öğle namazını kıl.¹⁵³

İşte bu, âriflerin Rab'leri huzurunda kıldığı namazdır;

Şayet sen de onlardan isen, yeryüzünü denize at.”

1.1.2.6.5. el-Muammâyı el-Arabîyyetî Kemal Paşa-zâde

Süleyman Rüşdî'nin, Kemal Paşa-zâde'nin muamma şeklindeki Arapça yazdığı “bir kıt'a kitap tarihlerinin şerh ve halline binâen” yazmış olduğu risaledir. Mecmuada 65^a ile 66^a varakları arasında yer alan bu risâle 16 Rebiülevvel 1243 (7 Ekim 1827) tarihinde yazılmıştır.

1.1.2.6.6. Kasîde-i Mezâyaka-i Huddâmiyân

Tam ismi “Kasîde-i Şeyh Süleyman Rüşdî Berâ-yı Şikâyet ez-Mezâyaka-i Huddâmiyân der-Çâkerde der-Sûy-ı cânib-i Dost ki ez-Letâyife-i Asar-ı Mehr-i

---

¹⁵¹ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 56^a-57^b.

¹⁵² İbn Acîbe el-Hasenî, *Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri*, terc: Dilaver Selvi, ed. Mustafa Bahadıroğlu, Semerkant yay., İstanbul, 2011, s. 413.

¹⁵³ Süleyman Rüşdî, risalesinde bu beyti “Asrın âhîrinde sabah namazını kıl” olarak yazmıştır. Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Şerhu'n-Nukâtin Mergûbe*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/4, vr. 62^a.

Muhabbet ve Berâ-yı Şîve der-Cânib-i Ost” olarak risalenin başında verilen eser kaside tarzında yazılmıştır.

Süleyman Rüşdî'nin, Nâbî'nin Hayrâbâd¹⁵⁴ adlı mesnevisinden alıntılar yaparak yazdığı bu risale Mecmua'da 66^b ile 69^b varakları arasında yer almaktadır. Bu kasidede Rüşdî kendini şu beyitlerle tavsif etmiştir:

Ba'de zât bu ahkar-i gubâr
Çilledâr-ı bîmârkeş ü nâ-şâd

Ağnî Şeyh Süleymân hâdimü'l-Uşşak
Kemteri'z-zu'efâ gamkîn u torlâk¹⁵⁵

1.1.2.6.7. Tâbirnâme-i Habîde

Kısa adı Tabirnâme-i Habîde olan Süleyman Rüşdî'nin risâlesi 69^b ile 71^a varakları arasında yer almıştır. Risâlenin uzun adı ise “Şeyh Süleyman Rüşdî'nin Elbise-i Menşûreden İhrâc Ve Der Pûşe-i Manzûmeye İdhâl Eylediği Risâle-i Muhtasara Ta'birnâme-i Hâbidesidir.” şeklindedir. Süleyman Rüşdî, rüyaları konuların baş harflerine göre açıklamıştır. H. 1241 (1825-1826) yılında yazılan risale şu beyitle başlamaktadır:

“Gel ey ta'bir-i rü'yayı talepkâr
Rızâ üzre menâm et olma eşrâr”¹⁵⁶

1.1.2.6.8. Gayret-nümâ-i Sâlikîn

Mecmua'nın fihristi gibi olan ilk sayfasında “İbret-nümâ” olarak yazılan risalenin ismi başlangıcında “Hâzâ Risâle-i Gayret-nümâ-i Sâlikin el-Mütehayyirîn li-

¹⁵⁴ Nâbî'nin Hayrâbâd adlı eseri İranlı mutasavvıf Feridüddin-i Attar'ın “İlahinâme” adlı mesnevisindeki Fahr-i Cürçân ve Padişâhın Kölesi adlı hikâyenin yeniden kurgulanmış hâlidir. Nâbî, İlahinâme'de sonu hüsrânla biten öyküyü mutlu sonla biten bir hikâye halinde yazmıştır. Ayrıca Nâbî, Attar'ın eserindeki hikâyeyi yeniden kurgulamış olay örgüsünü ve şâhıs kadrosunu zenginleştirmiş ve eserin felsefî arka planında da bir hayli değişiklik yapmıştır. Mine Mengi, “Hayrâbâd”, *DİA*, c. XVII, İstanbul 1998, s. 54-55; Nâbî, *Hayrâbâd*, Haz. Melike Gökcan, Hamza Koç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2018, s. 10.

¹⁵⁵ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Kasîde-i Mezâyaka-i Huddâmiyân*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/5, vr. 67^a.

¹⁵⁶ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Tabirname-i Habîde*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, O.E.Yz, no: 942/5, vr. 69^b.

Şeyh Süleymân Rüşdî” olarak yazılmıştır. Risale, mecmuanın 72^b ile 76^a varakları arasındadır.

Süleyman Rüşdî, 1235 yılında başından geçen bir olay üzerine bu risâleyi yazmıştır. Rüşdî bir gün dervişleriyle kuşluk yemeği yerken sofranın altında yemek artıklarını bekleyen kedilerin önüne gökten bir ebabil kuşu düşmüş ve bu kediler tabiatları gereği kuşu hemen yemişlerdir. Bir müddet sonra da kırlangıç kuşunun yavrularının bulunduğu yuva salonun ortasına düşmüştür. Rüşdî, yanındaki Mustafa adındaki mürîdinden bu yavruları o yerde bulunan serçenin yuvasına koymalarını istemiştir. Mürîdi ise “zıtlar bir arada bulunmaz” diyerek serçenin kendi cinsinden olmayan bu yavruları kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu cevabın üzerine Rüşdî ve yanındakiler yavru kuşları o hal üzere bırakıp çarşıya doğru gitmişlerdir. Birkaç saat sonra geri döndüklerinde kedilerin bu yavruları görmediğini ve onlara zarar vermediğini gören Rüşdî, gitmeden önceki talebini yenilemiş, mürîdi de yerdeki yavruları serçe yuvasına koymuştur. Serçe kırlangıç yavrularını sahiplenmiştir. Aradan biraz zaman geçtikten sonra bir baykuş serçe yuvasını talan ederek bütün yavruları telef etmiştir. Bu olay üzerine “Allah’ın hükmü değişmez kaderdir” ayetini tefekkür eden Rüşdî, kişi ne tedbir alırsa alsın ilahî irâdenin tecelli edeceğini anlamış ve bu risaleyi yazmıştır. Risâle Muharrem 1250 (Mayıs 1834)’de tamamlanmıştır.¹⁵⁷

1.1.2.6.9. Manzûme-i Ferâiz-i İsnâ ve Selâsin

Güfte-i Manzûme-i Şeyh Süleymân Rüşdî Berây-ı Ferâiz-i İsnâ ve Selâsin ve bihî Nestaîn başlığını taşıyan manzume otuz iki farz hakkındadır. Mecmua’nın 76^a ve 76^b varaklarındadır. Manzumenin adında güfte kelimesinin geçmesi ve manzumenin sonunda Rüşdî’nin “Ezber idüb Rüşdî’nin eyitdiği nazmı dahi / Âmil olup görme tâ anda azâb-ı elîm” diye yazmasından bestelenerek eğitimde yararlanma amacı güdüldüğünü düşündürmektedir.¹⁵⁸

Aruzun remel bahrinin Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün kalıbıyla yazılan yirmi üç beyitten oluşan manzûme, gazel-i müzeyyel tarzında aa, ba, ca, da ...şeklinde kâfiyelenmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Gayret-nümâ-i Sâlikin*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, O.E.Yz., no: 942/7, vr. 72^b.

¹⁵⁸ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Manzûme-i Ferâiz-i İsnâ Ve Selâsin*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/8, vr. 76^a-76^b.

¹⁵⁹ Şengün, “Aydın Karacasulu Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî’nin Otuz İki Ve Elli Dört Farz Manzûmeleri”, s. 13.

1.1.2.6.10. Manzûme-i Ferâiz-i Erba'a ve Hamsîn

“Nev’-i Dîğer Berây-ı Manzûme-i Mesnevî der-Beyân-ı Ferâiz-i Erba'a ve Hamsîn” başlığı altındaki manzûme mecmuanın 77^a-78^a varakları arasında yer almıştır. Elli dört farzın anlatıldığı manzume kırk dokuz beyitten oluşmuştur.¹⁶⁰ Kaside nazım şekliyle yazılan manzume aruzun remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbı ile kaleme alınmıştır.¹⁶¹

1.1.2.6.11. Kelimât-ı Pîr Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakşbend Tercümesi

Mecmuanın 71^b ile 72^a ve 78^a ile 83^a varakları arasında yer alan risâle “Kelimât-ı kudsiyye hazret-i pîr Muhammed Bahâuddîn Şâh-ı Nakşibend-i irşâd-ı Masîrden alınan makâleleridir.” başlığı altında yazılmıştır. 78^a ile 83^a varakları arasında olan risâle 71^b ile 72^a arasındaki yazının aynısını içermekte olup bu yazının devamının yazılmış halidir.¹⁶²

1.1.2.6.12. Niyâz-nâme ve Cevâbı

Mecmuanın 83^b ile 86^a varakları arasında yer almakta olan ve “Niyâz-nâme ve Cevâbı” olarak adlandırılan bu risâle Hacı Yusuf adında biri ile Süleyman Rüşdî arasındaki mektupları konu almaktadır. İlk mektup “Fudelâ-yı ehl-i zâhirden Hacı Yusuf nam bir ehl-i ilm otuz ve otuz beş sene kendi cev v ü sa’y ile meydân-ı sülûkda geşt ü güzâr idüb derece-i kemâle vâsıl olamayub âhirü’l-emr bu bende-i nâciz-i bî mikdar Şeyh Süleyman Rüşdî hâdimü’l-fukarâ-i ve’l-mesâkîn tarîklerine ahvâl-i keyfiyyet-i sülûkdan teselli ve teftiş dâiyesiyle tahrîr ve irsâl eylediği niyâznâmeleridir.” İkinci mektup Süleyman Rüşdî’nin Hacı Yusuf Efendi’ye cevabıdır. Üçüncü mektup ise, “Bâlâda vâkı’ muharreru’l-mektûbun mefhûmı ve âlâ tarîkı’t-teselli-i şâkirâna tahrîr eyledikleri mektubun aynısıdır.”¹⁶³

¹⁶⁰ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Manzûme-i Ferâiz-i Erba'a ve Hamsîn*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/9, vr.77^a-78^a.

¹⁶¹ Şengün, “Aydın Karacasulu Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî’nin Otuz İki Ve Elli Dört Farz Manzûmeleri”, s. 14.

¹⁶² Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Kelimât-ı Kudsiyye*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, O.E.Yz., vr. 71^b -72^a, 78^a -83^a.

¹⁶³ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Niyaz-nâme ve Cevâbı*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin yazmaları, No: 942/11, vr. 83^b-86^a.

1.1.2.6.13. Kasâid

Mecmua'nın 86^a ve 86^b varakları arasında, Borlu olduğu belirtilen Mer'aşî'nin¹⁶⁴ on bir beyitlik gazelinin sekiz beyitlik kısmı yazılmıştır. 86^b ile 87^a arasında “beni de böyle kabul etdi erenler şâhı” mısrasını tekrar eden ziyade mısralı bir şiir bulunmaktadır. 87^a varakta altı beyitlik bir şiir, 87^a ve 87^b'de yukarıdaki şiirlerin şerhi, Şeyh Salahaddin'in; 87^b'de beş beyitlik Kasidesi, 87^b ve 88^a varakları arasında “Kaside-i Şafiye” adıyla bir şiiri, bu şiirin 88^a ile 89^b varakları arasında “Tercüme-i Farisiyye” adında şiir olarak Farsçası ve yine bu şiirin manzume olarak Türkçe tercümesi vardır. Mecmua Süleyman Rüşdî'nin 89^b'de yer alan iki beyitlik bir şiiri ve iki hadisi kısaca açıklaması ile bitmiştir. Kasidelerin yer aldığı kısım H. 1250 yılında tamamlanmıştır.¹⁶⁵

1.1.2.7. Süleyman Rüşdî'nin Eserlerini İhtiva Eden Defterler ve Başkasına Ait Eser ya da Mecmualar

1. Hüseyin Kuruüzüm'de bulunan bir defterde Rüşdî'ye ait muhammeslerin münacatların, tesdislerin, kasidelerin bulunduğu görülmüştür. H. 1244 (1828-1829)'da yazılmıştır. H. Kuruüzüm, defterin ön kısmında kayıp bir bölümün olduğunu düşündüğünü yazmıştır. Defterin kapağında bir not olup şöyle yazılmıştır: “12 Ağustos 1317 (25 Ağustos 1901) Hacılartaşı'ndaki bağımızda yazılmıştır. Hacı İlyas ailesi Hatice Hanım getirdi. İçindeki bu lütfü çok sevdim, buraya kaydettim. Tasavvufu hakikat hak sözleri ne güzel söylemiş.”

2. Hüseyin Kuruüzüm'de bulunan Süleyman Rüşdî'ye ait notları içeren başka bir defterde Rüşdî'ye ait şiirlerin, vaazların, padişaha yazılmış bir mektubun olduğu görülmüştür.¹⁶⁶

Bu eserlerden ilk ikisinin Süleyman Rüşdî'nin ayrı bir eseri değil, onun eserlerinin, özellikle şiirlerinin, onun muhibleri, mürîdleri ya da şiir sevenler tarafından istinsah edildiği ya da mecmua halinde kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Araştırmalarımız esnasında kütüphanelerimizdeki “Mecmua-i Eş'ar” adıyla, bazen de başka adla adlandırılmış veya isimsiz olan mecmua ya da cönk şeklinde

¹⁶⁴ Namık Aslan, “Bir Hatıra Defteri ve Borlu Ragıp Önen Üzerine” *Akpınar*, sy. 39, Niğde, 2012, s. 50.

¹⁶⁵ Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, İ.B.B. *Kaside Şafiye Tetimme Kafiye*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No: 942/12, vr. 86^a-89^b.

¹⁶⁶ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdî*, s. 83.

kayıtlı pek çok eserde Rüşdî mahlaslı şairin şiirleri yer aldığı görülmüştür. Bu şairlerden hangisinin Süleyman Rüşdî olduğu belli değildir. Bunlardan bazılarının Süleyman Rüşdî olma ihtimali yüksek görünmektedir. İçinde Süleyman Rüşdî'nin şiirlerinin olduğu başkasına ait eser ya da mecmualar şunlardır:

3. Salâhî Abdullâh Uşşâkî (1130-1196/1717-1782)'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları bölümünde 1885 numarada kayıtlı “Mir'âtü'l-Esmâ” adlı eserinin 6^a-7^a varaklarında Semizzade Süleyman Rüşdî'nin Mebde-i Zuhûr-i Hırka ve Tâc adlı manzumesi bulunmaktadır.¹⁶⁷

4. Ankara'daki Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 06 Hk 4037 numara ile kayıtlı, yazarı belli olmayan fakat Cemaleddin b. Ali Konya-Aksarayî'nin 1324 (1905)'te istinsah ettiği Mi'râc-ı Sâlihân adlı eserin fihristinde Süleyman Rüşdî'ye ait olan “Beyân-ı guslu sâlikin ve Süleyman Rüşdî Efendi'nin nazmı” 16. sayfada gösterilmiş fakat eserin içeriğinde bulunamamıştır.¹⁶⁸

---

¹⁶⁷<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/miratul-esma/115916> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

¹⁶⁸<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mirac-i-salihan/78515> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

İKİNCİ BÖLÜM

1.2. SÜLEYMAN RÜŞDÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI

1.2.1. Allah

Allah, bütün güzel isim ve sıfatların hakikatlerini kendinde toplayan fail ve etkin hakikattir.¹⁶⁹ İbnü'l-Arabî de Allah lafzı bütün ilahi isimlerin hakikatlerinin toplamıdır, demiştir.¹⁷⁰

Müslümanlar Allah'ın bir olduğunu ve onunla yaratılmışlar arasında zât ve sıfatlar arasında bir benzerliğin bulunmadığı inancını benimsemişlerdir. Fakat duyularla idrak edilemeyen Yüce Zât'ın tasavvuru hakkında İslam düşünce tarihinde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunların birincisi; Allah'ı yaratılmış varlıklara veya cisimlere benzeten Müşebbihe veya Mücessime fırkasıdır. İkincisi; Allah'ın zâtına herhangi bir kavram nispet etmeyen ve onun zâtını sadece olumsuz kavramlardan tenzih eden Mutezile ekolü ve benzer ekollere mensup filozoflardır. Üçüncüsü ise, bir yüce Yaratıcının fiilen var olduğunu, onu insan anlayışının kapsamına giren bazı sıfatlarla nitelendirmenin gereğine inanan; ayrıca ulûhiyetle bağdaşmayan sıfatları onun zâtından tenzih edilmesinin zaruri olduğunu savunan Ehl-i Sünnet ekolüdür.¹⁷¹

Kelâbâzî'ye göre Allah kendisini hangi sıfatlarla vasıflandırmış ise o sıfatlara, hangi isimlerle adlandırmış ise o isimlere sahiptir. O, hiçbir yönden yaratıklara benzemez; hem isim hem de sıfatları ile kadim ve ezelidir. O'nun zât ve sıfatları, mahlûk olan diğer varlıkların zât ve sıfatlarına benzetilemez. Allah cisim, madde, şekil, şahıs, cevher, araz değildir. O'nda birleşme, ayrılma, harekât, sükûn, fazlalık, eksiklik yoktur. Bölüm ve parçaları sahip alet ve organları yoktur. O'nu uyuklama tutmaz, zaman, mekân ve cihetten münezzehtir. O'nu hiçbir olumsuz hal ve durum etkilemez, zamanın hükmüne tabi olmaz. Bir şeye dokunmak, bir köşeye çekilmek, bir yere hulûl etmek, girmek O'nun hakkında söz konusu olmaz. O'nu fikirler ihata etmez,

¹⁶⁹ Suat el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı yay., İstanbul, 2005, s. 53.

¹⁷⁰ Suat el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 54.

¹⁷¹ İbrahim Coşkun, "Muhyiddin İbn Arabî'nin Felsefesinde Allah Mefhumu", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c: IX, sy. 21, 2008, s. 119.

gözler idrak etmez. O, her şeyden evvel mevcut olan ezeli ve ebedi bir varlıktır. O'ndan başka ilah yoktur.¹⁷²

Rüşdî'nin Allah tasavvuru, ehl-i sünnet inancı ve sünni mutasavvıflarının Allah tasavvuruyla aynı minvalde olmuştur. Ona göre, "Hz. Allah "Her dilediğini mutlaka yapandır."¹⁷³ Gece ve gündüzü yaratan, tekil ve çoğulu bilen ve görendir. Bütün işler ondandır; bilgisizlikten, aldanmadan ve aldaticılıktan münezzehtir."¹⁷⁴ Rüşdî, Allah Teâlâ'nın öncesinde ve sonrasında bir ve tek olduğundan bahsetmiş ve bunun ispatının iki cihan yani hem maddi hem manevi âlem olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o, ahsen-i takvim üzere yarattığı insanın da Allah'ın sanatının kemâline delil olduğunu söylemiştir:

"el-minnetü lillah odur vâhid-i zişân
Birliğine yok evvel ü âhir ile pâyan
Varlığının ispât-ı kavisi dû cihandır
San'atta kemâline delil suret-i insan"¹⁷⁵

Rüşdî, Allah'ı vasıflandırırken hiç kimsenin O'nun güzelliğine güç yetiremeyeceğini, O'nun eserlerinin mahiyetini akılların anlamasına imkân olmadığını ifade etmiştir. O ayrıca insanın kendisinin bir zerresinin yarısına bile aklıyla vakıf değilken Allah'ın zâtına aklıyla vakıf olamayacağını, hiçbir dilin ve güzel söz söyleme yeteneğine sahip olanların, O'nun isimlerini ve sıfatlarını târif etmeye güç yetiremeyeceğini de şu şekilde söylemiştir:

"O saf cemiline nice kâdir olur halk
Keyfiyyet âsârına yoktur anîn imkân
Nim zerresinin kühüne vâkıf değil âdem
Zâtına nice vâkıf olur akl u ezhân
Ta'rif edemez semt-i müsemmâsını bir dil
Vasfında zebûn oldu kamu ehl-i suhandân"¹⁷⁶

¹⁷² Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah yay., 2019, s. 68-69.

¹⁷³ Buruc, 85/16.

¹⁷⁴ Rüşdî, *Gayret-nümâ-i Sâlikîn*, vr. 76^a; Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe*, vr. 60^b.

¹⁷⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 438.

Allah'ın kudreti ile ilgili olarak ise;
“Gâ’ibde değil zâhır olan bir kudretidir
Hükmünde zebûn dâ’ire-i dâver-i devrân
Bir künz-i hafîlik mezâhirde zuhûrın
Ârifler anı lutf ile kıldı nümâyân
Her zerrede hikmet rakamın eyleyüp inşâ
Göstermededir âleme her günde birer şân
Her şânda hezâr şân ile mazhar durur ol şâh
Zâtında müdâm yek-cihet kâne-kemâ-kân
Evsâfının emvâcına yokdur der-i gâyât

Âkıllar anın serini derk itmede hayrân.”¹⁷⁷ diyen Rüşdî, Allah'ın kudretinin gaip değil görünür olduğunu, öyle ki bütün kâinatın onun hükmüne boyun eğdiğini söylemiştir. O ayrıca Allah'ın zâtının varlıklarda görünür olan gizli bir hazine olduğunu; ancak O'nu âriflerin, Allah'ın lütfu ile görünür kıldığını ifade etmiş ve her zerrenin O'nun hikmet yazısıyla yaratıldığını ve bu yazıyı her gün âleme gösterdiğini ifade etmiştir:

1.2.2. Tevhîd

İslam dini tevhîd inancı üzerine kurulmuştur. Peygamber Efendimizin, on yılı aşan Mekke döneminde yerleştirmeye çalıştığı inanç, İslam dininin temel ilkesi olan tevhîd inancıdır. Arapça bir kelime olan tevhîd sözlükte, tek olmak, bir olmak, birkaç şeyi birleştirmek ve birleme anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, Allah'ın birliğine inanma, O'nunzâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir, tek ve benzersiz olduğuna inanmak anlamına gelmektedir.¹⁷⁸

Cürcanî, tevhîdi Allah'ın zâtını, akılla tasavvur olunan, zihni olarak hayal edilebilen her şeyden uzak tutmak diye târif eder. Ona göre, Kusûdî ve Şuhûdî olmak üzere iki çeşit tevhîd vardır. Kusûdî tevhîd, sadece Allah'ı kastetmek, istemek veya

---

¹⁷⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 438.

¹⁷⁷ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 438.

¹⁷⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, s. 449; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997, s. 718; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *DİA*, c. 41, İstanbul, 2012, s. 19.

Allah'ın istediğini istemek demek olup kulun iradesini Hakk'ın irâdesinde eritmesidir. Şuhûdî tevhîd ise, sâlikin vecd halinde mâsivâyı terkederek sadece Hakk'ı görmesidir.¹⁷⁹

Tevhîdi, sonradan olan şeylerden tenzih etmek olarak târif eden Herevî, tevhîdi üç kısma ayırmıştır. İlk kısım tevhîd, Allah'tan başka ilah ve ortağı olmadığına iman eden avâmın, ikinci kısım, hakikatleri müşâhede eden havâsın, üçüncü kısım ise Allah'ın kendisine has kıldığı ve seçtiği kullarına parıltılarını gösterdiği hâssu'l-havâsın tevhîdidir.¹⁸⁰

Rüşdî'ye göre ise tevhîd iki kısımdır. Tevhîdin birincisinin avam için, ikincisinin de havas için olduğunu belirten Rüşdî bunu şöyle ifade etmiştir: “Kur'an-ı Kerim kelime-i tevhîdi iki konuda ele almıştır. Birincisi, “Onlara ‘Allah'tan başka ilah yoktur’ denilse küstahlık edip kibre kapılırlar”¹⁸¹ ayetidir ki avam hakkındadır. Diğeri ise “Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur”¹⁸² ayetidir ki hakikat ilmine ulaşmış havassa telkin içindir.”¹⁸³

Rüşdî, gerçek tevhîdin havas olarak nitelediği mürşîdin kalbinde bulunduğunu ve o mürşîdin tedrisi altında bulunan mürîdini tevhîde ulaştıracağını söylemiştir. Fakat olgunlaşmamış kalp olarak nitelediği hakikate ulaşamayan kimsenin bir başkasını gerçek tevhîde ulaştıramayacağını söylemiştir.¹⁸⁴

Kuşeyrî, tevhîd konusunda sûfilerin şu sözlerini nakletmiştir: “Tevhîd yüce Allah için ezeli bir sıfattır; halk içinse önceden yok iken sonradan oluşan bir ilimdir. İbn-i Atâ tevhîd için şunları söylemiştir: Gerçek tevhîdin alâmeti, kulun tevhîdini unutmasıdır. Bu da kalbinin sadece Allah ile birlikte olmasıdır. Rûveym'e göre tevhîd, kalpten insana ait eserleri silip atmak, kalbi sadece Allah ile meşgul ederek O'nun ulûhiyetine hiç kimseyi karıştırmamaktır.”¹⁸⁵

---

¹⁷⁹ Cürçânî, *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta'rifat)*, terc. Arif Erkan, Bahar yay., İstanbul, 1997, s. 67; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 718.

¹⁸⁰ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdurrezzak Tek, Emin yay., Bursa, 2008, s. 147, 148.

¹⁸¹ Saffat, 37/35.

¹⁸² Muhammed, 47/19.

¹⁸³ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 58a.

¹⁸⁴ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 58a.

¹⁸⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, terc: Dilaver Selvi, Semerkand yay., İstanbul, 2016, s. 562.

Harraz, tevhîde ulaşan ve tevhîdin hakikatine eren kimsenin makamı hakkında, o kişinin kendi kalbinden mâsivâyı terk etmesi ve kalbini sadece Allah ile meşgul etmesi olduğu şeklinde görüş serdetmiştir.¹⁸⁶ Rüşdî de Harraz gibi kişinin itaat edeceği merci belirlemesi, benliğine köle ve Allah’a kul olma ikiliğinden vazgeçip kalpten, Allah’tan başkasını çalı çırpı olarak değerlendirdiği mâsivâyı terk etmesi gerektiğini bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

“Gel imdi bu bendelikten bende kes

İkilikten vazgeçip ol bir nefes

Gönülde koyma tükensin hâr u hass ”¹⁸⁷

Ayrıca Rüşdî, tevhîdin hakiki mü’min olan kişinin kalbinde gerçekleştiğini de,

“Muvahhid kalbini eyler taltif

Olunca sen tecelli ile Mü’min”¹⁸⁸ diyerek ifade etmiş ve kişinin hakiki imana erişmesi ve kalbinde tevhîdin gerçekleşmesi için Allah (cc) tecellisinin gerekli olduğunu anlatmıştır. Süleyman Rüşdî, tevhîdi anlayan ve idrak eden kişinin âlim olduğunu ve eğer sözdeki sırrı anlayabileceğini ifade etmiş, ayrıca gerçek âlimin söz ile söylediğini, hâlinde göstereceğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bu tevhîdi eğer oldunsa âlim

Eydür âlim sana bu keşf-i kâlim

Eğer âlim isen hâl et bu kâli”¹⁸⁹

Cürcânî ve Rûveym gibi birçok mutasavvıfın ifade ettiği tevhîd anlayışıyla aynı anlayışa sahip olan Süleyman Rüşdî, tevhîdin ilk basamağının Allah’tan başkasını ilah olarak kabul etmemek, yani Allah’a şirk koşmamak olduğunu ve bütün zevklerin başlangıcının da tevhîd olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca Rüşdî, tevhîdi, sûflerin genel olarak fenâ kavramı içinde ele aldıkları gibi değerlendirmiştir. O, kişinin gönlünde Allah’tan başka her şeyi ve kendisini de Allah’ta yok etmesiyle gerçek

¹⁸⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi (Süflilerin İnanç ve Ahlakları)*, terc: Dilaver Selvi, Semerkand yay., İstanbul, 2016, s. 563.

¹⁸⁷ Kuruüzüm, *Yemzâde Süleyman Rüşdî*, s. 98.

¹⁸⁸ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru’l-Muhkem*, vr. 40a.

¹⁸⁹ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru’l-Muhkem*, vr. 42^a.

¹⁹⁰ Rüşdî, *Beyanu’l-Vâridât*, vr. 47^b.

tevhîde ulaşacağını şu şekilde ifade etmiştir: “Allah’tan başkası heves nüktesiyle üstün nitelikler hâsıl olup ilah-i aşk ile vücûdun yok olması ve mevhûm varlığı yok edip fenâ ender bekâ ile bâkî olup ‘et-tevhîdü bi iskatü’l-izâfât’¹⁹¹ elbisesini giydim.”¹⁹²

İslam düşüncesinin âlim sûfilerinden olan Ebû Talib el-Mekkî, kişinin ameliyle şirk ve tevhîd ilişkisini kurmuştur. O, kişinin duysunlar diye yaptığı amelin riyâyâya yakın olduğunu belirtmiş ve bunun sebebinin ise, kötü duygularının ona galebe çalmasından ve zayıflığından kaynaklandığını ifade etmiştir. Ona göre, bu durumda olan kişi, ameline Allah’tan başkasını ortak etmiş olurdu. Şayet o kimse, Allah’tan başka fayda ve zarar veren hiç kimsenin bulunmadığını yakinen bilseydi, amelini yalnız Allah için yapar, tevhitten ayrılmaz ve şirke düşmemiş, böylece ameli de riyâdan kurtulmuş olurdu diyerek tevhîdin ne olduğunu anlatmıştır.¹⁹³

Süleyman Rüşdî de, tevhîdi gerçekleştirmek için kişinin riyadan kurtulması, kalbi ile dili arasındaki ilişkinin birliktelik içinde olması gerektiği üzerinde durmuştur. Başkaları duysun diye ya da herhangi bir sebepten dolayı dil ile söyleyip kalp ile inkârda olan kişinin münafıklık içinde olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴

Rüşdî, tevhîd ile kalp temizliğinin ilişkisini kurmuş, kişinin asıl temizliğinin kalp temizliği olduğunu ve bu temizliğin ancak tevhîd ile mümkün olacağını şöyle ifade etmiştir:

“Eğer mâ-i tevhîd ile mutahhar değilse cismin ey dâna

Febillâhi cenâbetsin şek eylemezem aslâ”¹⁹⁵

Süleyman Rüşdî’nin tevhîd hakkındaki düşünceleri, tasavvuf geleneği ile aynı minval üzeredir. O tevhîdi, kalbi ikilikten uzât tutarak, dil ile söylediğini kalpte hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde inanarak tam ve kâmil bir tevhîde ulaşabileceğini ifade etmiştir. Sûfilerin bazıları tevhîdi üçe ve bazıları da dörde ayırmıştır. Rüşdî de avam ve havasın tevhîdi şeklinde ikiye ayırmıştır. O ayrıca hakiki tevhîdin insan-ı kâmilin kalbinde yeşereceğini ifade etmiştir. Kalpteki çalı çırpıdan kurtularak kalbin

¹⁹¹ “Tevhid, Allah’tan başkasını yok etmek, gidermektir.”

¹⁹² Rüşdî, *Risâle-i Beyânu’l-Vâridât*, vr. 47^b.

¹⁹³ Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulüb*, c. I, terc. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkant yay., İstanbul, 2003, s. 262.

¹⁹⁴ Rüşdî, *Kitâbü’t-Tevbe ve’n-Nedâme*, vr. 60^a.

¹⁹⁵ Alpbaz, *Koca Rüşdî*, s. 20.

temizlenmesi gerektiğini ve gerçek temizliğin de ancak tevhîd ile mümkün olduğunu söylemiştir.

1.2.3. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i vücûd düşüncesi, geçmişte ve günümüzde İslam âlimleri arasında en çok üzerinde durulan ve tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Bazı âlimler bu kavramı kabul edilemez bulurken¹⁹⁶ bazıları da bu kavramı içselleştirerek doğruluğunu kabul etmişlerdir.

Vahdet-i vücûd sözlükte, varlığın birliği, varlığı bir bilme anlamına gelmektedir. Terim olarak vahdet-i vücûd ise, varlıktaki mutlak birlik, yaratanla yaratılanın birliği, Allah'tan başka bir varlığın olmadığına şuuru varma anlamlarında kullanılmış bir kavramdır.¹⁹⁷ Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, mevcut olan sâdece Allah'tır, gördüğümüz âlem hayal âlemi olup Allah'ın isim ve sıfatlarının gölgesidir. Sâlikin gerçekte bir varlığın olduğunu ve bu varlığın da Hakk'ın varlığı olduğunu bilmesidir. Bu birlik bilgidir. Ancak sâlik bu bilgiye yaşayarak, müşâhede ederek ulaşabilir. Zevken elde ettiği bu bilgi sayesinde her şeyin Hakk'ın tecellilerinden ibaret olduğunu bilir.¹⁹⁸

İbnü'l-Arabî, kendisinden sonra sistemleştirilen vahdet-i vücûd düşüncesinin dayanağını “Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır.” diyerek ortaya koymuştur.¹⁹⁹ İbnü'l-Arabî, yaratan ile yaratılan arasındaki ilişkiyi ışık ve gölge benzetmesiyle

---

¹⁹⁶ İmam Rabbânî, “teşbihe davet eden, halkın Hakk'ın zuhuru olduğunu söyleyen hiçbir peygamber duydunuz mu?” sorusunu sorarak vahdet-i vücûd görüşünü tenkit etmektedir. O ayrıca bu görüşü savunanların ortaya attığı, peygamberlerin vahdet-i vücûd sırrını çoğu insanın anlayamayacağı için gizlediği görüşüne de karşı olmuştur. Çünkü o, “peygamberler gerçeği olduğu gibi tebliğ etmeye en fazla sahip olanlardır” diyerek eğer varlığın birliği söz konusu olsaydı, bunu gizlemezlerdi, görüşünü savunmuştur. İmam Rabbânî, kulun fiil ve sıfatlarının Allah Teâlâ'nın sıfat ve fiilleri ile aynı olduğunu iddia etmenin edepsizlik olduğunu da ifade etmiştir. (İmam Rabbânî, *Mektubât*, çev. M. Metin Zirek, Yeni Şafak gazetesi yay., İstanbul, 2006, s. 492-493, 589.) Sa'duddîn Taftazânî, vahdet-i vücûd görüşünü kabul etmezken, “vahdet-i mutlaka veya mutlak vahdet” olarak ifade ettiği mutlak birlik inancını benimsemiştir. O bu görüşü, ariflerin sadece Allah'ı müşâhede etmelerini ve varlıklar arasında yalnızca Allah'ı görüp diğer varlıkları görmezlikten gelmeleri olarak açıklamıştır. (Sa'duddîn Taftazânî, *Vahdet-i Vücûd Risalesi*, ter. Harun Ünal, Süleymaniye Vakfı yay., İstanbul, 2013, s.3.)

¹⁹⁷ H. Hüseyin Tunçbilek, “Mevlana'da Vahdet-i Vücûd Telakkisi”, *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, sy: 18, Urfâ, 2007, s. 55; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı yay., İstanbul, 2012, s. 371.

¹⁹⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka yay. İstanbul, 2004, s. 683; Necdet Tosun, “İmâm-ı Rabbânî'ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), İstanbul, 2009, sy: 23, s. 182; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 371-372.

¹⁹⁹ el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 641; Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, c. 42, s. 431.

açıklamıştır. Ona göre, “Hakk’ın varlığının hakikati gerçek nurdur. Halkın varlığının hakikati ise bu nura bağlı gölgedir.” Mümkün olan varlık bulunduğu düzene göre var olmuştur. Allah mümkününe var olmayı vermiştir. Yani mümkünün hakikati tecelli nurunun üzerine düşmesiyle mümkün varlık kendisini görmüş olur. Varlık, bu nurun üzerine düştüğü şeydir.²⁰⁰

İbnü’l-Arabî’nin düşüncelerini yorumlayanlardan biri olan Abdürrezzâk el-Kâşânî vahdet-i vücûdu, varlığın zorunlu ve mümkün diye bölünmeden ele alınması şeklinde açıklamıştır.²⁰¹

Mehmed Emin Halvetî (ö. 1868), varlığı mümkün varlık ve vâcib varlık olarak iki şekilde değerlendirmiştir. Ona göre mümkün olan varlığın hakiki ve kemâl bir vücûdu yoktur; hakiki ve kemâl varlık “lâ mevcûde illallah” olan Allah’tır. Mümkün vücûd için sadece gölgeden ibaret olan bir sûret vardır; gölge ise sahibine tabi olan bir manadır. Mehmed Emin Halvetî, sâlikin zikir yoluyla ulaştığı makamda ruh ile cisim, sûret ile ma’nâ, gayb ile şehadet âlemi arasındaki perde kalkar ve sâlik Hakk’a rucû eder; böylece Hakk’tan başka bir şey kalmaz demiştir.²⁰²

Tasavvuf ehli yaratılış meselesini “küntü kenz” hadisiyle açıklamaya çalışmışlardır. Onlar bu hadisi, âlemin yaratılmasına saik olan ilahi aşkın kaynağı saymışlardır. Onlara göre hiçbir şey yok iken, Allah zâtını başka bir şeyde görmek istemiş ve onun için âlemi yaratmıştır. Âlem, onun zâtını gördüğü parlak ayna gibidir.²⁰³

Süleyman Rüşdî vahdet-i vücûd görüşünü yorumlarken İbnü’l-Arabî ile benzer görüşleri ortaya koymuştur. Onun vahdet-i vücûdla ilgili görüşleri daha çok yine Rüşdî’nin yapmış olduğu İbnü’l-Arabî’nin Emru’l-Muhkem adlı risalesinin tercümesinin sonuna yazmış olduğu mesnevide yer almıştır. Yaratılış, varlık gibi konularda kendisinden önceki sûfiler gibi görüş serdeden Rüşdî, Allah’ın kendisinden gayrısını halk etmek istediği zaman, kendisinden başka hiçbir şeyin bulunmadığını ve

---

²⁰⁰ el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 647-648.

²⁰¹ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz yay., İstanbul, 2004, s. 577.

²⁰² Safranbolulu Mehmet Emin Halvetî, *Âşıklara Ayna ve Terâzi (Mir’atu’l-Aşîkîn ve Mîzânü’l-Aşîkîn)*, haz. Mustafa Tatçı ve Musa Yıldız, Kırkambar yay., İstanbul, 2013, s. 80-81.

²⁰³ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV yay., Ankara, 2009s. 106.

zamanın bile olmadığını söylemiş, Allah'ın bilinmek ve kendi zâtını başka zâtlarda görmek için halkı yarattığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Aceb kenz-i hafî iken ezel zât
Bilinmeklik için halk etti âlât
Yoğ idi dehri de ez gayrı bir zât
Ayrıydı gayri-i ez gayrı isbât
Ki ânın mâyesi zâtından oldu
Ki râ'î mer'î râ'ide buldu”²⁰⁴

Süleyman Rüşdî, Allah'tan başka bir varlık yokken Allah'ın zâtına nazar etmesiyle onun nurundan ortaya çıkan mevcudatın varlığı Allah'ın sıfatlarının tecelli etmesiyle görünür oldu diyerek âlemdeki varlığın mevcudiyetinin hususiyeti ile ilgili görüşünü ise şu şekilde açıklamıştır:

“Ki gayrı yok idi ayrı olubdı gayrı
Denilibdi o ayrı bu ayrı
Nazar saldı o dem zâtına ol zât
Sıfatından müzâhir oldu zerrât
Eserdir zât-ı nûrundan zuhûrât
Ki Ahmet'den idüp envârı mişkât”²⁰⁵

Vahdet-i vücûd anlayışına göre Allah'ın vücûdu yanında eşya gölge gibi yok mesabesindedir. Eşyayı varlık denizinde izhar eden Allah'tır. Eşyanın bu zuhûru hakiki bir vücûd olmayıp Allah'ın vücûd denizinin dalgalarıdır.²⁰⁶ “Onun zâtı denizdir. Bütün varlıklar ise o denizin dalgalarıdır.” diyen Hüsâmettin Uşşâkî de aynı şekilde düşünmüştür.²⁰⁷ Süleyman Rüşdî de dalga, ayna ve kandil benzetmelerini kullanmıştır. Ona göre, kişinin kendi olarak gördüğünün Hakk'ın tecellileri olduğunu, cisminin ise

---

²⁰⁴ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, s. 41^a.

²⁰⁵ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, s. 41^a.

²⁰⁶ Hamdi Kızılar, *Cahidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, s. 162-163.

²⁰⁷ Lokman Taşkesenlioğlu, “Halveti ŞeyhlerdenDört Kuşak Uşşâkî Şair”, *Kuram ve Uygulamalarda Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, 2017, s. 4.

bu tecelli ışıklarının ortaya çıktığı kandil olduğunu, bunları görmesine engel olanın ise zan perdesi olduğunu, görülenlerin Allah'ın vahdet denizinin dalgaları ve hakikatte görünenin Hakk'ın tecelli sırları olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Meğer ol kendim içinde kendimi mir'ât görünen
Sanırım nefsimi gayr-ı cismimi mişkât görünen
Perde-i pindâr tegâfûl imiş ol nâkıs
Dalga-i nefis eseri bendede gââyât görünen
Mevce-i vahdet esrâr-ı tehayyürden imiş
Gehi inkâr sıfatı gâhîce esbât görünen
Öz ki serden Rüşdîyâ Âdemde vahdetten haber
Gören ol sırrî görür sanma sunû'ât görünen”²⁰⁸

Süleyman Rüşdî'nin vahdet-i vücud görüşünün kendinden önceki sufiler gibi olduğu ve İbnü'l-Arabî gibi Hüsamettin uşşâkî gibi tasavvuf ehlinde de etkilendiği anlaşılmaktadır. O, varlık meselesini daha önceki sufilerin yaptığı gibi “Küntü kenz” hadisiyle açıklamaya çalışmıştır.

1.2.4. Nur-ı Muhammedî

Nûr-ı Muhammediye ve Hakikat-i Muhammediye kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Bu düşünce, ilk olarak Sehl et-Tüsterî'de görülmüştür.²⁰⁹ Ona göre Allah Teâlâ her şeyden önce Hz. Peygamberin nurunu kendi nurundan yaratmıştır. Daha sonra bu nurdan da diğer varlıkların tümünü yaratmıştır.²¹⁰ Tasavvufta Nûr-ı Muhammediye/Hakikat-ı Muhammediye, Hakk'ın zâtında var olanların ilk defa ortaya çıkıp zâhir olmasıyla birlikte olan zâttır.²¹¹

İbnü'l-Arabî de, “Allah'ın ilk yarattığı Hz. Muhammed'in ruhudur, sonra diğer ruhlar ondan ortaya çıkmıştır. Onun varlığı âlem-i şahadette değil âlem-i gaybda söz

²⁰⁸ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, s. 48^b.

²⁰⁹ Mehmet Demirci, “Hakikat-İ Muhammediye”, *DİA.*, c. XV, İstanbul, 1997, s. 179.

²¹⁰ Mustafa Arslan, “Tasavvuftaki Nur-ı Muhammedi Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni Olan Muhammediye'deki Tezahürleri”, *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Adıyaman Üniversitesi yay., Ankara, 2010, s. 91-143; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 280.

²¹¹ Kâşânî, *Istılâhâtü's-Sûfiye (Sûfilerin Kavramları)*, s. 22.

konusudur. Allah ona peygamberliğini müjdelediği zaman Âdem henüz su ile çamur arasındaydı.²¹² Hz. Muhammed zamanla zâhir ismine ulaştı ve bütünüyle ruhen ve cismen zuhûra geldi” demiştir.²¹³

Süleyman Rüşdî ise, ruhların babası olarak nitelendirdiği Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ruhundan bütün ruhların doğduğunu söylemiş ve buna da sırr-ı Muhammed demiştir. Rüşdî, bütün ruhların nur-ı Muhammed’den nasıl doğduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Doğar ruh-u Muhammed’den ki ervah

Bu yüzden feth ider bu kenz-i Fettah

Ebu’l-ervah olupdur rûh-u Ahmed

Ki vakıfsın budur sırr-ı Muhammed

Nazar saldı heva ol ruh ol dem

Ki ervahı nebiler geldi muhkem

Yine saldı nazar ol ruhu tekrar

Ki ruh Mü’minin oldu kamu avar

Yine saldı nazar ol kâfirinin

Kılıp dur ruhların pira anların

On sekiz bin âlemi icadını

Odur bahş eyleyen zevk tadını

---

²¹² “Âdem toprakla su arasında iken ben peygamber idim” Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, c. II, s. 129 (h. no: 200). Bu hadisi bazı muhaddisler uydurma olduğunu söylemişler ve bazıları ise bu hadisin doğru olmakla birlikte asıl lafzının daha farklı olduğunu söylemişlerdir. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 135-136.

²¹³ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 127.

O ruhdur mebde-i her rüçhanın

O ruhdur menşe-i hep ins-ü canın

Müvelliddir o ruhdan cümle mevcûd”²¹⁴

İnsan-ı kâmil anlayışının bir tezahürü olan Hakikat-i Muhammedi ve Nûr-ı Muhammedi terimi vahdet-i vücûd düşüncesiyle de ilgili olup sûfiler tarafından Hz. Muhammed’in manevi şahsiyetinde sembolleşen bir nur, bir hakikat ve bir cevher olarak görülmüştür.²¹⁵

Hiz. Âdem’e tecelli eden ve sonraki peygamberlere intikal eden nur Hiz. Muhammed dünyaya gelince ona intikal etmiştir. Onun vefatından sonra ise mirasçuları konumundaki âlimlere ve âriflere intikal etmiştir. Kâinat bu nur sebebiyle varlığını devam ettirmektedir.²¹⁶

Süleyman Rüşdî de Hiz. Muhammed’in nurunun Allah’ın kendinden bir eser olduğunu ve nurların nuru olan cevherin apaçık ortada olduğunu ifade etmiştir. Tur Dağına tecelli edenin Allah’ın nuru olduğunu ve hakikatte de mü’min olan kişinin bile bu nurdan olduğunu şu şekilde beyan etmiştir:

“Ne cevher nurların nurudur o nur

Eydür ez dil o nur bi şek çün zuhûr

Zuhûr eyler ise ol kab-ı tal’at

İrür şemsin şua’ın ayn-ı zulmet

Eserdir zât-ı vahidden o revnak

Nete turi tecellide o el-hak

Zuhûr idince Musa’ya ki mutlak

---

²¹⁴ Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru’l-Muhkem*, vr. 41^a.

²¹⁵ Mehmet Demirci, “Nur-ı Muhammedi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1, İzmir, 1983, s. 243; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 129.

²¹⁶ Ahmet Ögke, “Hakikat-ı Muhammediyye”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Ankara, 2014, Grafiker yay., s. 100.

Der oldum mü'min evvel muhakkak

Kâvdır Mü'min bile hakkı hakîki"²¹⁷

Allah'ın zât, sıfat, isim ve fiillerinin en mükemmel biçimde kendisinde tecelli etmesine mazhar olan insan-ı kâmil en mükemmel manada Hz. Muhammed'de görünmektedir. Evliyalar, âlimler ve ârifler Peygamberin varisleri olduğu için Hakikat-i Muhammediyye'yi en güzel şekilde üzerlerinde taşıdıkları ve temsil edebildikleri için ehl-i kâmilirdir. Bu sebeple ehl-i kâmil olan kişiler ilahi isim ve sıfatları yansıttığından dolayı ayna halini almışlardır.²¹⁸

Rüşdî, kişinin kalbinde Allah'ın veçhi açıldığında Hz. Muhammed'in ruhunun o kişiye Allah'ı müşâhede etmesi için ayna olduğunu, Hakk'ın ancak Rasul'den görüleceğini ve sâlikin gönlünde Allah'ın veçhinin açılması için bundan başka yol olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Küşâd olsa dilinde vech-i mutlak

Muhammet'tir ana mir'at muhakkak

Görülmez vech-i Hakk illâRasul'den

Ki yokdur sâlike ez gayrı o yoldan

Ana ayinedir rûhu'l-Muhammed

Gören benden görür Hakkı dir Ahmed

O zâtın ruhudur ayine bi'z-zât

Ne mümkün görüle gayr ile heyhât"²¹⁹

Bazı sûfîler Hz. Muhammed'in Allah'ı gösteren bir ayna olduğunu Ahmed'deki mim harfinin Allah'ı gizleyen bir perde olduğunu bu perdeyi kaldırıncı Ahad olan Allah'ın müşâhede edileceğini söylemişlerdir.²²⁰ Bazıları da Ahmed'deki mim'in Allah'a bakan bir pencere olduğunu söylemişlerdir.²²¹

---

²¹⁷ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 40^a.

²¹⁸ Ögke, “Hakikat-ı Muhammediyye”, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 97-98.

²¹⁹ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 40^a.

²²⁰ Sa'deddin Mahmud b. Abdülkerim b. Yahya Şebüsterî, *Gülşen-i Râz Şerhi*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB Yayınları, Ankara, 1972, s. 2.

²²¹ Müştâk, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, İstanbul 1264, s. 35.

Rüşdî'ye göre, Allah'ın yarattığı ilk şey Hz. Muhammed'in nurudur ve Hz. Muhammed kemâle ermenin en güzel örneğini teşkil etmiştir. Hak, bir ayna gibi ondan müşâhede edilebilir. Kâmil olan kişi Hakk'ı müşâhede edebilmek için gönlünden çokluğu silmesi gerekmektedir. Bunun için de Ahmed'deki fazlalığı ortadan kaldırmalı ve birliği sağlamalıdır. Bu sebeple Rüşdî, Ahmed'deki mim'i atarsan vahdaniyetin sırrına ulaşırsın demiştir.

“Odur âyine-i MevlâTeâlâ

Sakın zan eyleme ez gayrı hâşâ

Mim'ini Ahmed'in tarh eyleyüp gör

Ahad sırrın var ve İbn Ahmed'e sor”²²²

Rüşdî, Ahmed'de ahad olan Allah'ın sırrının gizli olduğunu, ârif olanın bu sırrı anlaması gerektiğini yine şöyle anlatmıştır:

“Senin zâtın olan rûh-ı Muhammed

Ki yâni mazhar-ı mir'ât-ı Ahmed

Ki zaidir ehadda mim Ahmed

Ki tarh etsen kalur ehl-i zât-ı müfred

Bu remzi fikir kıl ârif isen ger

Ehad Ahmed ve Ahmed sırr-ı ekber

Eserden kim müesser olsa peydâ

Ki andan görünür ol zât-ı mevlâ

O rûh-ı Ahmedî anla hünerver

İrfânı zâtına derk eyle yekser

Olur, ru'yet sana bu âyineden

O mir'atden zuhûr eyler ol ahsen”²²³

Süleyman Rüşdî, Allah'ın yarattığı ilk varlığın Hz. Muhammed'in nuru olduğunu söylemiş ve her şeyin o nurdan zuhur ettiğini anlatmıştır. O, Ahmed isminde

²²² Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 40^a.

²²³ Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 42^a.

bulunan “mim” harfinin kaldırıldığında vahdaniyet sırrına ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda insanların en mükemmeli olan Hz. Muhammed’in bir ayna gibi Hakk’ı yansıttığını ve Hakk’ın Hz. Muhammed’den müşahede edileceğini de belirtmiştir.

1.2.5. Ruh

Ruh sözlükte, insana ve hayvana hayat veren madde, can, hareket, fiili ortaya çıkaran güç, rüzgâr, koku, cevher, nefes, duygu gibi anlamlara gelir.²²⁴ İslam literatüründe ruh kelimesinin anlamı bakımından bir ittifaktan söz etmek pek mümkün değildir. Bazı âlimler ruh ile nefsin aynı şey olduğunu ifade ederken bazı âlimler de bedenine içine yerleştirilen, güzel huyların mahalli olan latif bir cisim olarak târif etmişlerdir. Bu ikinci târif tasavvufta da kabul görmüştür.²²⁵

Kelâbâzî’ye göre, sûfilerin çoğunluğu ruhu, bedene hayat veren bir mana şeklinde târif etmişler; bazı sûfiler de nefis ile ruhun birbirinden farklı olduğunu, nefsi hareket ve hareketsizliğin kaynağı olan sıcak rüzgâr ve ruhu da cisme hayat veren latif rüzgâr olarak tanımlamışlardır. O ise ruhun bedende bir mana olup yaratılmış olduğunu ifade etmiştir.²²⁶

Kuşeyrî ise ruh hakkında diğer sûfilerin görüşlerine yer verdikten sonra, ruhun insan vücûduna yerleştirilmiş bir emanet olduğunu, insanın ruh ve beden olarak birbirine bağımlı şekilde yaratıldığını, ruhun sonradan yaratılmış bir varlık olduğunu söylemiştir.²²⁷

Süleyman Rüşdî, mevcudat yokken ruhun yaratıldığını, ruhun menziline vahdet olduğunu; maddi ve manevi yönü olan varlığından manevi tarafı yani arınmış olan ruhu tercih ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yoğiken dâr-ı mezâhir merd-i kâım rûh idi

Menzilim vahdet idi iş-i câım rûh idi

Bu kesâfetden müberrâ yâr-ı râım rûh idi

²²⁴ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 673; Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 111; Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 500.

²²⁵ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 500; Ramazan Muslu, “Seyr u Sülûk Metotları”, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 341.

²²⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s. 111.

²²⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 234.

Cümle eşyâdan mukaddem nîk nâmım rûh idi”²²⁸

Rüşdî, nefis ile ruhun insanın benliğini ele geçirmek için sürekli mücadele halinde olduğunu, bunun için de kendilerine yardımcı olacak askerlerini kullandıklarını söylemiştir. O, nefsin kibir, gurur, büyüklenme vb. askerleri olduğu gibi ruhun da veziri olarak değerlendirdiği “aklı me’âd²²⁹ ve kuvvâları fikir, idrâk, hüsnü hulk, hüsnü tâ’ât, ezkâr-ı cemil, riyâzât-ı şâkka, mücâhede, adl, sehâvet, ilm, terki mâsivâ, hubbu fillah ve fi aleyhi’l-bâki bunların emsâli ahlâk-ı hamîdelerin cümlesi” gibi fiil ve hasletleri “asâkir-i rûh, rûh-ı şerîfin kuvvâları ve hademe-i mukarrebleri” olarak isimlendirmiştir.²³⁰ Rüşdî ayrıca, “rûh-ı şerifin tahtgâhı ve hazreti lâ yezâlin nazargâhı”nın kalb olduğunu ifade etmiştir.²³¹

Rüşdî, manalar âlemine girecek, aşka ulaşacak ve Allah’ın layıkıyla tanınmasına vesile olacak olan varlığın ruh olduğunu, ayrıca Âdem’deki nefsin ruh ile bir mana kazandığını şu şekilde söylemiştir:

“Sayd-gâh-ı aşkda kebk-i hırâmım rûh idi

Bağ-ı ma’nîde hezârım gonca-fâmım rûh idi

Külbe-i yâr ü enîsim hem makâmım rûh idi

Küntü kenz esrârını muhbir hümâmım rûh idi

Kalıp endîşeye nefis-i kelâmım rûh idi

Urmadan ma’nâ-yı nefis rûhdan âdem nefis”²³²

Süleyman Rüşdî’nin yazdıklarından anlaşıldığına göre onun ruh hakkındaki görüşleri İslam âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne uygun olarak ruh ve nefsi birbirinden ayrı birer varlık olarak ele almıştır. Ona göre nefis, kötü hasletlerin, arzu ve isteklerin yeri konumundayken ruh, güzel hasletlerin ve iyi huyların yeri konumunda olmuştur.

²²⁸ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 432.

²²⁹ Akl-ı meâd ise din gününü, kıyâmeti gören ve işin sonunu başa çevirmeye; elest bezmindeki “belâ” sözüyle buluşturmaya çalışan akıldır. (Hasan Kamil Yılmaz, “Eğitimde Gönül Faktörü Mevlana Örneği”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. VI, 2005, sy. 14, s. 15.

²³⁰ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât*, vr. 45^a.

²³¹ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât*, vr. 44^b.

²³² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 432.

1.2.6. Âdem

Âdem kelimesinin kökeni kesin olarak bilinmemektedir. Birçok bilim adamı bu kelimenin kökeninin Sümer, Bâbil-Asur, Sabii, İbrâni veya Arap dillerinden birine ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu bilim adamları Âdem kelimesinin anlamını çoğunlukla toprak veya yaratılışla ilişkilendirmişlerdir.²³³

Genel olarak ilk insan ve insanlığın babası olarak bilinen Âdem, insan ya da adam yerine de kullanılmıştır. Tasavvufta ise, Allah'ın yeryüzündeki halifesi, insan-ı kâmil; kâinattaki bütün hakikatleri kendisinde topladığı için kevn-i câmi', rûh-ı âlem denilen ve bütün ilâhî isim ve sıfatların mazharı olan insan olarak kullanılmıştır. Âdemiyet ise, sûfilerin esas amacı ve ulaşmak istediği hedef olan adamlık, insanlık ve mertlik yerine kullanılmıştır.²³⁴

Süleyman Rüşdî de Âdem kavramını tasavvuf literatüründe geçen ifadelerde olduğu gibi kullanmıştır. O, risalelerinde ve şiirlerinde Âdemi, merd-i dîn, insan, insan-ı kâmil gibi lafızlarla ifade etmiştir.

“Âdem-i ma'nâyı anla kıble-i râzı bilüp

“Semme vechüllah”^a²³⁵ vechin döndürüp ol merd-i dîn”²³⁶

Rüşdî, sırrın kıblesini, hakikatin manasını anlama kabiliyetinin insanda olduğunu bilen kişinin yüzünü Allah'a dönmesinin gerektiğini ifade etmiş ve böylece merd-i insan yani insan-ı kâmil olacağını beyan etmiştir. Rüşdî, bu beytinde tasavvuf literatüründe kullanılan “Âdem-i ma'nâ” terimini kullanmıştır. Tasavvufta “Âdem-i ma'nâ” her şeyin aslını bilen, mana âlemine vakıf, hakikat adamı, mana eri, hakiki insan gibi anlamlarda kullanılmıştır.²³⁷

İbnü'l-Arabî'ye göre Âdem, “İnsan” ismiyle isimlendirilmiş ve bütün ilâhi esmâya mazhariyet kabiliyetiyle yaratılmıştır. Ancak bu kabiliyet her insanda kemâliyle ortaya çıkmamıştır. Bu kemâliyetin ortaya çıkışı, ancak “insân-ı kâmil”e mahsustur. İnsân-ı kâmil ise, bütün esmâyı kapsayan “Allah” ism-i zâtının mazharı

²³³ Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, *DİA*, c. I, İstanbul, 1988, s. 358.

²³⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 23.

²³⁵ “Allah'ın yüzü oradadır.” Bakara, 2/115.

²³⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 69.

²³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 23.

olduğundan onun sûreti, zât-ı ilâhiyyeye karşı konulmuş olan bir boy aynası gibidir.”²³⁸ Âdem’in, aynı zamanda “Allah Teâlâ Âdem’i kendi sûreti, yani sıfatı üzerine halketti”²³⁹ hadîs-i şerîfi gereğince yaratılan bir sûret olduğu ve sûret-i Hakk’la sûret-i âlemi kendisinde birleştiği için, hilâfete nâil olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁰

Tasavvufta Hakk’ın sûreti, insanın sûreti ve âlemin sûreti şeklinde kullanılan sûret, bir şeyin özü, hakikati, mahiyeti²⁴¹ anlamına gelen “ma’nâ” yerine de kullanılmıştır. Rüşdî de bu minval üzere, sûretteki mananın hakikatının Âdem’de olduğunu, hikmetle bakmasını bilen kâmil insanın Allah’ın halifesi olarak hakikatlere, sırlara vakıf olduğu ve Allah’ın isimlerinin kendisinde tecelli ettiğini ifade etmek için şunları söylemiştir:

“Âdemde imiş sûret-i ma’nâ-yı hakikat

Bak hikmetde kim Âdeme insân ile bildik”²⁴²

Süleyman Rüşdî, İbnü’l-Arabî’nin “Âdem’den murâd insân-ı kâmil”²⁴³ sözüne uygun olarak kişinin Hz. Âdem nezdinde insanı iyi anlaması gerektiğini, yoksa kâmil bir insan olamayacağını dile getirmiştir. O, insanın düşünmesi ve kendisine yakışır bir şekilde hareket etmesi gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Kâmilan remzim fehmet ey dil elzemdir sana

Âdemi fehmeyleyemezsen sanma Âdem der sana”²⁴⁴

Rüşdî, Allah’a sevgisinden dolayı Allah’ın razı olacağı kişinin, aşkın sırrını anlama yeteneği olanların insan olabileceğini ve bu kişinin kâinatın yaratılmasına sebep olma sırrının sevgi olduğunu anlamasından dolayı kin tutamayacağını şöyle anlatmıştır:

“Zâhidâ bu sırr-ı aşkı itme inkâr Âdem ol

---

²³⁸ Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Fusûsü’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. II, ter. Avni Konuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yay., İstanbul, 2017, s. 912.

²³⁹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. IX, Akçağ yay., Ankara, ty., s. 407 (h. no: 3382).

²⁴⁰ İbnü’l-Arabî, *Fusûsü’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, s. 189.

²⁴¹ Ekrem Demirli, “Sûret”, *DİA*, c. XXXVII, İstanbul, 2009, s. 540.

²⁴² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 196, 197.

²⁴³ İbnü’l-Arabî, *Fusûsü’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, s. 881.

²⁴⁴ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 127.

Küntü kenzen oku ahbâbet-i sırrın dutma kîn”²⁴⁵

“Menzil-i vârid-i feyz-i Hudâ insandır”²⁴⁶ diyerek insanın Allah’ın feyiz ve tecellilerinin varacağı yer olduğunu ifade eden Süleyman Rüşdî, Âdemi, birçok mutasavvıfın tanımına uygun olarak insan, insan-ı kâmil, aşkın sırrını anlayan ve idrak eden, yaratılışın hakikatine vakıf olan varlık olarak yorumlamıştır.

1.2.7. Mürşîd

Arapça kökenli bir kelime olan mürşîd, doğru yolu gösteren, kılavuz, rehber, uyarıcı, irşad eden demektir. Tasavvuf ıstılahında tarikatı öğreten, sırları ve hakikatleri gösteren tarikat şeyhi demektir.²⁴⁷ Cürçânî, mürşîdi, sapıklıktan önce doğru yolu gösteren kişi olarak tanımlamıştır.²⁴⁸

Şeyh kelimesi birçok kez mürşîd kelimesi yerine kullanılmıştır. Arapça kökenli bir kelime olan şeyh sözlükte, yaşlı adam, Arabistan’da kabile ve aşiret reisi ve cemaat muhtarı, muhaddisinden bir zâtın kendisinden hadis aldığı üstad anlamlarına gelmektedir.²⁴⁹ Tasavvufta ise, şeriat, tarikat ve hakikatte kâmil olan mürşîde şeyh denmiştir.²⁵⁰ Kâşânî’ye göre şeyh, mürîdinin nefislerindeki hastalıkları iyileştirme yollarını bilen ve rehberlik ettiği kimseleri kemal mertebesine ulaştıran kişidir.²⁵¹

Sâlikin yolun sonuna ulaşabilmesi için bir rehber, yol göstericiye, mürşîde ihtiyacı olduğunu dile getiren mutasavvıflar kişinin kendi gayreti ile seyr ü sülûkünü gerçekleştiremeyeceği kabul etmişlerdir. Kuşeyrî, nefis terbiyesi için sülûka giren sâlikin bir yol göstericisi olmadan ve kâmil bir şeyhten terbiye almadan asla kurtuluşa eremeyeceğini söylemiştir.²⁵² Ebû Ali Dekkâk ise mürîdin bir mürşîde ihtiyaç duyduğunu şu şekilde ifade etmiştir: Bir ağaç kendi başına bakıcısı olmadan büyür ve gelişip meyve de verebilir. Ancak tadı hiçbir zaman yetiştiricisi olan bir ağacın

²⁴⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 69.

²⁴⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 361.

²⁴⁷ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 1324.

²⁴⁸ Seyyid Şerif Cürçânî, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta’rifat)*, terc. Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera Yay., İstanbul, 2014, s. 89, 182.

²⁴⁹ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 792.

²⁵⁰ Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 444.

²⁵¹ Kâşânî, *İstılâhâtü’s-Süfiyye*, s. 90.

²⁵² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 728.

meyvesi kadar tatlı olmaz. Bir sâlik de kendisinden terbiye ve feyz alacağı bir mürşîdi olmazsa nefsinin arzularına kulluk eder ve tek başına bir kurtuluş yolu bulamaz.²⁵³

Sühreverdî, mürîdin mürşîdiyle olan ilişkisini sahabenin Hz. Peygamber’le olan ilişkisi gibi olması gerektiğini söylemiş ve bazı örnekler vermiştir. Ona göre sahabe Hz. Peygamber’e nasıl teslim olmuşsa ve nasıl edep ile hareket ediyorsa mürîd de mürşîdine karşı o şekilde davranması gerektiği görüşündedir.²⁵⁴ Süleyman Rüşdî de bu minval üzere görüş serdetmiştir. Öyle ki bir şeyhe intisap etmesi ve o şeyhi tam ve kâmil görmesine sebep olarak “Âlimler peygamberlerin varisleridir”²⁵⁵ ve “Şeyh kavmi arasında, ümmetinin arasındaki peygamber gibidir.”²⁵⁶ hadislerini örnek olarak göstermiştir.

Şeyh Süleyman Rüşdî de Kuşeyrî ve Ebû Ali Dekkâk gibi nefis terbiyesi yolunda sâlike bir yol gösterici olması gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Rüşdî, nefis kalesinin anahtarlarını elinde tutan mürşîd olmadan sâlikin yol alamayacağını, hatta nefis denen düşmanın kişiyi kandıracağını ve böylece nefsini ve kalbini ifsad edeceğini beyan etmiştir. O, üzerinde durduğu bu durumu şu şekilde anlatmıştır: “Nefsin bu yedi kalesinin, Allah’ın esmâlarından yedi adet anahtarı vardır. Bu anahtarlar Hakk emri ile mürşîdlerin eline ihsan olunarak verilmiştir. Bir Allah yolunun sâliki, mücâhedeye niyet edip bu kalelerin fetihlerini isteyince, anahtarların emanet edildiği mürşîd-i kâmil her kim ise bulup, inayet ayağının toprağının tozu olup onun şerefli elinden başka, muharebe tarafına meyl etmek gerekir. Ama kendi düşünce kuvvetinden bu anahtarları almayla mürşîd olmaksızın fetih ve zafer kazanırım düşüncesiyle güçlü olurum zannedersek, dikkat dikkat dikkat! Nefsini telef ve kalbini ifsâda sebep olursun.”²⁵⁷

Süleyman Rüşdî, kişinin kendisine yol gösterecek ve gösterdiği bu yolda kendisine telkinlerde bulunacak birisini aramasının farz olduğunu söylemiştir.²⁵⁸ “Âlimlerin meclislerinde bulunun ve hikmetli kelimelerini dinleyin, muhakkak ki Allah

²⁵³ Şihâbuddîn Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, terc: Dilâver Selvi, Semerkand yay., İstanbul, 2010, s 119; Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, S. 728.

²⁵⁴ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, s. 527.

²⁵⁵ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XI, Akçağ yay., Ankara, ty., s. 233 (h. no: 4108) ; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 74 (h. no: 1745).

²⁵⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 17 (h. no: 1576); Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcub)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah yay., 2018s. 115.

²⁵⁷ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridat*, vr. 49^a.

²⁵⁸ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 60^a.

ölü toprağı, yağdırdığı suyla dirilttiğı gibi ölü kalpleri hikmet nuruyla diriltir.” ve “Hikmet mü’minin yitiğidir; nerede bulursa alır.”²⁵⁹ Rasul-i Ekrem’in (s.a.v.) bu hadislerini de öne sürmüş olduğı düşünçesine delil olarak göstermiştir.²⁶⁰

Süleyman Rüşdî, gönlünde bir arayış başlayan ve tevhîdin gerçek manasını arayan kişinin bir mürşîd kapısı bulup yol almasını ve menzile ulaşmasını şu şekilde dile getirmiştir:

“Eğerçi âşina oldunsa ez-dil

Der-i mürşîd bulup ahz eyle menzîl”²⁶¹

Rüşdî bir tarikata intisap etmenin gereksiz olduğunu söyleyen ve tarikata meyledecek kişileri yolundan alıkoymak isteyen kimselere kulak verenlere, herkesin görünüşüne aldanıp insan sanmamalarını ve seçkin kişileri bularak onlara katılmalarını şöyle tavsiye etmiştir:

“Suretâ Âdem sanup aldanma hayvanâta sen

Suhbet-i hâss’a irişmek muhkemdir sana”²⁶²

Süleyman Rüşdî, mürşîdin kapısına gidip ona intisap etmeyi, bir binanın yapımında ilk iş olan temelin atılmasına benzetmiştir. Mürşîdin kapısında benliği yok olan kişinin ise taklitten kurtularak hayvaniyet mertebesinden çıkıp insaniyet mertebesine erişeceğini Rüşdî şu şekilde ifade etmiştir:

“Binâyı vazı’ kıl evvel temelden

İriş bir pir-i kâminden haber al

Der-i mürşîdde ol yeksan demâ-dâm

Behâyımdan geçüp tâ kim ol Âdem”²⁶³

---

²⁵⁹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XI, s. 243 (h. no: 4115).

²⁶⁰ Rüşdî, *Kitâbü’t-Tevbe ve’n-Nedâme*, vr. 59^b.

²⁶¹ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru’l-Muhkem*, vr. 42^a.

²⁶² Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 127.

²⁶³ Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru’l-Muhkem*, vr. 42^b.

Rüşdî, kişinin nefsinin emrettiği kötülüklerden ve kötü ahlakından kurtulması için bir mürşîde bağlanması ve tevbe edip şeyhi tarafından kendisine telkinde bulunulması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Kötü ahlak elbette kalpten çıkmaz ancak tevbe-i nasuhdan sonra bir şeyhe intisap, tevbe ve telkin ile olur.”²⁶⁴ Rüşdî daha sonra telkinin mutlaka silsilesi belli olan bir şeyh tarafından yapılabileceğini söylemiş, buna da Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ali (ra) arasında geçen şu diyalogu delil olarak göstermiştir: “Hz. Ali, Hz. Peygamberimizi temennâ ettiği zaman Hz. Peygamber’in verdiği cevap vahyin nüzulüne sebep oldu. Cebrail (as) kelime-i tevhîdi Resulü Ekrem’e üç kere tekrarladı. Habib-i Ekrem de Cebrâil (as) dediği gibi üç defa söyledi. Ondan sonra önce Hz. Ali’ye sonra da diğer eshab-ı kirama telkinde bulundu. Ey talip kişi bu anlatılanlardan açığa çıktı ki tevbe ve telkinin başlangıcı ve kelime-i tevhîd’in telkîn olunmasının sebebi Âlemlerin Rabbi’dır. Şimdi tevbe ve telkîn etmeye lâayık olan, silsilesi Hz. Peygamber’e kadar giden şeyhten almak ile olur.”²⁶⁵

Süleyman Rüşdî, tarikat yolunu kat etmek isteyen sâlikin tek başına gösterdiği gayretin nefis mertebelerini aşması için yeterli olmadığını ve hatta bu yolda devam ettiği esmâ ve zikirlerin faydasını göremeyeceğini söylemiştir. Nitekim Hacı Yusuf adında bir zâtın Süleyman Rüşdî’ye yazdığı mektupta, otuz beş yıl kendi gayretiyle seyr ü sülûk yaptığını fakat belli bir makamdan ileri gidemediğini ve ne yapması gerektiğini sormuş, Rüşdî de cevaben sâlikin esmâ ve zikirden fayda görmesinin mürşîd eliyle gerçekleşeceğini şu şekilde açıklamıştır: “Esmâullah mertebeleri ve nefis mertebeleri ki emmâreden tâ son mertebeye kadar usûl-i seb’ayı sâfiye ve kâmile rütbelerinden başka mübârek furû’ât-ı hamse-i ise yalnızlık üzere başlangıçtan sona kadar terakkî sahrası ve tenezzül vâdilerinde dolaşarak her ne şekilde olursa olsun evvelâ rütbe-i emmâre ve esmâ-i evvel her ne suret ile ilerleme göstermekten dolayı olan değişikliklerin sebebi bundandır. Ve her ne ile geçilir ise sâlik sülûkunda müşâhede edip mürşîdin faziletleri ve mürşîdin ihsanıyla zuhûrat üzere ilerleme kendini gösterip işâret olunursa müsâade ve ihsân oluna... Zîrâ tasavvuf kitaplarını her ne kadar mütâlaa edilse ve meziyetlerine vasıl olursa bile sülûkün sonunda yapılan işin aksi ortaya çıkıp maksat hâsıl olmaz”²⁶⁶

²⁶⁴ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^a.

²⁶⁵ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 58^b.

²⁶⁶ Rüşdî, *Niyaznâme ve Cevâbı*, vr.84^b- 85^a.

Rüşdî, kişinin intisap etmesi gereken müşidlerin özelliklerinden de bahsetmiştir. Ona göre peygamber varisleri olan pirlar (şeyhler), noktanın sırları gibi sırları açıklamış ve bütün işlerini nübüvvet sırrı ile hareket ederek varlıklarını yok edip aslına ulaşmışlardır. O bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Varis-i Ahmet'tir ey dil pîr-i kâminden garaz

Nokta'yı tefsir idendir fasıldan garaz

Varını mahveyleyüb bunda irenler aslına

Odur sırr-ı Nübüvvet içre âmilden garaz”²⁶⁷

Rüşdî, müşidlerin asıl görevlerinin insanların iç âlemi olduğunu ve mana âlemine giden pek çok yolu da iyi bildiklerini söylemiştir. Ayrıca ona göre bu müşidler yüce âlemde bazen uçmuşlar bazen de seyretmişlerdir ve onlar en güzel yaratılıştaki olan ruhun tasvir edilmiş hali gibi olduğunu söylemiş ve Rüşdî, onların bu hallerini şöyle ifade etmiştir:

“Her ne ki işler isek içden içedir işimiz

Âlem-i mâ'nide çok cadde-i kişver bilürüz

Âlem-i ulvîde gâh tâyir ü sâyir olup

Ahsen-i takvimde rûh-ı musavver bilürüz”²⁶⁸

Süleyman Rüşdî, kişinin kendisine telkinlerde bulunacak bir müşidi aramanın ve ona bağlanmanın farz olduğunu söylemiştir. Bu husus üzerinde özellikle duran Rüşdî, yazmış olduğu risaleler ve şiirlerinde bu konuyu çokça işlemiş ve bu görüşüne bazı hadisleri delil olarak göstermiştir. Rüşdî, kişinin tek başına çıkacağı seyr ü sülûkte istediği başarıyı elde etmesinin mümkün olamayacağını, bir miktar yol kat etse bile sonuca ulaşamayacağını da özellikle üzerinde durmuştur. Ona göre sâlik, seyr ü sülûkte kendisine gelen vâridâtları ve halleri yorumlamak ve yol göstermek için bir müşide ihtiyaç duymaktadır.

²⁶⁷ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 133.

²⁶⁸ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 74.

Rüşdî, doğru mürşîdin nasıl olması gerektiğini kendi başından geçen deneyimleri ve karşısına çıkan kişileri anlatarak örnek göstermiştir. Ona göre mürşîd, peygamberlerin varisleri ve ahsen-i takvim üzere yaratılmış olan insan-ı kâmilidir. Onlar insanların iç âlemlerini ve mana âlemine giden yolları çok iyi bilen kişidir.

1.2.8. Mürîd

Mürîd sözlükte, irade ve talep eden, isteyen, murad eden, tarikatta bir şeyh ve mürşîde intisap ederek kendisinden usul ve tarikatın kurallarını ve tasavvufun hakikatlerini öğrenen anlamına gelmektedir. Tasavvufta bazı sûfiler “mürîd”i, sözlükteki anlamının zıt anlamında kullanarak iradesi olmayan ve iradesini kullanmayan kişi yani iradesini intisap ettiği mürşîdine teslim etmiş kimse olarak tanımlanmıştır. Bazı sufiler de mürîdi, iradesini Hakk’a giden yolda kararlılığını ortaya koyan kimse olarak da tarif etmişlerdir.²⁶⁹

Kuşeyrî, iradeyi, Hak yoluna giren sâlikin ilk adımı olarak görmüştür. O, tasavvufa girmek için bu iradesini kullanan sâlikin şeyhe intisap ettikten sonra iradesinden tamamen sıyrılmazsa gerçek bir mürîd olamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca O, gerçek bir mürîdin nefsinin terbiye etmek için gece gündüz mücâhede ile bütün sıkıntılara katlanarak hedefine doğru yürüdüğünü de söylemiştir.²⁷⁰

Kelâbâzî, mürîdi “Bizim için mücâhede edenleri biz yollarımıza iletiriz.”²⁷¹ ayetinin muhatabı olan kimse olduğunu ve Allah Teâlâ bir mürîdi irade ettiği vakit o mürîdin kalbini halktan kendisine doğru çevirdiğini ifade etmiştir. O ayrıca Allah’ın lütfuyla mürîdde Allah’ı isteme, O’na yönelme ve O’nun için mücâhede etme isteği ortaya çıktığını ve bu duygularla hareket eden mürîdin keşfinin açılarak içindeki halleri müşâhede ettiğini söylemiştir.²⁷²

Süleyman Rüşdî, tevhîde etmek isteyen sâlikin denizde inci arayan bir dalgıca benzetmiştir. Nasıl ki denize dalan dalgıç denize elbise ile girmediği gibi hakikati arayan sâlikin de gaflet elbisesini üzerinden çıkarıp, açık bir gözle denize dalmasının

²⁶⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1329; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 404; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263; Süleyman Uludağ, *DİA*, c.32, İstanbul, 2006, s. 48.

²⁷⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 404, 406.

²⁷¹ Ankebut, 29/69.

²⁷² Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s.221-222.

gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre sâlik ancak şeyhinden aldığı terbiye ile muradına erip Allah'ın nuruna gark olabilir, Rüşdî bu görüşünü dizelerinde şu şekilde işlemiştir:

“Sana vuslat rehberi tizce yeter

O deryayı giren gavvas olupdur

İrüp dürrin ki hâssu'l-has olupdur

O bahr içre dalan derc-i dür ider”²⁷³

Mürşîdin gayretinin sâlikin kalbine şifa olduğunu vurgulayan Rüşdî, büyük bir coşku, canla başla sâlikin mürşîde hizmet etmesi ve mürîdin ulaşmak istediği vahdeti mürşîdin gönlünden istemesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Şifâ-yı dil olur mürşîd himmeti

Bulup bin cân ile eyle hizmeti

Matla' ol, intisâp it ko şöhreti

Dil-i mürşîdden dile bu vahdeti”²⁷⁴

Rüşdî dervişlerin, mürşîdinin istediğini yerine getirmeyen, iradesini mürşîdinde yok etmeyip nefsine uyan mürîdin kötülük kazandığını kabul etmişlerdir. Ayrıca o, tasavvuf yoluna girmeyen mü'mini ışık verse dahi feri olmayan bir muma şu şekilde benzetmiştir:

“Mürşîd ile yek-cihet olmayup olmadığın

Nefs-i belâsın uyup hâsıl-ı şer bilürüz

Mey-kede-i vahdete dâhil u mest olmayanın

Şavk dahi var ise şem'a-i bî-fer bilürüz.”²⁷⁵

Rüşdî, sadece zâhir ilimle uğraşan ve tasavvuf sohbetlerinden istifade etmeden kitaplardan hakikat ilmini öğrenmeye çalışarak taklit edenlerin sonuca

---

²⁷³ Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, 39^b.

²⁷⁴ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 100.

²⁷⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 73.

ulaşamayacağını, “üstâdı olmayan kimsenin üstâdı şeytandır”²⁷⁶ diyerek kişinin bir mürşîde intisap ederek hakikati arayan bir mürîd olmasının gerekliliğini anlatmıştır.

1.2.9. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk tasavvufta sefer olarak nitelendirilmiştir. Sâlikin Allah’a ulaşması için nefsindeki kötü ahlakı temizlemek amacıyla zikir ve fikir ile bir rehber öncülüğünde çıktığı manevi yolculuk olarak tanımlanmıştır.²⁷⁷ Sûfiler, seyr ü sülûkün başında olanlara mübtedî yani mürîd, ortasında olanlara mutavassıt yani sâlik, sonunda olanlara da müntehî yani ârif demişlerdir.²⁷⁸

Kuşeyrî, seferin beden ve kalp şeklinde iki çeşit olduğunu söylemiştir. Beden ile yapılan sefer kişinin bir yerden başka bir yere gitmesidir. Kalp ile yapılan sefer ise bir makam ya da sıfattan bir diğerine yükselmektir.²⁷⁹

Kâşânî seyr ü sülûkü, sâlikin kalbini Allah’a döndürmesi şeklinde târif etmiş ve seyr ü sülûkün dört çeşit olduğunu söylemiştir. Bunlar; Seyr-i illallah: sâlikin Allah’a yönelip vahdetten kesret perdelerini kaldırmasıdır, Seyr-i fillah: sâlikin mevcudiyetinin zâhirinden bâtınına seyretmesidir, Seyr-i billah: zâhir ile bâtını birleştirip cem’u’l-cem derecesine ulaşip kâbe kavseyn makamındadır ve Seyr-i billah anillah: bu seferde vahdette kesret ve kesrette vahdet müşâhede edilmektedir.²⁸⁰

Cürcânî de sefer olarak isimlendirdiği seyr ü sülûkü dört kısma ayırmıştır. Ona göre bunlar; Sefer-i Evvel: Allah’a seyir, Sefer-i Sâni: Allah’ta seyir, Sefer-i Sâlis: Allah’la seyir, bu seferde sâlik ikilikten kurtulur ve “ev edna” makamına ulaşır, sefer-i râbi’: Allah’la Allah’tan seyir, bu makam sâlikin kemale erdiği ve Hakk’tan halka seyr ettiği makamdır.²⁸¹

Süleyman Rüşdî, “Maksadım dâm-ı teselsülde ubûrum görmedir” diyerek tekkede eğitim görmesinin sebebini seyr ü sülûkte bir makamdan diğerine geçmek

²⁷⁶ Rüşdî *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât* adlı risalesinde Beyazid-i Bistâmî’nin bu sözüne yer vermiştir. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfilerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 728

²⁷⁷ Cürcânî, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta’rifât)*, s. 96; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 316.

²⁷⁸ Kâşânî, *İstulâhâtü’s-Süfiyye (Sûfilerin Kavramları)*, s. 327.

²⁷⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfilerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 542.

²⁸⁰ Kâşânî, *İstulâhâtü’s-Süfiyye (Sûfilerin Kavramları)*, s. 51, 332-333.

²⁸¹ Cürcânî, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta’rifât)*, s. 96-97.

olduğunu ifade etmiştir. Bu yolculuktaki gayretinin nedenini de Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, manaların sırrında huzura ulaşmak ve bu menzilleri geçerken ilahi zevke ulaşmak olarak görmüştür.²⁸²

Rüşdî, sâlikin aşk ile seyr ü sülûk yapması gerektiğini ve böyle hareket ederek nice kişilerin kemâle erdiğini şu beytiyle anlatmıştır:

“Reh-i aşka yürü olma dilâ ehl-i tevakkufdan

Ne şâhlar çıkdı seyr ile o zeyr-i hırka-i sufdan.”²⁸³

Süleyman Rüşdî, seyr ü sülûk yapan sâlikin izlemesi gereken adımları ve ulaşacağı halleri şu şekilde söylemiştir:

“Evvelâ seyr-i illallah, seyr-i fillah, seyr-i alallah, seyr-i meallah, seyr-i billah, seyr-i anillah tahtında sultan. İkinci olarak makâm-ı sudur, makâm-ı kalp, makâm-ı ruh, makâm-ı sır, makâm-ı sırru's-sır, makâm-ı hafî, makâm-ı ahfâ ikmalin tamamlanmasında ârifleri ayırma sırrı. Üçüncü olarak nur-ı ezrâk, ahmer, esfâr, ebyaz, ehdâr ve esved olan çeşitli nurları seyr u sülûkiyle ile gezip dolaşan nur-ı mücerrede-i rahmâniyye. Dördüncü olarak şeytânî, hayvânî, nefsânî ve insânî olan zulmânî perdelerin def' idüb ve mülk melekût ve ceberrût ve lâhût lâ mekân şehrinde güçlü doğan ve ilahi kuş olan pehlivan. Beşinci olarak abdeste, zikre, halvete, taharete, sükûta devam ve havatırı uzaklaştırma ve kalp ile şeyhi rabt etme, şartlarıyla şart koşulan tam bir yaratılış ve devamlı namazın (dua) sırrıyla Allah yolunda Muhammedî mayanın caddesinde ve hayret-i kübrada yiğitler yiğidi kahraman ve pirlerin baş levhası. Altıncı olarak ehlullah arasında meşhûr olan usûl-ı seb'a; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râzıyye, merzıyye, sâfiyye ve kâmile-i tâm terk-i seb'a-i seyyârenin (yedi yıldızın) imâmı ve hüküm olan rûh-ı revân (Allah için yolculuğa çıkan ruh). Yedinci olarak terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i vücûd ve terk-i zâviyesinde mücâhede, murâbita, murâkabe, mükâşefe-i müşâhede-i mu'ayene ve muvâsala-i dergâh derecelerinde “Benim Allah'la beraber olduğum öyle bir vakit var ki, ne bir melek-i mukarreb ne de nebiyy-i mürsel o vaktin içine sığmaz.”²⁸⁴ hadisiyle bir nefes ve enâniyetde fâni ve hüviyetinde bâkî zâtiyle ve sıfatıyla aynı seviyede, “O gün, mülk

²⁸² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 298.

²⁸³ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 242.

²⁸⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, c. II, s. 173-174.

kimindir? Tek ve Kahhar Olan Allah'ındır."²⁸⁵ Ayetinin ipiyle kutb-ı cihânın merkezi ve gavsü'z-zamân. "Kim oraya girerse güvende olur"²⁸⁶ ayetinde ârifanların babası, âşıklar, sâlikler ve dervişlerBununla şunu kastediyorum izzetli kardeşim sultanım hazretleri selam ve dualar ettikten sonra Allah, ölmeden önce ölünüz, hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz sözünce basiret ehli olduğumuz halde mülâkat-ı hatîb eylesin."²⁸⁷

1.2.10. Nefs

Sözlükte, bir şeyin maddi vücûdu, ruh, can, hayat, insandaki hayvâniyet, rûh-ı hayvâni, benlik, aşağı duygular, kötü his ve duyguların yeri olan ve irâdi hareket gücünü taşıyan latif varlık olarak târif edilmiştir.²⁸⁸

Sûfiler nefsi şerrin kaynağı, kötülüğün temeli, kötü ahlak, kulun sahip olduğu bozuk sıfatlar olarak görmüşlerdir. Onlar, kulu kötü fiiller işlemeye sevk eden nefsin iki çeşit olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların birincisinin kulun işlediği günahlar, ikincisinin ise kibir, gazap, kin, haset gibi nefse ait kötü sıfatlar ve düşük huylar olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁹

Süleyman Rüşdî nefsi, devamlı büyüyen "büyük bir yılan ve çok uzun ejderha"²⁹⁰ olarak nitelemiş ve nefsin kötü sıfatlarını ise nefsin vezirlerine ve âlimlerine benzeterek şöyle demiştir: "Nefis ile kendi gücü olan vezirlerini ve âlimlerini birleştirip anlar ki kibir, haset, cimrilik, açgözlülük, benlik, öfke, şehvet, riya ve büyülenme gibi bunların emsâli çirkin fiiller nefsi emmâreye tabii ve vesveselerinin hademesidir."²⁹¹ Rüşdî, "Mutlaka nefis kötülüğü emreder."²⁹² ayetinde ifade edildiği gibi nefsin bütün vezirleri ve alimleriyle birlikte adeta bir şûra toplayarak

---

²⁸⁵ Mü'min, 40/16.

²⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/97.

²⁸⁷ Rüşdî, *Niyaznâme ve Cevâbı*, vr. 85^b-86^a.

²⁸⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 232; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1466; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 274; Kâşânî, *İstılâhâtü's-Sûfîyye (Sûfîlerin Kavramları)*, s. 45; Cürçânî, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta'rifât)*, s. 90.

²⁸⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 232-233; Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcûb)*, s. 260.

²⁹⁰ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 44^a.

²⁹¹ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 44^b-45^a.

²⁹² Yusuf, 12/53.

gece gündüz Allah'ın nazar makamı olan ruhu ele geçirmek için uğraştığından ve küfür kalelerini sağlamlaştırma gayretinden bahsetmiştir.

İbn Atâ, nefsin kötü edep üzere yaratıldığını, tabiatının ise haramlar peşinde koşmak olduğunu söylemiştir. Kulun görevinin ise, devamlı bir mücâhede içinde olması ve nefsin edepli olması için elinden geleni yapmasını ifade etmiştir. Ayrıca o, nefsin ipini serbest bırakan kimsenin nefsin yapmış olduğu kötü işlerde ve helak olmasında ona ortak olduğunu söylemiştir.²⁹³

Ebu'l-Hasan Harakanî, tandır başında bulunan kimsenin üzerine bir kıvılcım sıçradığı vakit onu nasıl hemen söndürüyorsa, dinini yakacak olan ateş gibi kalpteki kibir, riya ve hased gibi kötü huyların da söndürülmesi gerektiğini söylemiştir.²⁹⁴

Kelâbâzî, kötülüğü emreden nefsin, cehalet ve zulmet içinde kalınca kötü ahlakın mahalli olacağını, kendisini beğenerek kötülüğün peşinde koşmaya başlayacağını ve hayırdan hoşlanmaz olacağını; sâlikin riyazet, mücâhede, takva gibi silahlarını kullanarak nefsin hile ve tuzaklarına karşı tedbirini almaya başlayacağını ve böylece nefsini temizleneceğini söylemiştir.²⁹⁵

Süleyman Rüşdî de nefsin, ruhun kalelerini feth etmek için yanına aldığı “nefsin melunları” dediği kibir, riya gibi askerlerini yenmek için ruhun askerleri dediği ve imanın manasını kazanmış olan aklın vezirleri olarak nitelediği güzel ahlak ile mücadele etmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Ruhun askerleri imânın ma'nâsını kazanmış olup gayretini ahiret için kullanan aklın veziri ve kuvvetleri fikir, idrak, güzel ahlak, güzel amel, güzel zikirler, ağır riyâzât, mücâhede, adalet, cömertlik, ilim, mâsivâyı terk etmek, Allah için sevmek ve bunların üzerinde devam etmek. Bunların emsali övülmüş güzel ahlakların cümlesi ruh-ı şerifin kuvvetleri ve yakın hizmetçileri olup o kınanmış nefis bu güzel huyların sirayet etmesinden korkarak, âlem-i vücûtta tasarrufumda olan ebedi karanlığımı ve mâsivâ kalelerimi bu güzel huylar ansızın yağma ve talan eyler der.”²⁹⁶ demiştir.

---

²⁹³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 329.

²⁹⁴ Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebu'l-Hasan Harakanî (Hayatı ve Eserleri)*, Şehit Ebu'l-Hasan Harakanî Derneği, Ankara, 2004, s. 257.

²⁹⁵ Kâşânî, *İstulâhâtü's-Süfiyye (Sûfîlerin Kavramları)*, s. 323.

²⁹⁶ Rüşdî, *Beyânü'l-Vâridat*, vr. 45^a.

Hucvîrî, nefsin isteklerinin aksine hareket etmenin bütün ibadetlerin ve bütün mücâhedelerin en kemal hâli olduğunu ve kulun Hakk'a gitmesinin tek yoludur şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca O, "Kim ki, Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir."²⁹⁷ âyetini delil olarak göstermiş ve nefsine muhalefet eden kimsenin övüldüğünü söylemiştir. Sülemî, kulun mahvına sebep olan şeyin, nefsinin içinde bulunduğu her halden râzı olması demiştir.²⁹⁸ Eşrefoğlu Rûmî de bu konuda, nefse karşı gelmeyi, onun arzularını kırmayı büyük cihad olarak kabul etmiştir.²⁹⁹

Nefis hakkında Rüşdî de bazı mutasavvıflar gibi görüş ortaya koymuştur. O, nefis kalelerinin fethi ile müşerref olan zâtların büyük cihat yapmış olduklarını "Resülû Ekrem Bedir Gazve'sinden dönerken 'küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz'³⁰⁰ buyurdular. Bazı ashabına da "Senin en azılı düşmanın iki yanın (iki omzun) arasında bulunan nefsindir"³⁰¹ buyurdular.³⁰² Yani bu mücâhede-i nefis niçin büyük sayıldı. Çünkü mücâhede-i nefis, Allah'ı tanımak için yakın bir sebep olmuştur."³⁰³ hadisinin ışığında ifade etmiştir. Bu hadisi de şu şekilde açıklamıştır: "Bu hadis-i şeriften anlaşılacak şudur ki; vücûdunda olan nefis-i emmâreyi, levvameyi ve mülhemiyeyi yok etmeyince ve kötü ahlakı temizlemeyince Hakk Teâlâ'ya muhabbet hâsıl olmaz. Mesela çok yemek ve çok uyumak hayvan sıfatıdır ve bunlardan kaçınmak lazımdır. Kibr, kin, hor görmek, kendini beğenme, öfke, kul hakkı yemek ve bunların benzeri kötü her ne varsa kötü sıfat ve şeytani fiillerdir, bunlardan çokça kaçınmak gerekir. Şimdi bu kötü sıfattan kalbi temizlersen aslından temiz olur ve müteahhirin ve tevvâbîn zümresinden olursun. Böyle olunca Hakk Teâlâ'nın sevgililerinden olursun."³⁰⁴

---

²⁹⁷ Nâziat, 79/40-41.

²⁹⁸ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 260, 332.

²⁹⁹ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 239.

³⁰⁰ Ken'an Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. M. Tahralı, Cenân Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 2008, s. 223; Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 263.

³⁰¹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 46 (h. no: 1672); Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 269.

³⁰² Rüşdî, *Beyânü'l-Vâridat*, vr. 58^b.

³⁰³ Rüşdî, *Beyânü'l-Vâridat*, vr. 49^b.

³⁰⁴ Rüşdî, *Beyânü'l-Vâridat*, vr. 58^b.

Rüşdî aynı şekilde nefisle yapılan cihadın en büyük cihad olduğunu, nefsin askerleri olarak tabir ettiği kötü huyların yenilerek yok edilmesini şu şiiriyle de ifade etmiştir:

“Cihâd-ı ekber it nefs-i askerin mâd ile ol sultân
Safâ-yı bâtının zevkine ir ol dem-be-dem hayrân
Cemâl-i dil-bere her vech ile görmeğe imkân
Bu demde hem-dem-i yâr olmadır insân için ihsân
Ulûm-ı asla ir hûy-ı hevâ-yı ibtilâdan geç.”³⁰⁵

Süleyman Rüşdî, merd-i dîn olarak târif ettiği mücâhede ve mükâşefe yolunda azim ve gayret gösteren kişilerden asıl kast edilenin, nefsiyle mücadele eden, dünyanın aldattıcılığından kendini kurtaran, sözden de asıl kastedilen hikmetin sırrını anlayan kimse olduğunu söylemiş ve bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Nefsini takdis kıl bu da’vî-i bedkâr’dan
Merd olan nefsin zebun et geç dem-i mekkâr’dan
Merd odur ki kurtara kendin bu dâm-ı dâr’dan
Anla râz-ı hikmeti maksûd nedir güftardan
Kande gitti merd-i meydânım diyen devvar’dan.”³⁰⁶

Nefis mertebeleri:

Hücvirî, sıradan halkın amacının amelleri çoğaltmak olduğunu söylemiş, seçkin kul olarak nitelendirdiği sûfilerin ise gayesinin nefsini temizlemek olduğunu belirtmiştir. Aynı o, açlık ve uykusuzluğun sıkıntılarına katlanmanın kolay olduğunu ama nefsi temizlemek için bu yoldaki uğraşın zor ve çileli olduğunu söylemiştir. Ebû Ali Dekkâk, kim seyr ü sülûkün başında ibadet ve itaat ile meşgul olmazsa, sonunda bir rahatlık bulamaz demiştir.³⁰⁷

Süleyman Rüşdî, nefis ile yapılan mücadelenin ne denli zor ve meşakkatli bir iş olduğunu anlatmak için, nefis kalelerinin fethini sırat köprüsünden geçmeye

³⁰⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 286.

³⁰⁶ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 169.

³⁰⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfilerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 251, 253.

benzetmiştir. O, bu düşüncesini “Zira şerefli ruh bu kaleleri fethetmeye nefis perdesinden halâs olup vatan-ı asliyyesinden seyr ü sülûk idemez. Mesela sırttan geçmeyince cennete girmek tasavvur olunmadığı gibi, onunla kıyasla kastettiğimiz işimize başlayalım.”³⁰⁸ diyerek dile getirmiştir.

Sûfiler nefsin mertebelerinden bahsetmiş ve nefsi seyr ü sülûklerinde kat ettiği mertebelere ve içinde bulunduğu hallere göre sınıflandırmışlardır. Bu sûfilerden biri olan Süleyman Rüşdî de, nefsin birbiri içine geçmiş kaleleri olduğunu ve nefsin zulmünden kurtulmak için bu kalelerin teker teker fethedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. O, fethedilmesi gereken nefis kalelerini şu şekilde beyan etmiştir: “Şimdi bu nefsin mertebeleri denilen nefsin sıfatlarıdır ki açıklana: Birincisi sıfat-ı emmâredir, ikincisi sıfat-ı levvâmedir, üçüncüsü sıfat-ı mülhemedir, dördüncüsü sıfat-ı mutma’inedir, beşincisi sıfat-ı râziyedir, altıncısı sıfat-ı merzıyyedir, yedincisi sıfat-ı nefis-i sâfiyedir. Şimdi bu sıfatların cümle emreden varlıkları birbiri içinde yedi kat kaledir.”³⁰⁹ Rüşdî, bu kalelerin anahtarlarının Esmâullah olduğunu beyan etmiştir. Bu anahtarları da şu şekilde zikretmiştir: “Bu yedi kalenin Allah’ın esmâlarından yedi adet anahtarı vardır. Bu anahtarlar Hakk emri ile mürşidlerin eline verilmiş ve ihsan olunmuştur.”³¹⁰ Rüşdî, nefsin mertebelerini şu şekilde tanımlamıştır:

Sıfat-ı Emmâre: Sûfiler, seyr ü sülûkte ilk mertebe olan nefis-i emmâre, devamlı kötülüğü emreden, şerrin ve kötü ahlakın kaynağı konumunda olduğunu söylemişlerdir. Nefsi devamlı büyümekte olan bir yılanı benzeten Rüşdî de, feth edilmesi gereken ilk kaleye benzettiği nefis-i emmâre için o pis melun olan nefsin hilesi gururlanma ve devamlı kötülüğü emretme olduğunu söylemiştir. Bu kalenin anahtarının ise “lâ ilâhe illallah” olduğunu söylemiş ve bu esmâ ile kalenin fethinin gerçekleştiğini anlatmıştır.

Sıfat-ı Levvâme: Rüşdî, bu mertebede bazen nefsin zulmânî perdelerinin aralandığını, bazen de nefsanîyetin bulut perdesinde bulunduğunu dile getirmiştir. İkinci kalenin fethini gerçekleştirmek için “yâ Allah” zikrinin eda edilmesi gerektiğini söylemiştir.

---

³⁰⁸ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridat*, vr. 49^b.

³⁰⁹ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 49^a.

³¹⁰ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 49^a.

Sıfat-1 Mülheme: Bu mertebede Rüşdî, sabır, aşk, mürşid himmetiyle mücâdeleye devam ettiğini ancak nefs-i emmârenin saldırılarına devam ettiğini söylemiştir. Üçüncü kale olan mülhemenin fethi için ise, “yâ Hû” zikrini ifa ettiğini ifade etmiştir.

Sıfat-1 Mutma’inne: Rüşdî, bu makamın anahtarının Hz. İsa derecesinde olduğunu ve sancaktarlık makamının ise Hz. Eyyübe’l-Ensâri mertebesinde olduğunu ifade etmiştir. Dördüncü kaleyi de “yâ Hakk” esmâsıyla geçtiğini dile getirmiştir. O ayrıca bu mertebenin sırrına ulaşamayan kimsenin “Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedî kalmak üzere buraya girin.”³¹¹ ayetine nâil olamayacağını şu şekilde ifade etmiştir:

“Mutma’inde irci’î sırrına meb’ûs olmayan

Fâdhulûhâ hâlidîn ehliyle olmaz hem-nişîn”³¹²

Sıfat-1 Râziye: “İtmi’nân kalesinde makam-ı Âdem’de insaniyetimiz”³¹³ diyerek bu mertebenin makamının Âdemiyet olduğunu ifade eden Rüşdî, ahsen-i takvîmi idrâk ettiğini ve ma’rifetu’llah sırrına vâsıl olduğunu söylemiştir. Mârifetullah sırlarının açıldığı beşinci kaleyi “yâ Hayy” zikri ile fethettiğini söylemiştir.

Sıfat-1 Merzıyye: Nefis mertebelerini kale olarak niteleyen Rüşdî, bu kalenin fethinde çekilen zahmetin kâl ile ifâdesinin mümkün olmadığını söylemiş ve “O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız.”³¹⁴ ayet-i kerimenin mahiyetini idrak ederek kâlden hâle dönüşmeye başladığını ve bütün eşyada hayatın malzemesini idrak ettiğini, bazı eşyanın zikrini ve nağmelerini terennüm etmeye vâkıf olmaya başladığını ifade etmiştir. Altıncı kalenin fethini ise “yâ Kayyûm” zikri ile gerçekleştirdiğini söylemiştir.

Sıfat-1 Nefs-i Sâfiye: Rüşdî, bu makamda “Bugün mülk (hükümrânlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.”³¹⁵ ayetinin sırrına ulaşarak vahdâniyetin mahiyetini anladığını ve tevhîde ulaştığından

---

³¹¹ Zümer, 39/73.

³¹² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 69.

³¹³ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât*, vr. 51^b.

³¹⁴ İsrâ, 17/44.

³¹⁵ Mü’min, 40/16.

bahsetmiştir. Kişinin kemale ulaştığı yedinci kalenin fethi için de “yâ Kakhâr” zikrine devam ettiğini söylemiştir.

Süleyman Rüşdî usul-i esmâ olarak nitelendirdiği yedi esmâyı nefis kalelerini feth etmek için zikrine devam ettiğini söylemiştir. Daha sonrasında ise seyr ü sülûk yolculuğuna devam ettiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Yine yâ Fettâh, yâ Vâhid, yâ Ehad, yâ Samed, Allah. Bunlar furû’ât-ı esmâ diye isimlendirilir. Bunlar on iki esmâ-i ilahidir. Hepsini için bir mürşîdin telkinine çok gerek vardır ki âlâ-yı illiyyîn mertebesi ve mukaddes ma’nâlar âlemi bu fetihlerin arkasındadır. Talip olan canlara ise refik ve rehber gerekmektedir. Gaflet olunmaya.” şeklinde uyarıda bulunduktan sonra “bu kalelerin fethi ile müşerref olan zâtlar büyük cihat etmiş olurlar.”³¹⁶ demiştir.

1.2.11. Vâridat

Vârid, kelime olarak suya gitmek manasına gelen “vurûd” mastarından türemiş suya varan, gelen, ulaşan, vasıl olan, bir şey hakkında sadır olan anlamlarına gelen bir kelimedir. Vâridât ise bu kelimenin çoğuludur.³¹⁷

Tasavvufta vârid, her esmâ-i ilahiden kulun kalbine gelip, bir ilim verdikten sonra ayrılan şey demektir. İbnü’l- Arâbî vârid’in mertebelerine veya geliş tarzına veya içeriğine veya gücüne göre, çeşitli nitelikler vermiştir. Ona göre vârid, bir ilahi isimden kalbe gelen şey demektir ve getirdiği şey itibariyle değil, gelmiş olması önemlidir. Vârid, sahv (uyanıklık) ve sekr (sarhoşluk) veya kabz (darlık) gibi çeşitli haller getirebilir. Her vârid, sonuçta geldiği kişiye ilim getirir ve sonra da gider.³¹⁸

Kuşeyrî vâridi, “kulun bir kastı olmaksızın kalbe gelen güzel düşüncelerdir. Vârid bazen Hak Teâlâ’dan, bazen de ilimden gelir.” şeklinde târif etmiştir.³¹⁹

Kâşânî’ye göre vârid ve vâridin geldiği kişi arasında üç farklı durum söz konusudur. Bunlardan ilki vâridin gücünün geldiği kişinin gücünden fazla olmasıdır ve vârid kişiyi etkisi altına alır. İkincisi vâridin gücü geldiği kişinin gücü ile eşittir ve kişide herhangi bir etkisi görülmez. Bu kişinin vâridine kulak verip ve kendisine vârid

³¹⁶ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât*, vr. 49^a-49^b.

³¹⁷ Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türki*, s. 1483; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 715; Nuran Döner, “İsmail Hakkı Bursevî’nin Kitâb-ı Kebîr’i ve Bursevî’de Vâridât Kültürü”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 15, İstanbul, s. 312.

³¹⁸ Suad el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 667.

³¹⁹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufîlerin İnanç ve Ahlakları)* s.230.

olan feyzi alması gerekir. Bu kişi tıpkı muhatabını dinliyormuş gibi görünür fakat dalgınlıkla donuklaşan kişiye benzer. Üçüncüsün de ise vâridin gücü kişinin manevi gücünden daha azdır. Bu durumdaki kişi hem vâridin getirdiği bilgiyi alır hem de muhatabını dinleyebilir.³²⁰

“Menzil-i vârid-i feyz-i Hudâ insandır”³²¹ diyen Süleyman Rüşdî’ye göre, Allah’ın feyzi olan vâridin hedefi ve geleceği yer insandır. O eserlerinde vârid kavramıyla ilgili tam olarak açıklayıcı bilgi vermemekle beraber seyr ü sülûkesnasında sâlikin içinde bulunabileceği manevi duygu ve ilhamları diğer mutasavvıfların ele aldığı şekle uygun olarak anlatmıştır.

Rüşdî Risâle-i Beyânü’l-Vâridât adlı risâlesinde kendi seyr ü sülûku esnasında her mertebede kendisine Allah’tan gelen vâridâtın tesirlerini anlatmıştır. Rüşdî, nefsin mertebelerini fethedilmesi gereken kalelere benzetmiş vebu kalelerin anahtarlarının da mürşîdin eline verilen on iki esmâ olduğunu ifade etmiştir.

Süleyman Rüşdî, ilk mertebe olan nefs-i emmârenin vezirleri olarak gördüğü kibir, haset, cimrilik, açgözlülük, benlik, öfke, şehvet, riya ve büyüklenme gibi çirkin fiillerin “Mutlaka nefis kötülüğü emreder”³²² ayetinin gereğince, nefse hücum ettiğini ve nefs-i emmârenin bu saldırılarına karşı koyabilmek için “lâ ilâhe illallah” zikri ile mücadele ettiğini ifade etmiştir.³²³ O daha sonra bu mertebe de kendisinde ortaya çıkan vâridâtı şu şekilde anlatmaya devam etmiştir:

“Bu menzilde ortaya çıkan vâridât yani Allah’tan gelen duygular ve pislikler olarak içimize yansıdı. Âlemin yaratılışı, bazen tard edilme bazen mutluluk ile hakirâne görüşümde şu oldu ki kendi kendimizi yok saymamızın ispatı şudur: Allah’ın nurundan bilfiil nail olarak ortaya çıkan ve cismaniyet üzere görünen kendi takatimizi âlemin yaratılışında görüp zannetmişiz. Oysaki böyle bir şey yokmuş.”³²⁴

İçinde bulunduğu rûhî durumu bu şekilde dile getiren Rüşdî, mürşîdinin himmetiyle bu kabz halinden huzura kavuşmasını şu şekilde anlatmıştır:

---

³²⁰ Kâşânî, *Istîlâhâtu’s-Sûfiyye*, s. 255-256.

³²¹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 361.

³²² Yusuf, 12/53.

³²³ Rüşdî, *Risâle-i Beyanu’l-Vâridât*, vr. 44^b.

³²⁴ Rüşdî, *Risâle-i Beyanu’l-Vâridât*, vr. 48^b.

“Ben beni bende, bende beni ben görüp hevanın karanlığına kölelikte ağız kapımızı açıp “kaçış nereye” “kaçış Allah’adır.” remzinden nasiplenmiş olmayıp, gafletimiz eser bilmediğimizi bilmediğimizden imiş. Ne zaman ki, Rabbânî inâyet ve Rûhânî fütûhat ortaya çıkıp, esmânın görünmesi ve huzur vaki olunca nefsin mertebeleri ilk tavrın yani nefs-i emmârenin sıfatı temiz olmayan kalesini yardım ve ilk kalenin fethine malik olunup, mürşîd himmetiyle o derecede gezer.”³²⁵

Rüşdî, ikinci kale olarak nitelendirdiği nefs-i levvâme mertebesini geçmek için “yâ Allah” esmâsıyla mücâhede etmiştir. Bu mertebede yaptığı mücâhede dolayısıyla vücûdunda kuvvet, zâhir ve bâtınında da liyakat kalmadığını dile getiren Rüşdî, “cümle âlemi kana bulanmış” olarak görmüştür. Bu durumda olan Rüşdî kendinden geçmiş bir haldedir ve ne insanların ne dediği ne de dünya ve ahiret umurunda değildir, o bu duygular ve haller üzere iken şunları söylemiştir:

“Bu tavrın vâridâtı; vücûdta mümkünâtın yok edilmesi, hakiki vücûdun sebâtı, vücûd şehrinde bir yeni ay misali kâh ortaya çıkıp kâh nefsanîyetin bulut perdesinde bulunup, can ve gönül hayrettedir. Sonsuz bir umman gibi dalgaların son sınırı ise görünmez. Beden gemisi vücûd denizinde dümen tutturamayıp aşk rüzgârı hangi yöne çekerse tabi olur. Güçlerini hevâsına emânet edip hayran ve şaşkın, hakîkatin câzibesinin ikinci derecesini gönül hanesinde görünür bilip gönül kendi hâliyle meşgul ve iki cihânı âlem-i sûretde zerre kadar nazar-ı itibârı kalmayıp, gece gündüz ağlayıp inleme üzere olduğu iç hallerinden vâkîf olmayanlar, halinin görünüşüne bakıp başa kakma ve sû-i zanna uyup hakkında çok dedikodu ederler. Ama gönlü yaralı âşık halkın dahlini görmeyip bu sohbet kendi hasbihâli kendi gönlünü teselli ider.

“Sırrı kul küllü âyetin fehm it

Cümleyi hakdan bil eyleme gavgâ

Mâ esâbeke velî müeddeb-pes

Bildiğin söyleme edeb sakla”

³²⁵ Rüşdî, *Risâle-i Beyanu'l-Vâridât*, vr. 48^b.

Kelaminca avâmın dahline, hepsi hevam deyip kulağına almaz, safâsından cefâsını bilmez ve yürüyüşünden edasını unutup ilkbahara erişmiş bülbül gibi rânâ gülünün virdiyle aşırı sevgiden kendinden geçmiştir.”³²⁶

Süleyman Rüşdî, seyr ü sülûkünde, üçüncü kale olan mülheme mertebesinde yaşadığı duygu ve halleri şöyle anlatmıştır:

“Güzel yaratılışı tarikat yardımıyla bir araya getirip, saf iman ve itikâdı rehberler edinip, gece ve gündüz vücûd âlemindeki üçüncü kaleyi dört bir taraftan muhasara edip “yâ Hû” diye bağırarak övünç kaynağı duygular olan askerler vücûdta bir titreme hali vermişlerdir. Her sabah başlayan bu mücadelede ilahi sırlar, âdeti gereği meydana çıkmıştır. Bu askerlerin sağ tarafında küfür işareti ve solunda da iman işareti gözükmemektedir. Bu askerlerin nefsi-i emmâre tarafları fayda vermeyip iman tarafı ile kaleyi fethetmektedir.”³²⁷

Bu kalenin fethini bu şekilde anlatan Rüşdî daha sonra kendisine gelen vâridâtları da şu şekilde ifade etmiştir:

“O zamanda âşığın vücûdunda ortaya çıkan vâridât, hararet sebebiyle affedilmesi, çok yerde işaret dahi olunmuştur ki ehline malumdur. Hepsinde meşakkate düşme yoktur. Zira aşkın harareti ile çirkin aşklarından nice kelimeler söylenir ama Allah’ın indinde affedilir.”³²⁸

Süleyman Rüşdî, dördüncü kale olarak zikrettiği mutmainne mertebesinin anahtarının Hz. İsa (as) derecesinde olduğu görüşünde olup, bu makamın vekilini ise “rûh-ı şerif” olarak görmüştür. “Sarsıcı “yâ Hakk” narası vücûdunda öyle güm gümletti ki hazan yapraklarının arsası gibi savaşçısının aletleri yayılmaya başladı. Bu minval üzere gece gündüz sabır ve dinlenme bilmeyip beş on gün kadar büyük bir mücadele sürekli olur” sözleriyle bu mertebe de aldığı yolu dile getiren Rüşdî, kendisine gelen vâridâtları, iç hallerini ve bu garip sırrı ne kalem ile yazarak ne de söz ile açıklayarak bilinmeyeceğini ancak ehline malum olduğunu şu şekilde anlatmıştır:

“Ahvâl-i derûn hâme-i terkîmle bilinmez.

Takrîr ile hem şerh ile tefhîmle bilinmez

³²⁶ Rüşdî, *Risâle-iBeyanu'l-Vâridât*, vr. 49^b-50^a.

³²⁷ Rüşdî, *Risâle-iBeyanu'l-Vâridât*, vr. 50^a-50^b.

³²⁸ Rüşdî, *Risâle-iBeyanu'l-Vâridât*, vr. 50^b.

Bu sırr-ı garîb ehline ma'lûmdur ammâ
Nâ ehil olanı derc ile taksîmle bilinmez
Esrâr-ı hevâ hâtem-i kudret ile mahtûm
Ol tavr-ı müzâhirdeki tersîmle bilinmez.”³²⁹

Rüşdî daha sonra kendisine gelen vâridâtları şu şekilde yorumlamıştır:

“Zuhûr eden ilahî vâridâtı hâlden söze gelip, işareti alanlar budur ki âlemin tamamı o gören sâlik için beyaz nûr ile bulanmış ve bütün mahlûkat güzel yaratılış suretinde müşâhede olunup her sûret insân-ı kâminden yüz gösterir. O derecede ‘Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.’ ayet-i kerimesinin tecellisi aşikâr olmasının can u gönülde şek ve şüpheden nefsanîyetin baştan çıkararak eseri hatırdaki kalmayıp; ‘zâhir ve bâtın haktır gerisi hevâdır’ işaretini gönülden araştırmayla birlikte sırlar baş gösterip sâlikinin idrakine yakınlık hâsıl olur. Bu menzilin işareti bu mesleğin müjdesini vâkıf olup, gönül gözü hissedâr olup, mürşîdin ifadesi ile öyle bu fethin zuhûru açık olur. Dördüncü kalenin anahtarı, çok açık rûhun eline in’am olunup terakkînin mutluluğuyla (mürîd) ‘yâ mürşîd’ deyip alır. Dördüncü mertebenin taht-ı şerîfini ruhun başkentine oturtup ruhun kuvvetlerinin hepsi mutmainne makâmına tebrike teşrif edip bu toplulukta olan yiyip içme ve safâ-yı rûhânîlere beyân ve târife gelmez.”³³⁰

Rüşdî, beşinci kale olan raziye mertebesinde olan sâlikin makâm-ı Âdem’de bulunduğunu ve bu sâlike hakiki insanlık sıfatının verilmiş olduğunu söylemiştir. O, bu makamın nağmesi tedbir olup, mürşîdinin ihsanı ile ‘yâ Hayyu ya Kayyûm’ zikriyle, ‘Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi.’³³¹ sırrını taşımaya razı olup, emanet cevherini kabul ederek insaniyet mertebesinin ne devlet olduğunu anlamıştır. Rüşdî, “Bu kalenin cennete benzeyen kapılarının olduğu taraf açılmış olup, kala-i râziyye demek ile meşhur bir kaledir” diye târif ettiği kalenin fethini gerçekleştirmiştir. Bu mertebede kendisine gelen vâridâtı da şu şekilde anlatmıştır:

³²⁹ Rüşdî, *Risâle-i Beyanü'l-Vâridât*, vr. 51^a.

³³⁰ Rüşdî, *Risâle-i Beyanü'l-Vâridât*, vr. 51^a-51^b.

³³¹ Ahzap, 33/72.

“Şimdi bu menzilin vâridâtı bunlardır ki: Rasûlullah (s.a.v.) ‘ölmeden önce ölün’³³² hadis-i şerifinin rumuzu üzere isteyerek ölmenin sırrı Uşşâk’ta devam edip fenâ içinde bir bekâ sıfatı zuhûruyla ‘Mü’minler ölmezler bilakis onlar geçici bir yurttan kalıcı bir yurda göç ederler’. Bu burhana delildir ki eşyanın hâl lisânı ile Hz. Allah Teâlâ’ya ettikleri zikrin keyfiyetini sâlik vücûdunda idrâk etmeğe başlamış ve hidayet nuru ortaya çıkmıştır. Nitekim Allah Teâlâ’nın Kur’an-ı Kerim’inde buyurduğu, ‘O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.’³³³ ayet-i kerimesi olan pak sözü, sâlik tarafından idrak edilmeye ve Allah yolunda giden sâlikte sözden hale dönüşmeye başlar ki bütün eşyada hayatın malzemesi (sâlik tarafından) idrak olunup, bazı eşyanın zikrini ve nağmelerin terennümüne vakıf olmaya başlar. ‘Muhakkak ki Allah Teâla her şeye kadîrdir.’³³⁴ âyetinin sırrını ârif ve ibret nazarı ile bakan ve basiret gözü ile müşâhede eden tahkik kulağı ile duyar. Ama bu macera her sâlikte ortaya çıkmaz. Hemen onların mertebesinin bazısı ilme’l-yakîn ve bazısı ayne’l-yakîn ve bazısı hakka’l-yakîn mertebesine ulaşip tam olarak ilahi kudrete vakıf olurlar.’³³⁵

Muratların en hayırlısı olarak gördüğü altıncı kale yani kala-i merziyye’nin fethini, ‘Allah’tan başka ilah yoktur’ çağrısıyla gerçekleştirmek için şeyhinin verdiği altıncı kılıçla ve emr-i mürşîd ile kapıya gelerek ve öğüde niyet ederek;

‘Okudum ismi yâ Kayyûm u kavî

Tutuben ihlâs-ı aşkı rehrevî’ diyerek Kayyûm esmâsıyla feth eden Rüşdî bu makamdaki vâridâtı şöyle anlatmıştır:

“Hakk’ın rızâsını binici, gayret kemendini gönül bağı, rabıta-i mürşîdi mir’at yaparak ve ‘tevekeltü ala’llah’ sayesinde ve zâti kuvvetlerin muhâbbetini rûhî gıda edinip ‘Sen olmasaydın, ey Habîbim, felekleri (kâinatı) yaratmazdım’³³⁶ şân-ı şerîfinde vârid olan Hz. Muhammed’in (s.a.v.) mayasından yardım talep ederek ‘yâ Hû ve yâ Kayyûm’ narasıyla hedef merzıyye kalesidir deyip yola çıkıldı... Hz. Allah tarafından fethini hissetmek inayet ola. Yoksa son yönü zafer mülâhazasını tasavvur etmek

³³² Aclûnî, bu rivayet için sûfilerin sözü olduğunu söylemektedir. Acluni, *Keşfu’l-Hafa*, c. II, s. 291 (h. no: 2669).

³³³ İsrâ, 17/44.

³³⁴ Ankebut, 29/20; Bakara, 2/148

³³⁵ Rüşdî, *Risâle-i Beyanü’l-Vâridât*, vr. 52^a, 52^b.

³³⁶ Aclunî, *Keşf-ül Hafâ*, c. II, s. 164 (h. no: 2123).

mümkün olmadığı, güneşten daha açık görüldüğünden aklımız çatlak, gözümüz kederli, zemin demir ve gök bakır oldu. Çare ne ikrâr-ı elestü kuvvemizi kemân eyleyüb

‘Gayreti rûz-ı ezel ise idince zuhûr

Âşık-ı dil-hastalar itmez ölmeden nüfûz’

Meali üzere ‘kader değişmez, değiştirilemez’ deyip onun ortaya koymasıyla ehlullah efendilerimizin hasbihallari olan inci gibi sözlerin yükü yani;

‘Açlık çek ki beni gör,

Mâsivâdan tecerrüd etki bana vâsıl ol’

Buyurdıkları üzere yiyip içmeyi ve mâsivâyı yaratıcı haktan çıkarıp ‘Ya Kayyum’ sana sığınırım ricasıyla kale duvarından top karasını gönül kuvvetlerine koyup aşk barutunu fazlaca ve şeriat nurunun hendesesi köz tutup ‘Allah neyi seçti ise hayırlı olan odur.’ sırrı şerifiyle Allah’ın murâdına alakayı nasîp edip, zikir çevgânını aşk meydanında durmaksızın öyle bir neşreyledim ki... velhâsıl rabbani inayet kapısı açılmış ve hidâyet lütufları mazhariyet cihetiyle birlikte Allah’ın yardımıyla zafer kazanarak, altıncı kalenin fetihlerine ve nefis sıfat-ı merzıyyenin ma’lûbiyetine işâret-i aliyye ile mahzûn gönüller mesrûr ve gamlı rûhumuz pür nur oldu.”³³⁷

Rüşdî, altıncı mertebeyi geçtikten sonra “yedinci kalenin fethine memur olmamız apaçık ve görünür oldu” diyerek, yedinci mertebe olan sâfiye mertebesinde “yâ Kakhâr ve tevekkeltü alallah” deyip bu yedinci kalenin fethi için cenge başlamıştır. Bu menzilde kendisine gelen vâridâtı Süleyman Rüşdî şu şekilde anlatmıştır:

“Bu menzilde zuhûr eden ilâhî vâridât bu oldu ki bütün âlem renkten arındırılmış, mevcudatın varlığı var olmamış, ortaya çıkmamış ve cümle mahlûkat yerlerinde mahv ve helak olmuş, fenâ içinde hiç bir nesne görünmez olmuş. Ancak Vâhid-i Kakhâr’ın sadâsı âlem-i vücûdu ihâta edip tüm eserler hakiki müessiri ve bekâvücûduna yol açılıp, ‘Ondan başka her şey yok olacaktır.’³³⁸ ayetinin sırrı zâhir olup ve ‘Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü orasıdır.’³³⁹ ayeti apaçık görünür oldu. ‘Ben

³³⁷ Rüşdî, *Risâle-iBeyanü'l-Vâridât*, 53^a-53^b.

³³⁸ Kasas, 28/88.

³³⁹ Bakara 2/115.

onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum.³⁴⁰ hadisi sözden hâle gelip, ‘Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.’³⁴¹ ayetinin tecellisi âşikâr olup, ‘Üstlerinde kanatlarını aç-kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) rahmân olan Allah’tan başkası tutmuyor.’³⁴² ayetinin tefsirinin hakiki manası gönül levhasındaâ aşikâr olup, Rabbani yardım ve Samedânî inâyet ortaya çıkıp, zâhirden bâtına ve kesretten vahdete bütün parçaların her biri yol gösterici olup kayıtlı olandan kayıtlı olmayan ve hakka’l-yakîn halleri cân u gönülden nurlandı³⁴³

Süleyman Rüşdî, kendisine gelen vâridâtlarının işaretlerini mürşîdinin yorumladığını ve her bir mertebenin anahtarını elinde bulunduran mürşîd sayesinde mertebeleri geçtiğinin farkına vardığını ve yeni bir kaleyi fethetmek için yine mürşîdinin elindeki anahtarlara ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. O her bir merhalede değişik manevi haller geçirmiş ve manevi duyular sezmiştir. Bu halleri ve duyularını teşbih ve tasavvufun rumuzlarını kullanarak edebi olarak, ehlinin anlayacağı şekilde, dile getirebildiği kadarını anlatmıştır.

Rüşdî’nin anlattıkları mutasavvıfların vâridât hakkında söylediklerine uygun şekilde gerçekleşmiştir. Rüşdî’nin anlattıklarına göre onun, ruhunun daralması, bütün âlemi kan renginde görmesi, insanlık ve kâinatın mahv olması gibi olumsuz duyguları yaşamasının yanında âlemi nur içinde görme, sevinç ve mutluluk içinde olma, huzura erme gibi olumlu pek çok duygular yaşadığı da ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlardan onun kabz, bast, sekr gibi halleri yaşadığı anlaşılmıştır.

1.2.12. Nutuk

Tekke edebiyatı türlerinden olan nutuk, sözlükte söz anlamına gelmektedir. Tasavvufta pir veya mürşîdlerin tasavvuf ve tarikat adabını öğretmek için yazdıkları didaktik şiirler³⁴⁴, ilâhî veya şeyhin sözü³⁴⁵ anlamında kullanılmıştır.

³⁴⁰ İmam Nebevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn (Muhtasar)*, s.49 (h. no: 58); Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 586-587.

³⁴¹ Enfal, 8/17.

³⁴² Mülk, 67/19.

³⁴³ Rüşdî, *Risâle-iBeyanü’l-Vâridât*, vr.54^a.

³⁴⁴ Muhiddin Eliaçık, “Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi’nin Hacı Bayram-ı Velî’nin Bir Nutkuna Yazdığı Şerh Risalesi”, *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt: I, Ankara, 2017, s. 592.

İbnü'l-Arabî, Yunus Emre, Hacı Bayrâm-ı Velî gibi pek çok tasavvuf ehli, tarikata girenler için nutuk tarzında eğitici şiirler yazmışlardır. Rüşdî de bu mutasavvıflar gibi, şiirleriyle insanlara yol göstermeyi kendisine düstur edinmiş ve bu amaçla nutuk tarzında şiirler kaleme almıştır. O, bir şiirinde özelde kendi gönlüne, genelde ise bütün gönüllere hitap ederek, kişinin âriflerle ve âşıklarla birlikte olması için şu şekilde nasihat ederek yol göstermiştir:

“Ey gönül aşk râhına sâlik olanlar ile ol

Genc-i dil esrârına mâlik olanlarla ol

Hâhiş-i nefis ile ten purçin metânet eyleme

Aşk ile surette var hâlik olanlar ile ol

Soyunup Edhem sıfat, varlık belâsından tamam

Zevk-i aşkla gayrıdan târik olanlar ile ol

Ârif ol ilm-i dakîki arşı seyret zerreden

Kâşif-i râz-ı kalb ile olanlar ile ol

Oku ebced sırrını anla zamirin hâlini

Rüşdî gaflet eyleme nâzik olanlar ile ol”³⁴⁶

Rüşdî başka bir şiirinde de, mürîdin tacına, hırkasına, yaptığı secdesine güvenmemesini ve kendisine yol gösteren ârifin gönlüne bakmasını tavsiye etmiştir. O, mürîdden ilmin sadece zâhirini öğrenmemesini, ilmin hakikatinde kast edilenleri de anlamasının önemini vurgulamış, kişinin ilmi ile gururlanmaması gerektiğini, zira İblis’in de ilimde ileri seviyede olduğunu ancak kibriden ötürü ne hale düştüğünü şöyle anlatmıştır:

---

³⁴⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 280.

³⁴⁶ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 112.

“İlmine itme gurûr âyîne-i ma'nâya bak
Neyledi iblîs sûfî Hazret-i Mevlâya bak

Kevserin keyfiyyetin bilmek dilersen zâhidâ
La'l-i nâb-ı dil-ber ile bâde-i hamrâya bak

Hırka-i peşmîne-i tâc u ridâ-i seceden
İtme ümîd-i vefâ Rüşdî dil-i dâniyaya bak”³⁴⁷

Rüşdî, tarikâtı bidat gören ve Uşşâkî dergâhına gitmek isteyenlere engel olmak için onların aklını çelmek isteyen bazı hocalara şöyle öğüt vermiştir:

“Ehl-i zikrin zikrine zâhid mezâhım olma gel
Mâni'-i hayr olmasın böyle dâ'im olma gel

Zâkirînin şânını vassâf olan Hakk olduğun
Gûş idüp efkâr-ı fâsid ile kâ'im olma gel

Kâ'imen ve'l-kâ'iden cehren haffiyen dâ'imâ
Küllî hâlen nüktesin fehm eyle nâ'im olma gel

Derk idüp mimmen mene'a³⁴⁸ lafzını dikkatle sen
Yanma cehlin nârını nefesine zâlim olma gel

Ehl-i fazla fikr kıl fazlı bulur ezkâr ile
Âkil ol bu râh-ı zikrin gayra âzim olma gel

---

³⁴⁷ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 186.

³⁴⁸ Bakara, 2/114.

Rüşdî'nin bu pendini ey hâce dilde ezber it

Nûr-ı rahş ol zikr-i Hakkla der muzlim olma gel³⁴⁹

Rüşdî bu şiirinde insanların tarikata meyl etmesini engellemek isteyenlerin sürekli hayra engel olduklarını ve zikir ehline eziyet ederek engel olmamalarını söylemiş ve onların ayetteki “men eden kimse”lerden³⁵⁰ olmamalarını ve cehaletin ateşine girip nefesine zulmetmemelerini öğütlemiştir.

Rüşdî, tasavvufa meyl eden kimselere ise onları bu meylinden alıkoymak isteyen fâsitlerin fikirlerini dinleyip tasavvuf karşıtlarının yolundan gitmemelerini, ayakta ya da otururken, açık veya gizli her halde Allah'ı zikret emrini bilerek dergâha gelip pişman olmamalarını ayrıca faziletlielerin fikrine uyup zikirle fazileti bulmalarını tavsiye etmiştir.³⁵¹

Rüşdî, tasavvuf yolunda ilerlemek ve kemale ermek isteyen sâlike ise gönül sayfasını okuyup ders almasını, dergâha gidip ondan el almasını, şeyhin sözüyle âmil olmasını, mevhum varlığını yıkarak ve zorluklara katlanarak maksuda ulaşabileceğini; ancak bu şekilde kâmil insan ve irşad ehlinden olabileceğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Gönül levhin okuyup ders alup üstâd-ı kâmil ol

Var ol mey-hânedede pîr-i mugân kavliyle âmil ol

Alup destinden iç bir bâde kim irşâda kâbil ol

Delüp geç bîsütûnu lebleri Şirîne vâsıl ol

Yıkup ol hesti-i mevhûmunu mesd-i dilâdan geç³⁵²

Süleyman Rüşdî'nin Divân'ında tasavvuf geleneğine uygun olarak sâliklere, muhibbâna, tasavvuf yolunun bidat olduğunu düşünen ve tasavvufa karşı olanlara ve tüm insanlara nasihat mahiyetinde daha pek çok şiir yer almıştır.

---

³⁴⁹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 215.

³⁵⁰ Rüşdî burada mescitlerde Allah'ın isminin zikredilmesine engel olan zalimlere atıf yapmaktadır.

³⁵¹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 215.

³⁵² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 285.

1.2.13. İlim

İlim kelimesi sözlükte, bilmek, maddenin hakikâtını idrak etmek, anlamak, öğrenmek, tanımak, bir şeyin şeklen akılda meydana gelmesi, bilgisizliğin karşıtı gibi anlamlara gelmektedir.³⁵³ Tasavvufta ise, mârifet, irfân, hikmet, kendini bilmek gibi anlamlar ihtiva etmektedir.³⁵⁴

Kâşânî'ye göre ilim, “nübüvvet ışığından mü'minin kalbine gelen ve kendisiyle Allah'a ve O'nun hükmüne bir yol bulunan nurdur. Bu ilim mü'mine has olup hisler ve akıl onu kavramaktan acizdirler. Akıl ve ilim arasındaki fark şudur: Akıl, iyi ve kötünün, hayır ve şerrin, kendisi ile ayırt edilebildiği, kâfir ve mü'minde müşterek bulunan fitri bir nurdur. İlim ise dünyevi işlerde iyi ve kötüyü ayırt etmeye yarayan akıldır. Akıl hem mü'mine hem kâfire has iken ilim yalnızca mü'minlere hasır.”³⁵⁵

Âlimler ilmi, zâhir ve bâtın olarak ikiye ayırarak incelemişlerdir. Zâhir lügatte, açık olan şey, görünen hislerle anlaşılabilir şeyler gibi anlamlara gelmektedir. Bâtın kelimesi ise zâhirin zıddı olup, kapalı, gizli, herhangi bir şeyin iç kısmı demektir.³⁵⁶

Zâhir ve bâtın kelimeleri fıkıh usulü, nahiv, tefsir gibi ilim dallarında değişik anlamlar kazanmıştır. Tasavvufta zâhir-bâtın kavramları genellikle birlikte kullanmıştır. Âlimler ilm-i rûsûm olarak ifade ettikleri zâhir ilmini akla dayalı, çalışarak öğrenilebilen kesbî bir ilim olduğunu söylemişler, bâtın ilim ise, kalple öğrenilen, Allah tarafından kulun kalbine verilen ve vehbî bir ilimdir demişlerdir.³⁵⁷

Zâhir ilmi ile uğraşanlara ehl-i zâhir denmiş ve dışa, eşyanın görünen manasına önem veren âlimler için kullanılmıştır. Bâtın ilmine sahip olanlara da ehl-i bâtın denmiştir. Bâtın ehli, zâhir ehlinin aksine içe, eşyanın hakikatindeki manaya önem veren kalp gözüyle gören ulemaya denmiştir. Buna göre zâhir ehli şekli, bâtın ehli ise

---

³⁵³ Ebu'l-Fazl Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, c. IV, Beyrut, 1990, s. 3082-3085; İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihah (Tâcu'l-Luga ve Sihahi'l-Arabîyye)*, c.V, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Mısır, ty, s. 1990-1991; Cürçânî, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta'rifât)*, s. 177.

³⁵⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 184.

³⁵⁵ Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 225.

³⁵⁶ Dilaver Selvi, “Her Ayetin Bir Zahirî Bir Batını Vardır, Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. XI, sy. 2, 2011, s. 8.

³⁵⁷ Selvi, “Her Ayetin Bir Zahirî Bir Batını Vardır, Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, s. 8.

manayı temel alan âlimler demektir.³⁵⁸

Bâtın ilminin üstünlüğü ilk tasavvufî eserlerde önemle vurgulanmıştır. Sûfiler zâhir ilminin eğitim ve öğretimle, bâtın ilminin ise keşf ile elde edildiğini söylemişlerdir. Süleyman Rüşdî de ilimden asıl kastedilenin zâhirî ilimler olmadığını, kişiyi hakikate ulaştıracak ilmin bâtın ilmi olduğunu şu beytiyle dile getirmiştir:

“Fıkh u tefsir u ahâdis hem me’âni nahv u sarf

Sanma onlardır hakîkatta mesâilden garaz”³⁵⁹

Rüşdî, kişinin hakikat ilmi olarak gördüğü bâtın ilmi ile bu ilmi korumakla görevli zâhir ilmini birlikte öğrenmenin ne kadar mühim olduğunun üzerinde durmuştur. O, öğrenilmeyen iki yönlü ilmin kişiye zarar vereceğini ve tek başına zâhir ilminin zehir gibi olacağını şu dizesiyle ifade etmiştir:

“Men Arefe dershanesinden sebak almaz isen

İlm-i resmin îş u nûşun âkıbet semdir sana”³⁶⁰

İslam âlimleri ilahi bilgilerin hakikatlerine lüb (öz) demişlerdir. Sûfiler lübbü bâtın anlamında kullanmışlardır. Bâtın ilmini bozulmaktan koruyan zâhir ilmine ise, kışır (kabuk) demişlerdir. Onlara göre bâtın ilmin ilmin özüdür, zâhir ilimler ise bu özü koruyan kabuk gibidir. Gazzali bu hususu ceviz örneği ile açıklamıştır.³⁶¹

İlimleri üç kısma ayıran Süleyman Rüşdî de aynı görüşü benimsemiştir. Ona göre ilmin ilk kısmı ilm-i hâldir ki bu ilimlerin özüdür. Ricalullah’a verilmiştir. İkinci kısım özün dış kabuğudur. Bu ilim zâhir âlimlerine verilmiştir. Üçüncü kısım ise dış kabuğun dış kabuğudur ki o ilim de umerâya verilmiştir.³⁶²

Rüşdî, ilm-i hâl dediği bâtın ilminin önemini şu şekilde anlatmıştır: “İlimden öylesi vardır ki, gizlidir. Onu ancak âlim billah olanlar bilir. Onlar bu ilimle konuştukları zaman onları ancak Allah’tan gafil olanlar inkâr ederler.”³⁶³ Ey hidâyet

³⁵⁸ Refik Ergin, *İslam Düşüncesinde Zahir-Batın Ayrımı Açısından Kadızadeliler Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, Y.L., Konya, 2007, s. 13; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 184.

³⁵⁹ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 133.

³⁶⁰ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 127.

³⁶¹ Kâşânî, *Istılâhâtü's-Sûfiyye*, s. 82, 291.

³⁶² Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^b.

³⁶³ İbnü'l-Arabî, *Futûhâtü'l-Mekkiyye*, c. XII, s. 229.

yolcusu bu öyle bir ilimdir ki Hz. Allah (cc) mirac gecesinde bu ilmi Nebi (sav)'in kalbine yerleştirdi ve otuz bâtn içinde gizledi. Peygamber Efendimiz (sav) de yakın ashabına ve suffe ashabından başkasına açıklamadı. Kıyamet gününe kadar şeriat-ı Muhammediye'nin ayakta kalması bu ilmin bereketiyledir. Bâtn ilmi bu sırra ulaştırılan yoldur. Diğer bilinen ilimlerin cümlesi bu sırrın dış kabuğudur.”³⁶⁴

1.2.14. Âlim

Bilgin veya ilim ehlinden olan kişilere âlim denir. Tasavvuf literatüründe ise âlim, Allah'ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini, esmâsını ve bunların tecellilerini ilme'l-yakîn temaşa etme mertebesine çıkan kimsedir. Bu hususları müşâhede ile temaşa eden kimselere de ârif denilmiştir. Sûfiler, sadece zâhiri bilgileri ve şer'i hükümleri bilen âlimleri avam derecesinde görmüşler ve onlara ulemâ-i rüsûm, ulemâ-i zâhir, ulemâ-i selâtn, ehl-i kışr, molla veya danişmend adlarını vermişlerdir.³⁶⁵

Süleyman Rüşdî, İslam âlimlerine büyük bir değer atfetmiştir. O, âlimlerin İslam toplumundaki konumunun İsrailoğulları'na gönderilen Nebi'lerin konumu gibi olduğunu belirtmiştir. Rüşdî, “Benim ümmetimin âlimleri İsrailoğulları'nın peygamberleri gibidir.”³⁶⁶ hadisini yorumlarken bu husustaki görüşünü şöyle açıklamıştır: “Ümmet-i Hazret-i Mûsâ aleyhisselâmın şeriatine ta'bîler olub şeriat-i Mûsâ'yı tecdîd ittikleri gibi ulemâ-i ümmet-i Muhammed dahi şeriat-i Ahmediyeyi bi'l-vekâle tecdîd iderler.”³⁶⁷

İmam Rabbânî, peygamberlerden intikal eden ilmi, hükümler ilmi ve sırlar ilmi olarak ikiye ayırmıştır. Her iki ilimden de nasiplenen kimseler Peygamberlere varis olan âlimlerden olmuştur. Yalnız bir ilimden nasiplenen âlimler, peygamberlere varis olamamışlardır. Çünkü varis, miras bırakanın bütün mirasından hissedar olan kimsedir. Mirasın bir kısmına hak sahibi olup bir kısmına hak sahibi olmayan kimseye varis değil alacaklı denmiştir. Peygamberimizin, “Benim ümmetimin âlimleri İsrailoğulları'nın peygamberleri gibidir.”³⁶⁸ hadisinde belirtilen âlimler hakkı kadar alacaklı olanlar değil, mirasın tamamına varis olmuşlardır. Bu durum akrabalık ya da

³⁶⁴ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^a.

³⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 36.

³⁶⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*: c. II, s. 64 (h. no: 1744)

³⁶⁷ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedame*, vr. 59a

³⁶⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, c. II, s. 64 (h. no: 1744)

soy yönüyle miras bırakılan varisler gibidir. Ancak alacaklı olan kimseler bu konumda değildirler. Bu sebeple varis olmayan kimse âlim de olamaz denilmiştir. İmam Rabbânî, ilmin bir türüne vakıf olan kimseyi sahip olduğu ilimle sınırlandırarak, mesela “hükümler ilminde âlim oldu” şeklinde nitelendirmiştir.³⁶⁹

Âlimlerin toplumdaki yerini, ümmetinin içindeki peygamberlerin yerine benzeten³⁷⁰ Rüşdî, “Âlimler enbiyanın vârisleridir.”³⁷¹ hadisinde geçen ulemayı, İmam Rabbânî’ye benzer şekilde ulemâ-i zâhir ve ulemâ-i bâtın ayırımına giderek açıklamıştır. O’na göre bu hadiste söz konusu olan “... âlimlerden kast edilen, sadece zâhir ilmi ile resmedenler değildir. Belki hakikat ilmi ile amel edenlerdir.” Rüşdî, her ne kadar zâhir ulemâsının vârislerden olsa bile mirasta hak sahibi olmayan akraba gibi olduğunu, bâtın ulemâsının ise zürriyet derecesinde oluşunu söylemiş, sebebinin ise bâtın ulemâsının “zâhir ve bâtın olarak nebî sırrına vâsıl ve vâkıf” olmaları olarak açıklamıştır.³⁷²

Rüşdî, nebilerin sahip olduğu ve “sır” olarak nitelediği ilmi şu hadisle açıklamıştır: “İlimden öylesi vardır ki, gizlidir. Onu ancak âlim-i billah olanlar bilir. Onlar bu ilimle konuştukları zaman onları ancak Allah’tan gâfil olanlar inkâr ederler.”³⁷³ O’na göre, bu ilmi Hz. Allah (cc) miraç gecesinde Nebi (sav)’ın kalbine yerleştirmiş ve otuz bâtın içinde gizlemiştir. Peygamber Efendimiz (sav) bu ilmi yakın ashabına ve suffe ashabından başkasına açıklamamıştır. Kıyamet gününe kadar şeriat-ı Muhammediye’nin ayakta kalması bu ilmin bereketiyedir. Rüşdî’ye göre bâtın ilmi peygamberlerin sahip olduğu sırra ulaştırılan yoldur ve diğer bilinen ilimlerin cümlesi bu sırrın dışı kabuğudur. Bu ilme sahip olan bâtın ulemâsı, Hz. Peygamber’e (sav) varıncaya kadar silsile yolu ile müvekkildirler ve Allah’ın kullarını hikmet ile davet ederler. Peygamber’in varislerinden olan fakat miras alamayan akrabaya benzeyen zâhir ulemâsı ise vekildirler ve Allah’ın kullarını iyilik ile davet ederler.³⁷⁴

³⁶⁹ İmam Rabbânî, *Mektubât*, s. 486-487.

³⁷⁰ Rüşdî, *Risâle-i Beyânü'l-Vâridât*, vr. 48^a

³⁷¹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XI, s. 233 (h. no: 4108) ; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 74 (h. no: 1745).

³⁷² Rüşd, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^b.

³⁷³ İbnü'l-Arabî, bu haber hakkında “bu hadis, keşif ehli nezdinde sahihtir ve hadis hakkında görüş birliğindedirler.” demiştir. Muhyiddin İbn Arabî, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, c. XII, çev. Ekrem Demirli, Litera yay., İstanbul, 2010, s. 229.

³⁷⁴ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^b-60^a.

Kâşânî bâtın ilmini lüb olarak değerlendirmiş, zâhir ilmini de bâtın ilmini bozulmaktan koruyan kabuğa benzetmiştir. Gazzali de zâhir ilmini kabuk, bâtın ilmini öz olarak görmüştür.³⁷⁵

İlimi üç kısma ayıran Süleyman Rüşdî, ilk kısmın, ilimlerin özü olan ilm-i hâl olduğunu ve bu ilmin Ricâlullah'a verildiğini, ikincisinin özün dış kabuğu olduğunu ve bu ilmin zâhir âlimlerine verildiğini, üçüncü kısmın ise dış kabuğun dış kabuğu olduğunu, bu ilmin de ümeraya verildiğini söylemiştir.³⁷⁶

Bâtın ulemâsını ricâlullah olarak değerlendiren Süleyman Rüşdî, onların himmetinin ilmin özü olan ilm-i hâl üzere olduğunu belirttikten sonra şunları söylemiştir: “Nitekim ‘Ricâlin himmeti dağları yerinden oynatır.’ buyrulmuştur. Dağlardan maksat, kalp dağının ulaşılacak en son noktasıdır. Yani onların hayırlı dualarının ve yüce nazarlarının bereketleriyle kalpteki kötü ahlak yok olur.”³⁷⁷

Süleyman Rüşdî, zâhir âlimlerinin güzel öğütle iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak üzere gayet gösterdiklerini, onlar hakkında güzel öğüt olarak “âlim, ilim ve edep ile vaaz eder” buyrulduğunu söylemiştir.

Süleyman Rüşdî “ümerâ” dediği devlet görevlilerini zâhir âlimleri içerisinde değerlendirmektedir. İlmin dış kabuğunun da dışındaki kabuğun ümeraya verildiğini ve onların adalet ve siyasetle memur olduklarını ifade ederek onlarla ilgili şunları söylemektedir: “Onlarla en güzel yöntemle tartış.”³⁷⁸ âyet-i kerimesi onlara işaretir. Zira onlar nizâm-ı âleme sebeptir. Nitekim cevizin yeşil kabuğu kırmızı kabuğunu korur, kırmızı dış kabuğu da cevizi koruyup hıfz ettiği gibi devlet adamları da adalet, siyaset ve şeriatı korurlar.”³⁷⁹

Süleyman Rüşdî zâhir ulemâsı ve bâtın ulemâsının konumunu ise şu şekilde anlatmıştır: “Zâhir ulemâsı da ilm-i hakikati korurlar. Zira şeriat muhkem olsa ele girmez. Zâhir âlimleri ona muhafız olduğu gibi bâtın âlimleri de ilm-i hakikatın zevkine varırlar.”³⁸⁰

³⁷⁵Kâşânî, *İstılâhâtu's-Sûfiyye*, s. 82; Süleyman Uludağ, “Bâtın İlmi”, *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 188.

³⁷⁶ Rüşd, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^b.

³⁷⁷ Rüşd, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^b.

³⁷⁸ Nahl, 16/125.

³⁷⁹ Rüşd, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^b.

³⁸⁰ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 60^a.

Süleyman Rüşdî'ye göre Hz. Allah (cc) her şahsı bilinen bir hizmet ile memur etmiştir. Ulemâ ise ilmi ile vasıflanıp eğitim-öğretime memurdur. Bununla beraber, “Âlimler yalan dünyanın yalan ve şöhretine meyledip her kazancın öncülüğüne ve öğretmenliğine cesaret etmemelidir.” diyen Süleyman Rüşdî ilim ehlinin bilmediği konularda insanları yanlış yönlendirmemesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Mesela zâhir ulemâsından olanlar zâhir ilmiyle aynı yönde iken ilminin ve bilginin dışında sorular sorulsa ben en cahilim demeyi utanç zannetmişlerdir ki aksi yönde hareket etmeyi düşünmezler.”³⁸¹

Süleyman Rüşdî aynı yanlış tutumu gösteren zamanının bazı tarikat ehlini de eleştirmiş ve bâtın ulemâsı dediği bu kimselerin “görevlendirilmiş değilken, mesela Nakşibendilik'te tarikat eğitimi almış olup diğer tarikatların eğitimini almamış ve inceliklerini öğrenmemişken (icazeti olmamasına rağmen) üç beş tarikata göre hareket etmesi ve insanlardan biat almaya cesaret edip” yanlış yola girmeye cesaret ettiklerini söylemiştir.³⁸²

Süleyman Rüşdî, bu mesele ilgili başından geçen şu hadiseyi örnek vermiştir: “Nakşibendiliğin Dehlevî kolundan icâzetli aslen Karahisar ulemâ zümresinden olan bir şeyhin bin iki yüz kırk beş tarihinde beldemiz olan Karacasu'ya teşrifleri sırasında bir kere hoş geldin karşılaması isteğiyle misafir olduğu eve ziyaret ettiğimde, o kimse gayet münzevi ve destursuz görüşülmeye cevabı olmadan her ne ise izin isteme yoluna gidilerek musafaha ve tanışma sona ermeden önce araştırma yolunu tercih edip, bu hakîrlerin hangi tarikatı seçersiniz dediklerinde icazetli olduğum tarikat sebebiyle cevap verince beş tarikten ikrar verip izin ve icazet ederiz. Birincisi Nakşî tarikatı, ikincisi Kadirî tarikatı, üçüncüsü Rufaî tarikatı, dördüncüsü Dehlevî tarikatı, beşincisi Mevlevî tarikatı deyince beni bir hayret alıverdi. Bunun gibi Mevlevî tarikatı bilgisi ölçüsünde sülûkümüz yok ise de şeyhleriyle yüz yüze defalarca vuku bulan sohbetlerimiz olması ve erkân-ı adaplarından bir miktar yakîn bilgimiz olduğundan, o kimsenin beyhûde davasını öğrenip, sevgi ve yakınlık gütmekten alâkamızı kesmiş olduk.”³⁸³

---

³⁸¹ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 60^b.

³⁸² Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 60^b- 61^a.

³⁸³ Rüşdî, *Kitâbü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 61^a.

Süleyman Rüşdî'nin âlim ile ilgili târif ve düşüncelerine baktığımızda, kendinden önceki mutasavvıfların düşüncelerine çok benzediği, hatta âlimlerin kısımlarını anlatırken Gazâlî'nin verdiği ceviz örneğinden³⁸⁴ yararlandığı görülmüştür.

1.2.15. Ârif

Bilen, vâkıf, âşina, tanıyan, anlayışlı, kavrayışı mükemmel, irfan ve mârifet sahibi anlamlarına gelen ârif tasavvufta Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşâhede ve temâşa ettirdiği kimselere denilmiştir. Müşâhede ve temâşadan hâsıl olan bilgiye mârifet, bu bilgiye sahip olan kişiye ârif veya ârifi billah, ârifin müşâhede yoluyla tanıdığı Allah'a da ma'rûf denilmiştir. Aynı bilgiye yakîn yoluyla ulaşan kişiye ise âlim denilmiştir.³⁸⁵

Yahyâ b. Muâz “Ârif halk ile beraberdir, fakat onlardan ayrıdır.” demiştir.³⁸⁶ Zünnûn-ı Mısırî de benzer bir ifadede bulunmuştur.³⁸⁷ Bunlara göre ârif, “halk içinde hak ile beraber” olan kişidir.

Zünnûn-ı Mısırî'ye göre ârifin üç alameti bulunmaktadır. Birincisi, mârifetin nuru verânın nurunu söndüremez; ikincisi şeriatın zâhirine muhalif olan bâtın ilminden bahsetmez; üçüncüsü kerametleri onu şeriatın zâhirine aykırı hareket ettirmez yani ârif erdim diye verâ duygusunu, günah ve haramlardan sakınmayı elden bırakmaz.³⁸⁸

Cüneyd-i Bağdadî “Ârifin en son makamı hürriyettir.” demiştir. Ona göre ârifi hiçbir varlık yönlendiremez.³⁸⁹ Çünkü ârifler nefisten de nefsin hazlarından da yüz çevirmişlerdir. Onlar Allah'ın heybeti, azameti, lütfu ve ihsanı üzerinde düşünürler. Fikirlerinin meşguliyeti budur.³⁹⁰

Yahya b. Muâz dünyanın bir gelin gibi olduğunu, zâhid'in dünyaya değer vermediğini, ona suratını astığını ve onun saçını başını yolup elbisesini parçalayarak güzelliklerini izâle etmeye çalıştığını; ârif'in ise Allah ile meşgul bulunduğu için

³⁸⁴ Kâşânî, *Istılâhâtü's-Sûfiyye (Sûfîlerin Kavramları)*, s. 291.

³⁸⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 44.

³⁸⁶ Ebû Nasr Serrac Tûsî, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, haz. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk yay., İstanbul, 1996, s.35.

³⁸⁷ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, s. 220.

³⁸⁸ Ramazan Muslu, “Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Ankara, 2014, s. 339.

³⁸⁹ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 364.

³⁹⁰ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, s. 170.

dünyaya hiç değer vermediğini söylemiştir. Bazı sûfiler ise ârif'in Allah ile nazar ettiğini ve Allah'tan başkasından itmînân duymadığını söylemişlerdir.³⁹¹ Zünnûn-ı Mısri de ârif'in her gün daha çok huşû içinde olduğunu ve her an Allah'a daha yakın hale geldiğini söylemiştir.³⁹²

Yüce Allah âriflerin kalblerini mâsivâdan yani kendinden başka her şeyden boşaltmıştır. Artık her şey onlar için mânen bir ilerleme sebebi olmuştur. İçlerinde meydana gelen her düşünce, kendilerini Allah'a sevk etmiş, nazar kıldıkları her şey onlara Allah'ı göstermiştir. Böylece onlar her şeyde tevhîde ulaşmışlardır.³⁹³ Süleyman Rüşdî de ârifin her şeyde Allah'ı gördüğünü şöyle anlatmıştır.

“Kande baksa hüsnünü nâzır durur ârif senin

Dost olur dîdâr hep bir olur ağyâr u yâr.”³⁹⁴

Ârif, sahibi olduğu mârifeti takva ve sülûk neticesinde elde etmiştir.³⁹⁵ “Ârif ol dehr-i fenâda idüben kesb-i kemâl / Cerr u cehd it olasın vâkıf-ı râz-ı me'al.”³⁹⁶ diyen Süleyman Rüşdî de kişinin seyr ü sülûkte gayret göstererek kemâle erişip ârif olabileceğini ifade etmiştir.

“Ârif olurmuş kişi kâmile buluşunca”³⁹⁷ diyen Hüsameddin Uşşâkî bunun bir mürşîd gözetiminde olabileceğini kastetmiştir. Süleyman Rüşdî ise kişinin hakiki bir mürşîde gidip hakikate ulaşarak ârif olabileceğini şöyle dile getirmiştir.³⁹⁸

“Kadem rencîde kılsın rûz u şeb dergâh-ı rindâna

Olurduk Ârif-i billah şeh-i merd-i tasavvufdan

Sakın sûfi-i zerrâkı uyup dân-ı dil olma

Haberdar-ı hakikat ol olup Ârif bu mevsûfdan.”

³⁹¹ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 37, 38.

³⁹² Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 167.

³⁹³ Mekkî, *Kûtu'l-Kulüb*, s. 335.

³⁹⁴ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 135.

³⁹⁵ Ramazan Muslu, “Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk”, s. 338-339.

³⁹⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 361.

³⁹⁷ Cengiz Aydın, Şeyh Hüsameddin Uşşâkî Divanı'nda Dinî Ve Tasavvufî Unsurlar, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2014, s. 70.

³⁹⁸ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 242.

Sûfiler mârifetle müşâhede arasında bir bağı olduğunu ve müşâhede olmadan mârifetten bahsedilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını kendi nefsinde tecelli ettiği insan olan ârifin ancak kendi nefsinin tanıyarak Allah'ı müşâhede etmesi mümkün olur demişlerdir.³⁹⁹

Muhammedî nurun Allah'ın zâtının müşâhede edilmesi için gerekli olan bir ayna gibi gören Rüşdî, kişinin kendindeki irfânını da bu aynadan görülebileceğini dile getirmiştir. Ayrıca nefsinin bilen kişinin hakkın gerçeğini de bileceğini ve gerçek tevhîde ulaşacağını şu şekilde anlatmıştır:

“O rûh-ı Ahmedî anla hünerver
İrfânı zâtına derk eyle yekser
Olur ru'yet sana bu âyineden
O mir'atden zuhûr eyler ol ahsen
Hakikat budur nefsi nefsi-i hakîki
Bilen nefsin bilür tahkîk-i hakkı
Didiği ârifin iş bu haberdir
Ki sâdık kuludur bir hûb eserdir
Çü tevhîdi hakîki iş bu dürür
Gören öz nefsinin bi şek Hakk görür”⁴⁰⁰

Abdullah bin Mübârek, ârif için edebî tasavvufa yeni giren kişi için tevbe gibi gerekli olduğunu söylemiştir.⁴⁰¹ Süleyman Rüşdî ise âriflerin hep edeb üzere olduklarını şöyle anlatmıştır:

“Bî-edebî hem-reh olmaz Rüşdî merd-i dîn olan
Çıkmadı râh-ı edebden kümmelîn ü Ârifân.”⁴⁰²

Süleyman Rüşdî'nin ifadelerinden anlaşıldığı üzere pek çok mutasavvıf gibi o ârifin, Allah'ın tecellilerini kendi nefsinde müşâhede edebilen kimse olduğunu, bunu

³⁹⁹ Kâşânî, *Sûfilerin Kavramları: İstîlâhâtü's-Sûfiyye*, s. 335-336.

⁴⁰⁰ Süleyman Rüşdî, *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, vr. 42^a.

⁴⁰¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfilerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 537.

⁴⁰² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 301

da ancak kâmil bir mürşîdin gözetiminde elde edebileceğini, elde ettikten sonra da edepten ayrılmaması gerektiğini söylemiştir.

1.2.16. Aşk ve Muhabbet

İlk dönem sûfileri aşk kelimesi yerine muhabbet kelimesini kullanmıştır. Ali Dekkâk, bunun sebebinin aşkın haddi aşmak olduğunu, Allah için haddi aştı denemeyeceği için âşık oldu denemez diyerek Allah için aşk kelimesinin kullanılmasının uygun olmadığını söylemiştir.⁴⁰³

Muhabbet kelimesi, meyl, heva, arzu, sevgiliyi istemek, ihsanda bulunmak, seçilen kulu velayetin kemal derecesine ulaştırmak gibi anlamlara gelir. Sûfîler muhabbetin iki şekilde olduğunu söylemişlerdir. Bunlar; Allah'ın kuluna olan muhabbeti ve kulun Allah'a olan muhabbetidir. Allah'ın kulunu sevmesi ona bol bol ihsanda bulunması, kulun Allah'ı sevmesi ise O'nun rızasını kazanmak istemesi şeklinde târif edilmiştir.⁴⁰⁴

Daha sonraki sûfîler muhabbet ve aşk kelimelerini birbirlerinin yerine kullanmıştır. Aşk, ışk kelimesinden türemiş Arapça kökenli bir kelime olup, sözlükte, gönülden sevmek, çok sevmek, bir şeye ya da bir kimseye karşı aşırı sevgi ve muhabbet duymak, sevginin son mertebesi gibi anlamlara gelir.⁴⁰⁵

İslam literatüründe aşk, hakîki ve mecâzî olmak üzere ikiye ayrılır. Hakîki/ilâhî aşk Allah'a olan aşk, mecâzî/beşerî olan aşk ise bir kişinin başka bir kişiye karşı duyduğu aşk olarak nitelendirilmiştir.⁴⁰⁶ Hakiki aşk, iki şekilde olur. Birincisi Allah'ın kulunu sevmesi, ikincisi de kulun Allah'ı sevmesi şeklindedir. Kul ile Allah'ın birbirini sevmesine muâşaka denilmiştir. Mecâzî aşk ise kulun bir başka kula ya da karşı cinse duyduğu aşk anlamında kullanılmıştır.⁴⁰⁷

Ebu'l-Hasan Harakânî, kendisinde hâsıl olan muhabbetten dolayı her şeyde Hakk'ı gördüğünü ve Allah'ın yarattıklarına karşı kendisinden daha şefkatli birini

⁴⁰³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 592.

⁴⁰⁴ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcub)*, s. 370.

⁴⁰⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 48; Cahit Baltacı, *Tasavvuf Lügati*, Gelenek yay., İstanbul, 2011, s. 27; Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 49; Himmet Konur, "Tasavvufun Gelişimi", *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Grafiker yay., Ankara, 2014, s. 172.

⁴⁰⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 48; Baltacı, *Tasavvuf Lügati*, s. 27; Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 49; Himmet Konur, "Tasavvufun Gelişimi", s. 172.

⁴⁰⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 153-238.

görmediğini ifade etmiştir. O ayrıca muhabbet sebebiyle vahdaniyete ulaştığını söylemiştir.⁴⁰⁸

Gazâlî, mârifetullah'a ulaşan kişi Allah'ı sever ve Allah'ı tanıdıkça sevgisi artar demiştir. Artan ve gelişen bu sevgiyi de aşk olarak tanımlamıştır. İbnü'l-Arabî, sevginin en büyük ibadet olduğunu ifade etmiş ve sevgisiz yapılan ibadetin de makbul olmayacağını ileri sürmüştür. Mevlana ise, aşkı din olarak yorumlayarak aşktan başka din ve mezhep tanımadığını söylemiştir.⁴⁰⁹

Süleyman Rüşdî, birçok şiirinde aşk konusunu işlemiştir. O, sâlikin Hakk'a kavuşmasının yolunun aşk/muhabbet olduğuna inanmış, evliyanın Hakk'a ermesinin yolunun muhabbet olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Gel ey zâhid-i aşk yâr ol dime lâ

Dilersen Allah sana yâver ola

Muhabbetle irdi Hakk'a evliyâ

Bu remzi anla ne söyler enbiyâ”⁴¹⁰

Ayrıca Süleyman Rüşdî, vahdetin esrarının hazinesinin aşk olduğunu, seyr u sülûkünde Uşşâkî'ye yardımcı olan aşkın Allah (cc) tarafından desteklendiğini ve belgelendiğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Kenz-i esrâr-ı vahdettir bu aşk

Hüdâ emri dâhi senettir bu aşk

Dil-i Uşşâkî'de inâyettir bu aşk

Dâhi esbâb-ı velâyettir bu aşk”⁴¹¹

---

⁴⁰⁸ Ruhattin Yazoğlu, “Ebu'l-Hasan Harakânî'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Kars, 2014, s. 5.

⁴⁰⁹ Himmet Konur, “Tasavvufun Gelişimi”, s. 173, 175.

⁴¹⁰ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdî*, s. 98.

⁴¹¹ Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdî*, s. 98.

Süleyman Rüşdî aşkın sadece gönülde meydana gelen bir duygu olmadığını bununla birlikte âşıkın aşkı/muhabbeti için uğraşması, çabalaması gerektiğinin de üzerinde durmuştur. Bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Zâhid itme yok yere irfân için da’vâ abes
Nefye mâzhâr düşmeden ma’lûmdur istisnâ abes

Dağı delmeyince Ferhad bulmadı Şirin’e yol
Kişi Mecnûn olmadıkça vuslat-ı Leyle abes

Gül yüzünden bir safâ-yı Hakk görünmez ise ger
Devr-i gülde andelibin ittiği şeydâ abes”⁴¹²

Ayrıca Süleyman Rüşdî, aşkın en güzel yaşanılabilir yerinin tekke olduğunu ve aşkın ne demek olduğunu sâlikin ancak tekkede öğrenebileceğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Gönülde tâb-ı pür-hasretine var sermâye-i aşkdır
Gâm-ı giryân belâ firkat elem pîrâye-i aşkdır

Beğenmez sûfî mey-hâne safâsın eylemez râğbet
Ne bilsün menzil-i âsâyiş kim pâye-i aşkdır”⁴¹³

Rüşdî, maddi ve manevi güzelliklere de aşkla ulaşılacağını, Allah’ın himmetini almak isteyen kişinin tekke ehli ile birlikte olup onların halkasına katılmasının aşkla mümkün olduğunu ve böyle yapan kimsenin vahdete ulaşabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Mey-i gönülgün leb-i sâkî kenâr-ı cûy u gülzâr
Behişt-i ma’nevî cây-ı himem hem sâye-i aşkdır

---

⁴¹² Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdî*, s. 102.

⁴¹³ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 151.

Uluvv-i himmet istersen harâbât ehlini yâr ol
Varıp ser-halka-i mey-hânedede ol gâye-i aşkdır

Egerçi arşa pervâz eylese sûfî yakîn olmaz
Sarây-ı vahdete Rüşdî menâzil pâye-i aşkdır.⁴¹⁴

Süleyman Rüşdî'ye göre aşk, sâliki ulaşmak istediği menzile götürecek araçlardan biridir. O, aşkın sadece kalpte meydana gelen bir duygu olmadığını, sâlikin aşkı için çaba göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Rüşdî ayrıca sâlikin gerçek vahdete ve sırra bu aşk sayesinde ulaşabileceğini ifade etmiş ve aşkın en güzel yaşanabileceği yerin tekke olduğunu belirtmiştir.

1.2.17. Tevbe

Arapça bir kelime olan tevbe pişmanlık, nedamet, dönme, kalpteki kötülüklerde ısrar etmeme, günahlardan pişmanlık duyup Hakk'a yönelme, işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme gibi anlamlara gelir.⁴¹⁵

Mutasavvıflar, tevbe kelimesini içinde buldukları hallere göre târif etmişlerdir. Bu târiflerden bazıları şunlardır:

Kuşeyrî, tevbeyi “Hak yolcularının ilk menzili ve Hak taliplerinin birinci makamı” olarak târif etmiştir.⁴¹⁶

Zunnun-i Mısırî tevbe hakkında, “Avâmın tevbesi günahlardan, havassın tevbesi ise gafletten olur” ve “Kendini gûnahtan bütünyle çekmeden “Ya Rabbi beni affet” demek, yalancıların tevbesidir” demiştir. Ayrıca, “Hakiki tevbe, bütün genişliğine rağmen dünyanın sana dar gelmesi ve bir kararının kalmamasıdır. Sonra nefsinin de sana dar gelmesi gerekir.” diyerek gerçek tevbeyi tanımlayan Mısırî, gerçek tevbe yapan kişilerin hallerini şu ayetteki kimselerin haline benzetmiştir.⁴¹⁷ Onların nefisleri iyice daralmış, ruhları çıkacak gibi olmuştu. Allah'tan başka bir sığınacakları yerin

⁴¹⁴ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 151.

⁴¹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 355.

⁴¹⁶ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 240.

⁴¹⁷ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 247-248.

olmadığını anladılar. Sonra, eski hallerine dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti.”⁴¹⁸

Vâsiti tevbe için şöyle demiştir: “Samimi ve gerçek tevbe, gizli veya açıkta sahibinin üzerinde hiçbir günah izi kalmayan tevbedir. Kim samimi olarak tevbe ederse o, nasıl sabahlayıp akşamladığına bakmaz.”⁴¹⁹

İmam Gazali’ye göre tevbe, “geçmiş hataların verdiği iç sancısı ve kötü huyları iyi huylarla değiştirmektir.”⁴²⁰

İbn Hacer de tevbe, “günahı çirkinliği için terketmek, yapılan fiile pişman olmak, onu tekrarlamamaya azmetmek ve mağdura hakkını vermektir, diye târif etmektedir”⁴²¹

İbn Atâ tevbe için demiştir ki: Tevbe iki çeşittir; biri inâbe tevbesi, diğeri isticâbe tevbesidir. İnâbe tevbesi, kulun Allah’ın vereceği cezadan korkarak tevbeetmesidir. İsticâbe tevbesi ise, Allah’ın ihsân ve ikrâmından hayâ ederek yapılan tevbedir.⁴²²

Hucvîrî tevbenin tanımı hakkında şunları söylemiştir: Tevbe “Rucû” manasına gelir. Buna göre “tevbe etti” sözü “rucû etti ve döndü” manâsını ifade eder. Şimdi, tevbenin hakîkati, Allah’ın men ettiği şeylerden Allah’ın hoş ve güzel olan emirlerine dönmektir.⁴²³

Tevbeyi “Hak yoldaki sâliklerin ilk makâmı” olarak değerlendiren Hucvîrî, tevbenin alametini de nedamet olarak kabul etmiştir. O, bu düşüncesini Rasûlullâh’ın (s.a.v.) şu hadisi ve bu hadiste geçen ayetle açıklamıştır: “Günâhına tevbe eden, hiç günâh işlememiş gibidir”⁴²⁴; Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan sonra: “Şüphesiz ki, Allah

---

⁴¹⁸ Tevbe, 9/118.

⁴¹⁹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 247.

⁴²⁰ İmam Ebu Hamid Muhammed el-Gazali, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, c. IV, terc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir yay., İstanbul, 1974, s. 10.

⁴²¹ H. Mehmet Soysaldı, “İslam’da Tevbe”, *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2001, cilt: II, sayı: 6, s.81.

⁴²² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 248.

⁴²³ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu’l-Mahcub)*, s. 356-357.

⁴²⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XVII, Akçağ yay., Ankara, ty., s. 628 (h. no: 1323)

tevbe edenleri sever.”⁴²⁵ ayetini okumuş ve “Tevbenin alâmeti nedir?”, diye soranlara; “nedâmet” diye cevap vermiştir.⁴²⁶

Kelâbâzî “tevbe nedir” sorusuna, Cüneyd b. Muhammed’in, “günâhı unutmandır” dediğini; Sehl Tüsterî’nin, “günâhı unutmamandır” dediğini; Rûveym’in ise, “tevbe, tevbeden tevbe etmek” manâsına gelir dediğini aktarmıştır. Daha sonra da Cüneyd’in sözünü şu şekilde açıklamıştır: “Günâh olan fiilin zevkini ve izini kalbinden öylesine çıkaracaksın ki, ruhunda bundan eser kalmasın. Böylece hayatta bu günâhı kat’iyyen tanımamış hâle gelirsın.” Rûveym’in sözünün manasını ise şu şekilde açıklamıştır: “Rabia’nın şu sözünün manasının aynısıdır. Allah’tan af dilerim sözündeki samimiyetimin azlığından istiğfar ederim.”⁴²⁷

Hüseyin Megâzilî tevbe ve inâbe ve isticâbe tevbesi olarak ikiye ayırmıştır. Ona tevbe hakkında soru sorulduğu zaman: “İnâbe tevbesinden mi yoksa isticâbe tevbesinden mi” soruyorsunuz der ve soru sahibi, “inâbe tevbesi nedir?” diye sorunca Megazilî: “Sana gücü yettiği için Allah’tan korkmandır” der. Soru sahibi “peki isticâbe tevbesi nedir?” demesi üzerine Magazilî: “Sana yakın olduğunu düşünerek Allah’tan korkmandır” der.⁴²⁸

Günahkâr olan kimsenin tevbe etmesinin zarûrî olduğu görüşünde olan Süleyman Rüşdî, akıllı ve mükellefler için tevbe etmeyi “güneşin apaçık görülmesi” gibi zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Buna da Mecelle’de de yer alan “ez-zarûrat tubîhu’l-mahzûrât”⁴²⁹ kaidelerini delil olarak göstermiştir. Ona göre kişi zaruret sebebiyle günah işlediği için tevbe etti ise kişinin yasak olan şeyleri yapması mubah haline dönüşür. Zaruret ortadan kalkınca o yasak şeylerin eskisi gibi tekrar günah haline döndüğünü ise; “Zaruret ortadan kalkınca, daha önceki durum olan ilk haline dönmesi aşikârdır.” şeklinde ifade etmiştir. Rüşdî, eğer kişinin yaptığı tevbe zarurettan değil de “O kimsenin cezbeyle gelmesi, aşktan ve esmânın hararetinden ya da manevi bir cezbeden ise bunun güzel bir manasının olduğunu” dile getirmiştir. Bu durumu

---

⁴²⁵ Bakara, 2/222.

⁴²⁶ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XVII, s. 628 (h. no: 1324); Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu’l-Mahcub)*, s. 356-357.

⁴²⁷ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s.155.

⁴²⁸ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, s.155-156.

⁴²⁹ Mecelle 21. madde: Zaruretler yasak olan şeyleri mubah kılar. Ahmet Şimşirgil-Ekrem Buğra Ekinci, Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle, KTB. yay., İstanbul, 2008, sf. 78, 107

“Hakk’ın cezbelerinden bir cezbe, cümle insan ve cinnin ameline denktir.”⁴³⁰ hadisinin ince manasına nail olması uygun düşer.” şeklinde yorumlamıştır.⁴³¹

Tevbe ve nedametın dil ile ikrar, kalb ile fehın edılması gerekliliğini, dil ile yapılıp kalben tasdik edilmeyen tevbe ve nedametın faydası olmayacağını söyleyen Rüşdî bu hususla ilgili şu beyti yazmıştır:

“Sad bâri goftem ki rehi aşkest

Men tevbe gunem dil hiç nekûnî

Ya’ni ben aşkı yüz kere tevbe eyledim iken gönül tevbe eylemez.”⁴³²

Rüşdî, tevbenin dil ile yapıldıktan sonra kalp ile de tasdik edilmemesi durumunun münafıklık etmek olduğunu ve bu münafıklığı, “ben o günahların cümlesinden döndüm, pişman oldum deyip dil ile ikrar ve kalp ile inkârda olası” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca bu ifadesini desteklemek için Nisa, 4/145. ayet-i kerimeyi delil olarak göstermiştir. Dil ile yapılan tevbenin halktan utanç, başka şeylerden, korkudan dolayı ya da güven temin etmek için olabileceğini beyan eden Rüşdî, tevbenin kalp ile yapılması gerekliliğinin üzerinde durur. Kalbi ile tevbe yapmayan kimseler hakkında şunları söyler:

“Tevbe ve nedamet ettim diyerek, tevbe ve nedame lafzına itibar ederek gönlün rahat olması yeterli değildir. Hâşâ ve kella (Allah) bilgisizlikten, aldanmadan ve aldaticılıktan münezzehtir. şimdi tevbe olsun demenin gerçek anlamı âlemlerin Rabbine açıktır!, İşte ben o günahların cümlesinden rücu ettim ve pişman oldum, dil ile deyip kalp ile inkârda olursan, ancak ‘şüphe yok ki münafıklar cehennemın en alt katındadırlar.’ ayet-i kerimesini anladın ise bu ayet münafıklar için nazil olmuştur. Münafık demek dil ile bir nesne böyledir deyip kalp ile inkâr etmeye derler. Dil ile inanmayı, ya halktan utanma sebebi ile edersin ya da başka bir şeyden korku ve tehlike sebebiyle edersin ya da bir güven temin etmek için edersin ve düşünmezsin ki ben bu yemini halkın huzurunda ederim. Kimi zaman itimat edip kimi zaman itimat etmez olman, sır ve gizlilik âlemi benim sırrımı ve görünen kötülüklerimi bilirken, bu içimdeki halleri kabul etmezken ne cesarettir ki bu tevbe kelimesini söyleyip, iddia

⁴³⁰ Aclûnî, *Keşfu’l- Hafâ*, c. I, s. 332 (h. no: 1069).

⁴³¹ Rüşdî, *Kitabü’l-Teve ve’n-Nedâme*, vr. 58^a.

⁴³² Rüşdî, *Kitabü’l-Teve ve’n-Nedâme*, vr. 58^a.

etmiş oldum. Daha sonra yine insanlık haliyle (tevbeden) dönüp (günah) işlersem, halktan gizlice günah işledimse de Allah'ın zâtı ilminde hiç bir şey gizlemek mümkün değildir. Allah elbette intikam sahibi olduğundan dolayı bu âlemde insanları affederek ve mühlet vererek, ey kulum kanaat getirdim ki bana vaat ve yemin ederek filan günahları bir dahi etmem deyip, daha sonra vaadine aykırı davranmış oldun. Şu anda adaleti icra etme vaktidir dedikte, acaba keyfiyet ne hale gelir? Anlayıp idrak etmek ve yükümlülüğü yerine getirmek gerekmez mi?"⁴³³

Süleyman Rüşdî, tevbe ve nedametın kişinin kalbinde gerçekleşmemesi ve bu kişinin fiillerini değiştirmemesi durumunun riya ve ucuba varıp şirk olacağını söyleyerek bu durumu İbnü'l-Arabî'nin "Beyânu'l-Esrâr"⁴³⁴ adlı eserinden alıntı yaparak şu şekilde açıklamıştır:

"Tevbe ve nedametten başka istek olmamalıdır. Zira fiil ile değişik olmamalı, uygun olmaz, ne'üzü bi'llah yoksa problem olur. Sonu riyâ ve ucba varıp şirke dâhil olur. Allah korusun, Allah'ım bizi şerli hallerden koru. Bu hareketde manevi bağın dönüştürücü olduğu yukarıda bahsedilmiş ise de tevbe şartı ve nedâmet elbisesi ne derece olduğunu anlamak ve idrak etmek için yazılsın ve açıklansın. İnşallah ümit edilir ki, yakınlık derecesine ulaşanlar, tevbe ve nedamet tarafı ve telkin-i talim mertebelerini can kulağı ile idrak ederek, tevbe elbisesine ekleyip mâye-i Muhammedi ve ilahi sırların nasıl olduğunu görüp insaf gösterebilirler. Zâhir ve bâtın tevbesini gerçekleştiren, ey hidayet yolunun yolcusu, din kardeşi! Şeyh İbnü'l-Arabî Beyânu'l-Esrâr adlı risalesinde mertebelerin geçişini açıklayıp; doğru tevbe ancak telkin-i zikir ile olur. "Onları takva sözüne bağlı kıldı."⁴³⁵ ayet-i kerimesini "lâ ilâhe illallah" kelimesi ile tefsir etmiştir. Yine Arabî'ye göre mâsivâ, Allah'tan gayrisini Allah'tan uzaklaştırmak ve takvalı olan kalpten almak şartı ile tevbeye devam etmektir. Halkın ağzından işitildiği gibi değildir. Gerçi tevbe kelimesi lafız olarak bir olsa da manada birbirinden farklıdır. Tevhîd sevgisi, hakk olan kalpten alınarak mürîdin kalp arsasına ekilse hayat bulur ve sâlikin kabini bile diriltir. Ama olgunlaşmamış kalpten alınıp ekilse, bitmez."⁴³⁶

⁴³³ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 60^b-61^a.

⁴³⁴ Süleyman Rüşdî bu eserin İbnü'l-Arabî'ye ait olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu eserin İbnü'l-Arabî'ye ait olup olmadığı hususunda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

⁴³⁵ Fetih, 48/26.

⁴³⁶ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 58^b.

Süleyman Rüşdî, tevbe konusunu tevhîd ile ilişkilendiren İbnü'l-Arabî'den yaptığı alıntıya tevhîd konusunda şu açıklamayı yaparak devam etmiştir: “Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim Kelime-i Tevhîdi iki konuda ele almıştır. Birincisi “Onlara ‘Allah’tan başka ilah yoktur’ denilse küstahlık edip kibre kapılırlar”⁴³⁷ ayetidir ki avam hakkındadır. Diğeri ise “Bil ki Allah’tan başka ilah yoktur”⁴³⁸ ayetidir ki hakikat ilmüne ulaşmış havassa telkin içindir.”⁴³⁹

Süleyman Rüşdî “Bostan-ı Şeriat”⁴⁴⁰ adlı risaleden Hz. Ali ile Hz. Peygamber arasında geçen konuşmayı aktararak tevbenin bir mürşîd tarafından telkin edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Bostân-ı Şeriat adlı risalede anlatıldığı gibi Hz. Ali, Hz. Peygamberimizi temenna ettiği zaman Hz. Peygamber’in verdiği cevap vahyin nüzulüne sebep oldu. Cebrail (as) kelime-i tevhîdi Resul-i Ekrem’e üç kere tekrarladı. Habib-i Ekrem de Cebrail’in (as) dediği gibi üç defa söyledi. Ondan sonra önce Hz. Ali’ye, sonra da diğer eshab-ı kirama telkinde bulundu. Ey talip kişi bu anlatılanlardan açığa çıktı ki tevbe ve telkinin başlangıcı ve kelime-i tevhîd’in telkîn olunmasının sebebi alemlerin Rabbi’dir. Şimdi tevbe ve telkîn etmeye lâayık olan, silsilesi Hz. Peygamber’e kadar giden şeyhten almak ile olur.”⁴⁴¹

Rüşdî, kişinin yaptığı tevbeyi hal ve hareketleri ile yansıtması gerekliliğini ifade etmek için Hz. Peygamberin bir cihattan dönerken sahabesine “Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz”⁴⁴² demesini delil göstererek, kişinin kendisi ile yaptığı mücadelenin daha büyük olduğu vurgusunu şu olayı anlatarak yapmıştır:

“Resülü Ekrem (s.a.v.) Bedir Gazve’sinden dönerken “küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz” buyurdular. Bazı ashabına da “Senin en azılı düşmanın iki yanın (iki omzun) arasında bulunan nefsendir”⁴⁴³ buyurdular. Bu hadis-i şeriften anlaşılan şudur ki; vücûdunda olan nefs-i emmâreyi, levvameyi ve mülhemiyeyi yok etmeyince

---

⁴³⁷ Saffat, 37/35

⁴³⁸ Muhammed, 47/19

⁴³⁹ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 58^b.

⁴⁴⁰ Süleyman Rüşdî'nin *Kitabü't-Tevbe* adlı eserinde yer verdiği Bostân-ı Şeriat adlı eserin kime ait olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁴⁴¹ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 58^b-59^a.

⁴⁴² Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. I, s. 464-465 (h. no: 1362).

⁴⁴³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. I, s. 143 (h. no: 412).

ve kötü ahlakı temizlemeyince Hakk Teâlâ'ya muhabbet hâsıl olmaz. Mesela çok yemek ve çok uyumak hayvan sıfatıdır ve bunlardan kaçınmak lazımdır. Kibr, kin, hor görmek, kendini beğenme, öfke, kul hakkı yemek ve bunların benzeri kötü her ne varsa kötü sıfat ve şeytani fiillerdir, bunlardan çokça kaçınmak gerekir. Şimdi bu kötü sıfattan kalbi temizlersen aslından temiz olur ve mütetahhirîn ve tevvâbîn zümresinden olursun.^{»444}

Süleyman Rüşdî tevbeyi açıklamasına devam ederken zâhiren yapılan tevbe, kalben yapılan tevbe ve bir şeyhe intisap edilerek yapılan tevbeyi anlatmış ve buna delil olarak da Bakara suresinin 222. ayetini göstermiştir.

“Muhakkak ki Allah çok tevbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever^{»445} ayetine göre sadece görünen günahlardan tevbe edenler temiz olsalar bile (gerçek) tevvabînden olmadığı için bu ayet-i kerimenin tahtına dâhil olurlar. Ey tarikat yolcusu kişi, sadece görünen günahlardan temiz olanlar yerde biten bitkiler gibidir. (Görünür günahlardan tevbe) yeryüzündeki kuru otları kökünden koparmayıp üstünden biçmeye benzer. Mademki kökünden çıkarıp kesmezsen ne kadar üstünden biçersen biç tekrar ot biter. Aynen bu misalde olduğu gibi görünen günahlar ile bütün günahların doğduğu, kötü ahlak da denen içteki günahlardan tevbe etmeyenler Allah'ın yasakladığı şeylerden kurtulamazlar. Bunlardan birine tevbe etseler bile önceki durumu tekrar ortaya çıkar. Ama kötü ahlakı kalpten yok edip çıkarsalar bütün günahlardan temiz olurlar. İşte o zaman mütetahhirîn zümresinden olur, onlara ilhak olurlar. Kötü ahlak elbette kalpten çıkmaz ancak tevbe-i nasûhdan sonra bir şeyhe intisap, tevbe ve telkin ile olur.^{»446}

Süleyman Rüşdî'nin tevbe konusuna çok önem vermiştir. Onun vermiş olduğu bu önem tevbe hakkında müstakil bir risale yazmış olmasından anlaşılmaktadır. Rüşdî'nin tevbe hakkındaki görüşleri diğer mutasavvıflarla aynı minvalde olmuştur. O, kişinin günah işlediği zaman zorunlu bir şekilde tevbe etmesi gerektiğini ifade etmiş ve yaptığı tevbeyi gönülden yapıp bir daha günaha dönmemesinin önemini vurgulamıştır. O, dili ile tevbe ettikten sonra bu durumu fiillerine yansıtmayan kişinin ikiyüzlü bir tavır sergilemiş olduğu için münafıklık mertebesinde olduğunun üzerinde özellikle

---

⁴⁴⁴ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^a.

⁴⁴⁵ Bakara, 2/222.

⁴⁴⁶ Rüşdî, *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, vr. 59^a-59^b.

durmuş ve bu görüşüne İbnü'l-Arabî'den örnekler vermiştir. Ayrıca Rüşdî, kişinin gerçek bir tevbeye erişme yolunda ilk basamağın nasuh tevbesi olduğunu ve bir mürşide bağlanmasından geçtiğinin önemini vurgulamak için ayet ve hadislerden örnekler vermiştir.

1.2.18. Fakr

Fakr kelimesi yoksulluk, fakirlik, ihtiyaç, mal ve servet eksikliği anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁷ Tasavvufta ise fakr, âlemde var olan her şeyin Allah'a ait olduğu ve bu sebeple kulların sadece O'na ve O'nun rızasına muhtaç olması anlamındadır.⁴⁴⁸

Hucvîrî'ye göre fakrın biri hakiki (ve manevi) diğeri resmî (sûrî, maddî, şeklî) olmak üzere iki çeşidi vardır. Resmî yani şeklî fakr maddî ve malî iflastır. Hakiki fakr ise ihtiyarî olarak Hakk'a bir yöneliştir.⁴⁴⁹

Bazı âlimlere göre kişilerin fakrı üç türdür: Birincisi avâmın fakrıdır ki, malî olmamaktır, ikincisi havassın fakrıdır, bu da kendi sıfatlarından fânî olmaktır. Üçüncüsü havâssu'l-havâssın fakrıdır ki, kendi vücûdundan fânî olmaktır.⁴⁵⁰

Harakani fakrın kırk mertebe olduğunu, bunların da dört temel üzerine kurulduğunu söylemiştir. Bu dört temel İslam, iman, ihsan ve ikandır. Kırk mertebenin ilki tevbe, sonrakiler ise ilim, hikmet, akıl, mârifet, teslim, sıdk, kanaat, nefse muhalefet ve diğerk mertebelendir.⁴⁵¹

Ebu Said Ebu'l-Hayr, "Fakr, Allah ile ganî olmaktır." demiştir.⁴⁵² Yahya b. Muaz Râzî, fakrın alametinin fakrın yok olması korkusu olduğunu söylemiştir.⁴⁵³ Şıblî ise fakrın alametini şu örnekle açıklamıştır: Bütün dünyaya sahip olan kişi bütün

---

⁴⁴⁷ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 1000.

⁴⁴⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 131.

⁴⁴⁹ Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi(Keşfü'l-Mahcub)*, s. 86.

⁴⁵⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 184; Çakmak, *Cemâl-i Halvetî Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Düşüncesi ve Cemâliye Kolu*, s. 144.

⁴⁵¹ Ebû'l-Hasan Harakânî, *Fakrın Makamları*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Büyüyen Ay yayınları, İstanbul, 2017, s. 27; Yavuz Selim Uzgur, *Anadolu'nun Kalbi Harakânî*, Sufi Kitap yay., İstanbul, 2013, s. 98.

⁴⁵² Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi(Keşfü'l-Mahcub)*, s. 88.

⁴⁵³ Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi(Keşfü'l-Mahcub)*, s. 90.

malını fakirlere dağıtsa, “keşke günlük yiyeceğimi yanımda tutsaydım” diye aklından geçirmez.⁴⁵⁴

Hucvîrî, bazı mutasavvıfların fakrı, kişinin malının olmaması değil, gönlünde mal arzusu ve sevgisinin olmaması olarak târif ettiğini söylemiştir.⁴⁵⁵ Mevlânâ da Hazreti Süleyman’ın mal, mülk sevgisini gönlünden çıkardığı için kendini fakir olarak adlandırdığını söylemiştir.⁴⁵⁶ Mevlânâ kendisinin de gönül evinde Allah’tan gayrı ne görürse kendi malı olmadığını, kendinden bir şey isteyen fakirin malı olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁷

“Dâğ-ı ümmîd u temennâdan tehîdir sinesi / Merd-i sâhib-i himmet-i fakrın nişânı böyledir.”⁴⁵⁸ diyen Süleyman Rüşdî’ye göre ise fakrın alameti kişinin gönlünde arzu, istek ve ümitlerin olmamasıdır.

Bazı kişiler peygamberimizin “fakirliğim övüncümdür”⁴⁵⁹ dediğini söylemişlerdir. Birçok hadisçi bu hadisin mevzu olduğunu yazmışlardır.⁴⁶⁰ Birçok mutasavvıf bu hadisi doğru olarak ele almışlardır. Bunlardan biri olan Mevlana bu hadisin saçma ve asılsız olmadığını pek çok hikmet olduğunu söylemiştir.⁴⁶¹ Bu hadisi doğru olarak kabul ettiği anlaşılan Hacı Bayram Veli de fakrı fenâ ile birlikte zikretmiştir.⁴⁶²

Süleyman Rüşdî de fakr anlayışında bu hadîse yer vermiş, dünyanın bütün nimet ve sevinçlerinden gönülden vazgeçtiğini, dünya saltanatından değil fakrı ile övündüğünü, bu fakir halinin gerçekte kendine bir ikram olduğunu şöyle anlatmıştır:

“Devlet ü dünyayı râğbet eylemez fâriğ-i dilim

Saltanatdan kulluğum fakrim ile fahr eylerim

---

⁴⁵⁴ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 518.

⁴⁵⁵ Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcub)*, s. 90.

⁴⁵⁶ Mevlana, *Mesnevi*, c. I, çev: Veled İzbudak, MEB. Bakanlığı yay., İstanbul, 1995, s. 79.

⁴⁵⁷ Mevlana, *Mesnevi*, c. V, çev: Veled İzbudak, MEB. Bakanlığı yay., İstanbul, 1995, s. 229.

⁴⁵⁸ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 379.

⁴⁵⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, c. II, , s. 87 (h. no: 1835).

⁴⁶⁰ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 418.

⁴⁶¹ Mevlana, *Mesnevi*, c. I, s. 189.

⁴⁶² Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1991, s. 139.

Hâlet-i aczim hakikatde keremettir bana.”⁴⁶³

“Cihânda lutfâ şâd olma gücenme kahra ey Ulvî / Tahammül kıl cefâ-yı yâr fahr it fakra ey Ulvî”⁴⁶⁴ diyen Süleyman Rüşdî, kişinin, dünyanın lütuflarına sevinmemesi, kahrına da gücenmemesini, bütün cefanın Allah’tan geldiğini bilerek tahammül etmesini ve fakrı ile övünmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca O, “Kûşe-i mülk-i melâmetdir bizim kâşânemiz / Fakr-ı fahrîñ sırrına dilbeste-i mîşâkıyuz” diyerek tasavvuf anlayışının melâmet yolu üzere olduğunu ve fakrın sırrına ulaşmaya gönül verdiğini anlatmıştır.⁴⁶⁵

Sûfiler daha sonraki dönemlerde fakr anlayışını fenâ ve kulluk anlayışıyla birlikte ele almışlardır. Bu anlayışa göre Allah rabdır, insan da onun kuludur. Kulun sahip olduğu her şey rabbına aittir. İyi bir kul rabbı karşısında hiçbir şeye sahip olmadığını yani fakir olduğunu idrak eder. Kul kendi varlığının gerçek sahibinin yine kendi rabbı olduğunun şuûruna varınca da fenâ mertebesine ulaşır.⁴⁶⁶ Kendinde bir varlık görmeyip Allah’a yönelen kulun onda fâni olmasına Tehanevî icmâl mertebesi adını vermiştir.⁴⁶⁷

Süleyman Rüşdî de fakrı fenâ ile ilişkilendirmiştir. “Geç bu hestî-i kuhûmundan şehâ / Mazharı nistîde bul fakr-ı fenâ” diyen Rüşdî, varlık mücadelesinden geçip yokluğa mazhar olarak fakr-ı fenâyâ ulaşılabilceği düşüncesindedir.⁴⁶⁸

“Sensin ol rûz-ı ezel teshîr-i aşkın mest-hânesi / Sende feth oldu der-i maksûre-i fakr u fenâ.”⁴⁶⁹ diyen Rüşdî’ye göre fakr u fenâ makamının kapısı Hazret-i Muhammed ile açılmıştır.

---

⁴⁶³ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 298.

⁴⁶⁴ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 410.

⁴⁶⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 155.

⁴⁶⁶ Süleyman Uludağ, “Fakr”, *DİA*, c. XII, İstanbul, 1995, s. 133.

⁴⁶⁷ Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, s. 139; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 390.

⁴⁶⁸ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 454.

⁴⁶⁹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 81.

1.2.19. Fenâ ve Bekâ

Fenâ kelimesi sözlükte yok olmak, yokluk, zeval bulmak, mahvolmak, hiç olmak, geçici olmak gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta, insanın kendisinden ve bütün mâsivâdan geçip derya-yı ehâdiyette müsteğrak olması, hayvani ve nefsanî isteklerinden uzaklaşarak sıfat ve niteliklerinden sıyrılıp çıkması, kişide yerilen sıfatların yok olması, kulun beşeriyetinin Hakk'ta sona ermesi gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁴⁷⁰

Bekâ fenânın zıddı bir kelime olup sözlükte, bulunduğu halde kalmak, devam, sebat, zeval bulmamak, kalıcı olmak gibi anlamlara gelmektedir. Kulun kendisinde yok ettiği kötü hasletlerden sonra güzel huyların yerini alıp Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi ve etrafındaki halkı, eşyayı görmemesi hâli anlamında kullanılmıştır.⁴⁷¹

Hücvirî, bekâya üç anlam vermiştir. Birincisi, şu anda var olan, önceden olmayan ve sonradan da yok olacak olan varlık; ikincisi, sonradan yaratılan ve fani olmayacak olan varlık; üçüncüsü de, öncesi ve sonrası olmayan yani fani olmayan, hep var olan ve var olacak olan varlık, Hakk Teâlâ anlamında kullanmıştır. O, fenâyı dünyanın fâni olduğunu bilmek ve bekâyı da âhiretin bâki olduğunu bilmek şeklinde ifade etmiştir.⁴⁷²

Herevî fenâyı; Hakk hâricinde bulunan her şeyin, önce ilmi olarak, sonra çalışarak, daha sonra ise hakkan fâni olması şeklinde tanımlamıştır. O, bekâyı da, görünenin fâni olmasından ve hükümlerinin ortadan kalkmasından sonra kalan isim olarak tanımlamıştır.⁴⁷³

İbnü'l-Arabî, kötü hasletlerin kuldan gitmesini fenâ, iyi hasletlerin kulda kalmasını da bekâ olarak tanımlamış ve bekâyı fenâdan daha değerli gördüğünü söylemiştir. O ayrıca kişilerin fenâ ve bekâ hallerinin farklı olduğunu da ifade etmiştir. Bununla birlikte fenâ ve bekânın birbirleriyle ilişkili olduğunu, fenâ ile vasıflanan

---

⁴⁷⁰ Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1005; Baltacı, *Tasavvuf Lügatı*, s. 60; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 70; Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 149; Cürcânî, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta'rifât)*, s. 58.

⁴⁷¹ Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 296; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 70; Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 66.

⁴⁷² Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcub)*, s. 304.

⁴⁷³ Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak (Menâzilü's-Sâirîn)*, s. 142-143.

kişinin bâki halinde olduğu, bâki ile vasıflanan kişinin de fâni halinde olduğunu ve fenâ halinde iken halkın, bekâ halinde iken de Hakk'ın müşâhede edildiğini söylemiştir.⁴⁷⁴

Kuşeyrî, kişinin sıfatlarını üç gurupta toplamıştır. Birincisi kişinin fiilleri olduğunu, ikincisinin yaratılıştaki getirdiği ahlak olduğunu, üçüncüsünün ise Hakk tarafından gelen haller olduğunu söylemiştir. O ahlakı, kişinin doğuştan getirdiği özellikler olmasına rağmen kişinin özel gayret ve çabasıyla güzel ahlak sahibi olabileceğini, hallerin de, ahlak gibi kişinin müdahalesi olmadan Hakk tarafından verildiğini ifade etmiş, ancak kişinin çalışma ve gayretiyle güzel ahlaka ulaştığı zaman Allah'ın bu gayrete karşılık kuluna haller bahsettiğini söylemiştir. Kuşeyrî, kulun gayretiyle kendisinde bulunan kötü ahlakı silip atmasına fenâ ve o ahlakın yerini güzel ahlakın almasına da bekâ demiştir.⁴⁷⁵

Kelâbâzî fenâyı, kişinin nefsânî arzularını yok etmesi, sürekli kendisini yok ettiği varlıkla beraber olduğu için eşyadan da fâni olması şeklinde tanımlamıştır. Bekânın fenâdan sonra geldiğini ve Hakk ile bâki olmayı ifade ettiğini ve fenâ makamında olan sâlikin bütün fiil ve iradesini Hakk üzerine almıştır. Dini vecibelerini yerine getiren sâlike artık Hakk'ın yön verdiğini söylemiştir.⁴⁷⁶

Süleyman Rüşdî de birçok mutasavvıf gibi sâlikin nefsinin yok edip, aşk gücü ile nefsinin temizleyip mahiyetinin farkına varması, Hakk'tan gayri varlıkları kişinin nefyetmesi gerektiğini ve bundan sonrasının fenâ içinde bekâ olduğunu şu şekilde söylemiştir:

“Hâ huden li'l-muttakîn⁴⁷⁷ ehliyle mesrûr eyleyüp

Eylemez min ba'di gafletdir fenâ-ender bekâ

Lâm elîf lâ ile nefy eyler vücûddan gayri Hakk

Fâdhulûhâ hâlidîn şânında anlar bî-riyâ

---

⁴⁷⁴el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 110.

⁴⁷⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 200.

⁴⁷⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, s. 200-201.

⁴⁷⁷Bakara, 2/2.

Nûş idelden bâb-ı aşkı ez kâlû belâ
Küfr-i mahz oldu bana mâ kabl-i illâdaki lâ

Kendini yok bil fenâ devrinde tâb-ı aşk ile
Pâk idüp görmez isen mâhiyyetin sende dilâ.^{»478}

Fenâ denizinden geçmek için aşk kayığı ile riyâdan geçilmesi, yokluk menziline ulaşıp ilahi aşkın içilmesi, zamanın ötesine geçilip mâsivâ sıratından geçilmesi gerektiğini söyleyen Rüşdî, bunun için bir mürşîd-i kâmile bağlanıp ona itaat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu yolda âlemin tacı olmanın yolu mürşîd eşliğinde yünden hırka giyerek cübbeyi, tacı bırakmanın da önemini vurgulamıştır. O, tahkik elbisesini giymek için “la”nın karanlığından geçmek gerektiğini, böylece fenâ ile vahdete ulaşılabileceğini ifade etmiştir.

“İdüp pîr-i mugâna serfûrû sertâc-ı âlem ol
Olup peşmîne-pûş bu cübbe-i tâc u fenâdan geç

Hudûsât-ı cihânı Rüşdîyâ bi’l-cümle ref’ eyle
İriş esbâb-ı tahkîkî gamâm-ı zulm-ı lâ’dan geç.^{»479}

Rüşdî, Mansûr’un “ene’l-Hak” sözünün sırrına vakıf olduğunu, kişinin aşkın gayretiyle kendisini Allah’ta yok edip fenâ makamına ulaştığını ve vahdet kapısının sarayını hazine bekçisinden öğrendiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Düşüp bu cidye-i aşkı fenâ dârında mahv oldum
Ene’l-Hak sırrını ol rütbe-i Mansûrdan öğrendim

Gönül gencine Rüşdî’den tefahhus itmesün ağyâr

---

⁴⁷⁸ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 95-96.

⁴⁷⁹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 114-115.

Sarây-ı bâb-ı vahdet hıfzını gencûrdan öğrendim.”⁴⁸⁰

Rüşdî, insanın maddi vücûdu ve içindeki cevheri yok edip, Hakk’ın feyizleriyle fenâda da yok olarak “ölmeden önce ölünüz”⁴⁸¹ hadisi şerifinin anlamına ulaşım bekânın zevkine erişilebileceğini şu şekilde söylemiştir:

“Vücûd-i heykel-i zıll-ı heyûlayı idüp ifnâ
Füyûz-ı Hakk ile zinde fenâ içre helâkız hem.”⁴⁸²

“Câm-ı muhabbet neydigin bilmez bu bezme gelmeyen
İrmez bekânın zevkini ölmezden evvel ölmeyen.”⁴⁸³

Rüşdî, tekkede pirinden aldığı himmet ile gönül levhasında kesreti kaldırdığını ve tam bir vahdete nail olduğunu söylemiştir. Daha sonra Allah’ta yok olarak vuslat makamına eriştiğini ifade etmiş ve Allah ile her zaman bâki olmanın apaçık olduğunu şu şekilde anlatmıştır:

“İrişdim dâmen-i pîr-i harâba himmeti andan
Atup levh-i dilimden ref’ kıldım kesreti andan
Karışdı mazhar-ı tâm-ı safâ-yı vahdeti andan
Fenâfillâhda buldum makâm-ı vuslatı andan
Bekâ billâhda her dem der-bâz oldu gitdikçe.”⁴⁸⁴

Rüşdî aynı şekilde tekkenin pirinden aldığı himmet ile varlığını yokluk ile değiştirdiğini, bu şekilde Hakk’a yakın olduğunu ve irfan çarşısında yaptığı alışverişin onun için iyi bir ticaret olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, mürşid eliyle aşk ehlienden olunmayı isteyerek “Fenâfillâhda fâni, bekâbillâhda bâki”⁴⁸⁵ olunabileceğini de ifade etmiş ve bu yüce makama erişen kimsenin sefil ve pişman olmayacağını söylemiştir.

⁴⁸⁰ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 217.

⁴⁸¹ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, 291 (hadis no: 2669).

⁴⁸² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 223.

⁴⁸³ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 239.

⁴⁸⁴ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 293.

⁴⁸⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 311.

“İtmedim bir şahsa bu râh-ı fenâda kibr u kîn
Bağlayup bend-i meyânı gayrete dilde metîn
Aldım ol pîr harâbın avn u feyz-i himmetin
Varlığım yokluğa tebdîl eyledim Hakka'l-yakîn
Sûk-ı irfân içre bir hoşca ticâretdir bana.”⁴⁸⁶

“Allah bes bâkî heves”⁴⁸⁷ nüktesîyle üstün niteliklere ilâhî aşk ile ulaşır mevhum olan varlığını yok edip “fenâ ender bekâ” ile bâkî olub “et-tevhîdü bi iskâtü'l-izâfât”⁴⁸⁸ diyerek tevhîd elbisesini giymenin gerekliliğini ifade eden Rüşdî, fenâ-bekâ konusunda birçok mutasavvıf ile aynı minval üzere görüşler serdetmiştir. O, fenâ makamına ulaşan kimsenin bekânın zevkini alabileceğini söylemiş ve bunları ifade ederken, sâlike mutlaka bir yol göstericinin bulunmasının da üzerinde durmuştur.⁴⁸⁹

1.2.20. Cem ve Fark

Tasavvufta cem ile fark kelimeleri genellikle birlikte kullanılmıştır. Cem kelimesi sözlükte, biriktirme, toplama, derleme, devşirme, gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹⁰ Tasavvufî ıstılahta, kadîm ile hâdis arasındaki ayrılığın ortadan kalkarak Allah'ı müşâhede etmesi ve aklın yaratan ile yaratılan arasını ayırt edememesi hali içinde bulunması şeklinde târif edilmiştir.⁴⁹¹ Fark kelimesi sözlükte ayrılmak, ayrı, iki şey arasını ayırmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹² Tasavvufta ise, kişinin yaratılanı ve kulluğu görmesi yani kişinin insani hallere yakınlaşması ve ibadetlerini yerine getirme çabasına fark denilmiştir.⁴⁹³

⁴⁸⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 299.

⁴⁸⁷ Allah her şeye yeter, başkası gelip geçici hevestir.

⁴⁸⁸“Varlık ancak Allâh'a mahsustur. Zihnen de olsa ondan ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Allah'ın dışındaki her şey onun varlığının görüntüleridir ve ona olan irtibatları sâyesinde ve miktarında vardır.” Ömür Ceylan, “Yazarı Meçhûl Bir Hüdâyî Şerhi”, *Üsküdar Sempozyumu II: 12-13 Mart 2004 Bildiriler*, c.II, İstanbul, 2004, s. 31.

⁴⁸⁹Rüşdî, *Risâle-iBeyânü'l-Vâridât*, vr. 48^a.

⁴⁹⁰ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 481.

⁴⁹¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 175.

⁴⁹² Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 900.

⁴⁹³ Ahmet Ögke, “Tasavvuf Terimleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker yay., Ankara, 2014, s. 170.

Kelebâzî, kişinin bütün kaygılarını tek bir kaygı haline getirmesine cem demiştir. Ona göre cem, sâlik için bir haldir ve kişi sadece Allah ile beraber olduğu zaman cem hali meydana gelir. O farkı ise, kişiye cem halinden sonra gelen hal ve kişinin kul ile kaygıları, kul ile zevk ve menfaat arasındaki farkı müşâhede etmesi şeklinde târif etmiştir. Kelebâzî, fark halinde olan kişinin kendisi ile nefsi arasındaki farkı gördüğünü ve bu sebeple yaptığı amelin nefsi için olmadığını ifade etmiştir.⁴⁹⁴

Kuşeyrî cem ile farkı hocası Ali Dekkâk'ın "fark sana ait olan şeylerdir, cem ise sana ait olmayan şeylerdir" sözünden yola çıkarak açıklamıştır. O, mevcut olmayanı ortaya çıkarmak, karşılıksız lütuf ve ihsanda bulunmak gibi Allah'a ait olan şeyleri cem olarak, insanın çalışarak ortaya koyduğu amelleri ve beşeri halleri de fark olarak ifade etmiştir.⁴⁹⁵

Süleyman Rüşdî cem ve fark terimlerini Kuşeyrî gibi değerlendirmiştir. O kulun mücadele evi olarak nitelediği dünyadan geçerek mana aynasını görüp Allah'ın büyük feyzine mazhar olması durumunu cem olarak değerlendirmiştir. O, kul için bu makamda kalmanın hoş bir durum olduğunu ancak sâlikin tembelliğe düşmeyerek bu makamdaki kalmanın daha ileri gitmesi gerektiğini, zira Allah'ın kulundan amel istediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Çıkup dâm-ı cedelden ola gör âyîne-i ma'nâ
Dilersen olmağı feyz-i Hudâ'da mazhar-ı kübrâ
Egerçi cem'-i cem'in bahrına gark olma hoş ama
Geçüp tûl-i emelden ibn-i vakt olmak gerek zîrâ
Hudâ kuldaki amel ister mükâfâta kesel almaz”⁴⁹⁶

Süleyman Rüşdî'ye göre, fark hali cem halinden sonra gerçekleşen bir haldir. Noktanın sırrının yerinin çalışma ve gayret yeri olduğunu ifade eden Rüşdî, bu çalışma ile cem denizine girip temizlenen sâlikin fark toprağına ulaşması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Remz-i Hakkı derk idüp ders-i irfandan nükte al

⁴⁹⁴ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, s. 195.

⁴⁹⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*, s. 196.

⁴⁹⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 306.

Olmağı sa'y ile ilm-i noktayı râz-ı mahal

Vasfını zâtında bul her müşkülâtın ola hal

Bahr-ı cem'a gir tahûr ol sonra hâk-i farka gel

Çün zarûretde teyemmüm âcize tecvîzlidir”⁴⁹⁷

Süleyman Rüşdî, cem halinin sâlik için güzel olduğunu ancak bu halde kalmanın sâliki tembelliğe düşürebileceğinin de üzerinde durmuştur. O, sâlikin çaba ve gayretlerine devam etmesi ve cem makamını da geçmesi gerektiğini ifade etmiştir.

1.2.21. Nefes

Nefes Arapça kökenli bir kelime olup çoğulu enfastır. Sözlükte ise, soluk, ciğere alıp verilen hava, bir soluk alacak kadar vakit, şifa amacıyla hastaya okunan dua gibi anlamlara gelir.⁴⁹⁸

Tasavvuf literatüründe nefes, “hayat ve his kuvvetleriyle hareket-i ilahiyyeyi hâsıl olan cevher-i latif buharı diye tanınır. Her şeyin hakikati, cevheri, velinin ölü kalpleri diriltten nefes-i gaybdan gelen ilham ve işaretlerle kalbin ferahlanması demektir.”⁴⁹⁹

Kuşeyrî'ye göre nefes, gayb âleminde gelen ilahi lütuflarla kalbin huzura ermesi ve rahatlamasıdır. Ona göre hal sahiplerinden nefes sahipleri daha ince ve temizdir. Yine ona göre vaktinin gereğini yapmaya çalışan kimse manevi yola yeni girmiş, nefes sahibi olanlar manevi yolun sonuna gelmiş, hal sahipleri ise bu iki grubun arasında bulunan kimselerdir. Vakti muhafaza kalp sahipleri içindir. Manevi haller ruh sahiplerine ve nefesler de sır sahiplerine özel bir durumdur.⁵⁰⁰

Kuşeyrî'nin bahsettiği bu hallerden kast edilen Sühreverdi'ye göre, seyr ü sülûkte mübtediye zaman zaman Allah'tan ilhamın gelmesi, mübtedinde bu vakti kollaması, sülûkün muvassıta halinin hâkim olması, zâten vakit ve hal sahibi olan müntehinin ise nefeslerini murakabe etmesidir.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 305.

⁴⁹⁸ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 1466.

⁴⁹⁹ Cahit Baltacı, *Tasavvuf Lügati*, s. 116.

⁵⁰⁰ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 227.

⁵⁰¹ Kâşânî, *Istılâhâtü's-Süfiyye*, s. 321.

Herevî, velayeti lahz, vakit, safâ, sürûr, sır, nefes, gurbet, gark, gaybet ve temekkün olarak on kısma ayırmış ve nefesi altıncı merteye olarak göstermiştir. Ona göre nefesin üç derecesi vardır. Birincisi, istitâr⁵⁰² anındaki nefestir. Dışa vurulamayan bir öfkeyle dolu olup ilimle alakalıdır. İkincisi, tecelli anındaki nefestir. Sürûr makamından doğan ve sâliki muayenenin rahatlığına götüren; vücûdun nuruyla dolu olan ve sâliki işaretin yok olduğu yere yükselten nefestir. Üçüncü kısım ise, kuds suyu ile temizlenen ve ezelin işaretleri ile kâim olan nefestir. Yine ona göre birinci nefes kiskanenlar için lamba, ikincisi yönelenler için merdiven ve üçüncüsü de muhakkikler için taçtır.⁵⁰³

Herevî'ye göre, Allah Tur Dağı'nda tecelli edince kendinden geçen Hz. Musa'nın "subhaneke" diyerek ayılıp rahatlamasını nefes haline örnek olarak vermiştir. Sâliki bu hali yaşamaya iten sebep Herevî'ye göre setr, tecelli ve temaşanın sâlik üzerindeki baskısıdır. Çünkü bu haller sürekli ve şiddetli olduğunda sâlikin batinında sıkıntı meydana getirir. Sâlik ise sıkıntıdan kurtulup ferahlamaya yani teneffüz etmeye ihtiyaç duyar.⁵⁰⁴

Serrâc'a göre nefes, "yanma ânında kalbin ferahlamasıdır. Şeyhlerden biri şöyle der: Nefes, ateş üzerine hâkim, Hakk'ın rüzgârından bir esintidir." Ayrıca Serrâc vecd halinde kişiye gelen hisleri de nefes ile ilişkilendirir ve şöyle der: "His, nefesten zuhûr eden şeyin görüntüsüdür."⁵⁰⁵

İbnü'l-Arabî nefesi, nefes-i Rahmanî olarak ifade etmiştir. O nefesi, Hak Teâlâ'nın kendisi için ortaya çıkardığı ilk gaybıdır şeklinde yorumlar. İbnü'l-Arabî, "Âlemin cevheri âlemin suretlerinin zuhûr ettiği nefes-i Rahmani'dir" diyerek her şeyin Rahman'ın nefesinden zuhûr ettiğini beyan etmiştir. Ayrıca o nefes nedir sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: "Nefes hakikat sultanının yüceliği nedeniyle, Allah'ın kötülüklerini söndürmek için kalp ateşine musallat ettiği bir nurdur."⁵⁰⁶

---

⁵⁰² Gizlemek, sakınmak anlamında olan istitâr âriflerin nezdinde hakikat nurunun beşeri sıfatların zuhuru ve onların karanlıklarının yoğunluğu nedeniyle örtülü kalması anlamındadır. Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 256.

⁵⁰³ Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sairîn*, s. 131.

⁵⁰⁴ Kâşânî, *İstulâhâtü's-Süfiyye*, s. 321.

⁵⁰⁵ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 340-341.

⁵⁰⁶ Suad el-Hakim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 525, 527.

Kaşâni ise “nefes”i ilk sûfîlerin, sâlikin ilahi aşk ateşiyle yanıp tutuşan kalbinin, bu ateşin hafiflemesiyle rahatlığa kavuşması anlamında kullandıklarını söylemiştir. Yani nefes gayblerden gelen tecelli esintileriyle kalbin ferahlamasıyla kalpteki olumsuzlukların ve üzerindeki perdelerin kalkmasıdır.⁵⁰⁷

Süleyman Rüşdî, nefes kavramını klasik tasavvuf literatüründe yer alan anlayışa uygun olarak kullanmış, nefesi tevhîd inancı içerisinde ele almış ve nefesin birlik ve vahdet için kullanması gerektiğini tavsiye etmiştir. Ayrıca Rüşdî, kişinin benlik duygusunun kölesi olmasından kurtulması gerektiğine inanarak kişinin kalbindeki, Allah’tan başkasını çalı çırpı olarak değerlendirmiş ve bu çalı çırpıyı gönülden uzaklaştırmasını istemiştir. İbnü’l-Arabî’nin de ifade ettiği gibi nefesi ateşe benzeten Rüşdî bu hususta şöyle demiştir:

“Gel imdi benlikten bende kes
İkilikten vaz geçip ol bir nefes

Gönülde koyma tükensin har u hass
Ne sırdır ah hür olandan bir kabes”⁵⁰⁸

“Hângâh-ı rûz-ı sultânın nesîm ü feyzidir

Cân gibi bu kişver-i ten içre sârîdir nefes”⁵⁰⁹ söyleyen Rüşdî’ye göre nefes, şeyhin nefesinin kendisinden dergâhına yayılan feyizlerle dolu esen bir meltem gibidir. Ayrıca o, nefesi Hz. Peygamber Efendimizin Hz. Ebu Bekr ile hicret arkadaşlığına da benzeterek şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir dem eksik olsa olmaz ya’ni feyz-i cân odur
Bir nedîm-i rûz-ı sultân u yâr-ı gârîdir nefes”⁵¹⁰

Süleyman Rüşdî, nefesi herkesin bildiği gibi tende bulunan bir can olarak târif eder. Ancak bunun dışında nefesten asıl kast edilenin, kâmil derecesine ulaşan

⁵⁰⁷ Kaşâni, *Istılâhâtu’s-Sûfiyye*, s. 320-321.

⁵⁰⁸ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 98.

⁵⁰⁹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 170.

⁵¹⁰ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 170.

kimselere Cenab-ı Hakk'ın verdiği kendisine ait olan bir sır olarak görmektedir. Bununla birlikte nefes ona göre mekânsızlık içinde temiz bir mekân ve latif bir manadır. Bu hususlarda O, şunları dile getirmiştir:

“Bâsbân-ı dergeh-i rûz-ı mukaddes rûz u şeb

Hâfız-ı halkı hasen esrâr-ı bârîdir nefes

Bir latîf ma'nî nazîf u lâ-mekân ender mekân

Rüşdîyâ rûy-ı havâdisden de ârîdir nefes”⁵¹¹

Süleyman Rüşdî nefes kavramını kendisinden önceki sufilerin görüşlerine uygun şekilde ele almıştır. O, nefesi hem tendeki can hem de şeyhinden yayılan feyizlerle dolu bir esinti olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Rüşdî sâlikin kalbindeki Allah'tan başkasını yakıp yok eden bir ateşe de benzetmiştir.

1.2.22. Vuslat

Arapça bir kelime olan vuslat, ulaşmak, erişmek, aşğın maşukuna kavuşması anlamlarına gelmektedir. Vuslat ile aynı anlama gelen visal, sevdiğine ulaşmak, erme ve vasl, ulaşma, birleşme, sevdiğine kavuşmak anlamındadır.⁵¹² Tasavvufta bir şeyin bir şeye ulaşması, bir şeyle bağlantı kurması, mahbuba kavuşmak, Hakk'a kavuşmak, kemâle ermek, olgunlaşmak ve seyr ü sülûku tamamlamak şeklinde târif edilir.⁵¹³

Kişinin vuslata ermesi için nefsanî isteklerden kurtulması gerekmektedir. Kul bu nefsanî arzularından kurtulduğu zaman Hakk'a kavuşur, o zaman nefsinden tamamen kurtulur ve kimseden haberi olmaz, kendisini unuttur. Vasl ümidiyle kişi kendini unutursa o vakit Hakk'a ulaşır yani vâsıl olmuş olur.⁵¹⁴

⁵¹¹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 171.

⁵¹² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1492; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.382.

⁵¹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.382; Kadir Özköse, “Mevlânâ Düşüncesinde Firkat ve Vuslat”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2005, s. 234.

⁵¹⁴ Seccâdi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 513.

Kâşânî, vaslın zâhir ile bâtını bir araya getiren hakiki birliktelik olarak tanımlamıştır. O ayrıca vaslı, kişinin Allah'ın sıfatlarında kendi sıfatlarını yok etmesi ve eşyanın Allah'ta kaim olması şeklinde de târif etmiştir.⁵¹⁵

Hücvîrî, vuslatın Allah'ın kula kerameti ve ikramı olduğunu, vuslatın karşıtı olan hicranın yani Allah'tan ayrı ve uzak kalmanın ise Allah'ın kulu zelil ve hakir kılmasıdır, şeklinde tanımlamıştır.⁵¹⁶

Cüneyd-i Bağdâdî, vasl ve vuslatı hevaya uymayı terk etmek şeklinde târif etmiştir. Ona göre Allah'a vuslatı isteyen bir kişi nefesine ve hevasına uymayı terk etmelidir. Zira kulun hiçbir ibadeti nefse muhalefet etmekten daha büyük değildir. Çünkü bir dağı tırnakla kazımak ve yerinden sökmek bile kişi için heva ve nefse muhalefet etmekten daha kolaydır.⁵¹⁷

Hücvîrî'nin sûfilerden naklettiğine göre vuslat halinde kalbin nasibi muhabbet, sırrın nasibi müşâhede, ruhun nasibi vasl, bedeninin nasibi ise hizmettir.⁵¹⁸

Tasavvufta sülûk, tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Allah'a vuslata hazırlayan ahlâkî eğitimidir. Bu eğitimin sonu vusul; yani Allah'a vuslatır. Allah'a vuslat sanki O'nu görüyormuşçasına kulluk şuûruna ermek, dâima Hakk ile beraber bulunduğu bilincine ulaşmak, O'na teslim olup O'ndan razı olmaktır. Her işin gerçek fâilinin Allah olduğunu bilmek ve varlık iddiasından kurtulup gerçek tevhîde ermektir.⁵¹⁹

Mevlâna vaslı, sevgiliye kavuşmak olarak tanımlamıştır. Ona göre vasl, lezzetleri terk ettikten sonra gerçekleşir. Sevgiliye kavuşmak isteyen kişi sürekli mücâhede ederek ancak sevgilisinin vaslına kavuşabilir. Zorluklara tahammül ederek visal şarabına doyabilir.⁵²⁰

Benzer görüşte olan Süleyman Rüşdî de kişinin kendi varlığını yok edip gönlünün hazlarından vazgeçerek ve Ferhat'ın Şirine ulaşmak için dağları delmesi gibi büyük zorluklara katlanarak maksuda ulaşabileceğini şu beyitle ifade etmiştir:

---

⁵¹⁵ Kâşânî, *Istâlâhâtu's-Sûfiyye (Sûfilerin Kavramları)*, s. 17.

⁵¹⁶ Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 184.

⁵¹⁷ Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 271.

⁵¹⁸ Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 461.

⁵¹⁹ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 152

⁵²⁰ Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü*, s. 513.

“Delûp geç bî-sûtûnu lebleri Şirine vâsıl ol

Yıkub ol hesti-i mevhûmunu mesd-i dilâdan geç.”⁵²¹

Süleyman Rüşdî, Allah’ın vuslatına ermek isteyen kişinin Hallac-ı Mansur gibi Ene’l-Hak denizine dalması gerektiğini, vuslata eren kişinin ise büyük bir şerefe nail olduğunu, bu makamdaki kişiye zâhirdeki hiçbir sıkıntının ona gam vermediğini söylemiştir.

“Kim Ene’l-Hak bahrını gavvâs olur Mansûrveş

Bâ’is-i vasl-ı İlâhidir ana cândâr u dâr

Vasl ile şâd oldun ey Rüşdî bu demde bâ-şeref

Gam değildir sûret-i zâhirdeki edbâr u bâr.”⁵²²

Rüşdî, kişinin dünyaya vuslat için geldiğini, kendisinin de bütün güzelliklere vuslat ile eriştiğini hamd ederek söylemektedir. O, Allah’a ulaşmasını diğer sûfîlerin ifade ettiği gibi Allah’ın feyzi ile kazandığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Gelmedin dehre gazez vuslat dimişler ehl-i hâl

Hamdullah vasl ile bulduk tamâm hüsnâ mâ’il

Eyledi çün Rüşdî feyz kuds ile kesb-i visâl

Gam degil Bâkî bekâ semtine kılssa irtisâl

Nice şâhlar bu fenâ mülkünde bâkî kalmadı.”⁵²³

Zahidin vasl kulübesini kim ne bilsin, vaslın rütbesini görmeyen hicran acısı çeker mi? Vaslın cezbesinin nasıl bir vadi olduğunu bilmeyen onun gamını çekmez diyen Süleyman Rüşdî, gönül Ka’besine giden dikenli vuslat yolunun her türlü belalarla dolu olsa da çerçöp olarak gördüğü mâsivâ olan duygulardan geçtiğini şöyle dile getirmiştir:

“Ne bilsin zühd ile zâhid-i tabîbim külbe-i vaslın

---

⁵²¹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 285.

⁵²² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 136.

⁵²³ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 313.

Dem-i hicrin çeker mi görmeyen ol rütbe-i vaslın

Gâmınla yanmayan bilmez ne vâdî cezbe-i vaslın

Muğaylân-ı belâ tutmuş tarîk-ı Ka'be-i vaslın

Efendi, ben o râh-ı pür-hiss u hâşâkdan geçdim.”⁵²⁴

Süleyman Rüşdî, vuslatın aynı zamanda hakikatin manasını anlamak olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“Yem-i mantûk-ı ma'nâya irişmek ayn-ı vuslatdır,

O bahrin katresi bin lücce-i deryâ-yı hikmetdir.”⁵²⁵

Süleyman Rüşdî, vuslata ermek amacıyla yola çıkan kişiye Allah'ın her işi vesile kılacağını şu beyitle ifade etmiştir:

“Ussa olma Rüşdî hem-dem vasl-ı vâhidse murâd,

Her ki râh Allah'dadır her kâr ana ârâr olur.”⁵²⁶

1.2.23. Tahâret

Tahâret, temizlik, pak olmak, şeriate göre pis sayılan şeyden yıkanarak temizlenmek⁵²⁷ gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ruh ve kalp temizliği için kullanılmıştır. Günahlardan kendisini sakınan kişiye zâhirî tâhir, şeytanın vesveselerinden kendisini koruyana bâtinî tâhir, kalbini masivâdan koruyana da sırrî tâhir denmiştir.⁵²⁸

Hucvîrî tahâretin zâhiri ve bâtini olarak ikiye ayrıldığını söylemiştir. Zâhiri temizlemek için temiz su, bâtını temizlemek içinse saf bir tevhîdin gerektiğinin vurgusunu yapan Hucvîrî, sûfilerin her daim zâhirini temiz ve bâtını tevhîd üzere tuttıklarını belirtmiştir. O, zâhir temizliğine dikkat edenlerin, meleklerin sevgisini

⁵²⁴ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 327.

⁵²⁵ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 367.

⁵²⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, s. 139.

⁵²⁷ Şemseddin Sami, *Kâmusî Türkî*, s. 914.

⁵²⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 341.

kazandığını, batinında tevhid üzere olanların da Allah'ın sevgisini kazanacağını ifade etmiştir.⁵²⁹

Sûfiler kişinin hem zâhiren hem bâtinen temiz olması gerektiğinin önemle üzerinde durmuşlardır. Süleyman Rüşdî de temizliğe çok fazla önem vermiştir. O, görünen ve görünmeyen her türlü hastalığın sebebini maddi ve manevi pislik olarak görmüştür. Rüşdî, ilk olarak zâhirî temizliğin yapılmasını daha sonra kalbin, onu kirleten şeylerden temizlenmesi gerektiğine inanmıştır. Bunun için de irşâda başladığı Karacasu kasabasında ilk olarak temizlik sorununa eğilmiş ve bu konuda elinden geleni yapmaya gayret göstermiştir. Rüşdî, Karacasu'ya toprak künklerle su getirmiş, hamamlar ve çeşmeler yaptırmıştır. Bununla birlikte insanların maneviyatlarını temizlemek için gerek nasihatlerde bulunmuş gerekse şiirlerinde temizlik konusunun önemi üzerinde durmuştur.⁵³⁰

Hucvîrî maddi temizlik ile manevî temizlik ilişkisini kurmuş, zâhirdeki temizliğin sır ve ruh temizliğine uygun olması gerektiğini abdesti örnek vererek göstermiştir. O, kişi abdest alırken elini yıkadığında kalbini temizlemesi, istinca yaptığında mâsivâyı sevmekten vazgeçmesi, ağızını temizlediğinde mâsivâyı zikretmekten vazgeçmesi, istinşak yaptığında şehvetin kokusundan uzak durması, yüzünü yıkadığında mâsivâdan yüz çevirerek Hakk'a yönelmesi, başını mesh ettiğinde işlerini Allah'a teslim etmesi, ayağını yıkadığında Allahu Teâlâ'nın emrettiği haktan başka bir yerde ikamet etmemeye niyet etmesi gerektiğini söylemiştir.⁵³¹

Rüşdî de gusül abdestini anlatırken benzer bir ilişkiyi kurmuştur. O, guslün farzının üç olduğunu, bu farzları yerine getirmeyen kişinin her ne kadar vücûdunu temizlerse temizlesin şeriatta temiz olmadığını ve namazının Allah katında makbul olmayacağını söylemiştir. Guslün görünürdeki farzının üç olduğu gibi hakikatte de temizliğin farzının üç olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Hakikatta değılsin pâk bu remz ile istisna
Ki guslün farzı üç oldu şeriat içre kim bî-şek
Hakikatte dahî üçdür dedik bu kavle âmennâ

⁵²⁹ Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcub)*, s. 354.

⁵³⁰ Süleyman Rüşdî'nin hayatı ile ilgili bölümde yaptığı bu faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir.

⁵³¹ Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi (Keşfü'l-Mahcub)*, s. 354-355.

Gör imdi rütbesin guslün şeriat içre üç oldu

Biri gargara istinşak üçüncü cümle a'za

Hakikatte dahî rütbesi üçtür bil ey dâna

Biri cem'dir, biri fark'dır, biri mahviyyât-ı eşya"⁵³²

Rüşdî, guslün sünnetlerini ise birincisi niyet etmek, ikincisi ar yerini temizlemek, üçüncüsü şüphe edilen her yeri temizlemek, dördüncüsü abdest almak, beşincisi sağ sol ve baştan üç kez temiz su dökmek, altıncısı bütün vücûdu yıkadıktan sonra ayakları yıkamak şeklinde sıraladıktan sonra hakikatte de guslün sünnetinin altı olduğuna Rüşdî şu şekilde anlatmıştır:

“Hakikatte dahi altı olupdur sünneti guslün

Biri ikrar, biri biat, biri teslim ile'l-mevlâ

Biri teşbih, biri tehlül, biri sivâyı ber-taraf itmek

Beşinci oldu bil irşad dem mürşîd ile bil-ihyâ

Dahi altıncısı dil levhini pâk itmek hadesten"⁵³³

Rüşdî, temizlen emrinden asıl kast edilenin mana temizliği olduğunu ve “Tahâretsiz huzûr-ı Hakk'a varmak bî-edebliktir"⁵³⁴ diyerek kulun Hakk'ın huzuruna tahâretsiz varmasını edepsizlik olarak görmüştür. O, hem beden temizliği hem de kalbin temizliğinin birlikte yapılmasının tam ve mükemmel bir temizlik olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Biri zâhir biri bâtın ikisin itme gel inkâr

Şeri'atsız tarikatsız hakikatsız kişi makbul ola hâşâ"⁵³⁵

1.2.24. Edeb

Dilimizde toplumun töresine uygun davranmak, incelik göstermek⁵³⁶, terbiye, güzel ahlak, münasib tavır göstermek, zerafet, naziklik, hicab ve hayâ gibi anlamlara

⁵³² Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 141.

⁵³³ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 143.

⁵³⁴ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 141.

⁵³⁵ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 143.

⁵³⁶ *Türkçe Sözlük*, c. I, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1988, s.431.

gelen⁵³⁷ “edeb” tasavvufta, kişide bulunan ve onu kötü hal ve hareketlerden alıkoyan meleke anlamında kullanılmıştır.

Edebi gözetene edebli ya da edîb, gözetmeyene ise edebsiz denilmektedir. Mutasavvıflar tasavvufu tümüyle edepten ibaret görmüşlerdir.⁵³⁸ Edeb bazen edebsizden de öğrenilir. Nitekim Lokman (a.s) “edebi edebsizlerden öğrendim” demiştir.⁵³⁹ Peygamberimiz ise “Allah beni edeplendirdi ve edebimi güzel hale getirdi.” demiştir.⁵⁴⁰ Başka bir hadiste ise “Hiçbir baba evlâdına edebden daha değerli bir armağan veremez.” demiştir.⁵⁴¹

İbn Mübarek “Edebin azı ilmin çoğundan daha değerlidir.” demiştir. Başka bir seferinde de: “Ârif için edeb, mübtedî için tevbe mesabesindedir.” demiştir.⁵⁴²

Kuşeyrî’ye göre “edebli insan bütün hayırlı sıfatları kendinde toplayan kişidir.” O’nun naklettiğine göre üstadı Ebû Ali Dekkâk, “Kul yaptığı taatiyle cennete girer, taatindeki edebiyi ise yüce Allah’a erer.” demiş, Celal-i Basrî ise, “Din edebi gerekli kılar; edebi olmayan kişinin gerçek manada dini, iman ve tevhîd inancı yoktur.” demiştir.⁵⁴³

Gülsüm Gassânî, edebi kavî ve fiilî edeb olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁵⁴⁴ Hücvirî ise edebi üç kısma ayırmıştır. Ona göre birinci kısım edeb, Allah’a karşı tevhîdde olan edebdir. Bu, bir kişinin nerede olursa olsun daima kendisini hürmetsizlikten korumasıdır. İkinci kısım edeb, muamelelerde nefse karşı olan edebdir. Bu da, kişinin her hâlükârda kendi nefesine karşı mürüvvetli olması, kötü ve edepsizlik

---

⁵³⁷ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 83.

⁵³⁸ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcub)*, s. 397.

⁵³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 116.

⁵⁴⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. I, s. 70, (h. no: 164); Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcub)*, s. 396; Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 535; Muhammet Ali Can, *Said Nursî'nin Risaleleri'nde Geçen Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Temel İslam Bilimleri ABD / Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s. 72.

⁵⁴¹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. I, Akçağ yay., Ankara, ty., s. 378 (h. no: 177)

⁵⁴² Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 152; Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 537.

⁵⁴³ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi (Sufilerin İnanç ve Ahlakları)*, s. 535.

⁵⁴⁴ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, s. 152.

sayılan bir şeyi kendi nefesine karşı da yapmamasıdır. Üçüncü kısım edeb ise, sohbetta halka karşı edebdir.⁵⁴⁵

Süleyman Rüşdî edebi, Hakk'ın zâtından gelen bir hidayet kâsesi, manalar mektebinde öğrenilen ilm-i hikmet dersi, hâl ehline velayet sırrından bir hilat, Rabb'in izzet hazinesinden bir cevher, çok değerli bir saadet tacı, Allah'tan her kula nasip etmediği bir inayet olarak tanımlamıştır. Edebin menşeyini ve değerini anlattığı Rüşdî'nin şiiri şöyledir:

“Zât-ı Hakdan mazhar-ı câm-ı hidâyetdir edeb
Mekteb-i ma'nide ders-i ilm-i hikmetdir edeb
Ehl-i hâle hil'at-ı sırr-ı velâyetdir edeb
Gevher-i kimyâ-yı kenz-i Rab-i izzetdir edeb
Cevher-i dürdâne-i tâc-ı sa'âdetdir edeb.”⁵⁴⁶

Rüşdî başka şiirlerinde şeriatın sözlerini anlamak, hak yolda karşılıksız çalışmak ve tarikatın şanının gereği olan fiilleri yapmak edep olduğunu söylemiştir. Ehl-i hâl için hakikatin hallerinin ta kendisinin edep olduğunu söyleyen Rüşdî, edepli kimsenin edepsiz kişiye yakın olmamayı ve ondan sakınmayı tavsiye etmiştir.⁵⁴⁷ Maddi ve manevi temizliği birlikte ele alan Rüşdî, taharetsiz Allah'ın huzuruna varmayı da edepsizlik olarak görmüştür.⁵⁴⁸ O ayrıca edebi, istenilen edeple gönülden itaat etmek ve dindar olan kişinin edepsizle yoldaş olmayacağını ve kâmilin ve âriflerin hiçbir zaman edep yolundan çıkmadığını, edepli bir kâmilin gözetiminde olan kişinin onu başına saadet tacı yapması gerektiğini⁵⁴⁹ ve mürşîdin meclisine vardığında edepli olmasını ifade etmiştir.⁵⁵⁰

Rüşdî'ye göre kişinin 'zerre-i nâçiz'ini yok ederek fenâyâ ulaşabilmesinin şartının edeb olduğunu söyleyen Rüşdî'ye göre kişinin varacağı en güzel

---

⁵⁴⁵ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcub)*, s. 397-398.

⁵⁴⁶ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 300.

⁵⁴⁷ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 301.

⁵⁴⁸ Kuruüzüm, *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, s. 141.

⁵⁴⁹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 301.

⁵⁵⁰ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divan*, s. 477.

mekân/makam edeb evinin ülkesidir.⁵⁵¹ Edebin başkomutanlarının şahı ise Hz. Peygamber'dir.⁵⁵²

---

⁵⁵¹ Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 477.

⁵⁵² Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, s. 97.

SONUÇ

Zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Süleyman Rüşdî, iyi bir eğitim almıştır. Gençliğinde zamanın yönetimine karşı tavır takınmış ve etrafına topladığı silahlı adamlarla efeliğe başlamıştır. Kısa zamanda halkın korktuğu bir kimse olmuştur. Fakat o içinde bulunduğu durumu devamlı sorgulayan bir karaktere sahiptir. Yunus Emre'nin Divanı'nı, Mevlana'nın Mesnevi'si gibi okuduğu kitapların etkisi altında kalan Rüşdî, Nazilli müftüsünün nasihatleri sonucunda, Nazilli'de Şeyh Muhammed Zühdü Efendiye giderek intisap etmiştir. İntisap etikten sonra Zühdü'nin seçkin halifelerinden biri olmuştur. Rüşdî daha sonra hocası tarafından Karacasu'ya gönderilmiş ve burada irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.

İyi bir gözlemci olan Süleyman Rüşdî, yaşadığı çevreyi çok iyi analiz etmiş ve çevresindeki halkın ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmiştir. O, yaşadığı yerdeki halkın sağlığıyla yakından ilgilenmiştir. Bu sebeple bir tıp kitabı istinsah edip, tedavi usulleri öğrenmiş ve halkın derdine derman olmaya çalışmıştır. O ayrıca kasabanın su meselesine çözüm üretmeye çalışmış ve kasabanın ileri gelenlerinin de yardımıyla kasabaya su getirmiştir. Bununla beraber kasabaya bir hamam yaptırmış, haftanın belli günlerinde fakir halkın ücretsiz kullanımına sunmuştur. Halk için yapmış olduğu bu olumlu faaliyetler, halkın etrafında toplanmasına sebep olmuştur. Ancak halkın ona olan bu teveccühünü çekemeyen bazı kesimler, onu devlet aleyhtarı olarak göstererek Nazilli'den Kayseri'ye sürülmesine neden olmuştur. Sürüldüğü Kayseri'de Rüşdî'nin düşünce ve görüşlerine değer verilmesi gereken bir şeyh olduğu anlaşıldığında Mevlevilerin araya girmesiyle Süleyman Rüşdî, II. Mahmud ile görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra affedilen Rüşdî, Karacasu'ya dönmüş ve vefatına kadar orada faaliyetlerine devam etmiştir.

Süleyman Rüşdî'nin, şiirlerini ihtiva eden Divan ve tasavvufufla ilgili görüşlerinin de yer aldığı risalelerinin toplandığı mecmua başta olmak üzere eserleri vardır. Ayrıca o, Arapça bir eser olan İbnü'l-Arabî'nin Emru'l-Muhkem'ini, Feridüddîn Attar'a ait Farsça bir eser olan Pend-i Attar'ı tercüme etmiştir. Yaptığı tercümelemler onun çok iyi bir eğitim almış olduğunu göstermektedir. Mutasavvıf olduğu kadar çok iyi bir şair olan Rüşdî, yazmış olduğu şiirlerinde tasavvuf edebiyatının mazmunlarını ustalıklarla kullanmıştır. Kütüphanelerimizde mevcut olan pek çok şiir mecmuasında onun şiirlerinin bulunmasından onun iyi bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

Türk ve İslam tasavvuf dünyası açısından olduğu kadar Türk Tasavvuf ve Tekke edebiyatı açısından da önemli bir mutasavvıf olan Süleyman Rüşdî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bazı çalışmalar yapılmış fakat onun tasavvufî görüşleri ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Onun tasavvuf anlayışı hakkında ilk kez yapılan bu çalışmamızda, onun eserlerinde ortaya koymuş olduğu tasavvufî görüşlerini gün yüzüne çıkarmaya çalıştık. Onun eserlerini incelediğimiz zaman onun, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd düşüncesinden oldukça etkilenmiş olduğunu gördük. Rüşdî, eserlerinde vahdet-i vücûd düşüncesinden başka, Allah'ın nurunun her şeyinin özü olması, Hakikati Muhammediye, fakr, fenâ-bekâ, cem-fark, ruh, nefis ve mertebeleri gibi birçok konuda da görüşler serdetmiştir.

Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Süleyman Rüşdî'nin bilinmeyen eser ve nüshalarına ulaşılmıştır. Onun bazı eserlerinden ilk defa bu çalışmamızda yararlanılmıştır. Ayrıca ilk defa onun ailesi ve tekkesinde kendisinden sonra görev yapan şeyhlerle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Sonuç olarak hem tasavvuf hem de edebiyat açısından önemi olan entelektüel bir kişiliğe sahip olan Şeyh Süleyman Rüşdî'nin hayatını, düşüncelerini ve vermiş olduğu eserleri günümüz tasavvuf camiasına daha iyi tanıtmayı hedefliyoruz.

KAYNAKÇA

BOA, AE. SMHD II. 00097/08216.

BOA, AE. SMHD II. 00097/08217.

MŞH. DFT02_01735_0001_0144.

MŞH. DFT02_01735_0001_0144.

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Veli Derneği yay., Ankara, 1991.

Abdülaziz, Abdullah Salaheddin. *Mir'at el-Esmâ*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, OE. Yz. 1885.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve Müzillü'l-ilbas Amme'stehera Mine'l-ehadîs Alâ Elsineti'n-nâs*, c. II, Thk. Ahmet Halebî el-Attâr, Mektebetü'l-Kudsî neşri, Kahire, 1351.

Alpbaz, Salih. *Karacasu'lu Koca Rüşdü*, Aydın 1989.

Arslan, Mustafa. "Tasavvuftaki Nur-ı Muhammedi Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni Olan Muhammediye'deki Tezahürleri", *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Adıyaman Üniversitesi yay., Ankara, 2010.

Aslan, Namık. "Bir Hatıra Defteri ve Borlu Ragıp Önen Üzerine" *Akpınar*, sy. 39, Niğde, 2012.

Aşkar, Mustafa. "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX, Ankara, 1999.

Aydın, Cengiz. *Şeyh Hüsâmeddîn Uşşâkî Divânı'nda Dinî Ve Tasavvufî Unsurlar*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2014.

Baltacı, Cahit. *Tasavvuf Lügati*, Gelenek yay., İstanbul, 2011.

Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem", *DİA*, c. I, İstanbul, 1988.

Can, Muhammet Ali. *Said Nursî'nin Risaleleri'nde Geçen Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürlüğü Temel İslam Bilimleri ABD / Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. I, Akçağ yay., Ankara, ty.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. IX, Akçağ yay., Ankara, ty.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XI, Akçağ yay., Ankara, ty.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, c. XVII, Akçağ yay., Ankara, ty.

Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1991.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka yay. İstanbul, 2004.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997.

Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah (Tâcu'l-Luga ve Sıhahi'l-Arabîyye)*, c.V, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Mısır, ty.

Ceylan, Ömür. "Yazarı Meçhûl Bir Hüdâyî Şerhi" *Üsküdar Sempozyumu II:12 - 13 Mart 2004 Bildiriler*, c. II, İstanbul, 2004.

Coşkun, İbrahim. "Muhyiddin İbn Arabî'nin Felsefesinde Allah Mefhumu", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c: IX, sy. 21, 2008.

Cürcânî, Seyyid Şerif. *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta'rifat)*, terc. Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera Yay., İstanbul, 2014.

Cürcânî, Seyyid Şerif. *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü (Ta'rifat)*, terc. Ârif Erkan, Bahar yay., İstanbul, 1997.

Çakmak, Muharrem. *Cemâl-i Halvetî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşüncesi ve Cemâliye Kolu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2000.

Çalık, Pınar. *Yemezzâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Çavuş, Cennet Ceren. "Kastamonu'lu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu - Kastamonu'nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014*, Kastamonu, 2014.

- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-Zünun*, c. 1, terc: Rüştü Balcı, İstanbul, 2007.
- Çiftçi, Hasan. *Şeyh Ebu'l-Hasan Harakanî (Hayatı ve Eserleri)*, Şehit Ebu'l-Hasan Harakanî Derneği, Ankara, 2004.
- Demirci, Mehmet. “Hakikat-İ Muhammediyye”, *DİA.*, c. XV, İstanbul, 1997.
- Demirci, Mehmet. “Nur-ı Muhammedî”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1, İzmir, 1983.
- Demirli, Ekrem. “Sûret”, *DİA*, c. XXXVII, İstanbul, 2009.
- Demirli, Ekrem. “Vahdet-i Vücûd”, *DİA*, İstanbul, 2012.
- Döner, Nuran. “İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitâb-ı Kebîr'i ve Bursevî'de Vâridât Kültürü”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 15, İstanbul.
- Durma, Abdülhalim. *Evlialar Şehri Erzurum*, Samsun, 2013.
- el-Hakim, Suad. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı yay., İstanbul, 2005.
- el-Hasenî, İbn Acîbe. *Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri*, terc: Dilaver Selvi, ed. Mustafa Bahadıroğlu, Semerkant yay., İstanbul, 2011.
- el-Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sairîn*, çev. Abdurrezzak Tek, Emin yay., Bursa, 2008.
- Eliaçık, Muhiddin. “Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin Hacı Bayram-ı Velî'nin Bir Nutkuna Yazdığı Şerh Risalesi”, *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt: I, Ankara, 2017.
- Emecen, Feridun. “Aydın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1991.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Ergin, Refik. *İslam Düşüncesinde Zâhir-Bâtın Ayrımı Açısından Kadızadeliler Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
- es-Sicistânî, Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

- Gazali, Ebu Hamid Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, c. IV, terc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir yay., İstanbul, 1974.
- Gürer, Dilaver. “Fusus’ül Hikem”, *Tasavvuf Klasikleri*, ed: Ethem Cebecioğlu, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 2010.
- Halvetî, Safranbolulu Mehmet Emin. *Âşıklara Ayna ve Terâzi (Mir’atu’l-Aşikîn ve Mizânu’l-Aşikîn)*, haz. Mustafa Tatçı ve Musa Yıldız, Kırkambar yay., İstanbul, 2013.
- Harakânî, Ebû’l-Hasan. *Fakrın Makamları*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Büyüyen Ay yayınları, İstanbul, 2017.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllabî. *Hakikat Bilgisi (Keşfu’l-Mahcub)*, Haz.Süleyman Uludağ, Dergah yay., 2018.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Muhammed. *Lisânu’l Arab*, c. IV, Beyrut, 1990.
- İbn’ül-Arabî, Muhyiddin. *Emri Muhkem Tercümesi*, ter: Mustafa Şerif, Malumat ve Tahir Bey Matbaası, Dersaadet, 1315.
- İbn’ül-Arabî, Muhyiddin. *Hakikat Yolcusuna Kılavuz*, çev. Muhammed Bedirhan, Hayy Kitap, İstanbul, 2012.
- İbnü’l-Arabî, Muhyiddîn. *Ahvali’l-Mürîd ve’l-Mürşîd fi’t-Tasavvuf*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esat Efendi Koleksiyonu, 01448-010.
- İbnü’l-Arabî, Muhyiddîn. *el-Fütühâtu’l-Mekkiyye*, c. XII, çev. Ekrem Demirli, Litera yay., İstanbul, 2010.
- İbnü’l-Arabî, Muhyiddîn. *Fusûsü’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. II, ter. Avni Konuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yay., İstanbul, 2017.
- İmam Nevevî. *Riyâzu’s-Sâlihîn (Muhtasar)*, ed. Ali Budak-Ömer Çetinkaya, Işık yay., İstanbul, 2011.
- İmam Rabbânî. *Mektubât*, çev. M. Metin Zirek, Yeni Şafak gazetesi yay., İstanbul, 2006.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*, c. III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, t.y.
- Kara, Mustafa. “Dervişlerin Zaviyesinden II. Mahmud Han”, *II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed: Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010.

- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İletişim Yay, İstanbul, 1992.
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Istılâhâtü's-Sûfiyye (Sûfîlerin Kavramları)*, trc: Abdurrezzak Tek, Bursa Akademi yay., Bursa, 2014.
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz yay., İstanbul, 2004.
- Kelâbâzî, Ebubekir Muhammed b. İshak Buharî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah yay., 2019.
- Kılıç, Mahmud Erol. "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 20
- Kılıç, Mahmud Erol. "Uşşakiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XLII, İstanbul, 2012.
- Kızıler, Hamdi. Cahidi Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi, Tutku yay., Ankara, 2006.
- Konur, Himmet. "Tasavvufun Gelişimi", *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Grafiker yay., Ankara, 2014.
- Köse, Fatih. *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Kuruüzüm, Hüseyin. *Yemezzâde Süleyman Rüşdî*, Aydın, 2007, s. 6.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risalesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlakları)*, terc: Dilaver Selvi, Semerkand yay., İstanbul, 2016.
- Mecmû'a-i Eş'ar*, Koç Üniversitesi Kütüphanesi, PL 232. M 43683, MS 236, No: 139.
- Mengi, Mine. "Hayrâbâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XVII, İstanbul 1998.
- Mevlana, Celâleddîn Rûmî. *Mesnevi*, c. I, çev: Veled İzbudak, MEB. Bakanlığı yay., İstanbul, 1995.
- Mevlana, Celâleddîn Rûmî. *Mesnevi*, c. V, çev: Veled İzbudak, MEB. Bakanlığı yay., İstanbul, 1995.
- Muslu, Ramazan. "Seyr ü Sülûk Metotları", *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Ankara, 2014.

Muslu, Ramazan. “Tasavvufî Terbiye ve Ahlâk”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Ankara, 2014.

Müşâtâk, Baba. *Dîvân-ı Müştâk Baba*, İstanbul, 1264.

Nâbî. *Hayrâbâd*, Haz. Melike Gökcan, Hamza Koç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2018.

Odabaşı, Mihrican. *Tuhfe-i Naili Metin ve Muhteva*, c. I, s. 234-467, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2009.

Ögke, Ahmet. “Hakikat-ı Muhammediyye”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Grafiker yay., Ankara, 2014.

Ögke, Ahmet. “Tasavvuf Terimleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker yay., Ankara, 2014.

Özçelik, Sadettin. “Nidâî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c: 33, İstanbul, 2007.

Özkaynak, Kemal. *Aydın Şairleri ve Müellifleri*, C.H.P. Basımevi, Aydın, 1944.

Özköse, Kadir. “Mevlânâ Düşüncesinde Firkat ve Vuslat”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2005.

Özler, Mevlüt. “Tevhîd”, *DİA*, c. 41, İstanbul, 2012.

Rıhtım, Mehmet. “Halvetiyye Sûfliğinin Şirvan’da Teşekkül Devri Şaban-ı Veliye Uzanan Yolun Kurucu Şahsiyetleri”, I. *Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu - Şeyh Şa’bân-ı Velî’yi Anma ve Anlama-*, 4-6 Mayıs 2012 Kastamonu, c. I, Kastamonu, 2012.

Rifâî, Ken’an. *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. M. Tahralı, Cenân Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 2008.

Rüşdî, Semizzade Süleyman. *Divan*, 06 Mil. Yz. FB 332.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Risâle-i Beyânü’l-Vâridât*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin yazmaları, No: 942/2.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. İ.B.B. *Kaside Şafiye Tetimme Kafiye*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No: 942/12.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Kasîde-i Mezâyaka-i Huddâmiyân*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/5.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Kitabü't-Tevbe ve'n-Nedâme*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/3.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Manzûme-i Ferâiz-i Erba'a ve Hamsîn*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/9.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Manzûme-i Ferâiz-i İsnâ Ve Selâsin*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/8.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Niyaz-nâme ve Cevâbı*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin yazmaları, No: 942/11.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Şerhu'n-Nukâtin Mergûbe*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/4.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman, *Tabirname-i Habîde*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/5.

Rüşdî, Yemez-zâde Süleyman. *Tercüme-i Risâle-i Emru'l-Muhkem*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 942/1.

Rüşdî, Yemez-zâde Şeyh Süleyman. *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attar*, İstanbul Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphânesi, MS 181.

Sami, Şemsettin. *Kamus-ı Türki*, Enderun kitapevi, İstanbul, 1989.

Sarıkaya, Fatih. “Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. VI, sy. 3, 2017.

Selvi, Dilaver. “Her Ayetin Bir Zâhiri Bir Bâtını Vardır, Hadisindeki Zâhir ve Bâtın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 11, Sayı 2, 2011.

Semiz, Kenan. *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2010.

- Seyyid Cafer Seccâdî. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Soysaldı, H. Mehmet. “İslam’da Tevbe” *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. II, sayı: 6, Ankara, 2001.
- Sühreverdî, Şihâbuddîn. *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, terc: Dilâver Selvi, Semerkand yay., İstanbul, 2010.
- Şebüsterî, Sa’deddin Mahmud b. Abdülkerim b. Yahya. *Gülşen-i Râz Şerhi*, çev. Abdülbâkî Gölpınarlı, MEB Yayınları, Ankara, 1972.
- Şengün, Necdet. “Aydın Karacasu’da Bir Uşşâkî Şeyhi: Şâir Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî ve Bilinmeyen Eserleri”, *İslâmî İlimler Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 2, 2019.
- Şengün, Necdet. “Aydın Karacasulu Yemez-Zâde Süleyman Rüşdî’nin Otuz İki Ve Elli Dört Farz Manzûmeleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: XLVIII, İzmir, 2018.
- Şengün, Necdet. “Tasavvufî-Edebî Bir Muhit Olarak Aydın: Aydın Uşşâkî Şâirler ve Şiirleri”, *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat*, ed. Himmet Konur, İzmir: Tıbyan Yayınları, İzmir 2016.
- Şimşirgil, Ahmet - Ekrem Buğra Ekinci. *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB yay., İstanbul, 2008.
- Taftazanî, Sa’duddîn. *Vahdet-i Vücûd Risalesi*, ter. Harun Ünal, Süleymaniye Vakfı yay., İstanbul, 2013.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*, c. II, Meral yay., İstanbul, 1972.
- Taşkesenlioğlu, Lokman. “Halveti Şeyhlerden Dört Kuşak Uşşâkî Şair”, *Kuram ve Uygulamalarda Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, 2017.
- Tosun, Necdet. “İmâm-ı Rabbânî’ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2), sy: 23, İstanbul, 2009.
- Tunçbilek, H. Hüseyin. “Mevlana’da Vahdet-i Vücûd Telakkisi”, *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, sy: 18. Urfa, 2007.

- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, haz. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk yay., İstanbul, 1996.
- Türer, Osman. *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat (Halvetîlik Örneği)*, İnan yay., İstanbul, 2011.
- Türkçe Sözlük*, c. I, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1988.
- Uludağ, Süleyman, “Fakr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XII, İstanbul, 1995.
- Uludağ, Süleyman. “Bâtın İlmî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul, 1992.
- Uludağ, Süleyman. “Halvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XV, İstanbul 1997.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı yay., İstanbul, 2012.
- Uşşaki, Şeyh Abdullah Salahaddin. *Tuhfetü'l-Uşşakiyye (Uşşaki Sâliklerinin Adabı)* terc. ve şerh: Şeyh Abdurrahman Sami-yi Uşşaki, haz. Mahmud Erol Kılıç, Sûfi Kitap, İstanbul, 2016.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.
- Uzgun, Yavuz Selim. *Anadolu'nun Kalbi Harakânî*, Sûfi Kitap yay., İstanbul, 2013.
- Vassaf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*, c. 1, haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, 2005
- Vassaf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*, c. IV, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, İstanbul, 2005.
- Vicdâni, Sâdık. *Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, haz: İrfan Güz, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Vicdâni, Sadık. *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye-i Halvetiyye*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1338-1341.
- Yazıcı, Tahsin (1956), “Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. II, İstanbul, 1956.
- Yazoğlu, Ruhattin. “Ebu'l-Hasan Harakânî'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Kars, 2014.

Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara, 2009.

Yıldırım, Birol - İsa Çelik. “Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 86, 2018.

Yılmaz, H. Kamil. “Eğitimde Gönül Faktörü Mevlana Örneği”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. VI, 2005.

Yılmaz, H. Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*, İstanbul, 2013.

Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: sûfîler, devlet ve ulema: (XVII. Yüzyıl)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001.

Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003.

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/105828> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/118341> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/1357> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/1398> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divance/112405> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mirac-i-salihan/78515> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/miratul-esmâ/115916> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

<https://cdm21054.contentdm.oclc.org/digital/collection/MC/id/151503/rec/2> (Erişim tarihi: 20.04.2020)

EK-1 Fihrist⁵⁵³

[vr. 1^a]Bu kitap derununda vakı' olan terceme-i Hakir Muhyiddîn el-Arabî kaddese sırrahunun Emru'l-Muhkem nam risale-i şerifleridir. İkinci kendi telifleridir: Beyanu'l-Vâridât namıyle cilve-yab olan risaledir. Üçüncü yine kendi telifleri olan k-Kitabü't-t Tevbe ve'n-Nedame namıyle yâd olunan risaleleridir. Dördüncü yine kendi telifleri olan Kaside-i Mezayıka-i Huddamiyye namıyle manzume-i latife nameleridir. Beşinci şive-i ârifan üzre cilve-i ma'rifet ve taharet-i ma'nevi cilvesinin şerhi tevilâtıdır. Altıncı yine kendi telifleri İbret-Nüma-i Şive-i Perestüyan bir risale-i cilve-nümadır. Yedinci Elli Dört Farz ve Otuz İkinci Farz-ı Manzumeyi silk-i meânî üzre nakşi âveri beraşim-i kilk hüner-i perveride resm eyledikleridir. Yine ulema-i zâhirden Hacı Yusuf Efendi nam bir şahıs kendi karihasıyla müddet-i va'fir kayd-ı sülûkde behre-yab olamayub kendi efalinden bahs ve teselli için bu fakiri tahrir ve yine mefhumları ve yine anların mefhumlarının suretleri tahrir üzre kayd ve ibtidar kılındığı beyan olunmuştur.

---

⁵⁵³ Mecmuanın ilk varağındaki bu sayfada başlık bulunmamaktadır. Bu sayfada mecmuanın içindekiler hakkında bilgi verildiği için tarafımızdan bu başlık uygun görülmüştür.

EK-2 RİSALE-İ BEYANÜ'L-VARİDAT

[vr. 43^b] Hüve'l-feyyazu ve bihi neste'm

Hâzâ Risale-i Beyânü'l-Vâridât ellefe Şeyh Süleyman Rüşdî el-mukalleb Yemezzâde ve mevlûdehü Kasaba-i Karacasû bi Tabi' Aydın ve mulhakatehu bi kazâ-i Yenişehir ve Tarîkuhu bî tarîki'l-Uşşâkıyyetü'l- Halvetiyye el-me'zûn ekmel'ül-mükemmil sertâc-ı urefâ ve pişvây-ı etkıyâ Mevlânâ Şeyhi'ş-Şuyûh Muhammed ez-Zühdî en-Nazillî Rahmetullahi Teâla aleyhî ve Kaddese sırrahu'l- azîzi'l- mükerrerem

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdülillâhi'l-hannân ve mennân ve Rabbu'l-âlemîn zevi'l-ekvân ve sallallahü alâ efdalü halaka ve Rasûlühü ve Habîbuhü seyyidüna Muhammedin Mahmûdin hâdin münzirîn ve nezîrin ve beşîrîn ve alâ alihî ve evlâdihî ve sellim ve'l-eshâbihî ve tebe'î tabi'în vaktâkim Hz. Allah bu abd-i âciz hakîr ve zelil mücrim-i nâ cürmî heyulay-ı zerre-i bî behre pür kusurların âlem-i ademden sulbü-pür ve sulbü-pürden batn-ı madere emr ihkâsı cihet-i mazhariyete ve kuvve-i kaderden fi'ile getürüp suret-i âleme ihrâca murâd-ı aliyye-i şerifleri te'alluk buyurulmaları ile şikem-i mâderden beyda-i mergân misillü ya'ni merrteb-i hayvaniyette huruc ittürülüp meydân-ı bekâdan arsa-i fenâyâ zuhûrum zâhir ve kavli teâla “yehrucu'l-hay mine'l-meyyiti ve yehrucu'l-meyyiti mine'l-hay” ayet-i kerimenin mübteğâsınca bu âlemi kevnü fesâde gelib ba'de'l-müddeti'l-ezmine-i hadd-ı sığârım kemale ve mel'abe-i sabâviyyetim [vr. 44^a] zevâle tekarrub kesb itmeden ve zebanı bî mentukum kıl u kâle mecal bulub ve nefsi emmâremiz sû-i sevdâyı muhabbet-i mecâza ve ol bî fâide-i râh nekam semt bî ni'mete mümeyyil ve ra'beti uzması bî hadd u ğâyete mevc-i bî nemaları fevc be fevc hevây-ı hûy-ı hây bî nihaye bî kevnî bihî kevn meyl ü refât-ı ifrâtıyla derece-i mübâlağâyâ bâliğ olub ve fâriğ olmadan bir neş'eyâb olamayub nefsi-i emmâre ise sü'bân-ı ağlâz ve ejderhâ-yı pür şübhân olub büyümekten küçülmeyi eli varmayub mizacı nâ-hemvâresine muvâfık âlemde her ne ki menhiyyât-ı ilâhi var ise âh-u enin ve arzuy-ı vuslat üzere mertebe-i ittihâmâtı ilhâh-ı cân itmeden bir an keff-i yed etmeyüb dest-i firazilibi sekt etmedi gitti. Akıl ise kâsır ve fikir ise yed-i emmâre-i bi's-sû'da esir ve ruh ise vatani asliyesin aleyh-i hükmü anasır ile feramuş itmeden ya'ni bin saatte bir saat akl-ı me'âd-ı aliyye zuhûr-ı beliyye-i nefsâniyyesin fikre

mecali kavluhu teâlâ “heyhate heyhate lima tû’adûn” bu âyet-i kerîmenin mazmunu üzre eyyamımız murûr ve meyl-i hakkâniyyemiz bi surûr ubur ama bu menziller de sinnimiz dahi otuz derecesini bâliğ ve dîde-i basîret-i nâibina ve ‘uyûn-u töhmetlerimiz yüz yerden revzen gûşâ ve mecmu’ reddiyeler âşikâr ve semt-i hasen ve tâ’at-ı ayn-ı ayânda bî nişân ve nâ miktar hemân şemsten zerre bahirden katre değil dide-i töhmet-i şî’ârda âyine-i âlemnümâ veş berraklık mazhariyyetde olmağın bu ‘âlem-i kevn fesâda gelmeden maksud nedür aceb fikir ve endişesi kande kaldı. Cebel-i sağîrâna bir tafahhüm ile peydâ ve yine hizmetî bî minnet buldum zannı ile eyitdî kim şer u ısyân hadden bîrûn iken şirk-i kül ve cüz’i yevmen fe-yevmen derûnde bî kıyâs kavlehu te’âlâ “ülâike kel en’âmu belhüm edalle” âyet-i kerîmesi hâlimize muvafık nutk-u pâk olduğunu asla ve kat’â iştibâha lâ sebîl olmağın mâ sadak âyet-i kerime olmamız[**vr. 44^b**]ayne’l-yakîn ve rûy-i siyâhım eser-i âleme mertebe-i as’asdan eser eyleyüb nefsim hevâsı dide-i basîretimizi perdeler çeküp ru’yet-i nâkısıyyet kande hâtırına dahi hatur itmeyüb kavluhü te’âlâ “yüvesvisü fi sudûri’n-nas” âyet-i kerimesi ile iğvây-ı vesvâsa tabi’yyet-i daimiyyet olunmuştur. Ve rûh-ı tayyibemiz za’fi’l-binniyyeolmağın nur-i basîreti asliyye-i ber rütbe mağlûb ve sergerdân derki leylen ve’n-nehara müzahrefât-ı bedeniyyeden ne vecih ile halâs olurum vâsiyelerinde mülâhaza edüp bu berzahtan kıdem-i itibarına vâsıl olma temennâsı üzere buyurur:

Hüdâya sen kerem kıl bu belâdan

Halas eyle sen Kerbelâdan

Makâm-ı küfr içinde nûr-ı imânı cân

Esîri bende lâyük mı el ân

Şeha vechin sefâsından cüdâyım

Bu zulmetde şehîd-i Kerbelâyım

Nidâsı ve temennâsı birle taraf-ı Rabb-i izzete niyâzda amâ çâre ne nâle-i feryâdını düş-i güş ey dür kimse olmayub buyurur beyt-i li münşe’:

Ne demem fâ’il-i muhtâr değilim

Çıkmağa cân atar bu menzileden

Anladım baht-ı siyâhımdır benim

Beni dür eyleyen ol aslıyyeden

Deyüb rızâ-i Rabbi ‘izzetten dür olamayub zarûrettde “el-zarûrât-ı tubihu’l-mahzûrât” deyüb bu belâyı tehayyur ile nice müddet cefâyı dildâra tahammül gerek deyüb mağlûben desti emmârede esir amma nefsi emmâre ise kendinin gâlibiyetü saltanâtın idrak edüp sırrı nâ-pakını şebka-i zulmâniyyesin geyüb rûh-u şerifin tahtgâhı ve hazreti lâ yezâlin nazargâhı olan âlem-i kalbde kürsî-i ruhu şerifi zabt ve cülüs ittikte bi nefse kendü kuvvası olan vüzerâsını ve ümerâsını cem’ eyleyüb anlarki kibir ve hased ve buhul ve tama’ ve enâniyet ve gadab ve şehvet ve riyâ ve ucub bunların[**vr. 45^a**]emsali ef’âl-i kabîhalar tâbî’ nefsi emmâre ve hademe-i vesvâsı olmağın cümlesin cem’ edüb kavlühu Teâlâ “inne’n-nefse lemmâretün bi’s-sui’” faslı üzere rûz-i leyâlde kuvvâlarıyla şûrâyı mel’anet idüb hadd-ı kerîhini keşide ve tuğrây-ı küfrâniyyesin kâbeti olan vehhâm kafiri tahrir iddürüb etrâf-ı erba’adakuvvâları olan mel’unları hülyâ-i bâtilasını irsâl idüb âlem-i vücûdda kal’a-i küfürleri metânet ve seddü bend emirleri ile tefviyet virüb şâyet asâkir-i rûh me’al-iman zaferyâb olub veziri olan akli me’ad ve kuvvâları fikir ve idrâk ve hüsnü hulk ve hüsnü tâ’ât ve ezkâr-ı cemil ve riyâzât-ı şâkka ve mücâhede ve adl ve sehâvet ve ilm ve terki mâsivâ ve hubbu fillah ve fi aleyhi’l-bâki bunların emsâli ahlâk-ı hamîdelerin cümlesi rûh-ı şerîfin kuvvâları ve hademe-i mukarrebleri olmağın ol nefsi bedhâh bu hamidelerin sirâyeti havfından mülâhazası şâyet zuhûr idüb âlem-i vücûdda tasarrufumda olan zulmet-i âbâdımın şehir-i kamrâlarını ve kal’ayı mâsivâlarını füc’eten nehb ü gârât eyler havf ile şeb u rûz viridi ve fikrî “ene hayrun minhu” muhteremânesini çaldırub nevbet ü vakt bilmeyib el-‘ıyâzu billahi te’âlâ min şerri’l-enfas istiâ’desiyle rûhu şerif çâr u nâçar kavlehu te’âlâ “kul küllün min indillâh” mazmunu ile tevekkülü dahi “es-sabru miftâhu’l-ferec” hadisi ile ‘âmil olub tarafı tahammüle temeyyül tariki ile 1217 târihini vâsıl olunub ve sinnimiz dahi 33 derecesini balığ ve rûhu şerif dahi esir-i nefsi ve bende bilâda dâima temkin ve ateş-i hicrân ile âh u enin üzre bu evâna erişildi. Vaktaki beyt:

Derdiyle gayet eylerse Hüdâ

Çağırmadan gelür âna hükemâ

Mealince vaktâkim dide-i dil benim perdeden kapak kaldırub beldemiz derûnunda sefil sergerdân puştîpâ urub gezerken nâgâh güşâ cân mı bir sadây-ı hayya ale’s-salat dokundu ol menzilde bir mikdâr te’hîr[**vr. 45^b**] ikincî nidâda hayya ale’l-felâh sadâsını istimâ’ idince derunuma tîğû’s-sinden bir rîşe-i dil peydâ olub endişe

eyledimki acabâ bu felâhiyyet ne felâhdan ibârettir der iken rûh bir futûh tarafından bir imây-ı ilhâm irüşüb tarafı câmi'-i şerife meylim zuhûr idüb ve bu ilhâm-ı nûrâniyyeden nefsi emmâre fehm idüb beyt:

Çeker sûy-i kabîha nefsi mel'ûn

O suy-i habere kim itmeğe meğbûn

Aceb hakdan cüdâ kılınmakda sa'y

Diler rûh ide her şerre meftûn

Mealince mudâllinin âşikâr idüb taraf-ı hayra rağbetimizi razı olmayub akdâm ve men' bâbında olmuş ise de hele hamden sümme hamden kuvvây-ı rûh sâ'at-i eşrefde bulunup niyâz-ı makbûl ve nokta-i müşerref ile nüfûz bulup ilhâm-ı derûn birle ravza-i rahmete ve bâb-ı hidâyete inâyet-i hak ile müteveccih ve havl-i câmi'-i şerifde mâ-i tahir ile ile'l-mürâfik kavli şerifi ile amel ve abdest birle câmi'-i şerife dâhil oldukda evvel-i nazarda mihrâbın yesârında hüsn-ü hatt-ı kudret üzre kavluhu teâla: “ve men dehalehu kâne âminen” âyet-i kerîmesi işâret-i beşâret ve cism-i nâ beynâmaza matla'-ı şems misillü öyle bir ihâtâ-i envâr-ı ilâhî zuhûr eylediki hemân ol demde dil u cânımı bir emniyet işâret-i beşâret olunmuş gibi maye-i asliyye-i ilâhîden bir haber-i mesrûriyet âsârı ittila' olub ol anda vakti zuhûr olmağın sünnet-i şerife evvel ba'de hu ikâmet olunub hâzır olan imama iktidâ ve farz-ı ilâhi eda ile ve sünnet-i sâniye-i tekmil ve dua-i tesbih ve itmam-ı salat akabinde gûş-i hakirânımı sallû alâ Rasûlina Muhammed sadâsı lâhik olub nazar kıldım ki ulemâ-i zâhirden bir sâhib-i pend kürsî üzre iclâs idüb va'z-u nasîhat etmeğe şuru' eylemiş oldu. Hâkir dâhi sem'-i kabul ile gûş iderken salavât-ı şerîfenin fezâilin beyan idüb şol âyet-i kerime-i ders idinüb buyurdular ki kalallahu te'âlâ “ve ma halaktü'l-cinne ve inse illâ liya'büdûn” buyurub ins ü cinnin [vr. 46^a] bâis-i hilkatin üç kavli şerif üzere beyân idüb buyurdular ki evvelâ mazmûn-ı âyet-i şerif mahlûkun ubûdiyyetin beyân ve sâniyen “ey li ya'rifuni” tefsiri üzre merâtib-i imân ve irfânı beyân ve sâlisen “ey li yüvahhidûni” tefsiri üzere merâtib-i tevhîd-i şerîfi beyân eyledikleri minvâle ihtisâran ma'na virüb ve cânibi ibadete tafsilen nakl idüb envâ'ı-ı ibâdâtı ve beş vakt namazı ve savm-ı Ramazânı ve zekâtı ve fitra-i sadaka ve sünneti ve nevâfiller beyândan sonra bu âyet-i kerime-i kıraat buyurub kalallahu Teâlâ “Ellezîne âmenû ve tatmainnü kulûbühüm bi zikrillah; elâ bi zikrillahi tatmainnü'l-kulûb. Ellezîne âmenû ve amilû's-sâlihâti tûbâ lehüm ve hüsnü meâb.” icmâlen ma'nayı şerîfin beyân ve bâb-ı ezkârı cemile-i gûşâ ve

zıkr-i hüdâ şânında ba'zı delâil îrâd idüb buyurur kalellahu teâlâ “inne's-salâte tenhâ ani'l-fahşâ-i ve'l-münker; ve le zikrullahi ekber” ve kavlehu te'âlâ “vezkür rabbeke iza nesite” ve kale aleyhi's- salatü ve's-selam “men eksera zikrallahı berie' mine'n-nifak” ve kale aleyhi's-salate ve's-selam “men la virde lehû lem kemâ vâride lehû” buyurub ezkâr-ı şerifin fezâili hakkında bazı hükemâ neler beyân eyleyüb tekml-i nüsâh ve pend ü dua-i şerife-i tamam ve cema'ât-ı perişân ve câmi' şerifden huruc mahalli me'vâmızı gelince tefekkür-i şedid ve hayret mezid ve endişe vâ'd u va'id ve hâtıme-i dünyeviyyemizde şakî ve sa'it keyfiyetlerin mülâhaza-i derunumuzda kât ender kât temevvüc itmeğe ibtidâ idüb “tûbû ilallah tevbeten nasûhen” remzi ez dil ü cân galebe birle kavlehu te'âlâ “ve yübeddilu'l-lâhü seyyi-âtihim hasenâtin” kavlü şerîfini mebde-i lübûb “yehdillahü limen yeşa” mazharına mâlik olunmağı işaret ilâhiyye-i berây-ı ibtidâ lâkin beş vakit namaz ve hac ve zekât ve savm-ı Ramazan beyne'l-islâmı meşhur ef'al-i zâhiriyyenin cümlesi icrâ olunmaz ise dahî “la yükellifullahi nefsen illa vüs'ahâ ala” kaderi'l- bedaate istikamet üzre oluruz. Amma ef'âl-i ezkâr-ı şerifden behrever ve devâmının mezâkını dahî muktedir olunmayub ol babda gafletimiz ekser olunmağla “lâ yezâli[vr. 46^b]abdî yetekarrabu ileyye bi'n-nevafili hatta uhıbbehu fe izâ ehbebtühû küntü sem'ahû ve basarahû” hadisi kutsi senden gâfil ve nice müddet bu gafletle pâyimâl ken yine bir gün bir meclis-i ulemâda hazır olunub emir kendi meyânelerinden bir münâsib hasebiyle “eş-şeri'atü akvâlî ve't-tarîkatü ef'âlî ve'l-hakîkatü hâlî ve'l-mağfîretü re'si mâlî” hadîs-i şerîfini bahis iderler. Bu hakîr dahi gûş-i cân ile sem'a tavakkuf ve ilmi ilâhî dört kısma munkasım olduğunu hadis-i şerifin meâlinden derk-i li hafıza dil ü cân birle tefekkür ve yine meyânelerinde ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın ve tasavvuf sohbeti etmeye murâd edindiler ama nefsü'l-emmârede oldukça ilm-i zâhirde alâka kesb itmişlerken tarîkat ve hakîkatin meşe'me-i latîflerinden enflerini zerre feyz-i nesîm-i ilâhî dokunmamış kimesneler hemân tarîk-i taklid ile bazı kütüb-i mutasavvıfda iktibasen ahz u i'tâ iderler. Lâkin hakikatı hakîkat-ı evrâk-ı perişanda görüp ismile âmil olup ve müsemmâsını âgâh kimseler değildir. Va'adlerinde mürîf ve şeyh sohbetleri dahî savt-ı tasvîr üzere ifâde ve istifâde idüb “men lâ şeyh lehû lâ dinü lehû ve men lem yekün lehû üstâze fe inne's-şeytane üstazehû” haberlerin irâd edinirler ve bu kelâmı şerâfet-i şiarı istima' idince

Bu denlü sözleri aşk ilinin hep cümle laf olmaz

Bu aşkın yok değil bir sırrı var lâbûd güzâf olmaz

Meâlince el-hatîru'l-evvel hatîr-i rabbani mezâyâsı ezderûn tulu' eyledi ammâ mürşît ve şeyh ne sûretle olduğunu görmediğimizden maâ'da sayt u sadây-ı cilvelerin dahî âgâh olduğumuz olmayub amma çâre ne rûz-u şebb-î derûnumuzu muzmer bir varta-i azîm oldu halbu ki memleketimiz civarında Tavas kazası dimekle mâruf bir kaza derûnunda vâliy-i memleket bir zât-ı şerif olmağın ârif ve âgâh ve âşık-ı dil-hasta ve leyl-i nehâr taraf-ı ubûdiyetde olmağla temennâda ve âh-ı firâk ve nâle ü zâr ile pervâne saf hâl-i dilini kimseye ifâde etmeğe liyâkatı olmayub derd-i derunun keşf idecek hâl-i[**vr. 47^a**] dilden vâkıf kimsesi dahî olmayub ahvâl-i dilin kendi kendi ile yanar ağlar bu hakîrin bâlâda beyânım ol miktardır ammâ ol zât-ı âli kaderin ahvâli tahrîr ve terkime gelmez. Beyt:

Derdimiz hafsala-i hâmeye sığmaz ey Nâbî

Anı vâbeste-i hengâm-ı mülâkât idelim

Meâlince hayret-i aşkı dilinde mestûr tâ'birden müberrâdır. Halbu ki ol zât ile alâka-i kadîme münâsebetiyle ekser ahvallerin bendelerinden ketmetmeyüb haldaşlık-ı dâimelerinde idik. Bir gün meclîs-i şerîflerinde esnây-ı musâhabetde bu hakîrlerin müteveccihen hatâ buyurub yâhu sizinle sâlik-i tarîkat olalum mu suallerinde hemân bir latîfe tarikîyle idi. Ammâ iki cânibden ezdil ü cân meyl-i muhabbetlerimiz fi'ile gelüb bu mâcerayı sem'-i can ile kabul ve birkaç mah mûrurunda tarîki mevleviyyeden bir şeyh misâfiraten hâne-i sââdetlerin dâhil olub ve tab-ı şerîflerin ercah görünüb kavluhu te'âlâ: “Ve enîbû ilâ rabbikum ve eslimû lehu min kabli en ye'tiyekumu'l-‘azâbu sümme lâ tunsarûne” “ayet-i kerimesi ile ol şeyhten “ceddidu îmaniküm” imâsı ile ikrâr alınub ve emri üzre esmâ-i ilâhîyye devâma ağâr olunmuş ise dahî naklini eylediği zikri devâma şuru' olunub anlardan kat'-ı nazâr bizler dahî ittibâ eylemiş idik ve'l-hâsıl bir lezzet-i me'anî hâsıl olunmayub telezzüz-i rûhânî kesb olunmadı ve bulmadan nâbude râzı olundu ammâ şubhe bu menzilde sabit kaldı ki acaba nâkısıyyet ol şeyhte midir ve yahut bizlerde midir fehm olunmadı. Hele çok murûr etmeyüb terk olundu. Bundan sonra ol zât-ı şerîfin bu mesleğe sâlik olduğuna bir taraftan vâkıf ve iştihâr buldukta sureti va'îdu'l-(İyiliğe yönelmek ve kötü şeylerden sakındırmak için bir kimseyi cehennem azâbı ile korkutma.) butûn kavimleri tebdili'l-şekil li ecli illa külli kâzibleri fevc be fevc gürûh gürûh iddia-i aktâbiyyet birle ana mürşîd-i sahih diyerek hâne-i devletlerin dâhil olunmağa ağâr ittiler. Onlar dahî ekserinin hatırlarını tayyib iderek def'-i leyyin birle def' buyurub ba'de'l-ezmine Hacı [**vr. 47^b**]İbrahim

Efendi nâmında Tarîk-i Nakşîden bir şeyh-i müzevvir zuhûr idüb ânın dahî sûret-i hâli nazar olunub ikrâr virülüb inâbet olundu. Bu hakîr biraz biraz müddet-i inkiyâd ba'dehû âna dahî terk eylemiş olduk. Ve'l-hâsıl "el-umûru merhûnetün bi evkâtihâ" muktedâsı üzre kavluhu te'âlânın "la tehdî men ahbebbe velakinne'llahe yehdî men yeşâ'." ayet-i kerîmesinin der-i küşâde olub civarımızdan Aydın Sancağı nâhiyelerinden Nâzilli demek ile ma'rûf mahalde târik-i Uşşâkiyye-i Halvetiyyeden müstahlef şeyhu'ş-şuyûh ekmelü'l-mütekemmîl sertâc-ı 'urefâ pişvây-ı etkıyâ tabîbî'l-kulûb eş-şeyh Muhammed ez-Zühdî demek ile meşhûr ûlûm-ı zâhirde nusha-i seb'a-i kerrât ile me'zûn ve sinn-i şerîfi atmış menzillerinde münzevî ve mücâhid-i ekmelü'l-hakîkât ve zübdetü'l-ârifin dünyâdan dünyaya ve vâdi-i uhrâyı huzûr-ı şerîfini ihzâr, âna dahi ehline ferâğ virüb ferâğ idüb "Allah bes bâkî heves" nüktesîyle mezâyâ hâsıl idüb aşk-ı ilâhîye ile mahv-ı vücûd ve mevhûm hestîyi istihlâk idüb "fenâ ender bekâ" ile bâkî olub "et-tevhîdü bi iskâtü'l-izâfât elbisesini telebbis "inne'd-tevhîde mebde-i külli zevk ve ni'metin" kavliyle âmil ve "enne'ş-şirke menşe'ü külli azâbin ve nikmetin" remzini âşına "men kâne fi kalbihî gayrullah fe hasmuhû fi'd-dareynî Allah" kavlu şerîfi ile hembeste ve öyle olan zümreden vâreste kavluhu te'âlâ "es-sabikune's-sabikune; ülaike'l-mukarrabün" ayet-i kerimeye mâ sadak zümrelerin yâr-i dilârâm ve kavluhu te'âlâ "elâ inne evliyâullah lâ havfe aleyhim ve lâhüm yehzenûn" ayeti ile âmiller tâifesi ile hem cins ve hem meclîs olan zât-ı şerif kaddesellahu sırrahu'l-azizden et-tekrâru hasenun kavliyle amil olunub "**evliyâî** tahte kabâî lâ ya'rifühüm gayrî" serîrinde mestûr ve vasf-ı şerifinde ve vesafe'l-âcizün îması ile cilve-yâb olan zât-ı şerifden tecdîd-i bey'ât nasîb olub ve râbitâ-i derûnumuzu ol tarafa rucû' ittirdik. Vaktâki beynimizde vâki' ahd-i mîsâk derece-i takviyyet [**vr. 48^a**] ile merbût seyr-i sülûkümüz niyyet-i hâlise ile metânete bâliğ olucak "cezbetün min cezebâti'r-rahmân tevâzî amelü's-sakaleyn" sırrı zâtında mevcûd olmağın der akab vücûd-ı bî surûrumuzu aks olub ve zerre zerre ol aşk-ı ilâhî sırrımızda temevvüce rağbet gösterib kuvveden fi'le çıkmâğı rûnümâ etti. "El-'ulemâi veresetü'l-enbiyâ" mâyesi dil ü cânda hüveydâ itmeğe başladı. Ona lezzet-i esmâ-i ilâhiyye ve kimyây-ı sa'âdet-i ebediyye ve muhabbet-i envâr-ı samediyyedir "ve dahî eş-şeyhu fi kavmihî ke'n-nebiyyi fi ümmetihî" meali müessirât-ı nebeviyye mâye-i iftihâr-ı Muhammediyye hâne-i dilde cevelân etmede bildimki inkiyât ittiğim zât-ı şerifde şâ'ibe-i şek ve müserredât-ı nefsâniyyeden eser yoktur. el-Hamdü li'llâhi te'âlâ sümme el-hamdü li'llâh yüz dereceden çeşm-i basîret revnak verir. Nûr-ı vahdâniyyet ile eşyâdan esmâ' ve

esmâdan müsemma semtini refât etmeğe başladı ve ol zâtın kemâl-i hüsnünü sıfât-ı noksânîyette görmemeyi tevbe-i nasûh ile istiğfâr idüb elestde ettiğimiz ikrârın ikinci mertebesi bu ahdimizde sebâta iktidâ eylemiş oldu ol demde kendi keremlerinden bir adet seyf-i hâmi-i ilâhiyye i'tâ ve ihsân buyurub kal'ây-ı emmârenin fethini şî'âr ve asâkir-i idârenin münhezimini emr buyurub ve ol seyf-i şerîfi rişte-i lâ ve ilâhe ile meyâne-i dil ü câna bend-i gayret ile bağladı ama bir seyf-i sârim bu ki taraf-ı yeminine havâle idince cemi' âlem varlık libâsın geyüb nûr-ı hakikât ile mülemmâ ve mâsivâdan bir eser kalmaz kavluhu te'âlâ "Allahu nuru's-semavati ve'l-ardi" esrârı âşikâr ve safây-ı nûr-ı samedânî ve mâye-i muhabbet-i rûhânî teveccüh etmede tâ bir mertebe ol seyf-i şerîfi kal'â-i evvelde asâkir-i emmâre-i sarf-ı millet eyledim ki gecelerde nevmde eser ve gündüzlerde firârdan bir nasîb olmayub ol derceye bâliğ oldu ki âlem-i vücûdda asâkir-i emmâreden eser ve hayl ü haşemî ihrâk-ı bi'n-nâr olub vücûduna pâk-ı arsa-i vücûdda serâb gibi müşâhede-i hayâlde kaldı. Ol mel'ûnun hud'a-i bî pâkî hadd-i pindâr ile ma'lûm olur. Matrud değildir ki la'îne idrâk ve hîle-i şerrinde el-ıyâzâ [vr. 48^b] bi'llâhî te'âlâ tamâm-ı ale'd-devâm bu kuflün fethatine ve bu kal'anın dest-i resine yedi ay muhâsara-i azîm ve muhârebe-i cesîm ile cismimizde tâkat ve cân u dilde liyâkat kalmadı. Hele 'inâyet bizden ve hidâyet-i rabbü'l-ekvân taraf-ı nusrete ein'âm gösterüb yakîn hâsıl oldu. Ammâ bu menzilde vukî' yafte olan vâridât bu olduki dâimü'l-evkât derûnumuzda zuhûr iden vâridat ve televvüsât mün'akis olub halk-ı 'âlem kâh mâtrûd ve kâh mesûdiyyet ile manzûr-ı hakîrânem olub bi nefsihi nefy-i isbâtımızın nûrâniyyeti bi'l-fi'l mazhâriyyete ve cismâniyyet üzere görünmeğin kendi tâkatımızı halk-ı 'âlemde görüp zân ider imişiz. Beyt:

Meğer ol kendim içinde kendimi mir'ât görünen

Sanurım nefsimi gayr-ı cismimi mişkât görünen

Perde-i pindâr tegâfûl imiş ol nâkıs

Dalga-i nefis eser-i bende de gâyât görünen

Mevce-i vahdet esrâr-ı tehayyürden imiş

Gehi inkâr sıfatı gâhîce esbât görünen

Öz ki serden Rüştiyâ Âdem'de vahdetten haber

Gören ol sırrî görür sanma sunu'ât görünen

Ben beni bende, bende beni ben görüb zulmet-i hevâ perestlikde bâb-ı dehânımızı küşâd idüb “eyne’l-mefer” “fe firrû ilallah” remzinden behre-mend olmayub gafletimiz eser bilmediğimizi bilmediğimizden imiş. Vaktâki ‘mâyet-i rabbânî ve futuhât-ı rûhâni zâhir olub ru’yet-i esmâ‘ ve safâda vâkı’ olunca etvâr-ı seb’adan tavr-ı evvelin ya’ni sıfat-ı emmârenin hısn-ı nâ pâkini nusret ve kal’a-i evvelînin fethini mâlik olunub bi himmet-i mürşîd ol dereceden gezer ve derece-i sâniye kadem basılınca seyf-i sâniye-i meyânemizi bend eylediler. Öyle biri seyf-i ilâhî bu ki şerhinde ‘âlem-i âciz ve vafında kamu müfessiran hayran ve dembestedirler. Ammâ derûn-ı ğılâfta mahfûz olmağın nazar-ı basîret düş olub ve selb-i ğılâf olundukta ol seyf-i merğûbun vücûdunda cemi’ esmâ‘ sıfat-ı nakş olunmuş olub kalellahu te’âlâ[**vr. 49^a**]“Velakinne eksere’n-nas la ya’lemüne” ma’nâsınca ru’yet ve idrakden müberrâ zann olunur ammâ tûtîyây-ı elestden mâye-i kehl-i Muhammedî dîde-i bînâya ihsân müyesser olunca gözü açıklara ayn-ı a’yânda zuhûru mahall-î imtina’ değıldir. İmdi bu etvâr-ı seb’a denilen nefsin sıfatlarıdırki beyân oluna evvelkisi sıfat-ı emmâredir, ikincisi sıfat-ı levvâmedir, üçüncüsü sıfat-ı mülhemedir, dördüncüsü sıfat-ı mutma’innedir, beşincisi sıfat-ı râziyedir, altıncısı sıfat-ı merziyyedir, yedincisi sıfat-ı nefsi sâfiyedir. İmdi bu sıfatların cümle vücûd-ı âmire birbiri içinde yedi kat kal’adır. Ve bu yedi kal’anın esmâ‘ ullahdan yedi adet miftâhî vardır. Bu miftâhlar emr-i hakk ile dest-i mürşîdâna i’tâ ve ihsân olunmuştur. Bir sâlik-i ilallah bu mücâhedeye niyyet eyleyüb fütühâtına murâd eyledikde bu mniftâhâtı emânet olunan mürşîd-i kâmil her kim ise bulub hakk-ı pây-ı inâyetini ğubâr olub dest-i şerîfinden âhar ve taraf-ı muhârebe-i meyl itmek gerekdir. Ammâ kendi kuvve-i karihden bu miftahlara ahz ile bilâ mürşîd feth-i zafer olurum mülâhazasıyla kudret-yâb olurum zann idersek el-hazer el-hazer el-hazer nefsinin telef ve kalbini ifsâda bâ’is olursun ve miftâhât bunlardır: evvelisi lâ ilâhe illallah, ikincisi yâ Allah, üçüncüsü yâ Hû, dördüncüsü yâ Hakk, beşincisi yâ Hayy, altıncısı yâ Kayyûm, yedincisi yâ Kakhâr. İmdi bunlar ki usûl-i esmâ tesmiye olunmuştur. Ve dahî yâ Fettâh ve yâ Vâhid ve yâ Ehad ve yâ Samedullah. Bunlara furû’ât-ı sema‘ tesmiye olunmuştur. Ve bu on iki esmâ-i ilâhîdir. Cümlesin ferdin ferdâ telkîn-i mürşîde lâbudur ki “levle’l-mürebî mâ ‘araftü rabbi” buyurulub bu miftâhâtın isti’mali ancak re’y-i mürşîd ile gerekdir. Zira “er-raffiku sümme’t-tarîk” ve dahî “ed-delîlu sümme’s-sebîl” buyrulmuştur ki mertebesi ‘alay-ı ‘iliyyin ve ‘âlem-i me’âni-i mukaddes bu futuhâtın verâsındadır. Tâlib olan canlara refik ve rehber gerektir. Gaflet olunmaya beyt: [**vr. 49^b**]

Bilenler fenn-i aşkı bilmekle fahr ider yahya

Nedenlü ârif ve agâh isen ol denlü nâdan ol

Mealince bu kal'aların fethi ile müşerref olan zâtlar cihâd-ı ekber etmiş olurlar. Zîrâ hakkında buyurulmuştur “men harreme min seferi fi'l-bâtını ibtilâ bi seferi'z-zâhirî lem yezid ...⁵⁵⁴minna illa ba'de'l- bi seferi'z-zâhiri” ve kale aleyhi's-selâm “hîne race' an ğazveti race'nâ min cihâdi'l-asğar- ilâ cihâdi'l-ekberi ya'ni mücâhedetü'n-nefs ve innemâ 'iddetü cihaden ekberu liennehâ sârat bisebebihâ kariben limağfireti'r-rabbî elletî hiye'l-maksûdu mine'l-halkı bi hılâfî'l-cihâdi'l-mağrûfi” kalellahu te'âlâ “ve'l-lezîne cahedû finâ lenehdiyennehüm sübülena” sadakallahü'l-azîm. Zira rûh-ı şerîf bu kal'aları feth olunmaya perde-i nefsdan halâs olub vatan-ı asliyyesin seyr ü sülûk idemez. Meselâ sırâtın mürûr itmeyince idhâl-i behişt bi tasavvur olunmadığı gibidir. Ve kıs aleyhâ emr-i maksûdumuzu şuru' idelim. Ba'dehu seyf-i sâniye ale'd-devâm emr-i mürşîd ile kal'a-i sâniyenin fethini cev vü gayret eyleyüb leylen ve'n-nehara kılinc salmadan vücûd-ı nâtuvânımızda kuvvet ve zâhir-i bâtınımızda liyâkad kalmadı. Cümle 'âlem hûn ile mülemmâ görünür bu tavrın vâridât-ı vücûdda mümkinatın mahv u telefi vücûd-ı hakîkinin sebâtı şehr-i vücûdda bir nev hilâl misüllü gâhi zuhûr gâhi perde-i sehâb-ı nefsanîyetde bulunub dil ü cân hayretde ve ummân-ı bi nihâye gibi emvâcının hadd ü pâyânı görünmez ve sefine-i cismi bahr-ı vücûdda dümen tutturamayub rüzgâr-ı aşk kangı cânibe cer iderse tâbi' olur. Kuvvâsını hevâsını emânet idüb hayrân ve sergerdân câzibey-i hakîkatin derece-i sâniyesini hâne-i dilde nümâyân bilüb dil kendi hâliyle meşgûl ve iki cihânı âlem-i suretde zerre-i kadar nazar-ı i'tibârı kalmayub rûz-ı şeb âh u enîn üzre ahvâl-i derûndan vâkıf olmayanlar suret-i hâlini nazar idüb ta'n u teşnî' ve sû-i zanna i'tibâ idüb hakkında çok makâl iderler. Ammâ aşk-ı dil haste halkın dahlini görmeyüb bu hasbihâli kendi hâtırını teselli ider. Beyt: [vr. 50^a]

Kıl enne illâ lehe kad volidâ

Kıl enne'r-rasûle kad kinhâ

Mâ behallahü ve'r-rasûlü me'â

Min lisâni'l-verâ fe keyfe enâ

⁵⁵⁴ Okunamadı.

Tâbi’i ehl-i hakka münkir-i din

Diye gelmiştir râd izlenâ

Sırrı kul küllü âyetin fehm it

Cümle-i hakdan bil eyleme gavgâ

Mâ esâbeke velî müeddeb-pes

Bildiğin söyleme edeb sakla

Kelâmınca dahl-i avâma küllü hevâm deyüb gûşunu almaz ve safâsından cefâsını bilmez ve refâtârından edâsını ferâmuş idüb nevbahâra irişmiş bülbül gibi verdi i ra’nâsının virdiyle âşkınadır. Vaktâki bu tavrın dahî vücûdda te’sîri zuhûra gelüb taraf-ı gâlibiyetden işâret olunmağla emr-i mürşîd ile bu vus’a dahî dest-i res olunub kal’a-i sâniyenin feth-i bâbı müyesser olub dest-i rûh-ı pür futûha miftah-ı kal’a-i nesîm ve ba’dehu kal’a-i sâlisenin fethi için emr ile seyf-i sâlise-i cânib-i mürşîdden in’âm ve fethini meş’ar-ı dua-i hayriye birle kavluhu te’âlâ “nasrun minallahi ve fethun garîb” nümâsıyla ve kavluhu te’âlâ “inna fetahnâke fethan mubînâ” mazharı ya’ni niyaz ve sa’adet-i rüzgâr ve inâyet-i settara penâh edinüb niyyet-i gazâ ve feth-i e’dâ du’alarıyla seyf-i şerîfi meyân beste ve bend-i kavî ile siperleyüb refatâr-i aşk-ı suvâr ve bâb-ı tevekkülü yüz tutub kenz-i kanâ’atı tetimme-i esfer ve nûr-ı şerîfini hayme-i bârgah ve sabr-ı hilmîyeti rehber ve râbita-i kalbî ilm-i zarûrîden ve himmet-i mürşîdi pişvâ inâyet-i rabbâni-i sertâc idüb tûb-ı ezkârı ele alub yâ hû ve yâ men hüve sadâsıyla kal’a-i sâliseye hücum ve tevâbi’-ı rûh-ı pür futûh olan dilâverleri ve cemi’ hüsn-i halk bendini istimdâd-ı tarik ile cem’ eyleyüb ve îmân u i’tikâdı saf ola. Rehnümûn idüb leylen ve’n-nehâra ‘âlem-i vücûdda kal’a-i sâlisenin etrâf-ı erbâ’asını muhâsara idüb na’re-i yâhu asâkir-i hamîdelerden arsa-i vücûd içre lerze virüb halbuki her sabâh ibtidâ-yı cidâlimizde âdet-i esrâr-ı ilâhî yüz adet kimesne hurûc-ı meydân iderler. Ol kimesnelerin cümlesinin yemîninde işâret-i küfür ve yesârında işâret-i îmân alenen zâhir ve bâhir olub ve cümlesinin [vr. 50^b] bir tarafları nefsi emmâre ve bir tarafları rûh-u pür futûh-ı câniblerin i’âne üzredirler ammâ asker-i nefsi bedhâh muhâsarada za’if olmağla ânların hâricte vâkı’ muâvenetini fâide virmeyüb taraf-ı emmâre ma’lubiyetde vâkı’ olur. Bu kimseler her sabah mebd-i rezim olmaklığa muhtâc vehimdir. Ba’dehu rûh-ı pür futûh kuvvâsı ile berikâdan ve nefsi emmâre kuvvâsı ile berikâdan cenke âğâz idüp müdâvemet üzeredirler ol demde vücûd-ı aşıkda

zuhûr iden vâridât-ı bi hasbi'l-harâret ma'fuv olmağın ve çok mahalde işâret dahî olunmuşdur ki ehline ma'lumdur cem'inde te'annüt yoktur. Zira harâret-i aşk ile aşk-ı kıbâhilerinden nice kelimât fi'le gelüb söylenür ammâ indellah ma'fûdur. İmdi mecmullahi te'âlâ bu kal'anın dahî fethi nasîb olub kal'a-i râbi'anın tedbiri husûsu ve "ve şavirhüm fi'l-emr" misdâkınca kuvva-i rûh ve ahlâk-ı haseneler ve cem'ıyyet-i ezkâr-ı şerîf ve ilhâm-ı rabbâni ve vâridât-ı aşk-ı ilâhî ve cilve-i nâmütenâhi hayme-i perverdîgârı olan makâm-ı şerîfi rûh-ı sultânı ile "mâ vüs'anî arzı ve lâ semâi' ve lâkin yes'ani kalbe abd'l-mü'mini't-takıyyi" denilen arz-ı vâsı'da ahlâk-ı hamîdân ve tâbi'leri cem' olub ve kal'a-i râbi'anın fethi hususunda meşveret ve taht-ı râbita-i bend idüb bi'l-ittifâk niyyet-i hâlısa ile du'âlar olunub taraf-ı tedârike ibtidâi indiler ammâ kal'a-i râbi'anın miftâhı dercei Hz. İsa aleyhisselamda olmağın ol zât-ı şerîfin 'âlem-i vücûdda kâim makâmı rûh-u şerîf olub ve cemi' ahlâkı hamîdeler müteveccih-i rûh olub istimdât ve isti'âne talebile cümlesi yekdil ve yekcihet itmâmı müşâvere birle mühimmât-ı seferiyye-i tanzîm esnâlarında bu fakîr dahî anların aralarında heyûlâ mânend gâh başını taşa ve gâh taşa başını urub tehayyür üzre olur idi. Ne kelâm-ı tatvîl ide levmi emrimiz şed ile kal'a-i râbi'anın sefer-i şerîfini âsitâne-i vücûdda makâm-ı âlemdâr-ı rûh olan mevzu' akılda mertebe-i hatır-ı Eyyübe'l-Ensari radiyallahu te'âlâ annda cemi' kuvvâyı eltâf-ı hüdâ ve şâyeste [vr. 51^a] iktidâ olan zât-ı şerîf hüsn-ü himmet-i 'aliyyeleri birle du'â-i senâ ve tekbîr-i bâri-i te'âlâ ile kal'a-i râbi'anın seyfini bu hakîrlerin derbeste-i meyân kılınub hazreti Allah fütuhât-ı garîbe ihsân eyleye deyüb himmetlerini bizimle hemrâh nasîb ve tea'yyûn etdiler. Bu hakîr dahî pîrin ve ânların himmet-i aliyyelerini ve hak birliğin sığınub bu cihâdı dahî niyyet idüb ibtidâ eylemiş olduk. Halbû ki ol seyfi şerîfi bir kerre derûn-ı gılafdan ihrâc idüb gördümki her cânibinde esmâullahi te'âlâdan ism-i hakk nakş olunmuş. Bildim ki kavluhu te'âlâ "ve kul câe'l-hakku ve zeheka'l-batılı" mantûkı hâtırında kânımı yer idüb fethini şekkim ve gümânım kaldı. Ben niyyet-i hâlıse ile makâm-ı mutma'inne akdem basub âdemâne hareket iderek bend-i peymâne-i feyz ile ibtidâ olundu. Vakt-i sabâh derc-i râbita-i derûn ile cenge mübâderet ve ğalğale-i nâ're-i yâ hakk âsumân-ı vücûdda öyle güm güm gümlettiki arsa-i evrâk-ı hazân gibi âlâtı rezimkâr münteşir olmağa başladı. Bu minvâl üzere rûz-ı şeb sabîr ve arâm bilmeyüb beş on gün miktarı cidâl-i azîm memnû olub kâbil-i tâ'bir ve şâ'ibe-i tahrirden tefütş iktizâsı ber tarâf-ı cerâ mâ cerâ ile ihtitâm bulur.

Ahvâl-i derûn-ı hâme-i terkîmle bilinmez.

Takrîr ile hem şerh ile tefhîmle bilinmez

Bu sırr-ı garîb ehline ma'lûmdur ammâ

Nâ ehil olanı derc ile taksîmle bilinmez

Esrâr-ı hevâ hâtem-i kudret ile mahtûm

Ol tavrı müzâhirdeki tersîmle bilinmez

Me'alince bu dâi'yenin meyânında zuhûr iden vâridât-ı ilâhî hâlden kâle vurûd idüb kâbil-i işâret olanları budurki mecmuâ'-i âlemi ol sâlik-i râ-î nîr-ı ebyâz ile mülemmâ ve cemi'mahlûkat sûret-i ahseni takvîmde müşâhede olunub her sûret insân-ı kâminden yüz gösterir. Ol derecede kavluhu te'âlâ "yâ eyyühen'nefsü'l-mutma'inne irci'î ilâ rabbiki râziyete" mazharı âşikâr olmağın ez dil ü cân şâibe-i şekden eser-i iğvây-ı nefsâniyyeden hatır kalmayub "ez-zâhiru hakkun ve'l-bâtını hakkun ve gayruhû hevâhun" zuhûriyle "lâ âdeme bi'l-kevn ve lâ iblise lâ mülk-ü Süleymân ve lâ bilğabesi ve liküllü işâretin [vr. 51^b] ente mu'nî yâ men hüve ilâ kulûb" mîknatis işâretini dilden tetebbu' birle sırlar ser gösterub idrâk-ı sâlikiniyye yakîniyyet hâsıl olur. Ve bu menzilin işâreti ve bu mesleğın beşâretini itla'-ı dîde-i dil behrever olub ifâde-i mürşîd ile eyle bu fethin zuhûru zâhir olur. Ve kal'a-i râbi'anın miftâhı dest-i rûh-ı pür futûha in'am olunub mesrûr-ı ekbalîyyet yâ mürşîd deyüb ahz ider. Ve mertebe-i râbi'anın taht-ı şerîfini rûh-u âsitâneye iclâs itdirüb kuvvây-ı rûhun cümlesi makâm-ı mutmainne-i tebrikiyye-i teşrîf idüb bu cem'iyyetde olan iş-ü nûş ve safâyı ruhanîlere beyân ve vasfa gelmez. Min ba'd me'mur olunan hizmetden mertebe-i râbi'a zabt olunub evc-i mertebe-i kal'anın fethi bâkî kalmıştır. Ma'lum olaki taraf-ı mürşîdden kal'a-i hâmisenin fethini me'muriyyetimiz fi'le gelüb kal'a-i itmi'nânda makâm-ı Âdemde insâniyyetimiz sûret-pezîr olmağın âferin hil'atin vücûd-ı hakikatimizi iktisâb ve in'am eylediler. Bu safâ ile ahlâk-ı hamîdeler cem' olub safâ ve râhat edây-ı hizmetden sonra olur. Terânesi tedbir olunub kal'a-i hâmisenin seyfi şerîfini a'tây-ı mürşîd ile yâ Hayyu yâ Kayyûm diyerek kuvve-i dil ü câna der-beste kılunub buyurdularki kavluhu te'âlâ "inna aradna'l-emanete ale's-semavati ve'l-erdi ve'l-cibali fe ebeyne en yahmilneha ve eşfakne minha ve hameleha'l-insanu..." sırrını hâmil ve kâil olmak âsan değildir. Çün cevher-i emâneti kabul eyledik ve kabûlüne meş'ar bu maksûda icrâyı birle kendi mikdârını ârif ve âgah olub kavluhu te'âlâ "ve lekad kerremna beni âdeme" ne kerem olduğunu meyân-ı kalbde vâkîf olub murâd-ı hüdây-ı te'âlâ hazretlerini tekmîl ve mertebe-i insâniyyet ne devlet imiş anlıyasın ve

futuhâtın verâsında âyiney-i tâc-ı mükerrerem yüz gösterüb rumûzu fî ahsen-i takvîmi idrâk ve srr-ı ma'rifetu'llaha vâsıl olunmağla iştibâh itmeyesin emri ile cev-ü gayret idesin ve “illâ felâ” hitâbına müstedâb ve muhâtab olmayasın nidâsı gûş-i dil ü câna ilkâ olununca bin cân ü dilden bu [vr. 52^a] vuslata in'âm bilub çekdiğim cefâ ve elem safâya munkalib oldu. Hemân dem-i bağ vuslat gülleri küşâdelenmiş misillü seyf-i şerîfi ez cân ü dil kabul birle kavluhu te'âlâ “ve câhidü fî sebîli'llahi” deyüb niyyet-i hâlise ile meğer gayret-i derbeste idüb ve seyf-i hüdây-ı ilâhîyye dile ve ismi'llahe pür dil ü cân birle âbudest alub iki rek'at nâfileleriyle sülsü âhirede ahlâk-ı hamîdeleri derc ve ilm-i şerî'atı dest-i akl-ı me'âda teslîm ve gülbeng-i Muhammedî dem-i evliyâ kerem-i Aliyy-i Haydar-ı Kerrârdan tebâr ile kal'a-i hâmisenin muhârebesini ibtidâ eyledik. Ammâ bu cihâda murâd eyleyen zümre-i merdânın işini Hazreti Allahu Te'âlâ âsan vecihle feth-i nusretler kerem eyleye zîrâ bu kal'anın burc-ı bârûsı eflâke ser çekub cemî' kavmi bene'l-esfar gibi sarı giyüb sarı kuşanırlar. Eğerçi yüzünde bâb-ı fethini taleb etmeyenün çâresi olmayub hemân Allahu te'âlânın feyz-i nusretlerini muhtâctır. Hemân şehbâz-ı dil her taraftan şehper-i kudret birle kânib-i bâlâdan mürğ-i hümâ pervâz-ı âsâr-ı serbâzlık ile bir tarik ile fethini imkân bulmaya tasavvur-ı sûret ile der-i dest olunmaz bu kal'anın tarafı behiştâne kapıları küşâde olub kal'a-i râziyye demek ile müştehir bir kal'adır. Kemâ kâlellahu te'âlâ “ya eyyühe'n-nefsü'l-mutma'innetü irci'î ilâ rabbiki râziyyeten merziyyeten” buyurulan bu kal'adır ki işâret olundu. “Allahümme yessir lenâ cemî'â” emri bu kal'anın fethinde ol kadr-i zahmet çekmediği kâl ile ifâdesi mümkün değildir. Beyt:

Bilur Uşşak olan geçdi başından

Biçebilmez gışş ehli taşından

Budur mâcerây-ı sırr-ı uzmâ

Bilur ârif olan bunu hoşundan

Misâli üzre bu safânın vasfını cefâsını çekmeyen fehminden gâfildir. İmdi bu menzilin vâridâtı bulur. Der ki kale Rasulullahu sallallahu aleyhi vesellem “mûtû kable en temûtû” ve kale eyzan “hâsibû gable en tühâsibû” hadis-i şeriflerinin rumuzları üzere mevt-i irâdînin sırrı Uşşakda rev'an idüb fenâ içinde bir sıfat-ı bekâ zuhûriyle “el-mü'minun la yemûtüne bel hüm yenkalibûne min dârü'l-fenâ ilâ dârü'l-bekâ” bu burhâna delildir ki eşyânın lisân-ı[vr. 52^b] hal ile Allahu te'âlâ hazretlerinin itdikleri zikrin keyfiyyetini sâlik vücûdunda idrâk itmeğe nûr-ı hidâyet yüz gösterüb

netâkümü'llah te'âlînin Kur'an-ı Keriminde buyurduğu âyet-i kerimesidir kavluhu te'âlâ “ve in min şeyin illa yüsebbihu bihamdihi ve lakin la tefkahûne tesbîhahüm” nutk-ı pâkinin mazhariyetini derki sâlik ila'llahda kâlden hâle tahvîl olunmağa ibtidâ' eyler ki cümle eşyâda malzeme-i hayât idrâk olunub ve ba'zı eşyânın zikrini ve terennüme-i nağmelerini vâkıf olmağa başlar. Kavluhu te'âlâ “innallahe ala külli şeyin kadir” âyetinin sırrını ârif ve nazar-ı ibret ile nâzır ve dide-i basîret ile müşâhede ve sem'-i tahkîk ile istimâ' eyler. İmdi Lâmiî' kaddesallahü sırahunun Şerefi'l-İnsan nâm kitâbında münâzara-i evvelde .....?⁵⁵⁵Hâkim-i Hicazî ile mubâhasesinde mâ sadak hadisidir ki

Tahrîr-i üzre beyân

Murtezâ goft yâ Rasûl-ı Hüdâ

Raftem ez Mekke-i cânib-i sahrâ

Hiç seng u diraht ne'âmed-piş

Ki gofteş selâm bi kem ü biş

İn mes'ud goft-ü vakt-ı ta'am

Men şenidem ez ta'am-i huuş kelam

Be-zeban-ı fasih ü lafz-ı sarih

Huş hemi goft behri hakkı tesbih

Ammâ bu mâcerâ her sâlikde fi'le gelmez. Hemân alâ merâtibihim ba'zısı ilme'l-yakîn ve ba'zısı ayne'l-yakîn ve ba'zısı hakka'l-yakîn mertebesini vâsıl olub kemâl-i kudret-i ilâhîye vâkıf olur. Ve ba'zısı alâ kaderi'l-bedâ'ati zuhûru mahl-i imtina' değildir. Vaktâki da'vâ bu menzile irdi. Ve kal'a-i hâmisenin cânib-i fethi çehre gûşa eyleyüb bu sâlik dahi mazhâriyetin mâlik olundu. Ve rûh-ı pür fütûh kal'a-i râziye-i adem ve hışmîle girüb iclâs-ı taht-ı hümâyun ile behre-yâb olub gündüzü îd ve gicesi leyle-i kadir olmağınî îş-ı nûş-ı sermedî ve mihr-i muhabbet-i ebedî ile cilve-i rûh hali üzeredir. Amma bu makâmın dahi istikrârında maksûd-ı hâssü'l-has der-i dest olmayub safây-ı cefâ ile ve kararı sa'y ve gayret ile tebdîl eyleyüb lâ maksûde illâ hû da'ıyesiyle seyfi sâdise-i hayru'l-murâdât maksûdun bi'n-nevât deyüb [vr. 53^a] emri-i mürşîd ile dermeyâ ve niyyet-i i'zâ ve kal'a-i merzıyye deyüb

⁵⁵⁵ Okunamadı.

Okudum ismi yâ Kayyûm u kavî
Tutuben ıhlâsı aşk-ı rehrevî
Beyyine kıldım kendimi kendim sefer
Didiler sırrıma kim eyne'l-mefer
Ne garâyıb sırrıdır sende seni
Arâyub bulmama dil kendüzini
Dil mü'min iken olur kenh-i İlah
Nice eyler Uşşâk ömrünü günâh

Şivesiyle çâr u nâçar galebe-i aşk-ı ilâhî ve vâridât kudret-i nâ mütenâhî mazhâriyetiyle “ille'n-nazar-ı eşeddü min'en-naâr” fehvâsınca kal'a-i sâdisenin mühimmâtını ve asker-i nusret penâhını arsa-i dilde müheyyâ idüb “nasrun mina'llahi ve fethün garîb” temennâsiyle iki rek'at nâfilesin edâ ve vakti şafaktan bir sa'at akdemce yâ Kayyûm diyerek mâsivânın küllîsini selbü dil ü cân ile rızâ-i hakkı süvâr ve kemend-i gayreti dil bend ve râbita-i mürşîdi mir'at ve tevekeltü ala'llah sayesinde ve muhâbbet zâtiyye-i kuvvayı rûhu gıda idüb “levlake levlake lema halaktü illâ felak” ve dahi “halaktü'l-eşyâ li eclike ve halekteke li eclî” şân-ı şerîfnde vârid olan mâye-i Muhammed aleyhisselatü ve's-selamdan istimdât taleb iderek na're-i yâ Hû ve yâ Kayyûm ile kal'a-i merzıyyedir deyüb azm olundu. Nâgâh civârı kal'a-i tegarrub hâsıl olunca Allahümme'ftah bir kal'a bu ki cev vü sa'y-i gayret ile çare bulmak kande tavkı beşerden hâric Âdem kâr-ı Âdem olmayub meğerki hazret-i Rabbü'l-müte'âl tarafından fethini meş'ar-ı inâyet ola. Yohsa vech-i âhir mülâhaza-i zafer mutasavvır olmak mümkün kabîlinden olmadığı Ya'ni “ez-zâhiru mine's-şems” olmağın aklımız cân ve didemiz gamnâk zemîn hadîd âsuman nuhâs oldu.

Çare ne ikrâr-ı elestü kuvvemizi kemân eyleyüb

Gayreti rûz-ı ezel ise idince zuhûr

Aşk-ı dil-hastalar itmez ölmeden nüfûz

Meali üzre el-mukadder lâ yüğayyer deyüb ânın der meyân ile ehlü'llah efendilerimizin hasbihallari olan kelâm-ı dürer barların ya'ni

Tecevvü' terânnî tecerredü tesil

Dilersen hakkı mâsivâdan kesil

Buyurdıkları üzre ekl ü şurbu ve mâsivâyı hakk-ı fâtırdan ihrâc[**vr. 53^b**]idüb eû'zübike yâ Kayyûm ricâsıyla burc-ı bârûsından top karasını gönül kuvvelerine vazî' idüb bârut-ı aşk-ı ziyadece ve hendese-i nûr-ı şeri'ati köz tutub "el-hayru mâ ihtârahu'llahe" sırr-ı şerîfiyle murâdu'llahi te'allak nasîb idüb çevgân-ı zikr-i meydân-ı aşkda billâ ârâm öyle bir neşreyledim ki vücûd şehrinin na'rât-ı meydân âsâyışden müberrâ olub istiğrâk hûn-ı a'dâ ile mâlâmâl oldular. Ve'l-hâsılı bâb-ı inâyet-i rabbâni küşâd ve eltâf-ı hidâyet cihet-i mazhâriyyet birle taraf-ı mensûriyyete ruhsat-yâb olmağın kal'a-i sâdisenin fütühâtına ve nefsi-sıfat-ı merzıyyenin ma'lûbiyyetine işâret-i aliyye ile mahzûn gönüller mesrûr ve rûh-ı gamkînîmuz pür nur oldu. Elhamdüllahi'l-mülkü'l-mennân deyüb kal'a-i sâbi'anın vesilesi olan seyfi-kahhârî bilâ tevakkufin meyâne-i dil ü câna beste kıldılar ki kal'a-i sâbi'anın fethini me'mur olunmamız hüveydâ ve bedidâr oldu. Hele asker rûh-ı bir futûha zahmet-i kebir olub cüz-i kislân gelmiş ise dahi gayretullah zahmet-i rahmet ile tebdîl buyurub cemi' kuvvây-ı su'adây-ı derc ve kal'a-i sâbi'anın şurâsını taht-ı merzıyyede tekmîl idüb bir vakt-i seher meymenet şî'ârda şebhûne söz birleyüb du'â-i senâlar ile yâ Kakhâr ismi şerîfini devâma şuru' ittiler. Tâki sülûsü âhire zuhûr idüb "li mea'allahi vaktün la yese'unî fihî melekün mukarrabün velâ nebiyyün mürselân" hadisi şerîfinin mâ sadakı gâfiller gafletde ve cünûd-ı nefsi-nevm-i bilâda ve âlem-i ağıyardan hâlî olub ehl-i hakk bi'z-zât hakk ile cilve-i ma'nevîde safây-ı rûhânî ile ruhsat-yâb olunduğu demlerde niyyet-i hâlîse ve teveccüh-i rabbâni ile yâ Kakhâr ve tevekkeltü alallah deyüb cenke agâz olunub tâki vakt-i namaza değin bir cedel-i azîm oldu ki arsa-i vücûdda na're-i yâ Kakhâr ayyuka ser çeküb "limeni'l-mülkü'l-yevm(e); lillahi'l-vâhidi'l-kakhâr" sırrı gûş ü câna dokundu. Çün vakt-i salât-i subh zâhir oldu. Münâdiler nidâ idüb ol ceş-i [**vr. 54^a**]rûh-ı sultanî cem' olub çeşme-i vahdâniden âb-ı tevhîd ile abdest alub mescid-i merzıyye-i cem' olub îmân imâm-ı iktidâ ve salât-ı subh-ı şerîfi edâ ittiklerden bu hakîr u zelîl dahi mescid-i şerîfin bir köşesinde ol mübârek imamı iktidâ ve salât-i ehassı ânlar ile tamâm tekabbelallah deyüb maksûdumuz olan kal'anın fethini recâ ve niyâz iderek cenke mübâşeret olundu. Tâki vakt-i sahabe değin habl-i cidâl olunub berminvâl-i muharrer tamam üç mah külli yevm gün günden ziyâde muhârebe-i müşted olmağın ta'bir ile ifadesi mümkün değildir. Amma bu menzilde zuhûr iden vâridât-ı ilâhî bu oldu ki cemi' âlem renkden mu'arra ve vücûd-ı mevcûdât nâbud nâpeyda ve cümle mahlûkât yerlerinde mahv ve müstehlik-i fenâ içinde bir nesne

ru'yet olunmaz. Ancak vâhid-i Kakhâr sadâsını âlem-i vücûda ihâta idüb cemi' eserler müesseri hakîki ve râh-ı vücûd-ı bekâ küşâde olub “külli şey'in hâlikün illa vechehü” sırrı zâhir “fe eynemâ tüvellû fesümme vechullahi” a'yn-ı â'yanda “küntü sem'uhû ve basaruhû ve yedehû ve lisanehû ve bi yesme'û ve yebtışû vebi yetekellemî vebi yemşî” hadisi kâlden hâle kavluhu te'âlâ “vemâ rameyte iz rameyte ve lâkinne'llahe ramâ” ayetinin cilvesi nümâyan ve kavluhu te'âlâ “evelem yerav ile't-tayri fevkahüm sâffatin ve yekbidne ma yümsikühünne ille'r-rahmâne” tefsirinin ma'nây-ı hakîkisi levh-ı dilde âşikâr olunub tevfiik-i rabbânî ve ı'nâyet-i samedâni zuhûr idüb zâhirden bâtına ve kesretten vahdete cemi' müfredât rehnümün olub mukayyeden mutlak ve hakka'l-yakîn halleri cân u dilde pertev-endâz idüb kal'a-i sâbi'anın feth ve nusretine mazhar olundu. Bu menzillerde bu def'a cânib-i mürşîde ifâde olundukda elhamdülillahi te'âlâ bimennehû müjde-i futûhât birle tebşîr olunub berzah-ı müberrem bahr-i tehayyürden sevâhil-i ihsâna ilerledi ki mesrûriyetini ihbâr ile peymâne müjde-i vuslât-ı dil tıflını kâse-i es-seyyidât tekraren sunulub yâ Fettâh iftehu'l-bâbu'l-cenânü'l-mukarrabîn temennâsıyla şerâb-ı peymâne-i furû'ât açılıb[**vr. 54^b**]yine izn-i mürşîd ile hâtîme-i usûl ve ibtidây-ı menâzil-i furû'ât cânibleri dahi bir müddet-i garîbede tekmiil olunub kal'a-i sâbi'anın ma'nâ-i şerîfi dest-i rûh pür futûh teslîm ve derûn-ı kal'aya dahil ve çeşm-i basar-i basîret ile şehir-i sâfiye-i kâmile görmeye inâyet-i feyz-i kakhâriyye ve el-tâf-ı lem yezeliyye takrîr-i zebândan ve tahrîr-i hâme cünbânından müberrâ olmağın “e'iddet li'ibadiye's-salîhin mâlâ aynün ra'et velâ üzünün semi'at hatara alâ galebe-i beşerin” kelâm-ı kudsiyyesi a'yn-ı â'yanda tahakkuk idülüb sadaka rasulullahi ve nutk-ı hâbibullah diyüb dâhil-i hısn-u hâsîn olundu ammâ bu furû'âtın seyirinde zuhûr idden lutf-ı ilâhî ve inâyet-i nâ mütenâhi şöyle temsil olunurki bir hakîm ü hâzık bir kase içre bâde-i sahbây-ı ezeliyye sundu. Der-akab alınub bila nükûl nûş ettiğî cerâ'at idemeyüb cüz'î sûret-i a'râz nümâyan olucak. Ol rânay-ı dil buyurdular ki kavluhu te'âlâ “ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ” kavlü latifini ağâz idüb tekrar sundular hemândem olub nûş eyledim amma der-akab kendimden geçüb âlem-i mahviyyetini kadem bastım. Bir müddet mest ü lâ bî akl ve yine kendülüğimi gelib gördüm ki derd yanımda bir lezzet-i sâh zuhûr itmiş olub mâ haddehû fikrin ve ihâtâ bihî vehmeke sırr-ı zâhir olub suâl olunub cevâba muktedîr olunmaz min ba'd ol rânâ-i dilden bu şerâbın keyfiyyet-i tadîfinden sual olundukda buyurdular ki buna şarâb-ı ehass derler. Sizlere ta'lîm ideyim buyurub der-akab bin bir adet günâ-gün şükûfeler cem' ve tedârik ve bu mecmua'-i şükûfeden bu şerayb-ı bendelerin ta'lîm buyurub devâm-ı ittifâkını ruhsât

idince fehm eyledim ki vecd-i nâtuvarımızda esmâullahın te'sîrâtı işâretleri mazhâriyeti câniblerin imâ ve ihsân-ı ilâhîyye buyurulmuş oldu. Elhamdülillah sümme ve sümme elhamdülillah imdi maksûda şurû' idelüm bu kal'a-i sâbi'a bir kal'a ki ânda ne yemîn ve ne yesâr ve ne fevk ve ne taht ve ne şark ve ne garbden [vr. 55^a] eser var ol makâm-ı âlîde sekiz cenneti bir habbe-i ahz ve atâ ider bulunmaz heman "ed-dünya haramun 'alâ ehli'l-ahirati ve'l-ahiratü haramun 'ala ehli'd-dünya ve hüma haramâni 'alâ ehli'l-lahi te'âlâ" hadîsinin sırrı aşikâr olub kavluhu te'âlâ "ve âhiru de'vahüm eni'l-hamdü lillahi rabbi'l-âlemin" ni'meti zuhûr idüb "ene sırru'l-insânü ve'l-insân" sırrı dil ü cân içre terennûm üdhulûhâ bir sırdır ve selâm nidâsıyla rûh-ı sultan-ı şâd-ı harrem ve çeşme-i hayat tensîm-i ebediyyeden nûş ve metebe-i aslıyye-i âsûtiyet birle ferah-yâb ve huçeste-i dem nûr-ı zât-ı kibriyâda dâim olub sufre-i samediyetden ni'meti'l-va'ıyyet tene''am olunub bu menzilin cühelâsının ahvâl-i perîşâniyyeti görüldükte esbâb-ı u'refâ tebessümâne-i cilve-yab olmaktadırlar. Bu menzilin esrâr-ı vâridâtından suallerim gelir ise serverimin olur. Sırta ayân eylemek olmaz dâ'imesiyle "men sumtu bi hay" hadîs-i şerîfi iftitûm-ı mektum kelâm eylemektir. "Allahümme yessirlenâ hâza'l-makâmu" ey zümre-i ihvân-ı dîn ve ey uşşâk-ı peymâne-i elest-i yakîn eğerçi birkaç kelimât nâ hemâre tahrîr ve te'vilini cesâret olunmuş oldu ise dahi "huz mâ safâ de' mâ keder" mealince tabi' devletler beyleri muvafık gelenlerin kabulü ile ve indinde zikr-i hoş gelmeyenleri a'vf ile mu'âmele buyurub kıra'at iden ehîbbâ ve muhibbân ve â'sıkân ve sâdikândan niyâzımdır ki bizler bi kaderi'l-bedâ'ati kâlini kaleme aldık. Sizler hemân hâli ile hasbihâl idinmeyi sa'y ve gayret buyurub bizlerde hüsn-ü himmet ve du'âdan ferâmuş buyurmaları bâbında hâtıra mürüvvet-i şî'ârdan dîr ve mehcûr buyurulmaya tahrîren fî şehri'l-muharremi'l-şerîf ve fî senetin hamsîn ve mi'eteyni ve elf temmet er-risâletü bi avni'llahi Te'âlâ ve bi hürmeti seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve sahibihî ve ecma'in ve bi neste'in.

EK-3 KİTABÜ'T-TEVBE VE'N-NEDAME

[vr. 55^b]Hâzâ risâletü şerifetü me'lûfetü bi kitâbi'tevbeti ve'n-nedâmeti an Şeyh Süleyman Rüşdî Süleyman el-hakirü'z-zenb.

Bismillahirrahmanirrahim

Elhamdülillahi'llezi ce'ale'n-nuri ve'z-zülmeti ve halâka's-sinin ve't-tur ve yehdî men yeşa' ilâ sırâtın müstekîm e'nâ ilâ sebîli'l-mustavi ve tariki'l-hidâyeti'l-ma'nevi ve sallallahu te'âlâ seyyidinâ Muhammedin efdalü min beni Âdeme ve alââlihi ve sahbihi ecma'în. Amma ba'd bu risale-i muhtasara-i rakamzede-i mıstar-keş beraşim silk-i muzâhire-i tasvîre vesîle ve hâme-i cünbân-ı şivegâha levha-i beyaza nakş-ı ber nukûş zîbâ teride ya'ni gülgeşte-i âlem-i nevbahâr sebz-zar-ı bostân-ı çemen irâde-i nükât nokta-i dâne-i fülful gerdeş gönca-i hoşbûyân misüllü meydânzede kırtâsiyye-i safâda pîraste kılınmakdan maksûde-i hakîr dil-şüde-i ahkaru mine'l-meşâyihî ene şeyh Süleymân Rüşdî-i dervîş-i dil-riş bu mesâlike-i Muhammedî ve râh-ı Müsnedî-i Ahmedî-i mustaviyyede tarîkımız tarika-i halvetiyyeden şu'bedâr pür-yâr himem-ârâ silk hazreti pir Hüsameddin Uşşakî k.s. te'âlâ bi sırrihî'l-bâkî hazretlerinin mâye-i iksîr kimyay-ı mazhar güşây-ı mâneviler silkinden alâ haddenâ mehr-i mehter pür envâr neşve-i gerdelerinden zerre ve bahr-ı bî pâyan bî nihâyelerinden katre-i cüz-i lâ yetecezzâ iktibas-ı dil ü cân olunmuş ise dahi yine derce-i nisbetde

Caân-ı cânân dilmîş virmek olmaz ey dil

Ne niza' eyleyelim ol senindir ne de benim

Mısdâk-ı âlem mahviyyette âsâr-ı hestiyetim

Bana yok etti niyaz-mendim ki ol derece-i hestiyemüzi nistiyyete mahv ve müstehlik ve derekât-ı hestiyetden dûr ve mehcûr olmadır maksûd hemân ne kaside-i derân idelum. Bu risâle-i nedâmet ve hulle-i tevvâbin deyüb ehl-i tarikat perverde-i şerî'at karındaşlarına bir yâdigâr olsun için ibtidâr kılmıştır. Ve ba'is-i vâridât bu oldu ki Elhamdülillahi te'âlâ ve'l-minnete alâ[vr. 56^a]kadrü'l-bidâ'ate azîm olduğumuz tarik vecih üzere sülukumuz ihtitâma vasıl ve reay-ı mürşîd ile tâlibîn ilâ tarikihî ehlillâh zümrelerin bey'at ve ikrâr ve tevbe-i telkîn-i ma'nevi câniblerin izn-i icâzet sûretleri nümâyan ve bedidar olundukda himmet himâye-i pîr ü şeyh ile ehl-i ikrârın ikrâr-ı ferah-fezâları ve hürrem-abâd dil ü cân üzere her ehl-i ikrâr ikrârlarında sâbit kadem ve her sâhib-i teslim teslimiyyetde müstedâm-ı enâm olmayub kimi şevk-i

hidayette ve kimi târik şübhe-i dalaletde ve kimi hayretzede cay-i melaletde olub giderler ve bu kayd-ı kuyud ihsâniyye-i rabbü'l-izzetde merhûn olmağın keyfiyyet-i esrardan mubâhase olunmak derece-i imtina'dadır. Hemân ide-i cüz'iyemizden ve ide-i hakiki-i külliye cenâb-ı hazret-i feyyâz rabbü'l-âlemîn hazretlerindedir. Fîmâ ba'd 1243 tarihi dâhilindeki dervişlerimizden ma'dud derviş Mehmed nâm bir mürtekb ve hezeyân gû bir dervişimiz müddet-i vâfir hail inkıyâd-ı gerden-bestedar maksud ve meğer ğayrı-i miyan-beste iderek haylice zaman suret-i salahta etvar-ı esmâ-i seb'a-i ru'yet ve derece-i furu'at-ı hamse-i mübareke birle behre-yâb olmak dâ'iyelerinde püşti-pa üzre iken “el-ı'yazü billahi te'âlâ ve'l-minnete dünyake mâ yeb'ûke an mevlâki” me'âlince el-kâsibü ceybu'llah ni'meti kendüye bâr-ı girân görünüp ve celb-i hile-i tezvir câniblerin rağbet gösterüb âlem-i suretde târik ve mahfice celb-i dirhem dinar için bi âr u nenkde devâm üzre her ne kadar cânib-i ahfâda olsa dahi hareket-i na-hemâresi âlem-i ayinede bedidâr olmada. Çünkü bu suretler nümayan olub ba'zı evkatda nush u pend olunmuş ise dahi taht-ı inkıyatdan birun olduğı aşikâr olub yevmen mine'l-eyyam bir cemi'yyet-i ihvan ve eskâr-ı şerifte mezkûr kimesneye vasat halaka-i celb ve bir mikdar nush olundukda suret-i inkıyatda cihet-i teslimde görünüb ve bu hakir-i pür kusur hitaben ey kimse bu günden sonra **[vr. 56^b]**İkinci misakımız bu olsun ki min ba'd esbab-ı senay'ı telebbüs etmeyüb ğayrı mahalden celb u sual zımında alur isek bundan böyle kabulümüz değıldir sen “ve illa enne'r-rızka yetlibü'l-abdü kemâ yetlühühü ecelihi” hadis-i şerifini kâni' ve kisb-i kârnızla olursunuz hoş ve illa yine bi edebane hareket bu meclisde derece-i kabul reddiyye-i iktisab ve ihvaniyetden mehcur olursunuz ve yahut sualden ve celsden keff-i yed ile ahd-i kadiminizde olursunuz dinüldükde kabul-i ahd ve illa merdudiyet ile matrud olursız denilüb ve da'vayı kabul ve terk-i sual itmez isem merdud olmuş olayım dedikten beş evvel gün mürur ider itmez ol ahd-ı misakı külliyyen fesh ve derece-i uladan kat ender kat akdem ba'zı mahfice ider isede ba'dehu lâübali aşikâr itmeğe başlayub ve ahd-i kadim kayd-ı icraya sezavâr olmakdan naşi üzerinde vaki' emanetler celb ve bundan böyle meclis-i dervişana dâhil olmayub keyfe ma yeşa' ve uhde-i terbiyyemizden haric olmuş oldunuz deyüb tenbih ve minval-i muharrer beş on gün mürur ve laubâli kisve-i enaniyyeti telebbüs edinüb kimesne nazar-ı iltifat itmeyüb “menem ez-hây-ı diğeri nist” vartalarında kenar be kenar bi hicaplık ile cerr ü suale yüz tutub güya bir hâle-i cezbe-i vesile idüb ba'zı mahallerde ratb u yâbis kelimatlar serd etmeğı bir hud'a eyleyüb takliden mecazilik tasviriyle celb u sual itmekde iken “men

teşebbehe kavmen fehüve minhüm” kavli-i latifenin mazhariyetiyle Hz. Allah her bendenin dilhâhını dâr etmede sırr-ı mu’ciziyet şan-ı kibriyasında olmayub “men talebe cedde vâcedâ” hayran ve şerran şa’ibesiyle ef’alini hal ile i’ta buyurub ahvali müteğayyer olmağa teyakkın idince mizan-ı efkâr ile suret-i teslim gösterüb canib-i afve talib ve temenna ve âdabların düşüb “Rabbenâ zâlemnâ en fûsenâ” cilvelerin yâd birle düvel intikâm ve dergah-ı hazret-i Rabbu’l-enâm câniblerin [vr. 57^a] rumâle ağâz itmeğe sâlik olub el-medet el-aman kaydıyla mukayyedlik göstermede amma işve-i rabbanî mülâ’abe-i sıbyan tahtında hâşâ olmayub elbette mülâ’abesi vech üzre terbiyye-i ma’nevî aydıncıdır. Lîk bu bende-i nâ mikdârı kayd-ı recada oldu ise sırrında mel’ûniyyet melhuz ve musammem olub durur. Amma “nahnu nahkümü bi’z-zâhir” hadisinin meali üzre yine külli evvel-i bînâda vâkı’ misâkı mâ-sebak olursınız rızkınızı cenab-ı rezzakdan taleb ve zikr ü fikir gözde olasız deyüb afv cânibine rağbet olundu ise dahi kemâ-sabak kesb-i kâr kendüye gâyet su’ûbetde görünüb her niyazında min ba’d iştiğal-i dünya ne lazım ehl-i ıyalden dahi fariğ olub hırka-i vâfi ve lukme-i kâfi el virir deyüb birkaç kimesneler meyanında ehlini itlak idüb mücerredlik dâ’iyesinde suret-i mecazîde bir günde üç beş def’a vakt ve bilâ vakt halvet ve kesret bilmeyüb benim halim nice olur ve nice ideyim dimedem her vecihle girân gelmekle tekrâren tard olunması iktizâ olmuş ise dahi kâh takrîr ve kâh nush dîr iken yevmen mine’l-eyyam vücûh-ı beldenin mer’iyyü’l-hâtır bir kimsenin haremeleri tarafına laubâli girüb bir miktar bî edeplik eyledikte sahib-i hâne zâbit tarafına göndürüb üç beş gün der-zencir ve resm-i divâna mahpus ittiklerinde sûreta tavr-ı afv-ı ric’at idüb ve her ma’siyetini istiğfâr ve min ba’d tavr-ı cununiyyet göstermeyüb âkılâne hareket itmesiyle çend nefer ihtiyar ve gerek hâkim ve zabita sûret-i i’timâd birle bâ cem’ihim tedbîr-i mizân akli ile bu âdem fi’l-hakîkate harâret-i esmâ’ ile müsned-i dalaletde olduğunu idrak itmiş ve libas-ı nedameti derpûş idüb tavr-ı akla gelmiş. İmdi lâyük olan bu kimse-i cümlemiz üzerine vacibdir ki i’âne idüb gerek sermaye-i san’at ve gerek esvab-ı baha-i mikdar-ı kifayet meblağ-ı tevzi’ ve taksim olunsun ki ümid vardır ki esvab-ı zuhûrat bir taraf bulunca tavr-ı akl gelüb kendi medâr-ı me’âşında devam gösterir. Ve bundan sonra dervişlik ve mecnunluk [vr. 57^b]itmeyeceğini tevbe ve talkın virelüm deyüb beyne’l-ukala-i te’ahhüd ve bast-ı makâl veche-i mezkûr üzre huzur-ı şeri’-i pak-ı Ahmedide derc olunub tecdid-i iman ve istiğfâr-ı cununiyyet ve bir dahi bunun emsâli na pühtelik itmeyüb âkılâne hareket ve âdemâne kendi mesâlihinden ma’âda refât itmeyeceğin ahd u misak itmeleri ma’a hazâ insâf ve

mürüvvetlerinden nâşî olmayub ekser evkatda bu bendelerinin her ne ki hareketi olur ise ânın aksini açmazdan nakîz düşüb nefsanîyyet suretleri nümâyân ve bu kimseler dahi a'day-ı fukara olmadan nâşî dâimu'l-evkat tarafı nispetde bulunmak kendülerin esvaplarından olduğunu ıstibah olmaz imdi böyle olan evza'-ı hareketlerini mesmu'-ı hakirânım olub bu risale-i bâdî u vesile olmuşlardır ve mine'l-acaib bir fıkra-i bi himmetâ ki eğer ol kimse hakikaten emraz-ı cünuniyyetde ise tevbe-i telkîn akl-ı tâm ve mükellef ve mükellefe için olduğu ezharu mine'ş-şemsdir. Eğerçi ol kimesnenin tevbe ve telkîni bi hasbi'z-zaruret ise “ez-zarûrat tubîhu'l-mahzûrât” dir. Zaruret tamam olunca kema fi's-sâbık hâl-i ulâya inkılabı der-kârdır ve ol kimsenin cezbese ğalebe-i aşk ve hararet-i esmâ ile yâhud cezbe-i ma'nevi ile olmuş ise bir güzel ma'nadır ki “Cezbetün min-cezebâtî'r-Rahmân tüvâzıyî amelü's-sekaleyn” buyurulan hadis-i şerifinin ma'nay-ı dakikasını mazhar düşüb makbul-ü hazret olmuşdur beyt:

Sad bâri goftem ki rehi aşkest

Men tevbe gunem dil hiç nekûnî

Ya'ni ben aşkı yüz kere tevbe eyledim iken gönül tevbe eylemez aşkda târif çoktur ve haddü pâyândan müberra lakin mahal-i tatvil değildir. İmdi her ne ise tevbe ve nedamet dedikleri esvâbı tedbir ve ta'rif-i ğayr eylediler. Muğayyeb-i âhar ile vâsıl olunur ni'metlerden değildir ki biraz hud'a ile mâlik olunsun ve ahvâl-i nedâmet kalb-i insanda muzmer bir esrarı hafîdendir ki sûret-i ef'âl-i hasenede görünse kalbde ifsâdiyyet olunca kemâl-i nedâmet hâsıl olmayacağı ta'rifi'l-beyandan [vr. 58^a] mstefîddir. Ve tevbe ve nedâmet terğîb-i ğayrîden ârî gerek. Zîrâ fi'l ile teğayyür olmaz muvafakat bulunmayacak ne'üzü bi'l-lahi teâlâ hâl müşkil olur nihayet riyâ ve ucba varub şirke dâhil olur ne'üzü bi'l-lahi teâlâ Allahümme'h-feznâ min şurûri'l-hâl imdi bu hareketde nisbet-i ma'nevî gerdiş-nümâ olduğu bâlâda tafsîl olunmuş ise dahi şart-ı tevbe ve esvâb-ı nedâmet ne derecedir fehm ve idrak olunmak için taharrir ve beyân olunsun ki inşallahu teâlâ ve'l-minnete ümiddir ki karîne vâsıl olanlar cânib-i tevbe ve nedâmet ve telgîn-i ta'lim mertebelerin ğuş-i can ile idrak buyurub esvâb-ı tevbeye ekleyüb maye-i Muhammedî ve esrar-ı Samedî ne imiş görüb insaf buyuralar. Fî bimâ tevbete'l-bâtın ve'z-zâhir ey râh-ı hidâyet-i sâlik olan ihvân-ı din şeyh Arabî kaddese sırrahu'l-esrâr “Beyânü'l-Esrâr” nâm risalesinde merâtib-i urûcu beyan idüb tevbe-i sadıka olmaz, illâ telkîn-i zikr ile olur kavluhu teâlâ: “ve el-zemehüm kelimetü't-takvâ” âyet-i kerimesini “lâ ilâhe illallah” kelimesi ile tefsir eyledi ve

mâsivâ Allah'dan nefî ve nakî olan kalbden alınmak şartıyla mülâzemet itmektir efvâh-ı âmmeden işidilen veche üzere değil zirâ ağız değildir. Gerçi kelime-i lafzî bir olsa dahi ma'nada mütefâvit vardır deyü buyurur. Ve dahi perver-i tevhîd kalb-i hakk olandan alınsa mürîdin arsa-i kalbine ekilse hayat bulur ve kalb-i sâliki dahi Hayy ider. Amma bâliğ olmayan kalbden âlınub ekilse bitmez bu ma'nadan ötürü kelime-i tevhîd Kur'an-ı azimde iki mevzu'da geldi. Biri kavluhû teâlâ "ve izâ kîle lehüm lâ ilâhe illallâhu yestekbirûn" bu avâm hakkında nâzil oldu ve biri dahi kavluhû teâlâ "fe'lem ennehu lâ ilâhe illallâh" âyetidir bu ilm-i hakîkate mukârin ve havâssa telkîn için nâzil oldu "Bostân-ı Şeri'at" nâm risâlede zikr olunur ki fahr-i âlem efdalu's-salatü ve ekmelü't-teslîmât hazretleri tarîk-i hakkın ekraib ve efdalî temenna idenlerin re'îsi Ali ibni Ebi Talib kerremallahu veche hazretleridir ki vaktâküm temennâ itdiler server-i enbiyâ sallallâhü aleyhi vesellem hazretleri cevablarında [vr. 598^b]Vahyin nüzulüne muntazır oldular der-akab Cebrail-i Namus-ı Ekber hazretleri nâzil oldu ve kelime-i tevhîdi üç kerre Râsulü Ekrem hazretlerine ta'lîn eyledi. Habib-i Ekrem dahi Cebrâil dediği gibi üç def'a didi ândan veliler serveri Aliyyü'l-Murtezâ radiye anhü'l-bârîyye bihi telkîn buyurdular. Ba'dehû sâir eshâb-ı kirâma telkîn ittiler ey emr ü dîn ve tâlib-i murâd bu takrirden zâhir oldu ki tevbe ve telkînin mebd-i menşâ'i ve kelime-i tevhîdin telkîn olunmasının vechî dahi rabbu'l-âlemin ile oldu imdi tevbe ve telkîne lâıyk olan silsilesi hazreti Peygamber 'aleyhi's-selâma muntehî olan şeyhden almak ile olur. Rasul-ı Ekrem Nebiyy-i muhterem sallallâhü aleyhi ve sellem hazretleri Bedir Gazasından 'avdetlerinde "race'na min cihâdi'l-asğari ilâ cihadi'l-ekberi" buyurdular ve ba'zı ashâbına "A'dâ *adivvüke* nefsüke elletî beyne ceybike" hadis-i şerifinden münfehim olan budur ki Hakk teâlâ hazretine muhabbet hâsıl olmaz illâ vücûdunda olan nefsi emmâreye ve levvâmeye ve mülhemiyeye kahr itmeyince ve kalb-i ahlak-ı zemîmîden tathir itmeyince meselâ çok yemek ve çok uyumak behâ'im sıfatıdır bunlardan ictinab lazımdır ve kibr ü kîn ve hakr ve ucub ve ğadab ve hukuk-ı ıbad ve esvabın ğayriye amel itmek ve bunların emsâli her ne ki var ise sıfat-ı kabîha ve fi'l-i şenî'a-i şeytaniyedir ziyâde ictinab itmek lazımdır. İmdi bu sıfat-ı zemîmeden kalb-i tathîr itsen aslından tâhir olub mütetahhirîn ve tevvâbîn zümresinden olursun. Böyle oldukda hakk teâlânın mahublarından olursun. Kavluhu teâlâ "İnnallahe yuhibbu't-tevvabine ve yuhibbu'l-mütetahhirin" mücerred zünub-ı zâhireden tâ'ib olanlar Tahir olsa dahi tevvâbinden olmadığından bu ayet-i kerimenin tahtında dâhil oldular ey merd-i sâlik-i tarîkat mücerred zünub-ı zâhireden tâ'ib olanlar zeminde biten kıyâhe

benzer haşayış-i arzı usûlünden kal' itmeyüb üstünden biçmekliğe teşbîh iderler mâdam ki kökünden çıkarub tamarların [vr. 59^a] kat' itmeyesin her ne kadar üstünden biçersende evvelinden kutlak biter. Kezalik zünûb-ı zâhirden tevbe idüb zünûb-ı bâtına ki ahlâk-ı zemîmedir cümle-i zünûb anlardan tevellüd ider ândan tevbe itmeyenler menâhiden hâlas olamaz. Birine tevbe itseler nev'-i âhir zuhûr ider. Amma ahlâk-ı zemimeye kalbden izâle ve ihrâc itseler cemi' zünûbden pâk olurlar ol zamanda mütetahhîrîn zümresinden olub ânlar ilhâk olunurlar ahlâk-ı zemîme elbette kalbden ihrâc olunmaz. İllâ tevbe-i sâdikadan sonra bir şeyhe intisâb ve tevbe ve telkîn olmağıyle olur. Ey sâlik-i âhîret surur-ı enbiyâ habîb-i hudâ salla'llahü teâlâ aleyhi ve selem "ulemâ-i ümmetî ke enbiyâ-i benî isrâîl" buyurdu. Ümmeti hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâmın şerî'atine ta'biler olub şerî'at-i Mûsâ'ya tecdîd ittikleri gibi ulemâ-i ümmet-i Muhammed dahi şerî'at-i Ahmedîye-i bi'l-vekâle tecdîd iderler. Şerî'at-i uhrâ ile 'âmil olmazlar. İmdî ulemâdan murad yalnız ilm-i zâhir ile müteressim olanlar değildir. Belki ilm-i hakîkate âmil olanlardır. Ulema-i zâhir eğerçi vereseden olsa dahi zevi'l-erhâm olanlardandır. Ulemâ-i bâtın ibn-i sülbî menzilesindedir. Zîrâ zâhîran ve bâtınan sırr-ı nebîye vâsıl olub vâkıf olub vâsıl olmuşlardır. Nitekim buyurur: "el-veledü sırr-ı ebîhi" ve yine buyururlar "inne min'el-'ilmi kehey'etü el-meknûnu lâ ye'lemûhâ ille'l-ulemâ-i bi'l-lahi ve izâ natakû bihî enkerahû ehlü'l-ğayr" ey sâlik-i hidâyet bu ilim bir ilimdir ki hazret-i Hakk celle ve ismuhu leyle-i mi'râcda bu ilmi kalb-i nebiyye kodu ve şöyle gizledi ki otuz batın içinde hıfz ittirdi. Rasul-i Ekrem salla'l-lahu teâlâ aleyhi ve sellem dahi eshab-ı mukarrebîn ve sahâb-ı suffe ve ânlardan ğayrıya ifşâ itmedi. İllâ yevmi'l-kıyame şer'ıyye-i Muhammediyenin kıyâmî bu ilmin berekâtıyladır. ilm-i bâtın bu sırta hidayettir. Ve hidâyet âyvaz ve sâir ulûm-ı ma'ârifin cümlesi bu sırrın kışrıdır. Ulema-i zâhir hasene ile ibâdu'l-lahî da'vet iderler ulema-i bâtın tâ hazreti aleyhi's-selâma varınca müvekkilerdir. Ulema-i zâhir [vr. 59^b]bu sırrın vârislerindedir. Amma zevi'l-erhâmi kabîlidir. Kuşûr-ı ilme müvekkildir. Hasene ile da'vet iderler. Amma bâtın uleması ibâdu'llahî hikmet ile da'vet ederler. Nitekim Kur'an-ı Azimde gelmiştir kavluhu teâlâ "Ü'd'u ila sebîli rabbike bil hıkmeti vel mev'ızâti'l-hasenetive cadilhüm bi'l-letî hiye ahsen" ânlar asabât ve eshâb-ı ferâ'iz menzilesindedir. Cümlesinin sözleri ve usuli birdir. Fer'ı muhalledir. Pes imdi bu üç ma'nanın ki hikmet ve mev'ıza-i hasene ve mücadele-i zât beyninde bölündü. Nebiyy-i ekremden sonra hiç kimse bunun mecmû'una tahammül idemedi. İlm üç kısım üzerine taksîm olundu. Evvel ki ilm-i haldir ki ulûmun lübbüdür. Rica'u'l-laha verildi. Anların

himmeti ânın üzerine oldu. Nitekim buyrulmuştur. “Himmeti’l- ricâl takli’u’l-cibâl” cibâlden murâd kusve-i cebel-i kalbdır. Ya’ni ânların du’a-i hayırları ve nazar-ı âlileri berekatıyla mahv olur. Kısm-ı sâni ol lübbün kışrıdır. Ulema-i zâhire virildi. Mev’ıza-i hasene emr-i bi’l-ma’ruf ve nehyi ani’l-münker itmeye sa’y-ı ikdâm itdiler. Nitekim mev’ıza-i hasene gibi “el-‘âlim-i ya’ız bi’l-‘ilmi ve’l-edebi” buyrulmuştur. Kısm-ı sâlis ol kışrın kışrıdır ki umeraya verildi. Anlar adl ü siyaset ile me‘murlardır. Kavluhu teâlâ “ve câdilhum bi’l-letî hiye ahsenu” kavl-ü şerifi âna işaretdir. Zirâ anlar nizâm-ı âleme sebebdır. Nitekim cevizin kışr-ı ahdarı, kışr-ı ahmerin hıfz idüb kışr-ı ahmerî dahî cevizden maksûd evvelâ meferini hıfz ittiği gibi umerâ-i adl ü siyâset ile şeri’atı hıfz iderler. Ve ulemâ-i zâhir ilm-i hakikatı hıfz iderler. Zira şeri’at muhkem olsa hakikat el kırımiz ulema-i zâhir âna muhâfız olduğu gibi ulemâ-i bâtın ilm-i hakîkatin zevkîn iderler. Habib-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem salla’l-lahu teâlâ aleyhi ve sellem aleyküm “bi mecâlisi’l-‘ulemai ve istima’ kelâmü’l-hikmete fe inne’l-lahe yuhyi’l-kulube’l-meyyite bi nuru’l-hikmeti kemâ yuhyi’l-arda’l-meyyite bi mâi’l-matar” buyurdular. “Kelimetü’l-hikmete dâllete’l- hâkimü ehazehâ ibnü vecedehâ” ve bir dahî “el-hikmetü’l-letî hiye efvâhü’l-avâme nezelte mine’l-levhi’l- mahfûzi ve hüve âlimü’l-ceberrût mine’d-derecâtü ve’l-hikmeti’l-letî [vr. 60^a]hüve efvâhü’r-ricâlü mine’l-vâsılîn nezzelet mine’l-levhi’l-ekber” bi lisâni’l-kuddusi bila vâsıta fî âlemi’l-gurb feküllî şeyin yerci’u ila aslihi” ey tâlib-i ma’nevî ve ey tâlib-i mazhar-i lâ yezâl takrimuzden ma’lum oldu ki ehl-i telkînî taleb itmek farzdır. Hak teâlânın rızâsı ol ki kulları yalnız derecât-ı cennâte kana’at itmeyüb ‘âlem-i gurbet-i sefer iderler dahî işâret-i aliyyesi olub nitekim buyurur kavluhu teâlâ “kul la es’elukum aleyhi ecnen illel meveddete fi’l kurba” bunda kurbaden murat ‘âlem-i gurbettir dirler. İmdi bu kad tafsilden murat bir tevbe için olmuş oldu ise dahî heman bir tevbe-i nedâmet deyüb i’tibar-ı lafz ile besminden ve fâriği’l-bâl olmaları değildir. Hazarâtu’l-lah hâliku’l-leyli ve’n-nehârdır. Müfredâta külliyâta âlim ve binâdır ve cemi’ mesâlihâtta garîbinde değildir. Hâşâ ve kellâ sıfat-ı cehilden maklubiyetden ve aldanmadan ve aldaticılıktan münezzehtir. Pes tevbe olsun dimenün mefhûmu hakîkisî âyâ yâ rabbe’l-âlemîn sen cümle mahfiyyâtı bilicisin ve görürsün ve senün için mine’l-ferşi ile’l-arş bir zerre-i hafî değildir. Bu dahî ma’lumum ve imânımda böyledir. Şimdiki halde senin nehy ettiğin nevâhilerden ben kulunda birkaç âlet-i menâhî ki ma’lum zât-ı ehadiyyetindir. Ben ol kabîh-i ef’âlden fâriğ olub bir dahi işlememesini azîmet-ü kast ittim. Egerçi ol cihetden kusurum her ne kadar ise dahî cenâb-ı gafûr ve rahmetinden

ümitvârım ki benim kusurumdan senin rahmetin deryâsı niçe yüz bin kere ziyâdedir. İşte ben ol günahların cümlesinden rucu' itdim nâdim oldum deyüb lisân ile ikrar kalb ile inkârda olasin ancâk kavluhu teâlâ “İnne'l-münâfikîne fi'd-derki'l-esfeli mine'n-nâr” âyet-i kerimesini anladın ise münafıklar şânında nâzil olmuştur ve münâfik demek dil ile bir nesneyi belâ öyledir deyüb kalb ile inkâr itmeye dirler. Yâhud halkdan hicâb sebebi ile idesin. Yâhud bir ğayriden havf ve hatr sebebiyle idesin. Yâhud[**vr. 60^b**] bir emniyet hâsılı için idesin ve fikretmezsın ki ben bu ahd ü mîsâkı eğerçi mele-i nâsda iderim. Kimi i'timâd idüb ve kimi i'timâd itmezliğin 'âlem-i sır ve'l-hafıyyât benim sırrımı ve âşikâr-ı fasidemi bilür iken bu ahvâl-i derûnum kabul itmez iken ne cesâretidir ki bu kelime-i tevbeyi serd idüb da'vâ itmiş oldum. Ba'dehu bi hasbi'l-beşerıyyete yine avdet idüb işler isem 'âlem halkından haffice işledim ise senin cenâb-ı zât-ı ilminde bir nesne ihtifa mümkün değildir. Elbette zevi'l-intikâm olduğun hasebiyle bu âlemden afv ve imhâl eyleyüb 'âlem-i efrâda ey kulum kanî oldum ki beni ve va'd ve ahd u mîsâk idüb fülân maddeleri bir dahî itmem deyüb ba'dehu va'dine hulf itmiş idün. Şimdiki halde adâletim ile kayd-ı icrâ vaktidir didikde acabâ keyfiyet ne hale giriftâr olur, fehm ü idrak lâzime-i zimmet değil midir? Fehm bundan mâ'adâ hazret-i zü'l-azîmet ve'l-kibriyâ her şahsa birer hizmet-i ma'lûme ile me'mur eyleyüp, herkez birer kâr-ı 'âlemden düşvâr olmuşlar ise her şahs kendi me'muriyetini kâni' olmayub ulemâ ilmiyle muttasıf ta'lîm ve ta'allüme me'murudur. Ger altun ve gümüş gibilere ve “neccâru tebessehu ve eddehu” hizmetlerine me'mur ve kıs aleyhi's-sâire hikmet bunda kim âlem gün-i fesadda hâzihi'l-evkât her kişi bildiğini ve bulduğunu kâni' olmayub yek mesâliha vâkıf olan her kârın pişkârlığını ve üstaziyyetini âl sunmuşlardır. Dünya ve mâfihâ kizb ve şöhrete mâiller olup esbâbı olmayan ol şey ki ne olursa olsun cesaret itmede bî tevakkıflardır. Meselâ ehl-i zâhir ulemâsı fenn-i zâhir ile yek cihet iken ilminin ve fenninin ğayrîdan suâl olursa ben en câhilim dimeğe âr zan etmişlerdir ki hilâfın irtikab itmede fikr eylemez ve bâtın ulemâsı ki zü'l-cihet değil iken meselâ mesâlike-i nakşibendîden sülûk görmüş ise vesâir turûk-ı 'aliyyenin furu'ât ve fenlerinden vâkıf değilken üç beş tarika-i âliyyatdan haberdarlık ve bey'at-i ikrâr virmeğe cesaret idüb râh-ı tezvîre sâlik olmağa cesaret ider. [**vr. 61^a**]Eğerçi usûl birdir farzen Tarık-i mevleviyye bi eyy-i hâl-i sünnet Mevlâna kaddese sırrahu'l-azîz üzere öteden berû tekye ve âsitânelerinde bin bir gün çile namı ile sulûkleri hitâma irmeksizin esrâr-ı tarikadan behre-yâb olamadıkları ma'lum iken ve olsalar dahî meyanlarında çillekleş olmayan derviş nâkısıyyet ile isnadları ma'lumdur ve kıs

aleyhi'l-bâki kim içlerinden ba'zı nâkıs lar böyle olan irtikâba ihtiyâr ider bulunmak üzeredir. Bu vâkı'a-i tahririmden ğaraz-u iftirây-ı mahz olmaya 1245 tarihlerinde beldemiz olan Karacasu'ya an asl Karahisâr'ı zümre-i ulemâdan bir zât-ı sûtûde-i haslet tarîk-ı nakşîden Dehleviyye kolundan me'zûn bir şeyh teşrifleri hîninde bir kerre safâ medy-î dâ'ıyyesiyle misâfir olduğu haneye ziyâret olunmağın ol kimse dahî ğayet münzevî ve destursuz görüşülmeğe vâbindan olmayub her ne ise bi tarîk-ı'l-istîzân vârulub musâfaha ve âşıyanlık hâtıme-i resîde olmazdan akdemce cânib-i teftîşe râğib olub bu hakirlerin müteveccihen ne tarîk üzre olursunuz didüklerinde bi hadebi'l-me'zûn olduğumuz tarik veche üzre cevap virdikde birler beş tarikden ikrâr virüb izin ve icâzet ideriz. Evvelâ tarîk-i Nakşî ikinci tarîk-i Kâdirî üçüncü tarîk-i Rufa'î dördüncü tarîkat-ı Dehlevî beşincî tarîk-i Mevlevî deyince bendelerin bir tahayyür aluverdi mâ hâzâ alâ kaderi'l- bidâ'ati tarîkat-i Mevleviyye sülûkümüz yok ise de meşâyihlarıyla vechâ mine'l-vücûh sohbetlerimiz hezâr-ı vâki' ve erkân-ı âdablarından bir mikdarca ılmen yakîniyyemiz olmağın ol kimsenin da'vây-ı beyhûdesin ârif olunub ülfet ve ünsiyetlerinden keffe alâka olmuş olduk el-ıyâzâ bi'l-lahi te'âlâ her nesne ehlinin ğayrîde sebât bulmada hikmet bu ki bu esvâb benim esvâbım değildir. Vârûb erbâbından ahz dimeğe nâmûs ad idüb böyle olan kezb-i sarîha cesâret ne acayib hamâkat ve ne ğarâyıb-ı cesâretidir. Bu emirlerin ekserisi bu derecelerde müşâhid olunub halk-ı âlemin birbirlerinden iddi'ây-ı i'timâdî [vr. 61^b] selb olunub inkıraz-ı feyz-i ilâhî olmasına bâdî olmuşdır. Hemân Allahu zü'l-celâl encamını hayra tebdîl eyleye amîn. yâ mü'în ve'l-hamdü li'l-lahi rabbi'l-âlemîn gad vaka'a'l-firâğ fî seneti sülûs ve erba'în ve mieteyn ve elf (1243) fî şehr-i rabî'u'l-âhiri'l-mübâreketi bi hurmeti Muhammed sallâ'l-lâhü 'aleyhi ve selem ve'l-hamdü li'l-lâhi rabbi'l-âlemîn.

EK-4 HÂZÂ RİSALE-İ GAYRET NÜMÂY-I SÂLİKİNE'L- MÜTEHAYYİRİN Lİ ŞEYH SÜLEYMAN RÜŞDÎ

[vr. 72^b]Hamdu bi had ve senâ-yı lâ yu'addi ol vâcibi'l-vücûd hazretlerinin zât-ı kîdem-i vahdâniyetlerine sezâ vardır ki on sekiz bin âlemîn külliyyâtını ve cüz'iyâtını sahrây-ı ketm âlem-i ademden külliyyâtı külliyyât ile ve cüz'iyâtı cüz'iyât ile ale'l-müfredât mazhâriyyeti kebt-nümâ dehr-i fânîyi getürüb ve nice yüz bin şîve endâz hikmet-i nihâdı ibret nümâsın meydân-ı pîşe-i dîde-i nâzırın halk idüb ve zerre-i nâçizânın hikmet-i keyfiyyet-i tahakkukunu idrâk itmede akl-ı ukalâ derece-i istiğrâk-ı hayretde mâ ada bir fen ü kemâl-i iktibâs idemeyüb mezâlika-i tehayyürde besminde kaldılar. Ve salat-ı tahıyyât bi şümâr ol zât-ı baht sermaye-i pür maye-i her dü-serâ ve Rasûli Ekrem salla'l-lahu aleyhi ve selem üzerine olsun ki hılkat-i vücûd bir cûd-ı şerî'î rahmeten li'l-âlemîn ve şefî'î mecmu'a-i ümmet-i du'afâsî olmuştur. Ve dahî âl-i evlâd ve eshâb-ı zevi't-ta'zîmleri üzerlerine olsun ki “eshâbî ke'n-nücûmu men iktedeytüm ihtedeytüm” ruhsatlarıyla murahas ve mübeyyin olmuşlardır. Ve dahî sair enbiya-i mürselîn ve evliya-i mükellemîn aleyhi's-selâm ve rıdvânu'l-lahi ilâ yevmi'l-kıyâme üzerlerine olsun ki her birerleri “ulemâi ümmetî ke enbiyâi benî İsrâîl” nüktesiyle asırlarında felek-i ma'nevînin ahter-i sa'âdet-i kerâmât şümarları olup her kangı âşıkın sırr-ı mübâreklerinden tülû' idüb âşka envar-ı hidâyet mazhâriyyetleri kılınmışlar ise “Evliyâi tahte kubâbî la ya'rifuhum gayrî” zümre-i âlî-terleri livâlarında mahub-ı Rabbü'l-müte'âl ve âşık-ı sâfî peymâne-i lâ yezâl oldular “Allahümme ec'al mine't-tâbi'în ve't-teslîmîn” vaktâ ki ol hazret-i zât-ı bî çûn-ı ehad sermaye-i kudret-i samadiyetlerinden bu hakîr kim bidâ'a-i pür-mücrimlerin etvârı alaka-i ve mudğa-i mâye-i sülb-i berîden küncine-i halvet serâyı batn-ı mâderîyyeyi vesîlesi üzre ale't-tertib halk idüb ve bu âlem besâyita-i inbisâtta etvâr-ı akl ile ezhân-ı cüz'iyât silkini münselik kıldıkda bende-i [vr. 73^a]direm harîde-i nâcizâne-i zeyl-i mürüvvet inân-ı ihtiyâr kader-i kudretleri ile nâzır cüziyyât ve naks-ı külliyyât alâ kaderi't-tâkat derecesini bâliğ reşide olunmak rütbeleri hinlerinde sene bin ikiyüz otuz beş tarihleri derûnunda burc-i cerh-u gerdenkeş devre-i seretânı ve mah-ı rûmiyye-i hazirân esnalarındayevmen mine'l-eyyâmi tekve-i hakîrânımızda vâkı' semâhane pişinde kasr üzerinde kuşluk ta'âmı üzere iken min indî'l-lâhi Teâlâ ve hikmet-i kudret-i sübhânî zuhûr iden nükât-i işârât-i ibret-nümây-ı hazret-i hüdây-i bî zevâlin şîve-i peymâniyye-i kutsiyyelerinin serd ü beyânında kavluhu Teâlâ: “ve kane emru'l-İlahi kaderen

makdura” îmâsiyle vârid olan esrâr-ı ilâhiyye-i hikmet-âmizleri hakkında rakamzede-i hâme-i cünbân ve levha-i sâde-i beyâzîde nakş-ı âver-i nukûş-i sâzîde kılınmak lâzime-i zimmet-i bendegânım olmağın ve bu hikaye-i îzâhan ifşâ ve şerh beyânına tasaddî bi hasbi zaruret kuvve-i karihden intişar mecâlis-i ‘urefâ ve lâzime-i mürîdan müstersîdân kılınmak mevâcibe-i müstahsenât kabilinden zan olunub kayd-ı silk-i tahrîre bâdî kılındı. Beyt:

Zâhid ehl-i ‘aşka söyler var sefâhet terkin et

Şöyle ki mümkün midir tâ’bir-i takdîr-i hüdü

Meâlince ve fakîr bendelerinin kâr-i kadîm ve meşreb-i müstedîmleri idi ki, “Hübbû’l-hırrâtı mine’l-ıman.” müktezâsınca dâimü’l-eyyâm çendân hurre-i nâkesân birle ünsiyyetde olmaklık ‘alâkadan olması hasebi ile ol rûz-i menşur-ı hikemde birkaç ehîbbâ ile ta’âm üzere iken mezkûr hırraların birkaç dânesi ta’âm tebsîsî tahtında bulunmağın min tarafı’l-lah cânib-i semâdan ez gâib-i ebâbil didikleri tayr-ı menşurdan bir mürğ-i vahşî niçe felekden Pertev-endâz eyledi ise ol altına fennî yaydan ok çıkar mânend nâzil olunca hemân ol tebsî altında vâkı’ hurre-i nâkesin dest-i pençe-i i rahmine düşüb der-akab bilâ tevakkuf sokûb helâk itmiş oldu. Her ne kadar hüsn-i çâlak üzre halâsına kûşîş [vr. 73^b] olundu ise dahî aslâ fâide-kâr itmeyüb ol tayr-ı merkûm “innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci’ûn” meâli üzere teslim-i rûh eylemiş oldu vaktâ ki el-mukadderu lâ yuğayyiru’s-saydü li’s-sayâdûn kavlince ol nasîb ol hurre-i nâkısın, “nahnu kasemnâ” sı imiş tesellisi ile mürğ-i mürde dest-i hurra-i kâtile virilmeyüb tenâvül eylemiş oldu. Keyfiyyet bunda hıtâm pezîr olmayub bundan birkaç sâ’at murûr ider itmez mezkûr kasrın sakfında çend âşiyâne-i perestû olub mezkûr kuşların âşiyâne ü pençeleriyle birlikte divân-ı hâniye-i düşüb âşiyânı harâb ve pençe-i öfkendeler anda kalıcak yine yine kendi halîfelerimizden Şeyh Mustafa nâm bir kethûdâmız ol mecliste hâzır idiler anları hitâben mezkûr murk pençeleri mahal-i nezdinde birkaç âşiyâne-i güncişk olmağın ol pençeleri âşiyâne-i güncişkî vazı’ eylesenüz ‘acabâ olmaz mı dediğimizde cevâblarında “ez-zıddânü lâ yectemi’ân” meâlince ol pençeleri cins-i âhire olmak hasebiyle iltifât ve terbiye itmezler dedikde ve’l-hâsılı nîm sâ’atde dahî ku’ûd ve anları ol sâkıt oldukları mahalde alâ hâle terk idüb çârsû cânibîn azîmet ve birkaç sâ’atden sonra geldik ki ol pençeler külli evvel anda turûrlar hikmet-i ilâhi te’âlâ kadıyye anda değil bâlâda mezkûr hurreler ki âsumanda dahî olsa kâbilîn bulub sayd itmenin tarîkîn râst geldikte pençe-i bî

rahimlerinden anlar emsâlî tuyûrânın sayd olunmayub halâs olunması derece-i imkândan değil idü ki âşikârdır. Lâkin “ve hüve ‘alâ külli şeyin kadîr” ol pençeleri mezkur hurreler görmeyüb “hâfıza’l-lah” muhâfaza-i kudretiyle pûşîde eylemiş oldı. İmdi bu kazıyye ikinci vak’adır ki bâlây-ı felekde şehberandan üzre kemnd-i hu’a-i nâsından selleme es-selâm temâşâsında havf-ı râdıyyeden eminlik cilvesiyle pervâzide cevelân üzre mürğ-i şahbâzî pâlenk-i takdir-i hudâ-i lâ yetezâlî pây-î bî çâre-i giriftar ecl idüb ta’âm tebsîsî altında bî haber acabâ müekkilim [vr. 74^a] bir lokma-i vâfî ihsân idüb tekâzây-ı açlıktan ber taraf olub bir cüzî gıdây-ı cismâniyye vâsıl olabilür miyim temennâsını lisân-ı hâl ile devâm üzre intizârda vâkı’ harra-i nâkesi nasîbdâr ve ihsân sufra-i ma’neviyyeden irsal birle ânâ nasîb oldu. Lîki dâimü’l-ehmân geşt ü güzârları ve ârâmgâhları olân mahalde vâkı’ mürğ-i pençeleri dest-i kudret-i ma’nevisî ile hıfz idüb ol sayyâdı bî emân ve çâpûk refâtârın kemend-i hîle şerrinden tenkü târân ve derûn-ı aynalarda sûrâh bî sûrâh rütbe-i selâmetlerde olan mûşân-ı pirinde bâzân hezâr hud’ayi desti pençe-i kemendârına giriftâr itmede zahmetgîr olmayan hurra-i sayyâdın çeşm-i şem-çerâğını göstermeyüb bir zarar-vâş-ı zuhûrî olmadığı değil illâ ol kâdir u kayyûm olan hazret-i rabbu’l-izzetîn bi’z-zât muhâfaza-i ‘inâyetleri olduğunu iştibah olunmaz. Ve’l-hâsıl bâlâda mezkûr kethüdâmız Şey Mustafa’yı tekrâren emir idüb bu âşiyânlarda vâkı’ güncişk her ne kadar hılâf-ı cins ise dahî çâr u nâçâr bu öfkende-i kân-ı pençeleri ol âşiyânelerin birisini vaz’ ve anda terk ile görelüm netice niye müncer olur “tevekkeltü ‘ala’l-lah va’l-lâhu hayri’l-hâfizîn” deyüb ol hılâf-ı cins serçelerin âşiyânelerin vadı’ idüb “el-hayru mâ ihtârahu’l-lâh” birle terk olundu. Beyt:

Derdliye inâyet eyleser hudâ

Çağırmadan gelür ânâ hükemâ

Gitmeli olur ise eyleme tedbir

Ânâ zabt idemez binlerce zencir

Meâli üzre lâkin bi hikmetu’llahi te’âlâ ol iki cins hayvân birbirlerini ol mertebe-i ezdatlar ki cümle perestüyân-ı bî derman anların dest-i mazarratlarından halâs olamayub ekserinin âşiyânelerin eşedd muğâlata ile zabt ve tasarruf itmeden halî değillerdir. Zirâ hezâr müşâhademizdendir ki hânelerin alub ve anda mütemekkin olurlar ve ol da’fu’l-hâlan bir ğayrî âşiyâne tedârikini sâlik olurlar ya’ni ol derece zıttiyet beynehümâlarında mevcûd iken el-hikmetu’llahi te’âlâ ol pençe-i perestüyânı bir rütbede suret-i iltifat[vr. 74^b] gösterdiler ki hemân nefis kendi pençe-i aslâblarıdır.

Gün be gün terbiyede ğayret u ğuşış etmeleri menâzırada olmak hasebiyle te'accüb günân olunur idi. Temâmı minvâli muharrer dışeleri nümâyan ve rütbeleri münzel tayarâne tekarrub itme üzre iken tâki üç beş gün terbiyye ile pervâze pervâze kudret gelür idi. Bir hâlet-i ğarîbe bu ki bir ahşâm vakti hurûba nıfs sâ'at kalmış idi bir adet mürĝ-i yövm ki ya'ni baykuş didikleri tayr-ı merkum ki öteden berû virânelerde evrâd-ı kadîmi olan "lidû li'l-mevti ve'bnû li'l-harâbi" zikrini lisân-ı hal ile firâset itmede ise dahî ol mürĝ-i saĝirlerin hâneleri ve pençelerin telef itmek kastıyla füc'eten gelüb ol serçelerin terbiyesiyle neşvünema derecesini tekarrub-ı kesb iden pîçe-i perestüyânî bir uğrudan âlub hânelerî harâb ve merkumları tenâvül eylediĝini râ'yu'l-ayn müşâhedemiz olmuşdur. Ne'üzü bi'llah te'âlâ ol kimseler mânend ki başında mücâveze-i zühhâd sıfat ba'zî meşâyihân-ı zemân misüllü ki "lime tekûlûne mâlâ tef'alûn" bu bir yılân zümreler hakkında vârid olan âyet-i kerîme muktezâsı üzre ğayra nush ve bend bi nefsihi kendi âmil olmayın münâfikîn sıfatı ol yövmi menhûsî ol mürĝi pîçeleri telef eylediĝi görilüb tâki bu kazıyye-i ğaribe elli târihini deĝin derûn-ı hakîrânında muzmer besminde olmaĝın hazreti Allah'ın kudret-i kâhire-i muhafazası murâd-ı alıyyeleri üzre vukû' bulub ve her ki itlâf ve ademıyyeti mecmû'a-i mahlûkun irâdei cüz'ıyyesi tasarrufdan hâric bir fi'l ma'neviyye ve hikmet-i uz mâsından bir ma'na olmakdan nâşî bu vak'a-i ğayret-i emirin bu mahalle kayd u bend edebini vesîle olub kazıyye-i mezkûrenin tamam on beş sene mürurunda bu risâle-i ibret nümâ tesmiyesiyle tahrir ve ehl-i ibret olân sâhib-i isti'dâdları takdir-i te'âlanın "la yeste'hırûne sa'aten ve la yestakdimûn" âyet pür beşâretini şâhidi adil olub eĝerçi hâşâ sümme hâşâ ehl-i îmân için bu husûsda hazret-i kâdir u kayyumun şân-ı alıyyelerinden ser-i mü inhirâf [vr. 75^a] ve şekk ü ğümân itmeyecekleri tahfifen ale'l-itlâk müstaĝni ani'l-beyândır. Lakin bu kazıyye-i ibret nümânın silk-i tahrîrinde derûn-ı nâzirine bir şu'le-i tedbir-i nâkis vârid olmalı, olur ise birkaç temsîlât ile kendülere itimâd hâsıl ola ki evvelâ bu kazıyye-i ifâdeden ğarazı şey'en mine'ş-şey' vesîle olmayûb bir ğârazdan ma'dûd deĝildir. Eĝerçi bu hikâye-i nakilden bir enâniyyet-i dâiyesi melhuz ise ra'yinin bu maddede müşâhedesinden ğayri alâkası yokdır ve dahî izhâr-ı kemâl ve dâ'ıye-i keşf-i hâl için dinilse yine ra'yinin müşâhedesi âlem-i sûretde olub âlem-i misâlde ve keşf-i hayâlde deĝildir. Ve dahî fâide-i diniyyeden bir ğarazdır dinilse âferîn bir ğüzel a'mâl-i müstahseniyye yakîn-i amelden deĝildir. Ve umûr-ı uhreviyyeden bir hâletdir dinilse amel-i uhreviyye sened olan nesneden bir nesne deĝildir. Ancâk hazret-i Rabbü'l-'izzetin bir kudret-i feyizleri izhârı olucu ve alâmet-i

kudret-i hakkın te'hîri ve ta'cîli husûsunda ça're olmadığın bir âyet-i kübrâ bir işâret ve îmâsıdır. Hemân bu kazıyyeden îmân ve ehl-i i'tikâd karındaşlarının resen-i takdir-i ezeliyyeyi dil beste buyûrub âlem-i kevn ü fesâda mine'l-ferşi ile'l-arşi Allahu te'âlânın takdir-i hilâfında bir zerre neşv ü nemâ ve bi nefsi hareket idemeyûb mâni' u mutî' nef' u zarar fâ'ıl-i mutlâk yine "fe''âlün limâ yürüd" olduğun âgâh olub ba'zı umurda Ömer'e ve Zeyd'e isnâd itmeden halâs olûb kâle'llahu te'âlâ "izâ erâde şey'en en yekûle lehu kun fe yekûn" emrinde merbut ve müstahkem olduğın ilme'l- yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ârif olub teslim u inkıyâtda Fuzûli'nin beyt:

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil,

Ne nizâ' eyleyelim ol ne senindir ne benim.

Mısdâkı üzre îmânı'l-ehas kesb idüb vâkıf tevhîd-i if'âl ve tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât ile "tehallukû bi ahlâkı'l-lah" hullesiyle muhallâ ve iki cihânda "Allah bes bâkî heves" mertebeleriyle âdâb-ı şerî'atı [vr. 75^b] ve âdâb-ı tarîkatî ve âdâb-ı hakîkatî ve mâye-i esrâr-ı Ahmediyyeyi nakş-ı nukûş levh-i sâdeyi nazargâh-ı ilâhî olân kalb-i şerâfet şî'ârîlerin yazub ol i'tikâdı burhân-ı hakîka-i Muhammediyye ile zevk-yâb muğtenim olalar. Ne ân ki eşyadan bir zerrenin harekâtı hareket-i sâire ile vuku' bulur. Fehm idüb müşriklerden olmayasız. Kâle Rasulullah (s.a.v.): "inne't-tevhîdü mebde'i külli ni'meti ve'z-zevki" ve kâle eyzan: "inne'ş-şirkü menşe'i külli azâbi ve nikmeti" buyurulub zîrâ şirk cemî' azâbın ve nikmetin menşe'i imiş ve tevhîd-i hudâ dahî cemi' zevkin ve ni'metin bâ'is-i ibtidâsı imiş. Böyle olunca îmân-ı tâm ve îmân-ı evliyâu'l-lah bu mertebe olub kat-ı menâzil ve âlî rütbelere buldular. Beyt:

Cümlenin fâ'ili hakdır abd elinden işlenir

Sânma ânsız bahri yâ âlemde bir çöp deprezir

Meâlî üzere "kul küllün min indî'l-lah" nüktesiyle teslim-i küllî kesb idüb inkıyâd rabbü'l-müte'âlde olasın. Amma inde't-tâifetü'z-zâhiru lâ bûdde irâde-i cüz'iyye-i îmân itmiş olunsa mezâhib-i cebriyye ile âmil olunmak ile mezheb-i sabbâriyyeden olmak lâzım gelür ve yine onlara lâzım olan irâde-i cüz'iyye-i ihsân ve şayestedir. Zîrâ ânlar derece-i taklîd ve ahvâl-i nâkısıyyetde olduklarından ri'âyet lâzımdır ve âdâb-ı hakîkî dedikleri ef'âl-i kümmelîn hallerinden bir ğayrı haldir, onlara mahsûsdur. Amma bu iki mes'elenin tahkîkinî ve asl olmak bir emr-i azîm derkâr-ı mühimdir. Zîrâ tarafeyn nakş-i tasavvur bir izahâtdır. Her kangî tarafa rağbet gösterilse

müşâhedelerinde hatır-ı azîm ru'yet iderler zîrâ “ve en leyse li'l-insâni illâ mâ seâ” kavliyle âmil olmaklık sûretlerîn gösterecekler mezheb-i kaderiyye-i sâlik olmak iktizâ ider ve “kul külli men ‘indi'l-lah” kavli-i şerîfi üzere amel eylemek sûretlerîn gösterecekler mezheb-i cebriyye-i sâlik olmak iktizâ ider. Ve'l-hâsıl onlar indinde nihâyet-i i'tikâd olur ki kesb-i gümrâhın îcâdu'l-lâhındır dirler ve bu menzilde karardada ve temkin bulmuşlardır. Ol derece hâtâ-i idrâk idemezler ki acebâ kâsibin [vr.76^a]fâ'ili hakikisine hazret-i fe'âlun limâ yürüddir. Onlar için bu mes'eleler mezâlîkî akdâm kabilindendir. Semt-i taklîdden küncüne-i tahkîka râh-ı sevâd bulamazlar. İmdi bu emr-i mühimmî vâkıf olup idrakine vâsıl olayım deyin kimesne-i lâzımdır ki sülâle-i tâhire-i mecidiyyeden meşâyihâ-i tarik-i evliya'l-lah silkine sâlik olup maye-i Ahmediyyeden salla'l-lahu te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin sermâye-i îmân olân mazhar-ı külliyyîn-i zât-ı sünüdâtın bahr-ı irâde-i nûrâniyyedlerinden katre ve mihr-i Pertev-endâzı revnakda şifâ-i himmet-i ma'neviyyelerinden lem'adâr olup vâsıl-ı himem dest-i keremkârlarıyla mütecellî ve mütesellî olmazlar ise yine pâyesine çengel-i taklîd ile “ulâ-ike ke'l-en'âmi bel hum edall” riştelinde dil beste hirâm olup giderler ol zât-ı şerefsâzân mürüvvet âsârın silki leâflerin bî şu'ûr ve nâpühtegân vâsfi dest-i res olamayub “hasreti'd-dünya ve'l-âhire” zümreleriyle haşır olup ol ni'met-i peymâne-i elestü bi rabbiküm ihsanıyla safâyâb olamaz. Azîzim işte ma'lûm şerif-i endâz idüb bu makâlei bu mikdar tafsile bâdî hikâye-i ıbrat nümâ hâtîme reside ve keffe hâme-i cünebân kılınmışdır kad veka'a'l-ferâğ fi sene-i hamsîn ve mieteyni ve elf ve fi şehri'l-muharremü'l-harâm harrere ve enşede el-fakîr el-hakîru'l-müznib Süleyman er-Rüşdî muhtacu'd-du'â ve'r-ricâ ufiye anhü ve ankümü'l-ecme'în.

EK-5 MEKTUPLAR

[vr. 83^b]Hâzâ bâ'is-i tahrîr şîve-nâme-i fudelâ-yı ehl-i zâhirden Hacı Yusuf nam bir ehl-i ilm otuz ve otuz beş sene kendi cevvi sa'y ile meydân-ı sülûkda geşt ü güzâr idüb derece-i kemâle vâsıl olamayub âhirü'l-emr bu bende-i nâciz-i bî mikdar Şeyh Süleyman Rüşdî hâdimü'l-fukarâ-i ve'l-mesâkîn tarîklerine ahvâl-i keyfiyyet-i sülûkdan teselli ve teftiş dâyesiyle tahrîr ve irsâl eylediği niyâznâmeleridir ki bu mahalle kayd ve ibtidâr kılınmıştır.

Allahümme salli ve sellim alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihî't-tayyibîn et-tâhirîn rıdvânü'llâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn. Es-selâmu aleyküm ve rahmetu'l-lâhi ve berakâtühü, es-selâmu aleyküm yâ tabîbi'l-cenân li-ecli'l-cenân ve menbe'î'l-irfân kutbu dâiratü bî-nişân ve bî-rengelâ mekâniyye ve gavs-ı zâviyyete sübhâne'l-ezelliyete'l-vahtâniyyete ve mazhar-ı zât-ı ehadiyyete bi-rûhu'l-kuds es-sultâniyyete ve sırr-ı firâz seyr-ü sülûk tarik-ı Muhammediyye ve şâh-ı rehberân hakikat sırrı sîret-i Ahmediyye ve mimden esrâr-ı ricâlu'l-lah ve me'ârif-i ilm-i ledüniyye bi-şeyhi'l-mua'zzam ve mürşîdi'l-müfehhim kad sebekâ'l-müferredûn ente minhümü'l-ferdiyye ve kâmi'u'l-emmârete'l-hayvâniyyete ve beşeriyyete'l-insiyyete ve lâ me'a'l-mekketeye ve'r-rûhâniyyete ve'r-rahmâniyyete ve mütemesseke's-şeri'ate ve't-tarîkiyye ve'l-ma'rifete ve'l-hakîkate'r-rabbâniyyete ve havâce sırr-ı dâru'n-nâsûte ve'l-melekûte ve'r-rûhâniyyete ve'l-ceberrût ve mürgu lâhûtiyyete zâhiru sümme mevsûku bi şerî'ati'n-nebeviyyeti ve bâtınuküm münzaru'l-bârî ke arşî'l-mu'llâ. [vr. 84^a] İlahiyyete vücûdeküm keşecerate Mûsâ fi'l-bek'ate'l-mübarekete'n-nâriyyete fi meydân ricâlullahi bi-'akli'l-me'âdiyyete'l-kalbiyyete'l-bâtıniyyete'l-basîriyyete .....⁵⁵⁶ sultanım hazretleri bu hakir bendeniz taklîd-i tahkik edip otuz beş seneden berû mehmâemken sa'y u gayret üzere ehu'l-lâhu kirâm efendilerimizin tahrîr ettikleri kelime-i kudsiyelerini mütâle'a ve müşâyede idüb ibâdâta getürdükleri hicâb-ı zulmânî ve hicâb-ı nurânî ve envâr-ı muhtelif ve evsaf-ı lâ ye'ıdu ve lâ yuhsâ bi'l-kuvve olsun ve bi'l-fi'l olsun bi'l-müşâhede ma'lûm âcizânım olmuştur. Lâkin râziye ve merziyye sularında dahî bir an keşf bulmadım. Hâlâ tehi-dest ve mütehayyir bundan ileri ve makâm-ı sâfiyyede bir vuslat oldu. ...⁵⁵⁷ olmaz ise matlûbe kande bulalım. Gâyete'l-gâyete perîşân ve perâkende kaldım. Ta'bîr ve teselli bulamadığım için cenâb-ı sa'âdet

⁵⁵⁶ Okunamadı.

⁵⁵⁷ Okunamadı.

karındaşıma niyazımdır ki bize bir kat'a keremnâme ile olsun teselli buyururlar. Hülyası ihtimali ile ve gayret-i kuvvet kudsiyyenûz zuhûra gelüp belki bir tekmîle gayret-i sülûkunda himmet-i duâ iderler deyüb atılmaya cesâret kılındı. İnşâallahuTeâla ...⁵⁵⁸ bendeniz evvelâ himmet ve duâ ve sâniyen keremnâme ile mesrûr buyurasız.

Merkûm hakiru'l-münzeb şeyh Süleymân'ın alâ kaderi'l-bedâ'ati cevâbı bâ-savâbları olan suret-i mevhumları bu mahalle kayd olundu:

Fazîletlü kemâletlü mürüvvetkârım e'ızzu müceddim hazretleri bu def'a irsâl ve himmet buyurulan mektûb deryâ-yı belâgat bî-şemârilerinde melhuz ba'zı kelimâtı kutsiyye-i ma'neviyye-i latâyıf suretlerinde nümâyişdâr kılınan mermûzât murahhamât-ı fezâilânelerinde vâkı' hâlât-ı acibeler kim suret-i telvînât dereceleri vukû'yla kah esfel ve kah a'lâ-ı illiyyîn rütbelerinde bin vecihle erâyış ve âsâyış birle sebât ve gah tenezzülât-ı âlem-i sefide tettebbu' ve temenni dâirelerinde cesed-i vücûdu seyr-i sefer eyne'l-mefer makâleleri vürudıyla işaretlerinüz bâ ceme'ahüm nükerân dîde-i dil ü cân üzere iken ba'zî halcân tasvirlerî [**vr. 84^b**] bedîdâr olmağın inşâallahu teâla ve'l-minnete bu husûsda ser-i mü inhirâf ve bû sûretde inkisârât-ı dil u cân buyurulmaya hemân ol sûya ricâ îderiz ki tarafından bir ezhâna hestiyet cilve-nümâ eylemeye ve'l-hâsıl bu hakirlerinin kırk meşihatı ve kırk mürşîdiyyeti derece-i kemâlde olmayub hemân behhâş vücûd-ı ma'neviyyemiz olan zât-ı sûtûde-i hısâl kuddus-ı sırrahu lâ yezâl mürşîd-i ittihâd ittiğimiz efendimiz ki ta'bîr ve tesellileri ve ta'rîf-i ihsân kerde-i hüsnü himem erâları olan merâtibe-i esmâi ve merâtibe-i nefisleri ki emmâreden tâ ile'n-nihâyete usûl-i seb'a-i rütbe-i sâfiye ve kâmile tesmiyye olunan usulden mâ'adâ furû'ât-ı hamse-i mübâreke ise ale'l-infirâd ibtidâdan intihaya değin bâdiye-i terakkî ve tenezzül vâdilerinde püştüpâ iderek her ne vecihle olur ise evvelâ rütbe-i emmâre ve esmâ-i evvel her ne suret ile terakki gösterüb vesîle-i tebdîlât bundandûr. Ve her ne ile mürur olunur ise sâlik sülûkunda müşâhede idüp ifâda-i mürşîd ile ve mürşîd canibinden bi'l-mürüvvet zuhûrat üzre terakki yüz gösterüb işaret olunur ise müsâ'ade ve ihsân oluna. Mertebe-i sâfiye ve kâmiele-i derecelerine varulub ve furu'ât-ı hamse-i mübâreke yine zuhûrât ile derece-i mertebe-i tevhidât rû-nümâ ve mazhâriyyet birle suret buldukça alâ merâtibihim izhâr ve ifâde ile ru'yet olunan sülûk hâlât-ı tahrîr ve takrir ile ez-cümle derece-i imkânda olmayub azizim bu hıccu

⁵⁵⁸ Okunamadı.

şerîf mâlen ve kâlen farz olunur makuleden olmayub belki bedenen ve sa'yen ve ihsânen olunur ise mümkün olur ve illâ bu husus sultanımıza ibtidâden bast ve recâmız gönül dilgirliğinden ârî olmak üzere niyaz ve mu'âhede kılınmıştır. Eğerçi emmâre ve levvâme ve mülheme ve mutma'inne dereceleri inkişâf-ı âcizânem olmuştur gibi îmâlar ve nefis-i râziyye ve merzıyye ve sâfiyye mertebeleri bi'l-fi'l ve bi'l-kuvve mazhâriyyetde olmadığı beyanları serd buyurulmuş ise dahî bâ cem'ahüm görüldü didiğın yine suret-i âhar cevhi diğır olmağla ifâdeye cesaret olunmuştur. Zîrâ kütüb-ı tasavvufayı her ne kadar mütâla' ve mezâyasına vâsıl olursa [vr. 85^a] bile ru'yet olunan sülûk nihâyet el-emr-i hilâf zuhûr idüb nâil-i maksut olunmaz azizim. Zîrâ mu'âhede-i ve keremkâr lem yezâlî yeden bi-yedin batnen ba'de batnin mine'l-mürşîd ile'l-mürşîd akd-i ma'nevî olunmuş olmağla terkim ve tahrirden müberrâ bir mu'ammâ-yı garîbe olub beyhûde zahmetgîr olunmaya huz mâ safâ da' mâ keder müktezâsınca emr-i sülûk görülmek maksut olıcak hamdu'l-lâhi teâla derece-i imkânda olmağla hâsılı mümkün olan bir ma'nadır zirâ her ne kadar kişi fütûn-ı şitâda Eflâtun âlim olsa bu fî bi-nefseteke ve tenhâ iktibâsı olunmak mümteni'dir illâ mürşîd ve rehber ile erbabına eshel ve ahsen ve âsândır. Lîk bu fakirin bu vâdilerde bildiğim ve bulduğum ve görüp gösterdiğim bu mimvâl üzere olmakdan nâşî sultânımızı beyâna tasaddu' kılınmıştır. Beyt: "Bilenler fenn-i aşkı bilmekle fahri der Yahyâ/ Acep dîvânedir za'mınca şol kim zû funun oldu" fehvasınca bu fennin istidâ-yı pişvâsı hazreti fahr-i kâinât oldu ise "levlen mürebbe mâ arafte rabbî" buyurmuştur. Kitab ve tahriratdan ahz idin buyurmuşdur. Kitâb-ı alleme'l- esrâr-ı sırrımız sırr-ı insandır. Eğerçi fenn-i zâhir dahî kitaba muhtâc ise dahî yalnız kitab ile ol dahî hâsıl olmaz illâ mertebesince mürşîde muhtacdır. Azîz-i kerem buyurub irfân ve ilm keremi ve isti'dâdınızı her vecihle kemalededir. Bu hususlarda çok renc u meşekkat görmüşsünüz. Hemân Allahu teâla hazretleri şartıyla meşrutasını ihsân buyurub an garîbu'l-ahd maksûd-ı hakikatınızı nâil ve bekâm eyleye amîn ve bihurmeti seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahibihî ecma'în kad veka'l-firâğ fî şehri'l-muharrem ve seneti hamse ve erbe'în ve mieteyn ve elf vallahu'l-hâdî. [vr. 85^b] Bâlâda vâkı' muharreru'l-mektûbun mefhûmı ve âli tarîkı't-teselli şâkirine tahrîr eyledikleri mektubun aynısıdır. Bismillâhirrahmânirrahîm "va'lemu ennalâhe yehulu beynel mer'i ve kalbihi"

Nazm-ı şerifleriyle müşerref olan azizimin evvelâ seyr-i illallah, seyr-i fillah, seyr-i alallah, seyr-i meallah, seyr-i billah, seyr-i anillah tahtında sultan. Ve sâniyen makâm-ı sudur, makâm-ı kalp, makâm-ı ruh, makâm-ı sır, makâm-ı sırru's-sır,

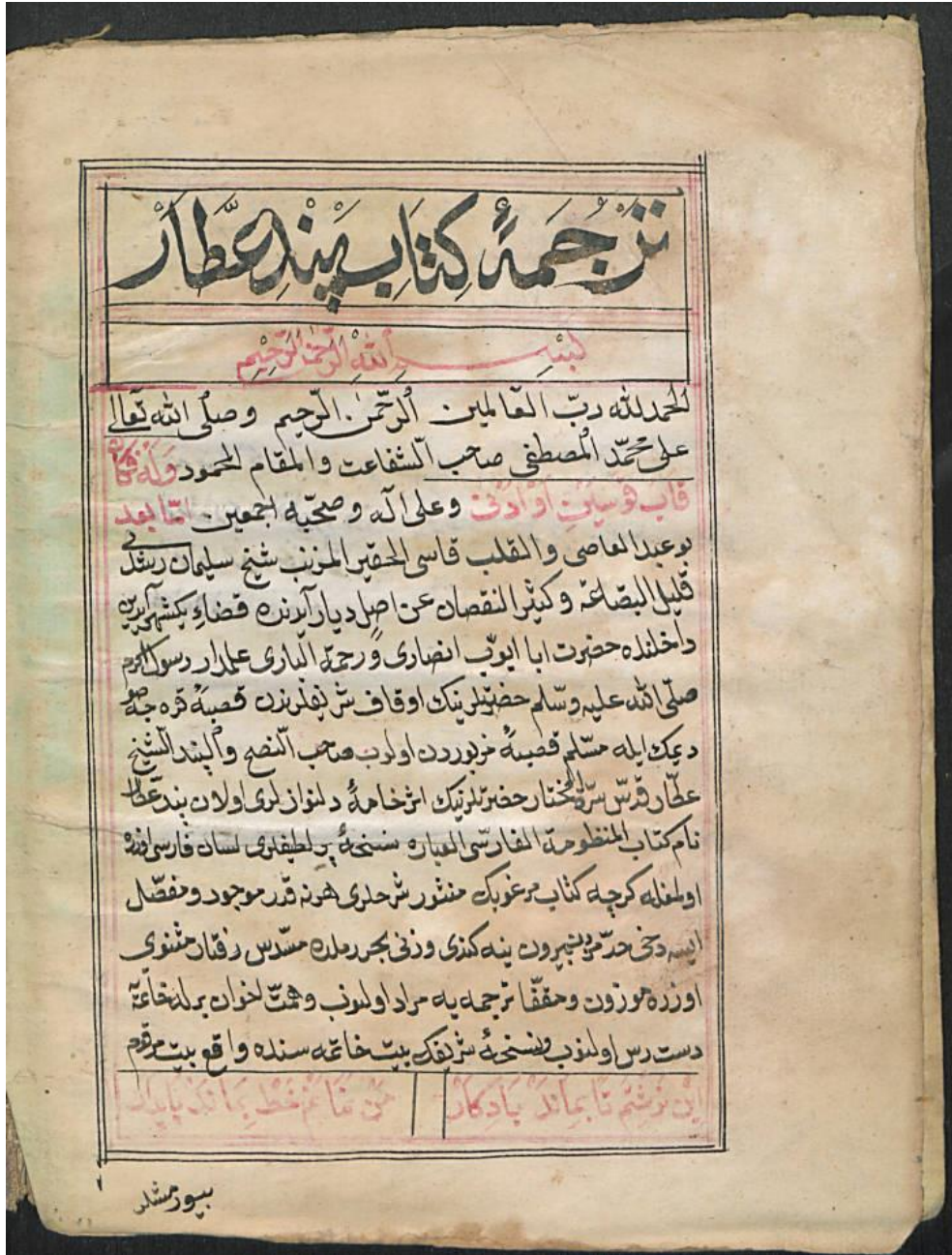

makâm-ı hafî, makâm-ı ahfâ ikmâli itmâmında sırr-ı ifrâz-ı ârifân. Sâlisen nur-ı ezrâk, ahmer, esfâr, ebyaz, ehdâr ve esved olan envâr-ı muhtelifeyi seyr u sülûkiyle ile geşt ü güzâr iden nur-ı mücerrede-i rahmâniyye. Ve rabiân şeytânî, hayvânî, nefsânî ve insânî olan zulmânî perdelerin def' idüb ve mülk-i melekût ve ceberrût ve lâhût-ı lâ mekân şehrinde şehbâz-ı kavî ve tayr-ı samedânî olan pehlivân. Hâmisen devam-ı vudu, devam-ı zikir, devam-ı halvet, devam-ı tahâret, devam-ı sükût ve nefy-i havâtır ve rabt-ı kalb mea'ş-şeyh şerâitiyle ...⁵⁵⁹ olan halaka-i tâm ve salât-ı dâimûn sırrıyla râh-ı hüdâda cadde-i maye-i Muhammediye'de ve hayret-i kübrâda kahramân-ı merd u meydân ve ser levha-i pîrân. Sâdisen ehlullah beyninde meşhûr olan usûl-ı seb'a; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, merziyye, sâfiyye ve kemâle nâm terk-i seb'a-i seyyârenin imâmı ve kaziiyye olan ruh-ı revân. Sâbian terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i vücûd ve terk-i zâviyesinde mücâhede, murâbita, murâkabe, mükâşefe-i müşâhede-i mu'ayene ve muvâsale-i dergâh derecelerinde "lî me'allah vakt-i lâ yüs'anî filhî melek-i mukarreb ve lâ nebiyyi mürsel" hadisiyle yekdem ve enâniyetde fâni ve hüviyetinde bâkî zâtiyle ve sıfatıyla yeksân ve "li-meni'l-meleki'l-yevmu lillahi'l-vâhidi'l-kahhâr" nazmı habli ile merkez-i kutb-ı cihân ve gavsü'z-zamân kavlu Teâlâ "ve men dehalehu kâne aminen" meşhudunda bâbâ-yı ârifân, âşikân, sadıkân, sâlikân, dervişân-ı e'nâya karındaş e'zz-i ekremim sultânım hazretleri selâm-ı duâlar erzânî kaydıldıkdan sonra ol hazret-i hallâk, feyyâz, mutlak "mûtû kable ente temûtû ve hâsibû [vr. 86^a] kable en tühâsibû" fehfâsınca ehl-i basiret olduğumuz halde mülâkat-ı hatîb eyleye. Amîn ve bi-hürmet-i ruhu emîn benim sultanım bu havâlîde ta'bîr ve teselli ve hasbihâl idecek bir ehl-i kalb bulamadığından derli dili olur denize düşen kılıca yapışûr fehfâsı ve bâ husûs bu makule cilveler hâlimiz olmayub mücerred kâlimuz evvelâ perişân sözlerimin meâlîni cenabından gayri fehm ider yok zannıyla kemâl hüsnü zannından nâşî sizi dahî ta'cîz itdim. Mahall-i merhamet olduğumuz ma'lûm-ı şerîf buyuruldukta kemâl-i mürüvvetiniz birle keremnâme-i göz derûnunda lübbü'l-lüb hulâsate'l-hulâsat ve cevâmi'l-kelâm olarak bendeniz her vecihle server buyurduğunuzu inkâr olunmaz. Ömrünüz mezîd ve vaktiniz sa'ît olsun. Vakı'â menâsik okumağla kiş hacî olamaz. Berren ve bahren şeddi rıhl idüb erkân-ı hacca edâ itmeyince lâkin sâlike mekân, zaman, ihvân mülâzım olduğu ma'lum-ı şerifiniz ve binâen aleyh hüsnü himmet-i seniyyenizi ve imdad-ı i'ânedir. Ve niyyetinizi ve

---

⁵⁵⁹ Okunamadı.

teveccihât kalbiyye-i sîhriyyetinizi üzerimden dûr ve mehcûr buyurmamalarınızı mercûdur. Azizim bakî mürüvvet-dâd bâd yâz. Temmet el-hurûfu bi-avni'l-mu'tâd.

Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr (Suna Kırâç Kütüphanesi, MS181)

EK-7

Süleyman Rüşdî'nin Kabri

(http://www.ussaki.com/v2/wp-content/uploads/Ussaki_Karacasu_Suleyman_Rusdu_hz-20160802_124557kck.jpg /erişim tarihi: 05/04/2020)

EK-8

Uşşâkî Tâcî (TDV İslâm Ansiklopedisi, cild: XLII, İstanbul 2012, s. 232.)

بابت توی مجاش پنج

150

تاریخ نویسی		مجموعه				تاریخ	روز	ماه	سال
روز	ماه								
۱	فروردین	۲۷				۱	۲۷	فروردین	۱۲۸۶
<p>قره جو موضع سده واقع است تا در کامرود است نسبتاً مسطحاً نوری افتد بیک وقوع و فاعلاً این</p> <p>محل در آن بدست ششک و تویست جهت یک قدتها ایضا افتد ای کوسرینا محرومی او تویست این</p> <p>توچین نقدی بی و نیم مده تا در محله قره جو صوبات ششک ایستاده بیک اولش ایسه ده</p> <p>موی ایله او تویست نقدی یک در آن جایز و مستحق اولوب اولین و چهارم دارا است</p> <p>اولیم مرتضی ایوبا توچین جلات نقل صادر شک داده مخصوصاً در آن مکان توچین معامله برای</p> <p>اجل ایله یوزدان در آن وقت و نگاره بر طریقت کویله مده ای ایله</p> <p>اینجا فخره ایستاده وقت نقدی قضا و مذکور و جمله تجارات نیز بنای ششک هیدرک</p> <p style="text-align: right;">توچین</p> <p>توچین جلات بی بیس توکر قلمقین اولبر</p> <p>صالح این و نده نگارده بیار مستحق</p> <p>اولوب اولوبله اسفاره و نمانده</p> <p>میچی ایستادن باروب و نده ایستادن</p> <p>در باره صفت</p>									
۲									

MŞH. DFT. 2- 1737-1

ÖZGEÇMİŞ

1977 Yılında Çerkeş'te doğdu. Küçükköy İmam Hatip Lisesinden 1995 yılında, 2016 yılında da Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2017 Yılında Kars ili Sarıkamış ilçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. Halen bu göreve devam etmektedir. Evli ve iki çocuk sahibidir.